

Soetsiaalne fond

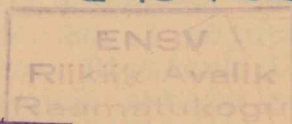
K

RAHVUSVAHELINE ÕIGUS

Konspekt prof. A. PIIP'i loenditest Kõrgemas Sõjakoolis
1934/1935.a.

SE 10422

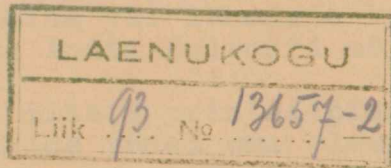

Ar 935
Piip

Autarite nim.

108 281 x

Kaitseväe Ühendatud Õppeasutiste väljaanne

1935.a.

I. O S A

A l u s e d.

§1. Rahvusvahelise õiguse mõiste. Rahvusvaheline õigus on normide kogu, mis riikide suhteid korraldab.

Inimesed pole suutnud ajaloo kestel isoleerituks jääda, vaid on liitunud ühiskonnaks. Meie teame mõtte-tarkade ütelsusi, et inimene on ühiskondlik loom. Seepärast on arusaadav, et inimesed on moodustanud kollektiive, nagu seda on perekond, kogukond, rahvas ja riik.

Riikidevaheline läbikäimine on tekkinud juba muistisel ajal ja on tingitud kolmest põhjusest ehk tarbest: majanduslikust, kultuurilisest ja poliitilisest.

a/ Majanduslikud tarbed. Majanduslikke varasid ei leidu maakeral mitte ühtlaselt. Nii on meil Eestis leiba, riiet ja vahest kõike, mida vaja primitiivseks eluks, kuid meil puuduvad ained, mis tsivilisatsiooni arenguks on hädatarvilikud: raud, süsi, sool jne. Alul sündis tarvete rahuldamine röövimise teel; hiljem kujunes tarvetevahetamine rahulikuks läbikäimiseks. Nii on ainetevahetus see, millel põhjeneb esimeses joones rahvusvaheline läbikäimine.

b/ Kultuurilised tarbed. Euroopas on teatud filosoofiline ühtlus. Juba varakult oli arenenud Kreeka-Rooma kultuur, mis sai peagi üldiseks. Edasi mõjutas rahvaste läbikäimist ristiusu levimine. Ristisuk lõi vajalikud normid üksiku isiku ja ühiskonna suhete reguleerimiseks. Ta tegi inimesed üheväärtuslikkudeks, ümber lükates kreeka tõekspidamise, et ainult kreeklane on täiuslik inimene. Läänud sajandil sündis rahvusvaheline läbikäimine peajasjalikult ristiusu põhimõtetel. Peale usu on tähtis läbikäimises ühine või lähedane keel. Veel võiks nimetada Kauge-Ida ja India kultuuri mõju rahvaste suhete loomisel.

c/ Poliitilised tarbed. Poliitiliste printsiipide ühtlus, lepingute sõlmimine riikide vahel oma olemasolu ehk huvide kaitseks. Kõige sellega on seletatav rahvusvaheliste normide tekkimine. Säärane normide kogu ulatub aega, mil poliitiline elu teatud kindlama kuju oman-

das ja rahvusvahelise läbikäimise hädatarvilikuks muutis. Kui naturaaltulunduse asemele astus kapitalistlik tulundus ja tekkis raha, suurenes ka rahvusvaheline liiklemine. Tõsiseks rahvusvahelise õiguse aluseks peetakse n.n. 30-neaastase sõja aega, mil rahvaste vastastikkune rippuvus selgus ja vahekorrad said kindlama kuju, mida reguleeritakse kindlate normidega. Rahvusvaheline õigus on praegu veel intensiivses arenemisjärgus. Igatahes arenemise tendentsina võib eeldada, et rahvusvaheline õigus, olles praegu internatsionaalne, saab tulevikus supernatsionaalseks õiguseks.

§2. Juriidiline laad.

Riigi siseelu reguleeritakse õigusnormidega. Norm on kohustuslik reegel, mille täitmist võidakse nõuda. Üks pool loeb ennast kohustatud olevat täitma ja teine leiab ennast õigustatud olema seda nõuda. Näide: peremehe ja üürilise vahekord. Õigusnormid lähevad lahku viisakuse normidest. Viimastel puudub kahepoolne ilme. Näide: teretamine tänaval. See oleneb ainult ühe poole tahtmisest, teine ei saa seda nõuda, väljaarvatud teretamine sõjaväes, siin ei ole see mitte ainult viisakus, vaid on ka sõduri kohus. Siit näeme, et üks ja sama asi võib olla viisakuse reegel ja võib ka sunduslik reegel olla. Niisamuti on ka lugu rahvusvahelise õigusega, kuid tal on rida iseäraldusi, mis siseriiklikul õigusel puuduvad:

1/ Siseriiklik õigus on poliitiliselt kõrgema võimu käsk poliitiliselt alamal olijale, mis kindlustatud sanktsiooniga, nii et seda isegi sunduslikult võib täide saata. Rahvusvahelises õiguses puudub säärane poliitiliselt kõrgema võimu käsk, mida võiks nimetada seaduseks. Rahvusvahelisel õigusel pole ka koodeksit.

2/ Siseriiklikul õigusel on harilikult kohtunik, kes seaduseandja volitusel määrab sunduslikult seaduse poolt määratud kohustuse ulatuse. Rahvusvahelisel õigusel pole kohtunikku, kes õigust mõistaks võimu nimel. Pole ka üldist rahvusvahelist kohut, mis kõikidele riikidele maksev või nende poolt tunnustatud oleks.

3/ Rahvusvaheliste õigusnormide rikkumisel ei ole säärast sanktsiooni, kui siseriiklikus õiguses positiivsete õigusnormide rikkumisel; rahvusvahelisel õigusel puudub kohtuotsuse sanktsioon, efektiiviteet. Pole sellist sundvõimu, nagu seda on siseriiklis kohtuotsuse täitja või

pristav ühes tema seljataga oleva sõjaväe ja riigijõu aparaadiga. Rahv.õigusel on siiski teatud sanktsioonid, kuigi nad lähevad lahku siseõiguse omadest. See on riikide avalik arvamine. Tema sundus on niivõrt tugev, et seni näiteks ei ole jäetud täitmata ühtki rahvusvahelise kohtu otsust. Viimasel ajal on tekkinud veel uus viis juurde Rahvasteliidu näol. Rahvasteliidul on vähemalt teoreetiliselt õigus majandusliku ja sõjalise survega mõjuda üleastujate peale. Rahvusvahelist õigust ei loe paljud õiguseks, vaid rahvusvaheliseks moraaliks, eetikaks.

Seega rahvusvaheline õigus on riikide vabatahtlik kokkulepe, olgu see vaikivalt või otsekoheselt väljendatud. Selle õiguse subjektid on riigid, muid subjekte tal ei ole. Siseõigus adresseerib üksiku kodaniku poole, rahvusvaheline õigus aga üksikute riikide poole. Rooma paavst pole rahvusvahelise õiguse subjekt; ainult viisakuse pärast loetakse teda katoliikudes maades suveräänseks. Kõik suveräänsed riigid moodustavad rahvastepere. On vaieldav, kas Rahvasteliit on rahvusvahelise õiguse subjekt. Kuid kõige peale vaatamata on Rahvasteliit piiratud rahvusvahelise õiguse subjekt soodsuse alusel.

Vanasti oli rahvusvaheline õigus maksev Euroopa ja ainult ristiusu rahvaste vahel. 1776.a., kui Ameerika iseisvaks sai, määrasid ka ameeriklased: "rahvusvaheline õigus on osa meie natsionaalõigusest", ning rahvusvaheline õigus laienes Uue-Ilma peale. 1856.a., pärast Krimmi sõda, võeti tsiviliseeritud rahvaste perre Türgimaa ja 1894.a. - Jaapani. 1899.a. I Haagi konverents laiendas rahvusvahelise õiguse maksvust ja 1907.a. II Haagi konverents kutsus kokku juba kõik suveräänsed riigid, olenemata nende asukohast või usust. Praegu on rahvusvaheline õigus universaalne õigus. Rahvasteliidu loomisega ja üldise rahulepingu allakirjutamisega on rida vähemaid rahvaid rahvusvahelise õiguse subjekti aõigused saanud, kel seda enne ei olnud, sest varem nad olid ainult suurriikide osad.

§3. Rahvusvahelise õiguse allikad.

Hugo Grotius arvas, et rahv.õiguse allikateks on loodusõigus, pühakiri, tabad, riikide kokkulepped. Praegu ei loeta pühakirja allikaks iseendast /tema reeglid on liiga valjud/; muus osas suuri lahkuminekuid ei ole. Loodusõigust ei loeta ka täiel määral allikaks. Uuemal ajal peetakse silmas, et rahvusvahelised lepingud ei oleks

vastuolus kõige elementaarsemate loodusõiguse nõuetega /igal inimesel on õigus elule ja varale/.

Õiguse allikaks on see tegur, mis õiguse loob.

Lepe. Rahvusvahelise õiguse tõsiseks allikaks on rahvusvaheline lepe, "consensus". Kokkulepe võib olla: vaikiv või selgesti väljendatud "expressis verbis". Esimene annab tava, teine tuleb erilepete näol avalikuks.

Rahvusvaheline õigus on seega koordineeritud õigus. Rahvusvahelist elu korraldavaid norme võivad luua, kas kaks, kolm, neli või rohkem riiki omavahel või kõik riigid koos. Iga säärane reegel on rahvusvahelise õiguse norm. Kahe riigi vahel maksvat rahvusvahelist õigust nimetatakse eriehk partikulaar-rahvusvaheliseks õiguseks. Suur osa lepinguid on aga sõlmitud kõikide suveräänsete riikide vahel. Selliste lepingutega loodud normid kannavad üldise ehk universaal-rahvusvahelise õiguse nime.

Suur osa reegleid, mis kõikide riikide poolt tunnustatud, esineb ka tavas. Säärane reegel on näit., "pacta sunt servanda" - "lepinguid peab täitma", missugune reegel oli juba vana Egiptuse vaaraode juures; teine reegel: riikide saadikud on puutumatud. Ka siseriigis on taval suur tähtsus, näit., "Talurahva seadus", mis suurel määral tavale on rajatud.

Ei ole kõrgemat võimu kui tehtud leping ehk tava, kui rahvad ise kokku lepivad majanduslikkude ja poliitiliste suhete taotlemiseks. Lepingud tulevad ette mitte ainult majanduslikus elus, vaid ka teiste ühiskondlikkude elu-avalduste juures, näit., korporatsioonides jne. Omatehtud kokkuleppeid täidetakse palju kindlamini kui ettekirjutatud reegleid. Seega on tähtsamaks rahvusvahelise õiguse allikaks lepe, mida võib täiendada tava ja ka olemasolevate seadustega. Leppe nähe rahvusvahelises õiguses on õige vana. Nii kõneldakse juba Egiptuse piramiide pealkirjades leppest ja sõjaajaloos on tuntud juba muistsel ajal riikide koalitsioonid ühtlaste sihtide taotlemiseks. Kaasaja lepped sünnivad riikide konverentsidel või Rahvasteliidus ja kannavad mitmesuguseid nimetusi, nagu memorandum, leping, deklaratsioon jne.

Dokumendid. Rahvusvahelise õiguse koodeksi puudumisel on tema dokumendid märksa keerukamad. Peakujudeks on muidugi leping ja tava või pretsedent. Kuid ka teised ilmutused võivad olla rahvusvahelise õiguse dokumentatsioonideks. Louter liigitab neid järgmiselt: a/ lepingud, b/ta-

vad, c/ pretsedendid, d/ kohtuotsused, e/ õpetlaste tööd.

a/ Lepingud on rahvusvahelised dokumendid, kus riikide kokkuleppe tahe on kindlasti ja selgesti kirjalikult väljendatud.

b/ Tavad erinevad rahvusvahelistest lepingutest selle poolest, et nad on riikidevaheline vaikiv kokkulepe. See vaikiv kokkulepe peab olema maksev kauemat aega ja esinema tarvitatava rahvusvahelise praksisena väljendatud rahvusvahelistes pretsedentides. Oletatakse, et tava on universaalne. Tava peab saama tõeks teha. Tava on seega esiteks tahe ja teiseks norm, mida korduvalt tarvitatud ja mis laseb end seletada. Tava ja lepingnorm on võrdsed. Kui lepingnorm on olemas, siis on teda raske tavaga välja tõrjuda. Kuid kui on norm kirjutatud, teda aga ei tarvita, siis tuleb tema asemele tava reegli järele "lex posterior derogat priori".

c/ Pretsedendid on riikide praksises esinenud juhtumid. Pretsedentidel on suur tähtsus diplomaatias; hea diplomaat peab hästi teadma ja tundma pretsedent- ehk diplomaatilist ajalugu. Pretsedent ei loo õigust, vaid ta on ainult dokumentatsioon, kust selgub, et õigusnorm on olemas. Näiteks, on üldreegel, et saadik ei tohi oma asuriigi siseasjadesse segada.

d/ Kohtuotsused. Rahvusvaheliste küsimuste lahendamine on sagedasti vahekohtu /arbitraaži/ või rahvusvahelise kohtu lahendada, kelle otsus baseerub teatud normidel. Kohus tõlgitseb, milline õigusnorm on maksev käesoleva juhtumi jaoks. Rahvusvahelises elus pole sarnast kohut, kelle kätte võiks tüliküsimuse lahendamise anda sunduslikult. Kui selliseid ka ette on tulnud, siis sündis see varemtehtud leppe alusel. 1899.a. kutsuti ellu alaline rahvusvaheline vahekohus. Varemalt lahendasid üksikuid küsimusi sel alal autoriteetlikud isikud. Teatav autoriteet sel alal oli prof. Martens, kelle kätte vene keiser mitmed küsimused lahendada andis. Lõinud aastal kirjutasid mitmed riigid alla erilisele deklaratsioonile, mille järele üksikute tüliküsimuste lahendamine läheb sunduslikult Haagi rahvusvahelise kohtu kätte. Rahvusvaheline kohus teeb otsuse ja teatab sellest pooltele, kelle asi on otsust täita või mitte. Seega on kohtu osa lõppenud. Rahvusvahelisel kohtul puudub pristav, kes kohtuotsuse täide viib. Seni on neid otsuseid täidetud moraalse surve tõttu. Sellist vahekohtu otsust võib ka mitte täita, sest et

puudub tugev füüsiline jõud, kes suudaks kohtuotsuse täitmist peale sundida. Säärase surveaparaadi loomise ülesanne on osalt ka Rahvasteliidul. Surveabinõudeks oleksid kas majanduslik boikott, sõjaähvardus või finant-side äravõtmine. Üldiselt on see küsimus veel lahtine ja mitmekesiseid arvamisi esile kutsunud, nagu rahvusvahelise sõjaväe loomise jne. Rahvusvahelise õiguse normide maksvuse suurimaks kindlustamiseks on praegusel ajal avalik arvamine ja majanduslik boikott. Maailmasõja ajal oli Saksamaa arvamisel, et rahvusvahelise õiguse normide täitmine ei ole sõjaväele sunduslik, mille tõttu rikkus Belgia neutraliteeti. Selle tagajärgi sai Saksamaa ka ise kõige rohkem tunda. Kui Inglismaa Saksamaale selle pärast märgukirja saatis, siis vastas saksa kantsler, et kuidas võib sellise paberilipaka pärast ärevusse sattuda, sest häda ei tunne seadust. See teguviis kutsus esile avaliku arvamise, mis kujunes Saksamaa kahjuks ja ta teiste riikidega sõjajalale seadis. Sellele vastukaaluks kuulutas Saksamaa maailmasõja ajal halastamatu veealuse sõja ja hävitas iga laeva, mis ette juhtus. Järelduseks oli Ameerika-Ühisriikide sõjakuulutamise Saksamaale. Ameerika katsus alul sõjast hoiduda, kuid sakslaste teguviis rahvusvahelise õiguse rikkumises laevasõidu alal oli ennekuulmatu ja kutsus Ameerika avaliku arvamise tormi esile. Neist näidetest on näha avaliku arvamise mõju.

Peale rahvusvahelise kohtu otsuste on tähtsad veel sisekohtu otsused, kus tarvitatud rahvusvahelist õigust.

Huvitav oleks märkida rahvusvahelise ja siseõiguse suhet sel juhul, kui nad teineteisega on vastolus. Kõige otstarbekam on siin inglise seisukoht: kui siseõiguse norm risti vastu käib rahvusvahelisele õigusele, siis antakse siseõiguse normile eesõigus. See on muidugi kohustav sisemaal. Meie põhiseadus /§7/ on selle seisukoha omaks võtnud.

e/ Õpetlaste tööd. Üldiselt ollakse arvamisel, et rahvusvahelise õiguse õpperaamatutes on väljendatud ja

selgitatud maksev rahvusvaheline õigus alates Hugo Grotius'est. Teaduslikult ei loeta siiski maksvaks rahvusvaheliseks õiguseks rahvusvahelise õiguse õpperaamatute teooriaid, kuid nad leiavad kasutamist kui oleva praktilise ja normide kokkuvõtte. Kui tahetakse mõne normi üle selgusele jõuda, siis võetakse kätte tavaliselt autoriteetlik raamat. Teoreetiliselt on õpperaamatud viimased, praktiliselt - esimesed abinõud maksvate õigusnormide konstateerimiseks.

AJALOOLINE ARENEMINE.

§4. Võimata on rahvusvahelist õigust õieti mõista või hea diplomaat olla, kui ei teata rahvusvahelise elu ajalugu. Ajalugu on peegel, kus kajastuvad tegurid, mis loovad rahvusvahelise õiguse. Rahvusvahelise õiguse ajalugu oma arengul jaguneb kolme perioodi:

a/ Vana aeg - kuni Rooma riigi langemiseni 476.a.pärast K.

b/ Keskaeg - kuni 1648.a., s.o. Westfaali kongressini pärast 30.a. sõda.

c/ Uusaeg - kuni meie ajani.

a/ Vanaaeg. Vanaaja üldtunnuseks on: olemasolevad riigid ei tunne teiste riikide vastu kohustusi; pole ka mingisuguseid õigusi. Riik püsib täiesti isoleerituna. Ka sel ajal puutusid riigid üksteisega kokku, kuid see kandis rohkem juhuslikku laadi. XIV sajandil e.Kr. sõlmiti Egiptuse vaarao Ramsesi ja Heta kuninga vahel leping rahu, liidu ja kurjategijate väljaandmise kohta, kus toonitati põhimõtet, et lepinguid peab ausasti täitma. Muidugi kannab rahvusvaheline õigus siin veel algelist ilmet. Ka Kreeka-Rooma rahvaste juures ei olnud rahvusvahelist õigust veel praeguses mõttes. Aristoteles toonitab, et õigus on ainult kreeklasil ja barbarite vastu neil ei ole kohustusi. Kreeka linnriigid elasid eneste vahel peaaegu isoleeritud elu, kuid leidub siiski nende läbikäimises juhtumeid, mis rahvusvahelistele normidele aluse panevad. Hellas oli ühendatud usu ja mängudega. Üldreegel oli: ühe linnriigi kodanikul polnud teise linnriiki asudes õigusi varanduse peale, abiellumiseks jne. Peagi leiti, et see pole otstarbekohane, ja teise riigi

kodanikkude kaitseks seati vastavad ametnikud. Kui linnriigid hiljemini olid sunnitud liitu looma, siis tunnustati kõikide linnriikide kodanikud üheõiguslikkudeks. Roomagi ei läinud palju kaugemale, kuigi arendas kõrge tsiviilõiguse. Rooma, kui võitja riik, ei respektierinud teisi rahvaid. Kuid Rooma ei jõudnud kõiki võita, millest tekkis vajadus reguleerida vähemalt Rooma tulnud välismaalaste vahekordi roomlaste ja nende eneste suhtes. Võõraste tarvis loodi Roomas eriline õigus - "jus gentium" ehk "jus naturale", sest "jus civile" oli maksev ainult Rooma kodanikkude suhtes. See uus õigus pole mitte rahvusvaheline õigus, vaid Rooma oma sisemine õigus välismaalaste jaoks, kuna ta sulas pärast ühte siseriikliku õigusega. Mõned Rooma reeglid: sõjaõiguse kohta on hiljemini rahvusvahelisse õigusse üle võetud, näiteks, fetsiaalide kombed, et sõda võidi alata, kui teatud formaalsus täidetud. Roomas oli "jus bellum", mis vaatles sõja õigustamist. Ta näeb ette neli vormilist põhjust sõdimiseks, millest tähtsamad on kaks: lepingute murdmine ja saadikute kallal vägivalla tarvitamine. Need olid ainult ettekäänded, mitte aga tõsised normid, kuna puudus vastastikuste õiguste ja kohustuste tunnustamine. Üldiselt oli vanaajal rahvusvahelise õiguse ulatus ja normide kogu võrdlemisi väike.

b/ Keskaeg.

Keskaeg algab Rooma riigi langemisega ja kestab Westfaali rahuni ning ühes sellega ka paavstivõimu langemiseni. Selle perioodi iseäralduseks on riikidevaheliste vastastikuste õiguste ja kohustuste äratundmine.

Kõik riigid tunnustavad kõrgemat võimu enda üle, mis võib neile õigusi ja kohustusi ette kirjutada. Sääraseks kõrgemaks võimuks oli alul ainult Rooma paavst ja pärast Karl Suure kroonimist Rooma keisriks /800.a./ ka keiser.

Näiteks, keiser kirjutab ette, et kristlikud vürstid elagu üksteisega rahu ja sõdigu ühiselt uskmatute vastu, olgu see Palestiinas või Baltimail.

Karl Suurega algab uus ajajärk, kus kirik ja riik vastastikku teineteisele toetust pakuvad. Kirik kui vaimuliku mõõga hoidja, omandab üldjuhataja ja kohtuniku ilme; keiser kui ilmaliku mõõga valdaja hoolitseb maapealsete alamate hea käekäigu eest.

Alul töötab uus kord tolleaegsete riikide primitiivsete suhete korraldamisel rahuloldavalt. Kuid varsti alustasid paavst ja keiser võistlust esimese koha pärast, mille

tähelepanavamaks väljenduseks oli paavst Gregorius VII tüli Heinrich IV-ga, kus keiser oli sunnitud paavstile alla vanduma ja kahetsusega Kanossasse ilmuma.

Kirik oli isegi võimas maksma panema "Jumala rahu" - "Trenta Dei". Paavstivõim oli oma haripunktil Bonifatsius VIII ajal /1294.-1303.a./. Pärast seda hakkas ta lange-ma tekkinud tülide tõttu paavsti trooni ümber, millele järgnes paavstide vangipõli Avignonis.

Kuid ka Rooma keisri võim varises samal ajal kokku, sest üksikute natsionaalkuningate võimu suurenemisega vähenes Rooma keisri autoriteet. Kirik võitis oma mõju küll piiratud kujul tagasi ja, näiteks, aastal 1493 oli paavst Alexander VI Portugali ja Hispaania vahekohtunikuks Atlan-di ookeani kuuluvuse asjus, millist otsust kõik riigid tunnustasid. Keisri võim aga vähenes mitte ainult sisuliselt, vaid ka ulatuslikult, muutudes Saksa rahva "Rooma keisriks".

Ameerika ülesleidmine tõi uued majanduslikud ja poli-tilised probleemid esile, mida ei saadud enam lahendada paavsti ega keisri autoriteediga.

Nii näeme Euroopas keskaja lõpul ainult iseseisvaid rahvusriike kindla kuninga keskõimuga, kes a/ üksteist üheväärseks peavad, b/ varemini tunnustatud kõrgemat auto-riteeti eitavad, d/ ise vastastikku õigusi ja kohustusi tunnustavad, e/ läbikäimist soovivad ja f/ tekkinud tasa-kaalu alalhoiu eest hoolitsevad. Suurt mõju rahvusvaheli-se õigustunde arenemisele avaldas ühelt poolt Roomaõiguse retseptatsioon, teiselt poolt Rooma kirikuõiguse väljakuju-nemine Roomaõiguse alusel, mis leidis lõpliku sanktsiooni 1580.a. kui "Corpus Juris Canonici".

Peale selle omas suurt tähtsust rahvusvahelise õiguse arenemisel merekaubanduse edu ning sellega ühenduses olev elav rahvusvaheline liiklemine.

Rahvusvahelise õiguse isaks loetakse Hugo Grotiust, kes rahvusvaheliste normide aluseks seab naturaalsoiguse. Naturaalsoiguse norme võib leida 2 teel: a/ a priori aru-tades, milline reegel võiks olla moraalselt õige; b/vaa-deldes riikide resp. ühtlast tegevust.

Peale naturaalsoiguse peab Grotius veel rahvaste kok-kulepet ka õiguse allikaks, mida nimetab volontäär ehk vabatahtlikuks õiguseks.

c/ Uusaeg.

Uusaeg algab 30.aastase sõja ja Westfaali kongressi-

ga ja kestab kaasajani.

Selle perioodi üldtunnus on, et riigid tunnustavad vastastikku kohustusi ja õigustusi refireerimata kõrgema autoriteedi peale /paavst, Rooma keiser/.

Westfaali kongress seadis üles üldtunnustatud printsiibid: 1/ kõik riigid on üheõiguslikud; 2/ tuleb alal hoida maksvat riikide tasakaalu; 3/ tuleb pidada riikide vahel alalist esindust. Need printsiibid jäid kuni maailmasõja alguni rahvusvahelise läbikäimise aluseks.

Westfaali kongressil tegi paavst viimase katse alal hoida oma mõju tegelikus politikas /maksma panna/.

Westfaali kongress, mis kestis 6-7 aastat, näitas, et riikide isoleeritud olek mõttetu on. Westfaali kongress asus tegelikult kahes linnas; ühes linnas asusid paavsti saadikud ja teises protestandid, sest nad ei saanud viisakalt koos istuda. Läbikäimine sündis posti kaudu.

Westfaali kongressi poolt ülesseatud ilusad põhimõtted kannatasid palju nende tegelikul tarvitamisel, eriti see, mis puutub tasakaalu alalhoiusse. Pärast Westfaali kongressi tekkisid koalitsioonid, et riikide vahelist tasakaalu alal hoida.

Üldse 17 ja 18 sajandid olid rikkad sõdade ja koalitsioonide poolest. Sõjad olid tingitud dünastilistest küsimustest või jälle üksikute riikide laienemise sihist.

Tähtis on siin mainida Hispaania päranduse sõda /1701-1713.a./, mis lõppes Utterechti rahuga. Selle järele lahendati Hispaania ja Prantsusmaa vahelkord nii, et üks ja sama isik ei tohi olla korraga 2-el troonil; küll võib sama sugukond anda mõlemale riigile kuninga.

1421.a. Uusi-Kapungi rahuga astus Venemaa Euroopa suurrahvaste perre. Lääne-Euroopa ei tunnusta veel Vene suurriigi seisukohta. Alles 50 a. hiljem Hispaania hakkas tunnustama vene imperaatori tiitlit. Prantsusmaa tunnustas oma kuninga ikkagi kõrgemaks kui vene imperaatori. 7.aastases sõjas /1756-1763.a./ tekkis Vene-Austria liit Preisi vastu. Suure tähtsusega on ka Ameerika asumaade eraldumine Inglismaast ning Ameerika riikide iseseisvaks kuulutamine 1776.a. Wachingtoni parlament tungis liiga sügavale koloniide majandusajusse. Koloniid kuulutasid end rippumatuks. Sellele järgnes pikk sõda. Lõpuks inglased tunnustasid koloniide lahku löömist. Uue riigi USA tekkimine tähendas uut piirikivi rahvusvahelises õiguses. Rahvusvaheline õigus lakkas olemast ainult Euroopa õigus.

Et Euroopa riikide tasakaalu alal hoida, sünnib ka Poola jagamine Preisi, Austria ja Venemaa vahel /1772, 1793, 1795.a./. Suuremat monstrumi rahvusvahelises õiguses ei või omale ette kujutada. Kuid polnud teisi riike, kes tõsise tasakaalu oleks uuesti jalule seadnud ja Poola iseseisvuse päästnud. Samuti püüavad riikide rühmad ka teistele oma norme peale sundida. Säärane nähe oli relvastatud neutraliteet Inglismaa vastu /1780.a./. Selles deklaratsioonis esimest korda väljendati rahvusvahelisi sõjapidamise reegleid. 1783.a. tunnustatakse Versailleslepinguga Briti asumaade iseseisvust Ameerikas Ühisriikide nime all. Seega ajajärk 1648.a. kuni Prantsuse revolutsioonini oli aeg, mille peamotiiviks oli tasakaalu alahoiu küsimus, kuigi seda vahest omapäraselt tõlgitseti.

Suur tähendus on prantsuse revolutsioonil 1789.a. See revolutsioon purustas siseõigusliku korra, kuid sealjuures ka rahvusvahelise läbikäimise senised mõisted. Riigi ja suveräänini mõiste oli varemalt üks ja sama. Revolutsioon seab suverääniks rahva. See mõiste võeti mõõdupuuks ka läbikäimises teiste rahvastega.

Prantsuse revolutsioon oleks jäänud sisemiseks asjaks, kui ta poleks end seganud teiste rahvaste sisemistesse asjadesse. Ka siis, kui revolutsioon vaibus, uued mõisted jäid püsima tänu Napoleonile ja veel rohkem Viini kongressile. Tekib uus vool rahvusvahelises elus.

19. sajandil progresseerub rahvusvaheline õigus edasi. Selle selgemaks väljenduseks on Viini kongress 1815.a. Viini kongress võttis oma töö aluseks Westfaali kongressil ülesseatud põhiprintsiibid ja kinnitas seega riikide üheõigusluse, riikidevahelise tasakaalu ja alalise diplomaatilise läbikäimise vajadust. Ühtlasi astus ta sammu edasi ja asus nende printsiipide praktilisele tõlgitsemisele ja riikidevahelise läbikäimise reguleerimisele. Ta määras kindlaks riikidevahelise läbikäimise viisid ja korraldas tseremoniaalide küsimuse. Riigid jagab suur- ja väikeriikideks, kusjuures suurriikidele anti õigus vahetada I järgu saadikuid, teistele II ja III järgu saadikuid. Samuti anti suurriikidele eesõigus teistes etiketi ja tseremoniaali küsimustes. Siiski riikide üldine järjekord määratakse kindlaks juriidilise üheõigusluse põhimõtte alahoidmiseks prantsuse tähestiku järgi.

Viini kongress seadis üles järgmised uued põhimõtted:

1/ Rahvusvaheliste veeteede vabaduse põhimõtte - s.o. et suured jõed, mis jooksevad läbi mitmest riigist, peavad olema vabad laevasõiduks kõikidele riikidele; tegelikult väljendus see Rheini jõe vabaks kuulutamises laevasõiduks;

2/ Väikeste riikide kaitse ja rahvusvahelise neutraliteedi põhimõtte - s.o. nende riikide kaitseküsimus, kes ümbritsetud mitme riigi poolt ja võivad olla ohtlikud üldisele tasakaalule oma tülküsimuste lahendamisel sõjaga; tegelikult väljendus see Helveetsia täielises neutraliseerimises, kusjuures Helveetsia kohustus mitte kellelgi sõdima, kuna teised riigid töötasid tema neutraliteeti respektierida.

3/ Orjakauplemise vastu võitlemise põhimõtte - s.o. orjapidamine tunnustati põhimõtteliselt häbitavaks ja orjakauplemist peeti vajalikuks takistada.

Viini kongressile järgnes elav läbikäimine Euroopa riikide vahel. Loodi 2 liitu. Alul loodi Vene-Austria keisrite ja Preisi kuninga vahel nii nimetatud "Pühaliit", millega liitusid ka teised riigid peale Inglismaa. "Pühaliit" seadis omale ülesandeks alal hoida olemasolevat sisetsemist korda Euroopa riikides, s.o. alal hoida korda, mis oma aja ära iganenud. See ja eluvõõras tendents sai saatuslikuks "Pühaliidule" ja ta lagunes peagi.

Pärast loodi nelikliit Preisi-Inglise-Vene-Austria vahel, millele astus hiljem juurde Prantsusmaa, luues seega viieliidu - "pentarchia". 1805.a. lõpetas Rooma riik oma tegevuse, mil ta omale Austria nime võttis. 1819.a. lõid Hispaania koloniid ennast lahti.

1823.a. seadis Ameerika president Monroe üles 2 printsiipi: 1/ Ameerika ei või olla Euroopa koloniaalalaks, välja arvatud "status quo"; 2/ korra alalhoidmine on Ameerika kontinendil asuvate rahvaste eneste asi.

18.sajandi lõpul sündis majanduslik revolutsioon. Masin tuli tööstusse ja hävitas naturaalmajanduse. 19.sajandil leiti terase valmistamine ja elekter. Kestis edasi orienteerumise korraldus, mis 18.sajandil algas. Juurdus tööstuslik ehk kapitalistlik kord. Tööstustooted valgusid teistesse riikidesse laiali, millest tingitud riikide vahel tihe kaubanduslik läbikäimine. 19.sajandi teisel poolel demokratiseerub ja parlamentiseerub kogu Euroopa.

Need tegurid annavad sisu ja kuju rahvusvahelisele

õigusele. Kui 18. sajandil loeti riikide peamiseks läbikäimise viisiks sõdasid, siis 19. sajandil sai selle aluseks filosoofias rahuprintsiip ja sõda jäi viimaseks abinõuks riigile oma sihtide taotlemisel. Vana koalitsiooni tüübiks oli veel Krimmi sõda. Varsti pärast seda algas Euroopas uus korraldamise periood ja riigid hakkasid looma alalisi liite. Telegraf ja post annavad selleks esimese tõuke. Riigi piirid ei olnud neile enam takistuseks.

1875.a. otsustati luua üleilmlik telegrafiliit kindla ja alalise kokkuleppega - konventsiooniga. Moodustati alaline büroo, kes telegrafi kontrollib ja pandi maksma ühised saatereeglid.

1874.a. tekkis osaline postiliit, mis 1878.a. muutus ülemaailmlikuks postiliiduks. Neile järgnes rida teisi liite - sihtunioone.

Praegusel ajal on riikide rahvusvaheline asjaajamine korraldatud 4 alal:

- 1/ liiklemise alal - telegrafi-, posti-, raadio-, auto-, õhuühenduseliidud jne.
- 2/ Kaubanduse ja tööstuse alal - tollideliit, mõõtu- de- ja kaaludeliit jne.
- 3/ Teaduse alal - geodeesia-, okeanograafialiidud jne.
- 4/ Rahaasjanduse alal - Skandinaavia rahaliit-, Prantsuse radikaalunioon jne.

Samal ajal peeti rida konverentse ja sõlmiti kokkuleppeid, mis normeerisid riikide poliitilisi vahekordi ja sõjapidamist.

1856.a. pani Pariisi konverents sõja alal üksikud reeglid täpsemal kujul maksma, korraldades blokaadi- ja kontrabandiõigust.

1864.a. oli Genfis Punase Risti konverents, mis korraldas rahvusvahelist haavatute ja haigete hoolekannet ning kaitset. 1868.a. oli Peterburi deklaratsioon, millega keelati ära maasõjas mürskude tarvitamine alla 400 grammi, mis oleks täidetud lõhke- või põlevainega.

1874.a. Brüsseli konverents teotses samuti sõja õiguse reguleerimise alal. Ta normeeris sõjavangidega ümberkäimist ja võitlusvahendite tarvitamist maasõjas. 1878.a. Berliini kongressil, kui loodi Balkanil rida uusi riike, toodi uued mõisted rahvusvahelisse ellu. Seni maksis põhimõtte, vähemalt teoorias, et keegi ei tohi ennast riikide siseasjadesse segada. Nüüd seati sisse usulise vä-

hemuse kaitse Balkani riikides ja kindlustati usuvabadus vastavate lepingutega. Seega pandi Balkani riikide peale kohustised, mis piirasid nende tegevusvabadust siseelus.

Need olid esimesed katsed rahvusvaheliselt reguléerida sisemist korda teatud riigis.

1885.a. Berliini kongress korraldas Aafrika koloniseerimise asju.

Aafrika oli seni Euroopa kultuurist puutumata, kuid Euroopa riigid tõttasid seal oma mõju maksuma panema. Varemalt maksis niisugune põhimõte, et kui keegi kodanik on mingil võimuvabal maaalal oma riigi lipu püstitanud, siis kuulub see maa sellele riigile, kes pärast teistega juba kindlad reeglid selle maa suhtes kindlaks määrab.

Kongressil seati üles ja tunnustati uus printsip, et võimuvabu maid ei või ükski riik ennem omaks kuulutada, kui ta neid tegelikult okupeerinud pole.

Kongressil tunnustati maksvaks alaline neutraliteet Kongo kohta.

1899.a. oli põhjapaneva tähtsusega I Haagi kongress, kes tegi selgeks sõja hädaohtude kõrvaldamise ja rahuliku koostöötamise vajaduse riikide vahel.

Haagi kongressi mõjutas Venemaa. Mis motiivid Venemaal seda tegema sundisid, on täpsalt raske ütelda. Kas oli see kartus, et teised riigid temast ette lähevad, või üldiselt oma mõju laiendamise tendents, kuid üks on kindel, et ametlik programm rõhutas üksnes rahuliku läbikäimise vajadust.

Kongress andis välja deklaratsioonid mürkgaaside ja "dum dum" kuulide mittetarvitamise kohta.

Relvastatud jõudude vähendamisest ei tulnud midagi välja, sest selle vastu oli eriti Saksamaa /"Deutsche Machtpolitik" /. Kongress suutis ära näidata alalise rahvusvahelise vahekohtu vajadust, kuna seni peeti riikidevaheliste tülide juriidilist lahendamist riikide nõrkuse tundemärgiks. Nüüd tunnustati, et riikidevaheliste tülide lahendamine vahekohtu kaudu on kõige otstarbekohasem.

Töötati välja alalise rahvusvahelise vahekohtu põhikiri ja asjaajamise kord.

Tähtis arenemismoment oli see, et tunnustati üksikute riikide tülid ka teistele riikidele tähtsateks ning hädaohtu moodustavateks. Leiti, et iga kolmas riik võib pakkuda oma vahetalitust kahele tülitsejale, mida need ei tohtinud halvasti võtta. Kongressil tehti tegemist

ka sõjaõiguse kodifitseerimisega. Riigid tulid otsusele, et ka avalikku sõda peab kuidagi normeerima, sest sõda tuleb pidada nii, et pärast oleks võimalik rahu teha.

1879.aastal tekkis liit Saksamaa ja Austria vahel, kuhu hiljemini liitus Itaalia. Nii tekkis kolmikliit.

Bismark katsus luua Venemaaga kinnitusliitu 1884.a., mis aga varsti kadus. 1893.a. tekkis Vene-Prantsuse kak-sikliit ja 1904.a. Prantsus-Inglis liit, mis täiendati 1907.a. Inglis-Vene liiduga. Seega tekkis n.n. kolmik Entente.

1906.a. oli Haagi konverents haigete ja haavatute seisukorra parandamiseks.

1907.a. oli II Haagi konverents, kus muu seas arutati järgmisi küsimusi:

- a/ Alalise rahvusvahelise vahekohtu sisseseadmist;
- b/ Maasõja seadusi ja tavasid;
- c/ Neutraliteedi küsimust maasõjas;
- d/ Vaenlase kaubalaevade juriidilist seisukorda sõja alul;
- e/ Kaubalaevade sõjalaevadeks ümbermuutmise korda;
- f/ Pommitamist merejõudude poolt;
- g/ Genfi konventsiooni tarvitamisele võtmist meresõjas;
- h/ Neutraliteedi küsimust meresõjas.

Peale nende küsimuste esitati veel rida teisi elulisi küsimusi ja tehti ettepanek, et Haagi konverents saaks perioodiliselt kokku kutsutud. Nii pidi konverents muutuma rahvusvaheliseks parlamendiks.

1904. - 1905.a. läksid esimest korda maailma ajaloo valge ja kollane rass kokku Vene-Jaapani sõja näol, kus valge rass sai lüüa kollase käest. See asjaolu omas suure poliitilise mõju ja tõstis värvilise rassi väärtust teiste riikide silmis. Varem oli arvamine, et valge rass on kõrgemalseisev kui värviline. See sõda andis suure tõuke ja jõu värvilisele rassile oma mõju arendamiseks.

Meie näeme, et Euroopa domineeriv osa maailmas hakkab vähenema. Jaapani eeskuju andis suure tõuke ka Hiinale ja näitas, et kollane rass peab euroopastuma. Samal ajal maailma politikas kerkib esile Ameerika, kes seni tagasihoidlikult oma politikat on ajanud.

1904.a. sõlmiti Vene-Saksa kaubaleping, mis Vene riigile sugugi soodus ei olnud, kuid Saksa riigi majandust suu-rel määral tõstis ja temale mitu miljardit vene kuldrubla

kasu andis. Kui pärast 1905.a. vene sisepolitiline jõud jällegi tõusma hakkas, siis püüdis ta maha raputada sellist ebasoodsat kaubalepingut. Saksamaa püüdis küll ka Inglismaaga lepingusse astuda, kuid katse ebaõnnestus. Üldine õhkkond Euroopas raskenes, riigid relvastusid ja sõda näis möödapääsematu olevat liitriikide ja keskriikide vahel, kes enne maailmasõda nii öelda kaks kaalu moodustasid, kelle sihiks oli "status quo" alal hoida. Maailmasõja lahti puhkedes purunesid need kaalud /1914.a.-1918.a./ . Sõda lõppes Saksamaaga - Versailles /1919.a./; Austriaga - St.Gérmaine /1919.a./; Ungariga - Trianoni /1920a./ Bulgaariaga - Neully /1920.a./ ning Türgiga - Sévres /1920.a./ ja Lausanne /1923.a./ lepingute järgi.

Maailmasõda jättis rahvusvahelisele õigusele suured jäljed. Osa varem ülesseatud printsiipe ei kannatanud elu välja ja varises kokku. Iseäranis tuli see nähtus ette meresõja alal. Alul arvati, et niisugust ainet, nagu puuvill, võib sõjaajal vabalt lasta sisse vedada. Kuid kui puuvillast hakati lõhkeainet valmistama, siis muutus olukord hoopis teiseks ja puuvilla import sõjaajal keelati ära. Üldiselt rikuti maailmasõjas sõjaõigust vähem kui seda arvata võis, sest et avalik arvamine ei jätnud oma mõju avaldamata. Seega näeme, et kaasaja sõda on ikkagi teatud määral rahvusvaheliselt korraldatud ja normeeritud.

Pärast maailmasõda Kesk- ja Ida-Euroopa varisesid kokku ja tekkis uus jõudude vahekorid Euroopas ning üldse maailmas. Euroopa riikide mõju sai Hiinast ja Indiast välja tõrjutud. Ameerika Ühisriigid tõusid esikohale. Enne maailmasõda oli Ameerikas suur kapitali puudus. Sõja ajal kolme aasta jooksul, mil Ühisriigid erapooletuks jäid, suutsid nad oma tööstust ja kaubandust määratul arvul tõsta ja ~~pe~~ adpööritava kiirusega arendada. Kuld hakkas Euroopast Ameerikasse voolama. Et Ameerika ainult lühikest aega maailmasõja lõpul sõjast osa võttis, siis tuli ta sõjast välja tugevana ja sai maailma kreditoriks. Maailmasõjas hävines kesmiselt 10 miljonit elanikku ja 70 miljardi eest majanduslikke varasid. Euroopa nõrgenes tunduvalt ja tema üksikute riikide suhteline kaal kogu maailmas vähenes märksa.

Esikohale uue tegurina tõusis Rahvasteliit, kes kujutab enesest organiseeritud rahvaste koostööd, mis rahvusvahelisele õigusele organiseeritud ilme annab. Siin tuleb silmas pidada kahte asja: 1/ organiseeritud rahvaste koos-

töö Rahvasteliidu nõol, peab tähele panema mitte ainult üksiku riigi huviseid, vaid kogu maailma politikat ja rahu; 2/ ajad on näidanud, et kui rahulik koostöö rahvaste vahel puudub, siis see ei jäta oma mõju ka riigi majanduse peale avaldamata. See asjaolu nõuab rahvastevahelise majanduse elu korraldamist. Sõda on terve rahva võitlus, sest ta ei puuduta mitte ainult üksikuid rahvakihte, vaid avaldab mõju ühel või teisel viisil kogu rahva peale. Seepärast on rahu alalhoidmine tähtsaim ülesanne, mis Rahvasteliit püüab läbi viia. Rahvasteliitu täiendab Haagi alaline rahvusvaheline kohus. Viimane aitab suurel määral kaasa rahvusvahelise õiguse täiendamisele. Suurriigid tegid eneste vahel sunduslikuks Haagi rahvusvahelise kohtuotsuste respekterimise. See on juba uue ajajärgu tunnus.

Rahvusvahelise õiguse arengus võiks veel ära märkida Washingtoni kongressi 1922.a.

E e s t i.

Eestil oli käesoleva tuhandaasta algul riikline ripumatus ja oma kindel riiklik kord. Vana Eesti oli sõjaliselt hästi organiseeritud juba enne taanlaste ja ristisõdijate maale ilmumist, mida näitavad ka varemad sõjalised üritused, näit. vastupanek Vene vürst Jaroslavile, kes 1030.a. reetis ja asutas Tartu. /või Sigtuna retk ja hävitamine 1187.a./. Meie maa otsis ühendust välismaaga puhtpoliitilistel tingimustel, diplomaatiliselt olles ses suhtes edukas, nagu seda näitavad eestlaste suhted Skandinaaviaga ja venelastega /v. Dr. J. Luiga, Lembitu välispoliitika, Eesti kirjandus, 192a./. Tolle aja Eesti riigi korraldus erines Kesk-Euroopa riikide omast, kus mõõduandev oli personaalne side. Vana Eesti oli vaba feodaal süsteemist. Riigi mõiste oli küllalt arenenud, samuti kui üldhuvide äratundmine.

XIII sajandil muutus meie rahvusvaheline seisukord seega, et peale kohalise rahva võtab valitsemisest osa sissetunginud uus element kahes suunas. 1201.a. asutas piiskop Albert Riia linna, 1202.a. Mõõgavendade ordu, mis Lõuna-Eestisse sisse tungimiseks tee avas. Põhja-Eestisse tungib Taani ja 1219.a. on kuulus Tallinna lahing, mille eestlased kaotavad, ning mille järele P.-Eesti /välja arvatud suurem osa Järvamaad/ muutub pea ter-

veni iseseisvaks hertsogiriigiks, personaalses unioonis Taaniga, kuna Eesti hertsogiks on Taani kuningas. Eesti pole mitte inkorporeeritud Taani riiki, vaid on ise riik Taaniga personaalses liidus. Taani valdas tol ajal ka osa Inglismaad personaaluniooni alusel, millega on seletatav, et meie riigi ajalooline vapp, kolm leopardi, sisaldub niihästi Taani kui Inglise riigivapis.

Lõuna-Eestisse tungis katoliiklik kirik kas otsekohe või Mõõgavendade ordu kaudu, mis 1237.a. ühines Teutooni orduga. Järgmisel, 1238.a., sõlmis ordu Taaniga rahu Stenby's, mille järele Põhja-Eesti jäi lõplikult Taanile, kuna vahepeal ordu oli vallutanud muist Taani maid. Loodi rida riiklikke üksusi, kas piiskopiriigid või ordumaad, millega endine maa ühtlus purustati, kuigi tuntud väline üksus, Riia ülempiiskopi kaudu jäi. Taani ei hävitanud meie maa iseseisvust, vaid transformeeris teda. Sissetung meie maale sarnaneb normannide sissetungiga Inglismaale, mis ei hävitanud seal Inglise iseseisvust nagu meilgi. Eesti territoorium jäi suveräänseks. Eesti vabadusvõitlus lõppes pärast 20.a. vastupanu 1227.a. /v.Eesti Rahu Ajalugu, K/ü. "Loodus" I k.lk.66 jj./ . Huvitav on, et eestlased ka pärast seda ei katkestanud läbikäimist teiste rahvastega, nagu näeme 1343.a. Harju vabadusvõitluse katse ettevalmistustest, Soomest, Rootsist ja Venest abi nõutades /v.J.Luiga, Harju mäss/. Pärast eestlaste vastuhakkamist, müüs Taani kuningas Valdemar IV Atterdag oma Eesti maad 1346.a. ordule järgmistel põhjustel: a/ raske oli kohaliste pärismaalastega läbi saada, b/ ordu käis liiga peale, c/ Taani välispoliitilised probleemid olid rasked ja Taanile ülejõu käivad.

Vähemalt kahe aastasaja kestel püsis meie pinnal rida riike, esijoones Ordu maad ja Tartu ning Lääne-Saare piiskopkonnad. Nende üksikute riikide vahel toimus tavaline rahvusvaheline liiklemine. Nii kirjeldab prof. Taube /Istoriija saroždenia meždunarodnago prava/ ka tolleaegset Balti riikide vahel maksvat rahvusvahelist õigust, muu seas Pika-silla kõrtsi rahukonverentsi Ordu ja Tartu piiskopi vahel.

Erilist tähelepanu väärrib välispoliitika Walter v Plentenberg'i /1450.-1535.a./ ajal, kes valiti 1494.a.P.Saksa ordumeistriks Liivimaal. Tema poliitika taotles siserahu säilitamist maakaitse kindlustamiseks välisvaenlaste, eeskätt venelaste vastu, kes tol ajal Venes valitseva suur-

vürsti Joann III ajal evis eriti agressiivse ilme Balti-
maade suhtes. Temal õnnestus tasandada vastolusid üksi-
kute valitsejate vahel siin maal ja luua ordu ja piiskop-
riikide maaaladest tugeva Liivi /livonia ehk Liefland/
konföderatsiooni. Edukaks võitluseks Moskva vastu sõlmis
v.Pletenberg Vilnos 1501.a. liidulepingu Leeduga. Oma jõu-
dudega pidas v.Pletenberg mitu sõda Vene vastu, lõi aug.
1501.a. venelasi Seritsa jõe ääres ja sept. 1502.a. Smoli-
na järve ääres Petserimaal. Sellele järgnenud Liivi-Vene
vaerahuleping Novgorodis 1502.a. ja 1503.a. ei olnud aga
kuigi soodne, sest Leedu oli sõlminud erarahu Venega: ve-
nelased ei andnud tagasi okupeeritud piirima piirima-
alasi, ei seatud jalule diplomaatilist üheõiguslust ega
endist kaubanduslikku liiklemist, peale selle pidi Tartu
piiskopkond maksma Venele annust oma talurahva pealt.
Vaerahu lepinguid pikendati 1509. - 14.aastaks, 1521.a.
ja 1531.a. - 20.aastaks, mis aga ei andnud ikkagi pidevat
rahu. Ka suhted Poolaga ja Leeduga lõdvenesid.

Liivi konföderatsiooni välispoliitiline seisukord hal-
venes reformatsiooni tagajärjel, kui 1525.a. sekulariseeriti
Preisi ordu, alistudes Poolale, ja Liivi ordu jäi
üksinda ja nõrgendatuks eriti selle tõttu, et usupuhastus
võttis pinda Liivis eneses. Ka Hansa, kelle ülesandel
Tallinn ja Tatra sõlmisid Venega 25.V.1514.a. Novgorodis
majandusliku vaerahu, tähtsus langes peatse Novgorodi
sulgemisega väliskaubandusele, mis andis tugeva majandus-
lise hoobi ka Liivile /v. Eesti rahva ajalugu, lk.418 jj.,
E.biogr. Leks.lk.386/.

Pletenbergi surmale järgnes sisetülide aeg Liivimaal,
mis nõrgestas Liivi välisjulgeolekut. Ja kui 1531.a. lõp-
pes 20.aastane vaerahu, nõustus Venemaa pikendama seda
vaid üheks aastaks, kuna Venemaal valmisid agressiivsed
kavatsused Liivimaa vallutamiseks, sest rippumatu Liivi
takistas Vene läbikäimist Lääne-Euroopaga. 1554.a. sõlmi-
ti Venega 15 aastaks uus rahuleping rasketel tingimustel,
nagu Liivi ei tohi astuda liitu Poolaga või Leeduga, Tar-
tu piiskopkond pidi maksma annust ka tagant järele 50 a.
eest kogu Liivi tagatisel, läbikäik Venesse tulevatele
käsitöölilistele olgu vaba üle Liivi. - Varsti toibus Li-
vi sellest lepingust ja hakkas otsima liitlasi Rootsist
Gustav Vasa juurest, kes alustas sõda Venega. Liivis ene-
ses puhkesid sisetülid, mis lahendusid Fürstenbergi vali-

misega ordumeistriks, kes Posvolis sõlmis Poolaga 1557.a. liidulepingu Vene vastu. See leping, ühenduses Tartu piiskopkonnalt nõutud annuse tähtajaks mittetasumisega, andis Venele põhjuse kuulutada Liivile 1558.a. sõda, mis põhjustas rippumatu Liivi konföderatsiooni lõpu /v.H.Kruus, Vene-Liivi sõda; Eesti Rahva ajalugu, II, lk.635 jj./.

Hakati otsima välisabi Saksa riigilt, Hansalt, Augsburgi riigipäeva /1559.a./ ülesandel kutsuski keiser kirjalikult Hispaania, Taani, Inglise, Rootsi ja Poola kuninga ning Hansa linnu toetust andma Liivimaale, ning pöördus ise lepituskirjaga Vene tsaari poole, kuid kõik asjata. Sellepärast pöörasid Liivi juhtivad mehed abi saamiseks otse Taani, Poola ja Rootsi poole. Selle järeldusel ostis Taani 1559.a. õigused Saare-Lääne piiskopkonna peale, mille valitsejaks sai Taani kuninga vend Hertzog Magnus, hiljem tuntud Liivi kuninga nime all. Sõda aga jätkus venelaste sissetungimisega. Uus ja viimane ordumeister Gotthard Kettler pöördus Poola kuninga Sigismund Augusti poole abipälvega, mis teostus 1561.a. sel teel, et Poola alistatas enesele Väina jõest põhja pool asuvad Liivi konföderatsiooni osad, kuna Kuramaa anti Kettler ile pärandatava hertsogiriigina.

Põhja-Eesti ja Tallinn aga alistusid samal 1561.a. Rootsi kuningale Eerik XIV-le. Seega varises kokku Vana-Liivi riikkondlik korraldus ja nüüdne Eesti maaala lakkab moodustamast oma riiki.1561.a. on ka Vana Eesti riigi lõpp-aastaks.

Võitlused eestlaste ja nende lõunanaabrite lätlaste maaalade pärast kestsid aastakümneid ja lõppesid alles Zapolje rahuga 15.I.1582.a. Vene ja Poola ning Pljussa rahuga 5.VIII.1583.a. Vene ja Rootsi vahel. Vene oli sunnitud lahkuma Baltimaalt, kuid eestlaste maaala jaotati kolme riigi vahel: Põhja-Eesti /Harju-,Lääne-,Järva-ja Virumaa / jäi Rootsile, Lõuna-Eesti /Pärnu-, Viljandi- ja Tartumaa/ - Poolale, kuna Saaremaa kuulus Taanile.

Ka nüüd ei tulnud rahu veel maale, ning algas Rootsi võitlus Poolaga ja Taaniga eestlaste maaala pärast, mis lõppes Rootsi võiduga - Poola loovutas oma osa Rootsile Altmarki vaherahu /1629.a./ ja Taani - Brömsebro rahu /1645.a./ järgi. Sellele järgnes maale pikem rahuaeg kuni Rootsi aja lõpuni, välja arvatud Vene-Rootsi sõda, mil venelased vallutasid Tartumaa ja mis lõppes rahuga /21.VI.

1661.a./, sõlmitud Kärde mõisa aiamaajakeses, status quo jalule seadmisega.

Eesti säilitas Rootsi provintssina suurelt endist traditsionaalset seadusandlust ja evis laialdase omavalitsuse. Rootsi ülemvalitsuse aega peetakse meie ajaloos helgeks ja eesti rahvale sõbralikuks.

§5. RIIK RAHVUSVAHELISE ÕIGUSE SUBJEKTINA.

Suveräniteet.

Rahvusvahelise õiguse ainukeseks subjektiks, s.o. tema õiguste ja kohustuste kandjaks, on riik. Riik rahvusvahelise õiguse mõttes on iseseisev poliitiline organism, võimaline suhteid pidama teiste omasarnastega.

Riigivõimu eriliseks omaduseks on tema suveräniteet, s.o. tema täielik iseseisvus ja rippumatus; tema võib olla sisemistes asjades ise oma peremees ja võib korraldada välissuhteid, nii kuidas ise tahab.

Sisesuveräniteet /iseseisvus/ on võime formuleerida ühiskonnal oma elamistingimused, luua valitsus oma põhimõtete ja arusaamise järele, teatud kindla sihiga määrata oma seadusandlust ilma ühegi vahele segamata väljaspoolt. See suveräniteet annab riigile juriidilise isiku õigused ja võimaluse eraõiguste omamiseks; ta käsitleb vahekordi valitseja ja temale alluvate kodanikkude vahel. Ta on välissuveräniteedi baas - imperium et jurisdictio.

Internatsionaalne ehk välissuveräniteet /riippumatus/ on ühiskonna võime toimida väljaspool oma piire täielise vabadusega, kõike võõrast sündi kõrvaldades. Ta avaldub riikide suhetes ja käsitleb ühe riigi vahekorda teise riigi valitsusega. Ainult tema poole pöördub rahvusvaheline õigus. Suveräniteet on ainus, alaline ja seadustega piirramatu, välja arvatud ühendatud riikides, kus riigi suveräänsus liitriigi suveräänsusega piiratud ja ümberpöördukt.

Vastavalt määrab ka meie põhiseadus: "Eesti on iseseisev, rippumatu vabariik". /§1/, kus sõna "iseseisev" tähendab sise- ja "riippumatu" - välissuveräniteeti. Vaideldakse küll riigi suveräänsuse vastu ja tuuakse ette, et riik ei ole enam rippumatu, vaid on seotud lepingutega

ja tema tegevusvabadus on väike, kuid siiski on praegusel ajal suveräniteedi mõiste veel maksev rahvusvahelises elus ja meil ei ole mõtet temasse puutuvaid küsimusi kõrvale jätta. Suveräniteedist järgnevad ka n.n. riikide põhi- ehk algõigused, nimelt õigus iseseisvuse ja lugupidamise peale ja eriti õigus mitte lubada interventsiooni ehk vaheleasutumist ning vahelesegamist võõraste riikide poolt. Samuti järgnevad siit üksikud õigused riikide teovõimes ja nimelt:

- 1/ rahvusvaheline liiklemisõigus - "jus legationum" - passiivne ja aktiivne, s.o. õigus saadikuid vastu võtta ja neid läkitada;
- 2/ rahvusvaheline lepinguõigus - "jus fuerum et tractatum" - s.o. õigus lepinguid ja liite sõlmida;
- 3/ rahvusvaheline sõja ja rahuõigus - "jus belli ac pacis" - s.o. õigus oma eest välja astuda niihästi rahulisel teel kui ka vägivallaga või sõjaga oma huvisid kaitsata;
- 4/ deliktõigus, s.o. võime rahvusvahelist õiguserikkumist välja kutsuda.

Rahvusvaheliseks kuriteoks ei loeta seda teise riigi suhtes, kui näiteks röövlid salaja üle piiri lähevad ja mingisuguse kuriteo toime panevad; kui aga sõjaväed üle piiri lähevad, siis on see rahvusvaheline delikt.

Suveräniteedist järgneb õigus seda piirata teiste kasuks. See piiramine võib sündida kolmel viisil: 1/ loobudes osa suveräniteedist ja vastu võttes protektoraati ehk kaitset teise riigi poolt kolmanda vastu; 2/ sisse seades tarvitamise õigust ehk servituuti kolmanda kasuks; 3/ enese peale võttes kohustust jääda sõjaliselt neutraalseks ehk erapooletuks kolmandate riikide tulide korral.

Riigielemendid. Igal riigil on kolm algelementi ja nimelt:

- a/ võim,
- b/ territoorium ehk maaala ja
- c/ rahvas.

Riigivõimu pääisehalduseks on tema suveräänsus. Territoorium tähendab seda maaala, millel maksab see võim, olles seega riigi valitsemise ruumiline ulatus ning ainult üks moment riigi mõistes. Riigi võim maaala üle on ainult "imperium", mitte "dominium", nagu õpetati keskajal, ega ka mitte "dominium eminens", nagu seda õpetas H.Grotius. Riigirahvas on elanikkude kogu, mis asub teatud maaalal,

alludes samale valitsusele. Kitsamas mõttes nimetatakse riigi elanikkudeks ainult neid, kes riigiga seotud personaalse ülemvõimu kaudu, mis neid jälgib igal pool, ka tunnigides võõrale maaalale. See side kannab kodakondsuse ehk alluvuse nime.

Riigi olemiseks on vajalik nende kolme elemendi ühel ajal kokku sattumine. See tähendab, et riik on ainult ja juba seal ja siis, kui teatud territooriumil rahva üle teotsemas kõrgem võim,

Riik erineb sellega igast teisest ühiskondlikust korraldusest, muu seas rahvusest ehk natsioonist, millist sõna tarvitatakse sageli, eriti anglosakside juures, üldriigi mõiste tähendamiseks vastandina nende osariikidele ehk ennastvalitsejatele osadele, nagu seda on Ameerika osariigid või Briti dominioid.

Rahvus kitsamas mõttes tähendab ainult inimeste kogu, mis seotud ühise keele, ühise võrsuvuse ja ühiste moraalsete ning sageli ühiste füüsiliste omaduste sidemetega, ühisele ülemvõimule allumise vajaduseta. Riigi elementidega on tihedalt seotud rahvusvahelise õiguse käsitlemine.

Pärast Westfaali rahu või alates Westfaali rahust on riikide vahel omandanud suure tähtsuse riikide üheõigusluse mõiste, mis on saanud üheks rahvusvahelise õiguse algprintsipiiks. See ei tähenda aga veel, et riigid tegelikult võimu poolest üheõiguslikud oleks.

Juba endised keiserrigid lugesid ennast sõjasteks suurteks üksusteks, kes igas asjas tahtsid kaasa rääkida. Samuti Berliini kongress toonitas, et riigid ei ole ka juriidiliselt ühesarnased.

Siiski praegusel ajal üldiselt tunnustatakse kõik riigid juriidiliselt sarnasteks.

Seega on välja kujunenud, et niinimetatud suurriikidel /Briti, Prantsusmaa, Itaalia, Saksamaa, Jaapani, Ameerika Ühisriigid, enne sõda ka Venemaa ja Austria-Ungari/ on õigus maailma poliitilistes keskküsimustes ka seal kaasa rääkida, kus nemad otse puudutatud ei olegi /sünnitades varemini n.n. "Concert Européen", nüüd Concert des grandes puissances/. Uuemal ajal on suurriikide eesõigused väljendust leidnud Rahvasteliidu nõukogus, kus neil vastandina teistele riikidele on alaline esindus. Seepärast inglased väidavadki, et riikide üheõiguslus ei ole enam maksev reegel, vaid tuleb õiguslikult vahet teha suurriikide ja liht-

salt iseseisvate riikide vahel.

§6. RIIGI TEKKIMINE JA TUNNUSTAMINE.

Riik tekib, muutub ja lõpeb samuti nagu iga füüsiline organism. Riigi algus võib rajatud olla kas muistsetele aegadele või ka käesolevale ajale.

Riigi tekkimise viisid on esialgsed ehk primäärsed ja pärastised ehk sekundäärsed.

Esiialgne viis on tühja maaala koloniseerimine, kus varem ühiskondlikult korraldatud võimu ei olnud.

Tühja maaala koloniseerimise läbi uue riigi tekkimine pole praegu enam mõeldav, kuid ajaloo on olnud neid juhtumeid, eriti Ameerikas ja Aafrikas. Pole tarvis et koloniseeritav maa inimestest tühi oleks, vaid on küllalt sellest, et ta juriidiliselt vaba oleks, s.o. keegi rahvusvahelise õiguse subjekt ei laota oma võimu ega pretendeeri tema peale. Otsekoheseks näiteks, kus riik koloniseerimise teel tekkinud, on Libeeria: Ameerikast toodi 19.s.alul vabakslastud orje Aafrikasse tagasi ja asutati riik. Teised kolonistide poolt loodud riigid on elanud läbi mingisuguse vahekuju. Maa on ühenduses olnud emamaaga alluvuse vahekorras, nagu Põhja-Ameerika Inglismaa all ja osalt ka Prantsusmaa ja Hispaania all. Säärased koloniseeritud maad esialgu alluvad emamaale kuni elanikud on arenenud ja majanduslik jõud suurenenud. Siis tekivad kokkupõrked emamaaga selle tõttu, et tahetakse enam vabadust kui emamaa anda suudab. Nii 1776.a. kuulutati P.-Ameerika iseseisvaks tüli puhul maksustamise pärast ilma kolonistide nõusolekuta. Tekkis sõda koloonia ja emamaa Inglismaa vahel. 1783.a. tunnustati Versailles'is Ameerika Ühisriike.

19.s. järgnes Põhja-Ameerikale vabadussõda Lõuna- ja Kesk-Ameerikas, Hispaania ja Prantsusmaa vastu, mis lõppes ka seal uute riikide jalule seadmisega.

Teine viis riigi tekkimiseks koloniseerimise kaudu on, kui vahemeheks on suurkaubanduslik kompanii, millele riik luba annab kaubanduslikke operatsioone ette võtta teatud maal tingimusega, et seal teatud ühiskondlik kord ja rahu maksaks. Ida-India kompanii, mis Indias võimu oma kätte sai, olles sisuliselt India suverään, allus nominaalselt

Briti valitsusele. Peale India suurt mässu võeti kompaniilt võim ja anti Inglise ametnikkude kätte, nii et Indias kaubaseltside tegevus iseseisva riigi arendamisele ei viinud. Riigi tekkimisele viis aga eraseltsi läbi Aafrikas Kongo basseini koloniseerimine. XIX s. lõpul astus Belgia troonile Leopold I, suur ärimees, kel korda läks ekspeditsiooni saata Aafrikasse. Ekspeditsioon leidis, et Kongo jõesäng on kasulik eksploateerimiseks. Leopold tahtis seda omaks tunnustada, kuid tekkis raskus. Belgia oli sel ajal neutraliseeritud, tal polnud õigust sõjalist liitu luua, polnud õigust sõjapidamiseks, et kaitsta uut asumaad, mis polnud neutraliseeritud. Väljapääsu leidis Leopold sel teel, et moodustas rahvusvahelise seltsi. Kongo selts valis kasutamiseks ja valitsemiseks Leopoldi oma esimeheks. Lõpuks selts tunnistas Kongo riigiks ning valis Belgia kuninga Leopoldi ka Kongo kuningaks. Kongo oli siis Belgia-ga personaalunioonis, kuna Kongos oli kuningas-autokraat, Belgias aga konstitutsionaalne monark.

1885.a. sai Kongo riik Berliini kongressil rahvusvahelise õiguse subjektiks, s.o. tunnustati riigiks ka teiste riikide poolt.

Leopold I surmaga /1908.a./ muutus Kongo saatus, kuna Leopold pärandas Kongo Belgia riigile, riigivõimu patri-monialteooria alusel. 1885.a. tunnustati Kongo ka neutraliseerituks, mis Belgiale võimalikuks tegi Kongot kuulutada oma asumaaks ja Leopoldi pärandust vastu võtta.

Pärastised ehk sekundärsed riigi tekkimise viisid on:

- 1/ emariigist eraldumine ehk "separatio";
- 2/ riigi lagunemine ehk "dismembratio";
- 3/ riikide liitumine ehk "diffusio".

Riikide tekkimine eraldumise läbi võib sündida kahel teel: a/ rahulikul teel; b/ vägivallaga, s.o. revolutsiooni ehk sõja teel.

Esimest juhtumist tuleb ette harva, näit. Norra eraldumine Rootsist 1905.a.

Teine kõige harilikum viis on iseseisvaks saamine võitluse läbi. See ei sünni aga raskusteta. Tuleb läbi teha mitu staadiumi:

- 1/ luua organisatsioon, millele rahvas alluks;
- 2/ alata avalikku võitlust, mis esialgu kannab mässu ilmet;
- 3/ mäss peab arenema hiljemini kodusõjaks.

Need järgud pole riigi iseseisvuse etapid rahvusvahelise õiguse mõttes.

Rahvusvaheliselt tekib riik alles siis, kui mäss on kujunenud kodusõjaks, s.ö., kui esialgsel organiseerival või juhtival võimul on korda läinud teatud maaala ja teatud rahva üle võimu oma kätte saada. Provints, olles emariigi vastu tegelikult sõjajalal, võib teiste riikide poolt tunnustatud saada: a/ rahvusvahelise õiguse mõttes sõjapidajaks - "la partie belligerante"; b/ iseseisvaks rahvuseks - "nation", kellele peale sõjaõiguste tunnustatakse ka majanduslikke õigusi; c/"de facto" iseseisvaks riigiks; d/ "de jure" iseseisvaks rippumatuks riigiks. 19.a. tekkisid sel teel Belgia, Kreeka, Serbia, Bulgaaria jne.

Pärast maailmasõda on lagunemise teel tekkinud rida uusi riike. Austria-Ungari lagunemisest tekkisid Austria vabariik, Tsehho-Slovakkia, Ungari kuningriik, kuna Bosnia ja Hertsegoviina liideti Serbia ja Montenegroga ühiseks Jugoslaavia ehk Lõuna-Slaavia riigiks.

Venemaa suhtes on küsimus lahtine, kas Vene keiserriiik lagunes või langesid temast ära teatud osad maaalast ja rahvused. Eesti delegatsiooni arvamus rahukonverentsil oli, et Venemaa on lagunenu ja on sündinud "dismembratio", kuna vabanesid ja muutusid iseseisvaks riigeks kõik endised Vene keiserriiigi osad. Neist on üks ainult suurem ja ta käes on endise keskvalitsuse asupaik / R.S.F.S.R., praegu SSSR/, kuid ta pole endise Vene riigi ainupärija. Vene delegatsioon vaidles sellele vastu, seletades, et novembri alul 1917.a. muutus Vene keskvalitsus, kuid sellega ei tarvitsenud veel riik muutuda, sest riigi põhiseaduse muutmisega ei hävine veel riik. Tegelikult üksikud Veneriiigi osad Soome, Eesti, Poola, Läti, Leedu, Kauge-Ida, Ukraina, Krimm, Kaukaasia mäerahvas, Kuban j.t. eraldusid Venemaast 5.novembril 1917.aasta dekreedil alusel.

Vene transformeerimine pärast maailmasõda oli järgmine:

Vene keiserriiik oli rahvaste riik, kus valitsev rahvas, suurvenelased, moodustasid vaid 40% kogu elanikkude arvust. Algas maailmasõda, mis Vene riigile kalliks maksma läks, kuna ta ei olnud sõjaks rahuldavalt ette valmistatud ning puudus ühine riiklik tunne ta rahvaste vahel. Vene raudteed ei jõudnud korralikult sõjaväe liiklemist reguleerida. Põl-

lutõõlised kutsuti sõtta, mille tõttu mas ei suutnud linna ja sõjaväge tarviliselt varustada. Vabrikutes vananesid masinad, kuid neid ei saadud juurde välismaalt. Tuli ilmsiks rida teisi väärnähtusi. Juba 1916.a. levis üldine rahulolematus, eriti sellepärast, et 1905.a. revolutsiooni läbi saavutatud poliitilised vabadused olid kadunud. Rahva mass oli küll aktiivsusetu ja harimatuses siplev, kuid intelligents oli radikaalne oma kasvatuselt, mis põhjenes vabaduse ja sotsiaalse üheõigusluse põhimõtteil. Samuti Venemaa industrialiseerimisega levis kasvavas töölise kihis majandusliku viletsuse tõttu jõudsasti revolutsioonilise sotsialismi poolehoid. Juba 1906.a. tulid duumas kuuldavale teravad valitsusevastased kodanliste liberaalide hääled, mis aasta-aastalt valjenesid /Miljukov/. Üldine rahulolematus kasvas hoogsasti iga sõjaaastaga.

27.veebr.1917.a. puhkes revolutsioon. Revolutsioonile järgnes anarhia. Intelligents sai alul võimu oma kätte, kuid mittevastupanu mõttel kasvatatuna hakkas ta Venes piiramata vabadust teostama.

Vene ajutine valitsus, vürst Lvovi ja Kerenskiga eesotsas, selle asemel, et valju käega korda alal hoida, hakkas sõnadega manitsema vastunakkajaid, mis korralagedusele Venemaal vaid tugeva aluse pani. Kerenski, radikaalne intelligent, pidi ise tunnistama, et Venes olevat tegemist vabakssaanud orjadega, aga mitte vabade inimestega. Samuti ei saanud Vene intelligents aru üksikute rahvuste natsionaaltunnetest, rahvuste meeleolust ja vabanemise püüetest, sest need olid talle võõrad.

Vene valitsus, mis demokraatliku printsipi alusel teotses, oli sunnitud taganema nõrgajõulise, kuid kiiresti kasvava äärmusrühma, sotsiaaldemokraatliku liikumise enamlike tiiva eest, kes 25.oktoobril 1917.a. kukutas Vene ajutise valitsuse ja välja kuulutas Nõukogude Vabariigi. Sellega algas uus ajajärk Euroopas. Kuni 1922.a. kujutas Vene enesest konföderatsiooni, kuid 1922.a. muutis ta oma konstruktsiooni ja muutus föderatsiooniks.

Ka olemasolevate riikide liitumise läbi on tekkinud riigid. Läänud sajandil oli Apenini poolsaarel rida iseseisvaid riike: Savoya, Toscana, Modena, Neapol jne., kes liitusid ühiseks Itaalia riigiks. Ka Saksamaa Bismark'i ajal 1891.a. liideti raua ja verega ühiseks Saksa keiserriigiks.

Riikide tunnustamine.

Riik on fakt ja riigi sündimine pole mitte juriidiline, vaid fakti küsimus. Kui riik on tekkinud, hakkab ta teiste riikidega läbi käima, kuid nagu igale inimesele läbikäimisel seltskonnas teatud nõudmised ette pannakse, nii sünnib see ka uue riigiga rahvusvahelises elus. Nimelt peab uus riik esmalt end väliselt maksma panema.

On maksev nõue, et iseseisev riik peab rahvaste perre saama teiste riikide poolt aktsepteeritud, s.o. vastu võetud.

Sääraseks vastuvõtuks on uue riigi rahvusvaheline tunnustamine - "recognition". Selleks peab uus riik teiste riikide poole vastava palvega pöörama. Tunnustamisel on määratu suur tähtsus, sest sellega hakkavad uue riigi kohta maksma kõik rahvusvahelise õiguse normid.

Tuleb vahet teha riigi tunnustamise ja vana riigi uue valitsuse tunnustamise vahel. Viimasega on meil tegemist Nõukogude Vene valitsuse tunnustamise juures välisriikide poolt.

Tunnustamine võib sündida kahel viisil:

1/"sollenell" ehk pidulik tunnustamine, mis väljendatakse erideklaratsiooniga. Nii 1921.a. liitlaste kõrgem nõukogu tunnustas Eestit;

2/"tacite" ehk vaikiv tunnustamine, kui see sünnib tegelikult, mitte aga vormiliselt, kusjuures asutakse uue riigiga läbikäimisesse, diplomaatiliste esindajate saatmise või lepingu sõlmimise kaudu. Nii 1927.a. Saksamaa tunnustas Eestit. Sõdivaks pooleks tunnustamist tunti juba Ameerika kodusõjas 1861.- 1865.a., kui Lõuna osariigid end iseseisvaks kuulutasid, luues konföderatsiooni ja mitmed välisriigid neid tunnustasid sõdivaks pooleks. Maailmasõja ajal tunnustati Poola sõdivaks pooleks ja Vabadussõja kestel Venega tunnustati Eesti faktiliselt sõdivaks pooleks. Sel on aga suur tähtsus, sest teise poole sõdureid ei lasta mässajatena maha, vaid hoitakse sõjavangidena kinni, keda sõja lõpul vabastatakse.

Rahvaks ehk natsiooniks tunnustamine leidis aset esimest korda maailmasõja ajal. Tsehho-Slovakkia sõjavangid Vene sisemaal said luba organiseerumiseks. Tsehho-Slovakkia oli Austria provints, kuid liitlased arvasid heaks

teetada tsehhide Austriast lahtilöömise liikumist. 1918.a. suvel anti neile liitlaste poolt juriidiline "status" kui rahvale - "natsioonile". Selle järgi ei loetud tsehhe ja slovake enam austerlasteks ega sõjavangideks, vaid uue sõbraliku natsiooni kodanikkudeks, kes võisid astuda liitlaste sõjavägedesse. Tsehho-Slovakkia oli seega 1918.a. suvel iseseisvaks saanud enne vaheerahu Austriaga ja taile lubati sellepärast osa võtta rahakonverentsist Pariisis.

"De facto" tunnustamine tähendab uue iseseisva ühiskonna tunnustamist mitte enam riigi iduna, vaid suveräänsena riigina, olgugi et teatud reservatsiooniga ning isegi ajutiselt. See tunnustamise viis võeti esimest korda tarvitusele Baltiriikide juures nende vabadusheitluse ajal, kus neid ajutiselt ja tingimusi tegelikult iseseisvaks tunnustati kuni rahakonverentsini, mil nende lõplik saatus pidi lahendatama.

Nii, vaatamata Saksa okupatsioonile, tunnustas Inglise valitsus 3.mail 1918.a. Eesti Maapäeva kõrgemaks võimaks ja võttis Eesti esindaja kui n.n. mitteametliku diplomaatilise esindaja vastu

"De jure" ehk lõplik tunnustamine tähendab, et uus riik võetakse rahvaste perre vastu kõigi õiguste ja kohustustega, mis omased teistele rippumatule riikidele. Sellega võetakse ka kõik juriidilised lepingud, mis riik on tunnustamise momendini sõlminud, tagantjärele arvele.

Rahvasteliitu astumine iseseisvatele riikidele tähendab rahvusvahelise õiguse subjektiks tunnustamist. Rahvasteliit seadis riikide vastuvõtmiseks üles kaks põhimõtet: 1/ varemast üldist tunnustamist enne Rahvasteliitu astumist pole vaja; 2/ Rahvasteliidu liikmeks võivad olla ainult suveräänsed riigid, välja arvatud need mittesuveräänsed riigid, kes on Rahvasteliidu ürgliikmed. Tegelikult leiavad Rahvasteliitu uued riigid vastuvõtmist, kui suurriigid neid on tunnustanud iseseisvaks "de jure".

Sel põhjusel jäeti tähtmata ka Eesti ja teiste Vene pinnal tekkinud riikide palve astuda Rahvasteliitu esimesel Rahvasteliidu täiskogu koosolekul detsembris 1920. aastal. Alles pärast suurriikide "de jure" tunnustamist võeti Eesti 22.sept.1921.a. Rahvasteliitu vastu, olgugi, et ta kõikide riikide poolt veel polnud tunnustatud.

Ka mittetunnustatud riigid hääletasid Eesti vastuvõt-

mise poolt, sellega tunnustades "tacite" meie iseseisvust "de jure"

§7 RIIKIDE LÖPPEMINE.

Riikide lõppemine on võimalik faktiliselt või lepingu teel. Selle kohaselt jagunevad lõpetamisviisid juriidilisteks ja faktilisteks.

Juriidiliselt on riigi lõppemine võimalik, kui mitu riiki liituvad üheks liitriigiks või sulavad üheks liitriigiks. Näit. Saksamaa liitumine 1871.aastal ja Ameerika Ühisriikide ühinemine 1776.a. konföderatsiooniks ja 1787.a. üheks liitriigiks. On veel võimalik unitaarriigi muutmine liitriigiks, nagu see sündis Brasiiliaga. Samuti Itaalia riigid sulasid kokku üheks Itaalia riigiks; Serbia ja Montenegro - Lõuna-Slaavia riigiks.

Faktilisel teel lõpevad riigid:

a/äravõitmise või riigi allahaitmise läbi - "de bellatio", näit. Briti lõpetas Buuri vabariigi, teda ära võites;

b/jaotamise teel, näit. Poola jaotamine 1772, 1793, 1795.a. Venemaa, Austria ja Preisimaa vahel;

c/lagunemise teel, kus üksik riik osadeks jaguneb, näit. Austria-Ungari, mille varemotel rida uusi riike üles kerkiks;

d/loodusjõudude ja suurte sõdade tagajärjel, kus teatud riik ära pühitakse või niivõrt ära hävitatakse, et puudub rahulepingu sõlmija.

Tähtsamaks küsimuseks riikide lõpetamisel on pärandamise ehk suksessiooni küsimus. Neist on tähtsam õigustuste ja kohustuste üleminek. Üldine reegel on, et endise riigi õigustused ja kohustused uuele riigile üle ei lähe. Uus riik on nagu "tabula rasa". Erandiks on aga riigivõlgade küsimused.

Krediit on omanud niivõrd suure tähtsuse, et ei ole mõeldav sellega kergesti ümber käia. Rahvusvaheliselt on maksma pandud teatud vastutavus lahtilõõnud riikide võlgade suhtes. Poliitilises mõttes võidakse uuele riigile osa vana riigi võlgadest peale panna, kuid selleks on tarvis uue riigi nõusolekut. Tehtakse veel vahet võlgade vahel:

a/ võlad, mis tehtud teatud maa kasuks, hüpotekaarlaenu, näit. uue riigi maaalal varemini tehtud võlg sealtsete raudteede korda seadmiseks.

b/ võlad, mis kohaliste varandustega kindlustatud - hüpoteeklaenu.

Reegel on, et hüpotekaarlaenu uue riigi peale üle ei lähe, kuid hüpoteeklaenu lähivad. Seega uued riigid peavad osa võlgu tasuma ja nimelt hüpoteeklaenu.

Eesti osavõtmine endise Vene riigi võlgade tasumisest tuli arutusele Eesti-Vene rahulepingu sõlmimisel. Vene delegatsioon väitis, et Nõuk. Vene ei tunnusta enam endisi välisvõlgu ja seega on ka Eesti endise Venemaa võlgade tasumisest vaba. Eesti delegatsioon ei leidnud selle küllaldase olevat. Lõpuks tehti kokkulepe, et kui võlauskujad pööravad Eesti poole, siis Eesti on õigustatud neid sarnaste nõudmistega adresseerima Vene Nõukogude-Vabariigi poole, kes juhtumil, kui tal keiserrigi võlgu maksta tuleb, ka Eesti osa ära peab tasuma.

§8. RIIKIDE TEKKIMINE PÄRAST MAAILMASÕDA.

Venemaa ja Austria-Ungari olid riigid, kus domineerivad rahvused polnud absoluutses enamuses. Sisuliselt oli Vene rahvaste vängla ja Austria-Ungari rahvaste tülide keskpunkt. Austria-Ungaris oli kaks privilegieeritud rahvust: Austrias saksa soost austerlased ja Ungaris ungarlased.

Austrias olid tsehhid vastolus domineeriva rahvaga. Üldse oli Austria-Ungaris palju mitmesuguseid rahvaid: 1/ germaani rahvad - austerlased; 2/ slaavi rahvad - tsehhid, slovakiid, sloveenid, kroatid, horvaadid; 3/ Soome-Ugri rahvad - ungarlased; 4/ romaani rahvad - rumeenlased.

Austria-Ungari oli seega natsionaalse riigi vastand.

Sama kirju oma rahvusliku koosseisu poolest oli Venemaa. Üksikud rahvused olid erineval kultuuri astmel. Ka majanduslikult olid üksikud Venemaa osad väga mitmekeelsed ja lahkuminevate huviseega, näit. Baltimere rajoon, Mustamere rajoon, Siber.

Mõlemil riigil puudus poliitiline ühtlus, kuid valitses rahvuslik surve. Ungaris oli 1849 a. mäss, mis Vene tsaeri abil maha suruti. 1867.a. sõlmiti Austria-Ungari vahel

unioonileping 10 aasta peale, mida automaatselt pikendati viimast korda 1907.a. Selle lepingu järgi Austria-Ungari tunnustati kahe ühesarnase ja võrdse riigi liiduks, kusjuures Austria keiser oli ka ühtlasi Ungari kuningas. 1887.a. muutus Austria-Ungari natsionaalne politika ja üksikud rahvad said oma keelele elu- ja riigikeele õiguse. Samal ajal Venemaal võimutses panslavism ja kasutati igat juhtumit vähemusrahvuste venestamiseks.

Kõik need asjaolud andsid põhjust nende riikide lagunemiseks.

Sõja ajal tekkinud rahutusi võitlevad pooled püüdsid ära kasutada, millest tekkis vähemusrahvuste sõjalise õigustuse idu.

Venemaa ja Austria-Ungari lagunemise järelalusena tekkis Euroopas 9 uut riiki: Eesti, Soome, Poola, Leedu, Läti, Tsehho-Slovakkia, Lõuna-Slaavia, Ungari, Austria ja vabalinn Danzig. Maailmasõja ajal kuulutas praegune Tsehho-Slovakkia president Masaryk, et sõda peab tooma neile vabaduse. Tsehhide pilk oli pöördunud Venemaa ja liitlaste poole ja nad andsid ennast massiliselt Venesse vang. Tsehho-Slovakkia tunnustamise protseduur oli lihtis, sest Tsehho-Slovakkia loodi peaaesjalikult liitlaste poolt ja liitlaste hoolet, kuna ta ei sõdinud oma riigi eest omal pinnal. Ta tunnustati sõja ajal iseseisvaks rahvaks ja ta võttis rahu-konverentsist Pariisis osa liitlasena. Tsehho-Slovakkia piirid fikseeriti Versailles'i rahulepinguga.

Teine riik, mis Austria-Ungari pinnal tekkis, oli Ungari. Ta oli juba 1867.a. tunnustatud riik ja selle tõttu sai ta Austria keiserrigi lagunemisega automaatselt iseseisvaks. Ta kaotas Trianon'i rahulepingu järgi, mille ta iseseisvalt liitlastega sõlmis, suure osa oma maaalast ja rahva arvust naaberriikidele: Rumeeniale, Tsehho-Slovakkiale ja Lõuna-Slaaviale kokku üle miljoni ungarlase. Selle kaotuse päämiseks põhjuseks oli rahukongressi ajal puhkenud kommunistlik mäss Ungaris. Arusaadav, et Ungari oma seisukorraga rahul pole. Huvitav on, et Ungari tunnustab ennast kuningriigiks ning kuninga valimiseni lepib regendiga, kellega on admiral Horthy.

Kolmas riik Austria-Ungari varemetel on Austria vabariik. Ta koosneb mõnest endisest Austria provintsist, keskkohtaga Viin. See riik on märgatavalt homogeensem, olles peaaegu puht saksa riik.

Lõpuks osa Austria pinnast läks Poola riigi koosseisu,

osa anti Rumeeniale ja Lõuna-Slaaviale.

SOOME, LEEDU, LÄTI, POOLA ja EESTI RIIGI TEKIMINE.

1. Soome riigi tekkimine.

6.dets.1917.a. kuulutas Soome ennast iseseisvaks vabariigiks, kuna ta oma riikliku statuuse juba Vene revolutsiooni alul märtsis 1917.a. Vene ajutise valitsuse manifesti kaudu tagasi sai.

Selle "statuuse" võttis 1899.a. Vene tsaarivalitsus Soome suurvürstiriigilt pärast 100 aastast ühendust Venega reaalionioonis. Ühtlasi algas Soomes venestamise ajajärk, taheti kõiki paenutada Vene valitsuse alla. 1905.a. tõi küll kergendusi kaasa ja Soomele anti uus põhiseadus, kuid enne maailmasõda algas venestamine jälle uue hooga, millele soomlased visalt vastu teetsesid. Maailmasõja ajal oli Soome Vene sõjavägedega üle ujutatud.

Revolutsiooni alul andis Venemaa Soomele omavalitsuse täiel määral tagasi, kuid ühtlasi tekkis Soome maapäeva ja Vene ajutise valitsuse vahel konflikt küsimuse pärast, kellele on keisri suveräniteedi õigus üle läinud. Väielus kestis terve suve ja lahendati sellega, et Vene ajutine valitsus saatis Maapäeva laiali ja kirjutas ette uued valimised. Vene ajutise valitsuse käsust hoolimata kutsus sotsiaaldemokraatlik maapäeva juhatus maapäeva kokku ja laskis Soome valitsemisseaduse vastu võtta. Uuesti valitud maapäeva kodanlik enamus saavutas Vene ajutise valitsusega kokkuleppe, mis Soomele riikliku autonoomia kindlustas.

Pärast enamlist riigipööret kuulutas Soome end iseseisvaks ja Vene enamline valitsus tunnustas ka seda iseseisvust, kuid toetas ühtlasi Soome punakaarti sõjariistadega ja käis peale, et see sõjariistus üles astuks. 15.jaanuari öösi anti Helsingi töolistemajast tuledega märku ja sündis sarnane riigipööre, nagu seda 1.detsembril 1924.a. Eestis taheti toime panna. Helsingi linn võeti punakaardi poolt üle, millele pidi järgnema kogu Soomemaa vallutamine. Siiski Põhja-Soomes ei läinud see korda, sest parempoolsed olid suutnud end seal organiseerida ja algas Soome kodusõda.

Fr. R. Krentzvaldi
nim. ENSV Riiklik
Raamotukogu

Kuna Venemaalt Soome punastele kogu aeg abivägesid saadeti, olid parempoolsed õige täbaras seisukorras ja nad hakkasid väljastpoolt abi hankima. Pöörati palvega Rootsi poole, kuid see loobus abi andmast, kartes Vene asjusse segada. Samuti ei tahtnud liitlased enne Vene küsimuse lõplikku lahendamist abi anda. Paremat tagajärge andsid läbirääkimised sakslastega, kes olid huvitatud sõjapidamisest Venemaaga. Alul toetas Saksamaa soomlasi relvadega ja hiljem 1918.a. märtsis saatis ühe väeosa Ahvena saartel maale Uhtlasi mõjus ta ka diplomaatilisel teel, et Vene valitsus ei saadaks Soome oma sõjavägesid. Selle tõttu algas peagi punaste taandumine ja Lahti lahingus 16 mail 1918.a. varises nende väerind lõplikult kokku Rahu Venemaa ja Soome vahel saavutati alles 2 aastat hiljem -14.okt.1920 a Tartu rahulepinguga.

Saksa abi mõjutusel tekkis Soomes suur saksasõbraline vool ja taheti üht Saksa printsi Soome troonile valida, kuid liitlaste vastuseismisel äpardus see püüe. Saksamaa kokkuvarisemisega hakkas Soomes saksa mõju vähenema. Soomel õnnestus varsti uuendada sõprussidemeid liitlastega, mille tõttu ta leidis tunnustamist nende poolt 1919.a. ja võeti vastu Rahvasteliitu 1920.a.

2. Läti riigi tekkimine.

Ühel ajal Eestiga hakkas ka Läti oma vabaduse eest võit lema. Samal ajal kui Eesti sai omavalitsuse Maanõukogu näol kinnitati 22.juun.1917.a. ka Läti omavalitsus kahe Maanõukogu näol, üks Kuramaa ja teine Liivimaa jaoks.

Kuna Kuramaa juba 1915.a. saadik oli tegelikult Saksa-maa poolt okupeeritud, sai tegevust alata ainult Liivimaa Maanõukogu ja sedagi Valgas.

Sellepärast löid Läti organisatsioonid erilise omavahe-lise, kogu Läti rahvast esindava, Rahvuskogu, mis 1918.a. kevadel otsustas Läti iseseisvuse, mille tunnustamise saavutamiseks noor majandusteadlane Siegfried Meierovičs (+) välisriikidesse saadeti. Inglismaa tunnistaski Läti Rahvus-kogu ajutiselt "de facto" iseseisvaks organisatsiooniks 11.nov.1918.a.

Kohe pärast vaherahu liitlaste ja saklaste vahel /11.nov.1918/ astus Läti Rahvuskogu Riias praeguse Läti presi-

dendi Semgals'i juhatusel kokku ja otsustas 18. novembril 1918. a. ametlikult kuulutada Läti iseseisvaks vabariigiks. Moodustati ajutine valitsus K. Uļmanis'iga eesotsas, kus välisministriks sai Meierovičs.

Esimeseks Läti presidendiks valiti Jahnis Tschakste /suri 14. märtsil 1927. a./, kes oma elutarkusega palju kaasa aitas Läti riigi stabiliseerimisele selle esimestel ja kõige raskematel arenemisaastatel. Et aga saksa väed veel maal olid, ei saanud Läti ajutine valitsus oma võimu korraldada, mille tagajärjel pea kogu Läti enamlaste alla langes, niipea kui Saksa väed maalt lahkusid. Riias kuulutati välja Läti Nõukogude vabariik, mis liitus Venega, kuna Läti ajutine valitsus osalt Liibavis, osalt Eesti pinnal viibis, kus formeeriti erilisi Läti väeosi Läti ajutise valitsuse võimule avitamise sihiga. Samal ajal Kuramaal püsinud sakslaste toetusel lõi õpetaja ja tuntud Läti kirjanik Needra enamlastega võitlemiseks saksasõbralise valitsuse, kes tõesti Riia enamlastest vabastas. Needra valitsuse peasõjajõuks oli Saksa Landeswehr. Landeswehriiga tuli Eesti sõjaväel ja Eesti pinnal asuvatel Läti ajutise valitsuse väeosadel juunis 1919. a. ägedaid lahinguid pidada, kus Landeswehr lõplikult Võnnu all lüüa sai. Selle tagajärjel langes Needra valitsus ja Läti ajutine valitsus pääses võimule. Meie vägede poolt vabastati peagi kogu Ida-Läti enamlaste käest. Oktoobris 1919. a. ähvardas Lätit veel kord hädaoht Vene-Saksa segavabavägede poolt Vene "valge" ohvitseri Bermond-Avalovi juhatusel. Eesti abiga pandi Bermond-Avalovi edasitung seisma ja Lätil läks korda liitlaste toetusel kogu Kuramaad Saksa väeosade jäänustest puhastada.

Sõda Vene enamlastega kestis edasi, kuni Läti 11. aug. 1920. a. Vene Nõukogude valitsusega rahu tegi, mille järgi tunnustatakse Läti iseseisvust ja ühendatakse Läti riigiga Lätgallia end. Viitebski kubermangu maakond, kus elavad lätlased. Läti tunnustati suurriikide poolt "de jure" iseseisvaks ja võeti Rahvasteliitu ühel ajal Eesti-ga.

3. Leedu riigi tekkimine.

Leedu kuulutas ennast iseseisvaks 16. veebr. 1918. a. Leedu maaala oli tol korral Saksa vägede poolt täiesti okupeeritud, kuid siiski ta Rahvuskogu ehk Taryba, mille

esimeheks oli Smetona, kuulutas Leedu Venemaa küljest lah-tilöönuks. Ka Leedu riigi arenemine polnud kerge sakslaste maalviibimise tõttu, kuid uus valitsus leidis siiski tea-tud määral sakslaste poolt tegevuse vabadust ja arenemis-võimalust, nii et Versailles'i rahu Leedus küllalt tugeva Leedu riigi ees leidis. 12.juulil 1920.a. sõlmis Leedu Nõukogude Venega rahulepingu, kus Venemaa tunnustab Leedu iseseisvust "de jure".

4. Poola riigi tekkimine.

Poola kolme riigi vahel jaotatud endine suurriik sai iseseisvuse kätte vaid Maailmasõja lõpul, olgugi, et sõja sõja kestel niihästi venelased kui ka austerlased ja saks-lased iseseisvat Poolat kuulutasid, kuid ainult vaenlaste maaalade osadest. Pilsudski "legionärid" võitlesid vah-vasti Poola iseseisvuse eest. Pariisi rahukonverents tun-nustas Poola riiki ja määras kindlaks tema piirid. 13.märt-sil 1921.a. sõlmis Poola Riias ka rahulepingu Nõukogude Venega. Huvitav on märkida, et Poola tekkis diplomaatlikul teel, samuti kui ta omal ajal lõppes diplomaatliku tehin-guga.

5. Eesti riigi tekkimine.

Vene revolutsiooni tervitas kogu Eesti. Oma õiguse nõu-tamisel sammusid eestlased Vene piirirahvastest esirinnas. Meie omavalitsusasutised hakkasid otsekohe teotsema. Tartus kutsuti kokku ülemaaline nõupidamine 7.-11.märts.1917.a., kus otsustati Lõuna- ja Põhja-Eesti ühendada üheks üksuseks ja saata delegatsioon Vene ajutise valitsuse juurde. Peter-buris tekkis eriline seltskondlik koondis, kes Eesti prob-leemi pidi lahendamä.

Saadetigi delegatsioon Peterburi. Alul oli Vene ajuti-ne valitsus Eesti nõudmistega päri, kuid pärast esimese re-volutsioonituhina möödumist hakati kartma Venemaa lagune-mist ja Eesti omavalitsuse projekt ei leidnud enam suuremat poolehoidu. Kuid melle aitas väga palju kaasa see, et Pe-terburi oli kogunenud umbes 50.000 eestlast, nende seas um-bes 15.000 Eesti sõjameest.

Eesti tegelaste esimene mure oli maa organiseerimine. Mõne nädala jooksul jõuti nii kaugemale, et suudeti korraldada meeleavaldusi tänavail sini-must-valge lipu all. Eestis ühinesid kõik Eesti seltsid liiduks, kelledest moodustati täidesaatev organ. See seadis kokku maaomavalitsuse projekti, milline esitati Peterburis Vene ajutisele valitsusele. Kui siis eestlased 26.märtsil Peterburis suure demonstratsiooni toime panid, suutis see hästiorganiseeritud rahvamass Vene valitsuse mõtlema panna ja 30.märtsil /12. apr./ 1917.a. läks teisel delegatsioonil korda saavutada Vene ajutiselt valitsuselt erilist omavalitsuse seadust, mille järgi loodi Eesti Maanõukogu. Eestimaa komissariks määrati Jaan Poska.

Politiiliselt toonitati meil alul Eesti laialise autonoomia vajadust, hiljemini nõuti Vene riigi muutumist föderatsiooniks, kus Eesti oleks üheks osariigiks, kuna pärast enamlist revolutsiooni otsustati muutuda iseseisvaks.

Autonoomia ja föderatsiooni vahel on suur vahe. Autonoomia juures on provintsil õigus asju lahendada ise ainult neis piires, mis üldriigi põhiseadus lubab ja ette näeb. Säärane oli seisukord Eestis 1917.a. 12.apr. seaduse alusel.

Föderatsioon aga tähendab, et ühtlane unitaarne riik laguneb iseseisvateks üksikuteks osariikideks, kes on õigustatud tegema kõik, mis neil keelatud ei ole. Kuid Vene riik ei muutunud föderatsiooniks ja Eesti läi end Venest lahku.

Venes kutsuti igal pool soldatite ja tööliste nõukogud ellu, pääsis võimule anarhistlik vool, mis ühtegi võimu ei tunnustanud ja täielikku riigi sotsialiseerimist nõudis.

Ka Tallinnas said soldatite ja tööliste nõukogud, kes ei sallinud Eesti rahvuslikku omavalitsust, võimu oma kätte. Tekkisid raskused, kui Poska korraldas Maapäeva valimised. Tööliste ja soldatite nõukogu keelas valimised ära, kuid valimised leidsid siiski aset. Sellises olukorras astus Maapäev ametliku nimetusega Eestimaa kubermangu Maanõukogu kokku 2.juulil 1917.a. kui riikliku elu algataja ja korraldaja kellel tuli võidelda suurte raskustega Vene enamliste voolude ja Vene vägede rüüstamise vastu. Eesti Maapäev protesteeris 13.okt.1917.a. välisriikide ees Vene vägede rüüstamise vastu meie maal, mille sihiks oli katsus-

da Vene ajutise valitsuse peale moraalselt survet avaldada. Sel momendil polnud veel kindlat soovi Vene suhtes otsustavat, olgugi oletatavat, sammu astuda.

See samm tuli aga pea astuda. 25. okt. 1917.a. kukutas Vene enamline liikumine Vene ajutise valitsuse. Meie Maapäev kaotas võimu, mille poole ta pöörama pidi maa uue põhikorralduse kinnitamiseks ja sai seega piiramata vabaduse oma äranägemise järele talitamiseks maa saatuse määramisel.

Tallinnas oli ka Vene tööliste, madruste ja sõdurite poolt moodustatud oma enamline nõukogu, kes tahtis samal viisil talitada meie maal, nagu tööliste täidesaatev komitee Peterburis ja kõrvaldada legaalsel maavalitsust. "Tööliste" nõukogu saatis Eesti Maanõukogule kirja, et see võimu maha paneks. Pärast politikategelaste omavahelisi eel-läbirääkimisi otsustati Maapäevale ette panna resolutsioon: "Eesti on Venest rippumatu ja Maapäev on Eesti kõrgeim võim Eesti Asutava Kogu kokkukutsumiseni". Selle kohaselt võttis Maapäev oma istangul 15./28/ novembril 1917. a. vastu otsused: 1/ Eesti Asutava Kogu kokkukutsumise ja 2/ Maapäeva kõrgema võimu kohta.

Selle võimu teostajaks volitati eriline komisjon, kes koosnes Maapäeva juhatusest ja vanematekogust ning Maavalitsusest. Kuid Maavalitsuse rahulikku tegevust takistas Tallinna tööliste ja soldatite nõukogu, kes 18.nov.1917.a. valitsemise üle võttis. Seega algas enamlaste hirmuvalitsus ja juriidiliselt kodusõda Eestis, mis kestis kuni 24. veebruarini 1918.a. Kogu selle aja olid Maapäev ja Maavalitsus tegevad pöranda all, korraldades vastuseisu enamlaste terrorile.

20.novembril andis Maapäev volituse oma esimesele välissaadikule, kellele ülesandeks tehti kaitsta Eesti huvisid välismaal. Varsti määrati ka teisi saadikuid samaks otstarbeks.

31.dets.1917.a. - 1.jaan.1918.a. oli Maapäeva salajane nõupidamine, kus otsustati jätkata võitlust iseseisvuse eest kõigi abinõudega. 10.jaan.1918.a. otsustati saata väljajärgne suurem delegatsioon, et teatada Eesti iseseisvusest välisriikidele. Samal ajal käisid erisaadikud - Vilms, Poska ja Seljamaa Peterburis Briti, Ameerika ja Prantsuse saadikute juures palvega, et need suurriigid tunnustaks Eesti Asutavat Kogu ja seega Eesti iseseisvust.

Selle palve peale teatas 26.jaan.1918.a. Briti, asja-
ajaja Lindley Peterburis Eesti delegatsioonile suusõnal,
et Briti tunnustab Eesti Asutavat Kogu kui iseseisvuse
kandjat. Vahepeal 28.jaan.1918.a. teatasid Balti mõisni-
kud Vene esindajale Stokholmis, et nemad, kui Eestimaa
esindajad, olevat otsustanud Venest lahku lüüa ja paluvad
Saksa vägesid Eestit okupeerida.

Selle vastu protesteeris 4.veebr. 1918.a. Eesti esin-
daja J.Tõnisson Stokholmis ja palus omakorda liitlastelt
Eesti iseseisvuse tunnustamist. Selle peale teatasid
1.märtsil 1918.a. Prantsusmaa ja 20.märtsil 1918.a. Ing-
lismaa, kuid juba kirjalikult, et nad on nõus Eesti Asu-
tavat Kogu, kui "de facto" iseseisvat organismi, tunnus-
tama kuni rahukonverentsini ja et nad ei lepi ühegi kor-
raldusega, mis ei austaks Eesti enesemääramise printsii-
pi.

Veebruaris 1918.a. oli enamlaste valitsus Eestis kõr-
geimal tipul. Juba 19.jaan. 1918.a.kutsuti ellu Päästeko-
mittee /K.Päts, J.Vilms, K.Konik/. 24.veebr. kuulutas Maa-
päeva Vanematekogu, mille all nähtavasti tuleb mõista
28.nov.1917.a. otsuses kõrgema võimu kohta ettenähtud kol-
leegiumi, Eesti iseseisvaks demokraatlikuks vabariigiks
erilise manifesti läbi "kõigile Eestimaa rahvastele", kus
toonitatakse järgmist: "Ennekuulmata rahvaste heitlus on
Vene tsaaririigi pehastunud alustoad põhjani purustanud.
Üle Sarmaatia legendiku laiutab end hävitav korralagedus,
ähvardades oma alla matta kõiki rahvaid, kes endise Vene
riigi piirides asuvad. Lääne poolt lähenevad Saksa võidu-
kad väed, et kõigepealt just Baltimere rannamaid oma alla
võtta. Sel saatuslikul tunnil on Eesti Maapäev, kui maa ja
rahva seaduslik esindaja, ühemeelsele otsusele jõudes rah-
vavolituse alusel seisvate Eesti poliitiliste parteidega
ja organisatsioonidega ning toetades rahvaste enesemäära-
mise õiguse peale, tarvilikuks tunnistanud Eestimaa ja
rahva saatuse määramiseks järgmisi otsustavaid samme astu-
da: Eestimaa tema ajaloolistes ja etnograafilistes piiri-
des kuulutatakse tänasest peale iseseisvaks demokraatli-
kuks vabariigiks". Edasi määrab manifest: "Kuni Eesti Asu-
tav Kogu, kes üldise, otsekohe, salajase ja proportsio-
naalse hääletamise põhjal kokku astub, maavalitsemise kor-
ra lõpulikult kindlaks määrab, jääb kõik valitsemise ja
seaduseandmise võim Eesti Maapäeva ja selle poolt loodud

Eesti Ajutise Valitsuse kätte, kes oma tegevuses järgmiste juhtmõtete järgi peab käima: 1/ Kõik Eesti vabariigi kodanikud, usu, rahvuse ja poliitilise ilmavaate peale vaatamata, leiavad ühtlast kaitset vabariigi seaduste ja kohtute ees. 2/ Vabariigi piirides elavatele rahvuslikele vähemustele kindlustatakse nende rahvuskultuurilised autonoomia õigused. 3/ Kõik kodaniku vabadused, sõna-, trüki-, usu-, koosolekute-, ühisuste-, liitude- ja streikidevabadused, niisama isiku ja kodukolde puutumatus peavad kogu Eesti riigi piirides vähemata maksma seaduste alusel, mida valitsus viibimata peab välja töötama. 4/ Ajutisele valitsusele tehakse ülesandeks viibimata kohtuasutisi sisse seada kodanikkude julgeoleku kaitseks. Kõik poliitilised vangid tulevad otsekohe vabastada. 5/ Linna-, maakonna- ja vallaomavalitsuse asutised kutsutakse viibimata oma vägivaldselt katkestatud tööd jätkama. 6/ Omavalitsuse all seisv rahvamillits tuleb avaliku korra alalhoidmiseks otsekohe ellu kutsuda, niisama ka kodanikkude organisatsioonid linnades ja maal. 7/ Ajutisele valitsusele tehakse ülesandeks viibimata seaduseeelnoõu välja töötada maaküsimuse, töolisteküsimuse, toidlusasjanduse ja rahaasjanduse küsimuste lahendamiseks laialistel demokraatlikudel alustel".

Samal ajal loodi Ajutine Valitsus, kelle peaministriks oli Konstantin Päts, kuid juba 25.veebr.1918.a. tungisid Saska väed sõda kuulutamata Tallinna ja takistasid Eesti Ajutise Valitsuse tegevust.

Välisriigid tunnustasid selle peale vaatamata Eestit iseseisvaks riigiks. Briti tegi seda kõigepealt Peterburis antud suusõnalise teadaande läbi, mida korrati 20.märtsil 1918.a. Stokholmis Maapäevale esindajale J.Tõnisson'ile. Prantsusmaa tegi seda verbaalnoodiga 1.märtsil 1918.a. Stokholmis. Neis tunnustati Eesti Asutavat Kogu. Eesti delegatsioon välisriikides toonitas õigusega, et pole vaja tunnustada Eesti Asutavat Kogu, kes Saksa invasiooni järeldusel ei saa kokku astuda, vaid olevat Maapäeva ja tema poolt loodud Ajutist Valitsust.

Sellekohaselt tunnustatigi Eesti Maapäev ühes tema poolt loodud valitsusega Eesti kõrgeimaks võimukandjaks ja Eesti ise "de facto" suveräänseks riigiks Briti vä-

lissekretäri A.J.Balfour'i poolt 3.mail 1918.a., Prantsuse välisministri S.Pichon'i poolt 13.mail 1918.a. ja Itaalia välisministri Sormino poolt 29.mail 1918.a. Need riigid võtsid ka Eesti saadikud vastu.

11.novembril 1918.a.astus Eesti Ajutine valitsus J.Poska juhatusel Tallinnas uuesti tegevusse. Varsti algas sõda Venemaaga, mis lõppes alles 2.veebruari 1920.a. Tartu rahuga. 23.apr.1919.a. astus kokku Eesti Asutav Kogu, kes erilise deklaratsiooniga 19.mail 1919.a. lõplikult kuulutas Eesti iseseisvaks.

Eesti riigi loomise aluseks on seega mitu akti: 1/ 15.novembri 1917.a. Maapäeva deklaratsioon "Kõrgemast võimust". 2/24.veebruari 1918.a. iseseisvuse manifest ja 19.mai 1919.a. iseseisvuse deklaratsioon, milles põhjendatakse Asutava Kogu poolt pikalt, miks Eesti vajab iseseisvust. See viimane deklaratsioon toonitab muu seas: "et 24.vebruaril 1918.a. katkes Eesti vabariigi ja Venemaa vahel lõplikult riiklik side ja et Eesti on iseseisev rippumatu demokraatlik vabariik".

Juriidiliselt on selles deklaratsioonis kõik õige, ainult lause "24.veebr.1918.a. katkes lõplikult Eesti Vabariigi ja Venemaa vahel riiklik side" on vähe tume; siit võib järeldada, et side varemni katkenud oli, kuid teda võidi ka vahepeal uuendada.

Juriidiline komisjon asus seisukohale, et 15.novembril 1917.a. kuulutas Eesti küll end riigiks, kuid ei kuulutanud iseseisvust välja ja jäi seega Venemaaga konföderatsiooni.

Selle otsuse vastu protesteeris omal ajal valitsuse ees välisminister, kes seletas: 15.novembrist 1917.a. saadik oli Eesti iseseisev, sest konföderatsioon on võimalik ainult lepingu teel Venemaa ja Eesti vahel, kuid tegelikult mingisugust lepingut polnud. Seega 15.nov.1917.a. ei järgnenud Eesti-Vene konföderatsioon, vaid Eesti kuulutas end suveräänseks ja läi selle läbi iseseisvuse. 24.veebruari 1918.a. manifest oli riigi vormi ja valitsemise korralduse kohta kuni Asutava Kogu kokkutulemiseni. 15.nov. 1917.a. ei saanud Eesti tegevust alata, sest Vene Nõukogud haarasid relvadega võimu oma kätte. Sellele järgnes riigi tekkimise teine periood - kodusõda, mis kestis 15.nov. 1917.a. kuni 24.veebr.1918.a. 24.veebr. oli tegelik võimu ülevõtmine, sest siis lahkusid venelased Tallinnast ja

Eesti jäi ainukeseks peremeheks. Umbes sama toonitavad prof. Uluots ja prof. Maim.

15 nov 1917.a. deklaratsioon on seega meie iseseisvuse alus; teised aktid on ainult konstitutsionaalsed tähendab aktid, mida 19.mai 1919 a. manifest sanktsioneeris. Sakslaste Eestis viibimine ei olnud juriidiliselt "occupatio bellica", vaid invasioon, kuna Eesti Ajutise Valitsuse võim juriidiliselt edasi kestis. 22 nov.1918.a. algas sõda Venemaaga - Vabadussõda. Juba 27.augusti 1919a Berliini lisalepingus Vene-Saksa Brest-Litovski rahulepingule öeldakse, et Venemaa loobub suveräniteedi õigustest Baltimaade kohta. Sõja algades Venemaaga, muutus Eesti rahvusvahelise õiguse subjektiks. Seda näitavad rahvusvahelised sõjapidamise viisid, mida ka Venemaa tunnustas, näit. võeti sõjavange ja sõlmiti pantvangide leping 19. nov.1919.a.

Vahepeal suvel 1919.a. tunnustati Eestit "de facto" Soome, Vatikani, Jaapani ja teiste riikide poolt. Viimaks jõudis Vabadussõda kindral J.Laidoner'i osaval juhtimisel lõpule ja 2.veebr. 1920.a. kirjutati Tartus rahulepingule alla.

Sellega algab Eesti riigi "de jure" tunnustamine. Rahuleping väljendas kindlat teesi, et Eesti on Venemaast rippumatu igaveseks ajaks. Selle art.II määrab: "Minnes välja rahvaste enesemääramise õigusest, tunnustab Venemaa ilmtingimata Eesti riigi rippumatust ja iseseisvust, loobudes vabatahtlikult ning igaveseks ajaks kõigist suveräänõigustest, mis olid Venemaal Eesti rahva ja maa kohta maksvusel olnud". Varsti peale seda 1920.a. tunnustasid Eestit esiteks Soome, 7.augustil 1920.a., siis Poola ja Argentiina ning lõpuks 26.jaanuaril 1921.a. kõik liitlastest suurriigid. Sellele järgnes rida "de jure" tunnustamisi teiste riikide poolt, alates Skandinaavia riikidega, kes tunnustamise juures soovi avaldasid, et Eesti annaks neile enamsoodustuse kaubanduse alal ja lõpetades Ameerika Ühisriikidega 28.juulil 1922.a. 22.okt. 1921.a. võeti Eesti Rahvasteliitu, millega tunnustasid Eestit "de jure" vaikivalt ka need riigid, Rahvasteliidu liikmed, kes seda varem polnud teinud. 1926.a. tunnustasid Eestit seni viivitajad Meksiko ja Jugoslaavia.

Umbes sarnane on käik, mis kõik teised Balti riigid läbi teinud oma iseseisvuse saavutamisel.

RIIKIDE KOONDUSED.

Riikide koondused võivad tekkida kahel viisil:

- 1/ põhiseaduse alusel ja
- 2/ rahvusvaheliste lepingute alusel.

Riikide koondused huvitavad meid, kui võrd nad rahvusvahelist teovõimet määravad. Rahvusvaheline teovõime on õigus lepinguid sõlmida, saadikuid saata, sõda pidada ja rahvusvahelist delikti korda saata. Rahvusvaheline teovõime on suur privileegium, sest selle võime järgi tunnustatakse toimepanija rahvusvahelise õiguse subjektiks. Teoja deliktivõime on riigi omadus ja ta on ühenduses suveräniteediga. Riigid võivad olla ka piiratud suveräniteediga või teovõimega vähemal või suuremal määral.

Teovõimet võib vaadelda kahelt seisukohalt:

1/ siseriiklikus mõttes ja 2/ väliselt - rahvusvahelises ulatuses. Mis puutub teovõimesse siseriiklikus mõttes, siis on see ühenduses õpetusega, kes on õigustatud rahvusvaheliselt riiki esindama ja riigi nimel välja astuma. Siin on tuntud mitmed süsteemid. Säärane esindamise õigus on:

- 1/ üksikutes riikides ainult riigipeal;
- 2/ teistes riikides nominaalselt küll riigipeal, kuid tema võim on piiratud valitsuse või parlamendi nõusolekuga ehk hääkskiitmiseiga;
- 3/ mõnedes riikides kollektiivil, nagu Helveetsias.

Riigi teovõime küsimus siseriikliku õiguse seisukohalt tuleb väliselt silmapiirile eriti siis, kui esindaja organ on oma võimupiiridest üle läinud ja see üleastumine puudutab rahvusvahelist suhet.

Riikide rahvusvaheline teovõime oleneb mitmest momentist. Riigid jagunevad, nagu teame, lihtriikideks ja liitriikideks. Lihtriigis on rahvusvahelise teovõime küsimus lihtsam, kuna liitriikide juures keerukam. Riikide liigitamisel rahvusvahelise õiguse alusel tuleb silmas pidada:

a/ suveräniteeti, b/ teovõimet ja c/ riikide koonduseviisi - alalist või ajutist. Alusest oleneb klassifikatsioon ja seepärast on ka mitu klassifitseerimise süsteemi. Kui näit. aluseks võtta suveräänsust, siis saaksime järgmise riikide klassifikatsiooni: a/ suveräänsed, b/ pool-suveräänsed ja c/ protektoraadid.

Piltliku ülevaate riikide koondusest annab uuemal ajal esile kerkinud süsteem, mis pearõhku paneb sellele, missugusel alusel ühendus loodud, kas a/ lepingu või b/ riigiõigusliku akti - põhiseaduse või konstitutsiooni põhjal.

Võtame esiteks riikide koondused riigiõiguse alusel; neid riike on kahte liiki:

1/ üheõiguslikkude riikide koondus, mis moodustab liitriigi - "Bundesstaat";

2/ mitteüheõiguslikkude riikide koondus, mis moodustab riikideriigi - "Staatenstaat".

Liitriik on alaline ühendis põhiseaduse alusel, kus liituvad riigid oma suveräänsuse kaotavad ja kus rahvusvaheliselt suveräänsena esineb liitriik, kuna osariikidel võib olla ainult piiratud rahvusvaheline teovõime.

Liitriikide kujud on mitmesugused: Põhja-Ameerika Ühisriigid kujutavad enesest vabariikide liidu 1787.a. konstitutsiooni alusel, kus üksikud osariigid loetakse ka suveräänseteks, kuid rahvusvaheline teovõime on ainult liidul; Saksamaa oli 1871.a. põhiseaduse järgi ühelt poolt monarhiate, teiselt poolt vabariikide liitriik, mis asendati 1919.a. põhiseadusega vabariikide liiduga Saksa riigi nime all. Saksamaal on välissuveräänsus tervel liidul.

Riikideriigil on kaks alajaotust:

a/ kus ühendatud peale peariigi vasallid;

b/ fragmentriigid.

Riikideriik on keerukam. Siin on ühinenud riigid, kellel osaline suveräänsus. Siia kuulub Prantsusmaa oma koloniidega, kes vasallidena püsivad.

Teiselt poolt võib riikideriigi moodustada riigi ja riikide fragmendi ühendus. Viimane ühenduse kuju oli vanal Venel, kus peale Vene keisririigi olid koondatud ühise trooni alla Soome vürstiriik, autonoomsed Balti provintsid ja rida teisi Vene piiriäärseid maid, milledest Poolal oli kuni 1833.a. oma kuningriigi põhiseadus.

Riikide koondused rahvusvahelise õiguse alusel. Siin võib olla kaks kombinatsiooni:

1/ Koondumine mitteüheõiguslikkuse alusel;

2/ Koondumine üheõiguslikkuse alusel.

Mitteüheõiguslikkuse alusel rahvusvahelised riikide koondused võivad olla:

a/ protektoraadilised ja

b/ erilaadilised, mis tekkinud pärast maailmasõda.

Protektoraat on kahe riigi vahelise, mis rahvusvahelisel lepingul põhjendab. Protektoraati tarvitatakse rahvusvahelises läbikäimises vähemarenenud riikidega. Ajaloos on palju protektoraadi näiteid, nagu Transvaal oli Inglise, Abessiinia - Itaalia, Madagaskar - Prantsuse protektoraadi all. Ka praegu on Prantsuse protektoraadi all Tunis, Maroko ja Monako. Inglise protektoraadi all on mitu riiki Indias. Ka Egiptus oli kuni 1922.a. Inglise protektoraadi all, kuid siis sai Egiptus iseseisvaks, kuigi Inglismaa jättis oma kätte teatud osa ülemvõimu, eriti välismaalaste kaitseks.

Protektoraadi oluline tunnus on see, et väline kaitse läheb protežeerijale riigile ja viimane esindab protektoraadi all olevat riiki oma esinduse kaudu. Kui vasallriigi tekkimine tähendab selle võidukäigu algust täielikule iseseisvusele, on riigi protektoraadi alla langemine üldiselt tema iseseisvuse kaotuse algus.

Erilaadilised riikide koondused rahvusvahelise õiguse alusel, mis tekkisid pärast maailmasõda, on:

a/ leping-esindus;

b/ mandaat.

Lepingesinduslikus koonduses Poolaga on Danzigi vabalinna. Danzig pole mitte protektoraadi all, sest ta on iseseisev vabalinna, mis erilepingu põhjal esindatud rahvusvahelises läbikäimises Poola kaudu. Siiski ta võib ka ise otsekohe ühendusse astuda välisriikidega teatud kordadel, alati aga Rahvasteliiduga. Siia kuulus ka Saari Söebasseini ja Prantsusmaa vahelise koonduse.

Teine erilaadiline koondus on Versailles'i rahulepingu järele loodud mandaatvahelise koonduse. Rahvasteliit jagas mandaadid kolme liiki: A, B, C.

Mandaat A on, kui mõnele Rahvasteliidu liikmele usaldatakse nõrk ülevaade teise nõrgema ja kasvava riigi üle. Nii on Palestiina ja Iraki riik antud Briti alla mandaat A kujul. Süüria on Prantsuse mandaat A. Neis maades on välisesindus mandaatärrriigi käes.

Mandaat B on mõne vähemarenenud rahva andmine Rahvasteliidu poolt kultuurriigi kätte valitsemiseks tingimusi. Mandaat C alla kuuluvad koloniidid, kus rahvas vähe arenenud ja mis antakse üksikute riikide valitsemiseks täielikult. Nii on Samoa saared Uue-Meremaa käes, end. Saksa ko-

loniid ekvaatori all Brati käes. Teoreetiliselt on keerukas küsimus, kas mandaatmaa suveräänsus on Rahvasteliidu või mandaatärrriigi käes, või seal pole olemas suveräänsust.

Üheõiguslike riikide koondused Rahvusvahelise õiguse alusel jagunevad kolme peagruppi: 1/ reaalunioon, 2/ personaalunioon ja 3/ riikideliit.

1/ Reaalunioon on ühendis, mis kannab alalist ilmet ja baseerub rahvusvahelisel lepingul. Rahvusvaheliseks juriidiliseks isikuks on unioon, kui niisugune, kuna tal on vastav organisatsioon, mis riikide vahel korraldab. Nii on reaalunioonis: a/ ühine riigipea; b/ ühine välisministeerium; c/ ühine ülemjuhatus sõjaväes; d/ koordineeritud rahaasjandus ja e/ ühtlane seadusandlik delegatsioon. Reaalunioon on teatud üleminekuaja nähtus ja ta lõpeb, kas riikide täielise liitumisega või jälle lahkuminekuga. Reaaluniooni näited ajaloost: Rootsi-Norra reaalunioon 1814.a. - 1905.a., Austria-Ungari reaalunioon 1867.a. - 1918.a. ja vanemal ajal Poola-Leedu reaalunioon. Need on kõik kuningriikide koondused; vabariiklike unioone pole seni olnud.

2/ Personaalunioon on koondus, millel üldine rahvusvaheline juriidiline isik puudub. Personaalunioon erineb reaalunioonist seega, et tal puuduvad ühised organid. Ühine on ainult monarh ja sellest tingitud ühine trooni pärimise seadus; kuid ka siin võib ette tulla lahkuminekuid.

Praegu on vaid Islandi kuningriik Taaniga personaalunioonis. Ainsaks ühiseks organiks on Taani kuningas, kes Taani välisministeeriumi kaudu ajab ka Islandi välisasju. Ajaloos tuntakse personaalunioone mitu; näit. Hannover-Inglismaa ja Hispaania-Austria, kus Hispaania kuningas oli ühtlasi Austria keiser. Personaalunioon ei püsi kaua; mõlemad riigid hoiavad alal uniooni kestel rahvusvahelise juriidilise isiku ja monarh kirjutab alla vastavalt kord ühe, kord teise kuningana.

3/ Riikideliit. Siin on 3 alagruppi:

a/ Konföderatsioon ehk alaline riikide koondus, b/ poliitiline või sõjaline liit "alliance", "entente" ja c/ sihtliit ehk administratiivunioon.

a/ Konföderatsioon on alalise ilmega koondus, mis baseerub rahvusvahelisel lepingul. Riigid hoiavad alal iseseisvuse, loovad aga ühise organi, mis välispolitikat ühtlustab üksikute riikide autonoomsel heakskiitmisel.

Säärane oli Saksa konföderatsioon Viini kongressist alates. Konföderatsiooni liikmed loovad ühise nõukogu - seimi, kuhu regulaarselt või erakorraliselt nende esindajad kokku tulevad ja asju arutavad. Seimi otsused pole aga liikmetele kohustavad; nad vajavad iga liikme - riigi - kinnitamist ja maksavad niipalju, kui võrd need otsused "ad referendum" hääks kiidetud. Siin puudub rahvusvaheline personaliteet: iga üksik riik saadab iseseisvalt diplomaatiliselt saadikuid. Konföderatsioon on alaline ja tähtajata, mille poolest ta erineb poliitilisest liidust - "alliance"^{kt}
b/ Liit kitsamas mõttes - "alliance" on koondus teatud aja peale kindla ülesandega.

"Alliance" on kas sõjaline, poliitiline või majanduslik. Nõrgemate sidemetega liit kannab leppimuse ehk "entente" nime. Poliitiliste liitude näiteid on palju. 1879.a. loodi Saksa-Austria liit, millega ühines 1881.a. Itaalia ja millest tekkis seega kolmikliit - Triple Alliance, Dreibund - Saksa-Austria-Itaalia. 1892.a. tekkis Prantsuse-Vene "alliance", millega liitus 1907.a. veel Briti, kuid vähem siduval kujul. Sellest tekkis kolmikleppimus ehk Triple Entente. Nii seisid maailmasõja alul üksteise vastu kaks suurt kolmikkoondust. Pärast sõda on liitudest tähtsamaid: väike Entente, Baltiliit ja Eesti-Läti liit.

Briti maailmariik /British Empire/ on isesugune riigi tüüp, mis evolutsioneerub ja muutub enam ja enam riikide-liiduks, eriti konföderatsiooniks, kuna 26.nov. 1926.a. Imperial Conference sellekohane aruanne toonitab, et kõik dominioid ja Suur-Briti on "iseseisvad üksused Briti maailmariigis, kes mingil viisil pole sise- ega välisasjades üksteisele alluvad, kuid on ühendatud truuduse sidemetega kroonile ja vabalt liitunud kui Briti Rahvaste Ühingu liikmed".

§3. Baltiliit. Baltiliitu kui rahvusvahelisel lepingul põhjenevat riikide koondust vormiliselt pole. Ometi on tegelikult olemas omalaadiline riikide koondus selle nime all. Ka Baltiliidu nimetusel pole kindlat terminoloogiat. Nii nimetatakse teda "Balti uniooniks", "Balti liigaks", "Balti entente'iks" jne. Baltiliit pole seega mitte rahvusvaheline õiguslik koondus. Baltiliit on seni poliitiline, mitte aga veel juriidiline mõiste. Huvi pärast küsimuse vastu peatume selle liidu arenemise juures.

Baltimererahvaste, Eesti, Soome, Läti, Leedu ja Poola

koostöö oli enne maailmasõda juba tuntav, kui need rahvad koondusid Vene surve vastu. Kui 1906.a. Vene riigi "Duuma" kokku astus, loodi "autonomistide-föderalistide grupp", mis väljaspool poliitilisi parteisid püüdis piirirahvaste küsimusi lahendada. Selle grupi eesotsas oli poolakas Dmovsky, kuna grupist võtsid osa kõikide piirirahvaste esindajad /ka Eesti saadikud/. Autonomistide-föderalistide grupp ei suutnud tegelikult palju ära teha; fakt on aga see, et piirirahvad olid ühiselt huvitatud võitlusest Vene surve vastu. Välja jäi sellest grupist Soome, sest tal polnud "Duumas" esindajat. Juba sel ajal pandi tähele Balti rahvaid. Nii Budilovitš, end. Tartu ülikooli rektor - maruvenelane - pühendas sellele küsimusele eribrošüüri: "Kas võib piirimaid ära anda mittevenelastele?"

See Vene esimese revolutsiooni päevil tärganud piirirahvaste koostöötamise tendents laienes Vene teise revolutsiooni ajal 1917.a. Juba aprilli alul 1917.a. peeti Peterburis konverents samade rahvaste poolt. Konverents otsustas võidelda Vene rahvusriikide föderatsiooniks muutmise eest, mis risti vastu käis Suur-Vene politikale. Viimase seisukoha väljendaja, prof. Kokoškin, arvas: föderatsioon tuleb Venes küll teostada, kuid ainult geograafilisel, mitte aga natsioonilisel alusel. Üksikute rahvaste koostöö aga laienes ja Kiievis peeti suvel 1917.a. rahvaste kongressi, kust ka Eesti osa võttis ja kus veelkord Vene muutumist föderatsiooniks nõuti. Rahvaste koostöö arenes niihästi Moskvas riiklikul nõupidamisel augustis 1917.a. kui ka septembris 1917.a. demokraatlikul nõupidamisel Peterburis, kus võideldi suurvenelaste ülemvõimu vastu. Uus enamline revolutsioon oktoobris 1917.a. tegi lõpu neile püüetele. Siit peale muutus rahvaste vaade ja föderatsiooni asemel hakati nõudma igal pool täielikku rahvuslikku iseseisvust, kusjuures peeti tarvilikuks tärvakavate riikide koostööd.

Uute riikide koostöö leiab esialgu väljendust nende välisdelegatsioonide tegevuses Londonis ja Pariisis 1918a. Meie delegaadid formuleerisid Balti riikide koostöö erilises kavas, kus toonitatakse:

1/ Kõik riigid Baltimere ümbruses kui ka Skandinaavias moodustagu ühine sõjaline liit, et kaitsta Baltimere vabadust.

2/ See liit põhinegu rahvusvahelisel lepingul.

3/ Nende riikide välispolitiika peaks koordineeruma.

4/ Kaitstagu ja arendatagu omavahelist kaubanduslikku läbikäimist.

Paremaks korraldamiseks peeti vajalikuks moodustada üksikute riikide pea- ja välisministritest liidukabinetit, mis vähemalt kaks korda aastas vaheldamisi kokku astuks üksikutes pealinnades. Pärast maailmasõda, kui murti Saksa võim, selgus ühtlasi, et Baltimeri on vaba. Sellega võeti Balti üldsõjaliselt liidult põhi alt. Tekkis uus kava - liit Balti idaranna riikide vahel üksinda.

Eraldi üldisest Balti koondusest arutati rassilisi kak-sikliite. Sellest kõneles juba 1917.a. detsembris G.Suits Helsingis, ja mõtet arendati ka Eesti riigimeeste poolt. See Eesti-Soome unioon nägi ette reaalioniooni, kus kuninga asemel oleks ühine president. Kava ei leidnud Soomes poolehoidu. Sarnaselt hakati ka liiduplaani pidama rassiliselt sugulaste Läti ja Leedu vahel. Eriti õhutasid seda liikumist Ameerika leedulased. Ka sellest unioonist ei tulnud midagi välja, sest mõlemad rahvad on kaugelt lahkuminevad nii oma kultuurse asendi kui ka poliitilise olukorra poolest.

1919.a., kui Soomet üksi de jure tunnustati ja rahukon-verents teiste Balti riikide saatuse otsustamata jättis, tekkis ligem koostöö Eesti, Läti ja Leedu vahel. Seati ise-gi uue kolmikliidu aluslepingu kava kokku, mille peajooned olid järgmised: Eesti, Läti ja Leedu hoiavad oma täielise iseseisvuse ajal, kuid nad tahavad oma majanduslikke ja po-liitilisi resursse arendada ühiselt. Selleks peeti vajali-kuks:

1/ välispoliitikat koordineerida valitsuse juhtide ja välisministrite perioodiliste koosolekute kaudu; 2/ luua ühine nõukogu, mis organiseeriks väliskaitset; 3/ luua ühi-ne tollisüsteem ja ühine kõrgem tariifikomisjon; 4/ luua sidekomisjon, mis ühiselt korraldaks raudteeläbikäimist; 5/ ühtlustada need riigid üheks posti- ja telegraafiterri-tooriumiks. Sel ajal mõeldi luua ka ühist finantskorraldust ühise rahasüsteemiga.

See kava on väga sarnane 1921.a. Tallinnas ülesseatud programmiga Balti riikide koostöö asjus.

Ta sisaldas:

1. Poliitilised probleemid: 1/ poliitiliste vahekordade lahendamine a/ Vene, b/ Saksa, c/ Rahvasteliidu ja teiste riikide vahel;
- 2/ Balti uniooni loomine ja kindlustamine;
- 3/ diplomaatilise ja konsulaarteenistuse ühtlustamine.

II. Majanduslikud probleemid: 1/ tollitariifide ühtlustamine; 2/ aktsiisimäärade ühtlustamine; 3/ omamaa saaduste tollivaba vahetus liidumaade vahel.

III. Finantsiprobleemid: 1/ ühine rahasüsteem ja 2/ühine emissioonpanga korraldamine.

Arvati ka, et Balti riikide kooperatsiooni sihiks peab olema nende konföderatsioonini välja jõuda, mis võiks ka reaaluiooniks areneda. Balti riikide tegeliku koostöö väliseks tunnuseks on olnud perioodilised välispolitika juhtide grupilised kooskäimised, mis tuntud Balti konverentside nime all. Nende "konverentside" arv on suur.

Esimene neist leidis aset Tallinnas 1919.a. septembrikuus, millest osa võtsid Eesti, Soome, Läti ja Leedu peaja välisministrid. Arutati rahuküsimust Venega, kuna sel ajal oli Vene Eestile rahuettepaneku teinud. Ühisel heakskiitmisel Eesti vastas Vene ettepanekule: Vene tehku ettepanek kõigile Balti riikidele. Esimene konverents kestis paar päeva. Vene tegigi kõigile Balti riikidele rahuläbirääkimiste ettepaneku. Sellele järgnes samade riikide vahel 30.sept. 1919.a. teine Balti riikide konverents Tartus. Päevakorras oli Vene rahuettepanek, mis leiti olevat küllalt tõsine ja läbirääkimisi vääriv, millest ka Venele teatati. Ühtlasi pöörduiti Pariisi rahukongressi poole, et see võtaks garantii erilise neutraaltsooni kaitsmiseks enese peale, missugune mõte aga poolehoidu ei leidnud. Peagi oli Eesti Venega sunnitud rahu tegema iseseisvalt, kuna Bermond't'i avantüür Läti huvi teisale juhtis ja Judenits'i sõjakäigu nurjumisel Vene Eestile ägedalt kallale tungis.

31.dets. 1919.a. kirjutas Eesti alla vaherahule Venega. 15.jaan. 1920.a. astus uus Baltiliidu konverents kokku Helsingis, millest osa võttis seekord peale Soome, Eesti, Läti ja Leedu veel Poola.

Riigid olid esindatud peaministrite, välisministrite või saadikute läbi. Päevakorras oli Baltimere neutraliteedi küsimus, majanduslik lähenemine ja piiritülide rahulise lahendamise soovitavus etnograafilisel alusel. Peaküsimuse moodustas rahuprobleem Venega, kelle sõjaline seisukord, võrreldes eelmise konverentsi ajaga, oli märksa paranenud, sest ta oli hävitanud selle aja jooksul Judenits'i, Denikin'i ja Koltšak'i väed. 16.jaan.1920 aastal lõpetasid liitriigid ka Vene blokaadi. Suuri tegelikke tagajärgi Helsingi konverents ei andnud, kuid

otsustati uus konverents kokku kutsuda.

See sündiski Bulduris, Riia ligidal, kus 6.aug. kuni 6.sept. 1920.a. teine üldine Balti riikide konverents peeti. See oli pikemaajalisim Balti riikide konverents, ühtlasi viimane, millest ühel ajal osa võtsid Poola ja Leedu. Sellest konverentsist tahtis osa võtta ka Ukraina, kuid seda lubati vaid osaliselt. Konverentsi kavas olid Balti riikide omavahelised: 1/ sõjaväelise koostöö, 2/ majandusliku koostöö, 3/ poliitilised, 4/ kultuurilised, 5/ sanitaar- ja 6/ ühiskondlikud küsimused. Töötati välja rida lepingukavasid, kuid määratud ajaks. 1.jaan. 1921.a. ükski riik ei ratifitseerinud neid konventsioone. Need n.n. "vett vedama" läinud kavad olid siiski aluspinnaks, millel võisid baseeruda järgmised konverentsid.

1921.a. Eesti Vabariigi aastapäeval peeti Tallinnas mitteametlik Balti riikide nõupidamine, kus selgitati olevat seisukorda ja leiti, et konverentsid peaksid olema perioodilised. Oldi nõus, et Soome peab konverentsi kokku kutsuma. Raskusi tekitas Poola-Leedu konflikt Vilno pärast.

Uuesti tõusis üles Eesti-Läti-Leedu kolmikliidu mõte Leedu välisministri Puricki õhutusel. Tegelikult oli aga võimalik kindlamat liitu luua ainult Eesti ja Läti vahel, kes 7.juulil 1921.a. sõlmisid Tallinnas omavahelise sõjalise kaitselepingu vastukaaluks kuuldustele võimalikult väliskallaletungist. 21.juulil 1921.a. peeti Tallinnas Est-Läti-Leedu rahaministrite konverents, kus üles seati vastastikuse majandusliku läbikäimise põhimõtte ja tunnistati tarvilikuks, et nende riikide omamaa saaduste läbikäik oleks tollivaba.

25.-28.juulil 1921.a. oli Helsingis III üldine Balti riikide konverents Eesti-Läti-Soome-Poola vahel, kuna Leedu loobus siit peale osa võtmast igast konverentsist, kus Poola oli esindatud. Põhjuseks oli Vilno tüliküsimus. Sellel Helsingi konverentsil oli peaküsimuseks poliitilise koostöö arendamine ja politika koordineerimine Vene suhtes. Ühiselt saadeti Venele noot, et see pole rahulepinguid täitnud. Helsingi konverents ei meeldinud Saksamaale ega ka Venele, eriti just sellepärast, et konverentsist Poola osa võttis.

Tähtis oli ka 1921.a. sügisel ühine majanduskonverents Riias, kus ühe poole moodustas Vene, teise poole aga Balti riigid. See konverents lõi ühise organi, mis pidi Balti

riikide ja Vene majanduse suhteid arendama. Moodustatud nõukogu "suri" kahjuks varsti.

Uus IV Balti üldkonverents astus kokku 13.-17.märtsil 1922.a. Varssavis, kus oli arutusel rida jooksvaid küsimusi. Lõpuks seati kokku Eesti-Soome-Läti-Poola vahel ühine poliitiline leping, mille sisu järgmine: 1/ kõik riigid tunnustavad rahulepingutes ettenähtud piire; 2/ ükski riik ei tohi lepinguid sõlmida, mis mõnele teisele lepinguosalisele vastu käiks; 3/ alalist administratiivset ja majanduslikku läbikäimist tuleb hõlbustada sellekohaseid lepinguid sõlmides; 4/ omavahelised tülid lahendatakse sunduslikult vahekohtu teel. Eriti tähtis on selles lepingus artikkel VII, mis kõneleb: "Varssavi konverentsil esindatud riigid deklareerivad, et juhtumil, kui üks neist ilma oma poolt seda väljakutsumata on atakeeritud mõne välisriigi poolt, võtavad teised heatahtliku seisukoha atakeeritud riigi suhtes ja lepivad viibimata kokku sammude kohta, mida ette võtta".

Eesti, Läti ja Poola ratifitseerisid lepingu, kuid Soome jättis ta ratifitseerimata, sest et "lepingu kohustused ei olevat küllalt selged, eriti Soomele sõbralise Saksamaa suhtes". Välisminister Dr.H.Holsti pidi lahkuma ja uus valitsus võttis lepingu Maapäevalt ratifitseerimiselt tagasi. Seepärast ei hakanud Varssavi leping ka teiste vahel maksma.

Varssavi konverentsile järgnes teatud seisak Balti riikide koostöös. Osalt oli see tingitud sellest, et Dr.Holsti, Balti riikide tihedama koostöö pooldaja asemele astus Enckel, kes Balti riikide koostöö suhtes võttis enam reserveeritud seisukoha. Siiski astus 8.-9.okt.1922.a. Tallinnas kokku uus Balti riikide konverents, millest osa võtsid Soome, Läti, Eesti ja Poola oma välisministrite kaudu. See konverents oli ettevalmistajaks Vene poolt algatatud desarmeerimise konverentsile Vene ja Balti riikide vahel, mis detsembriks 1922.a. Moskvasse kokku oli kutsutud.

Otsustati, et Balti riigid peavad toimima konverentsil ühiselt ja jääma püsima Rahvasteliidu alusele. Vene ei näinud hea meelega Balti riikide ühist rinnet. Tegelikult ei andnud Moskva konverents mingisuguseid tagajärgi, olles siiski demonstratsiooniks, et Ida-Euroopa riigid omavahel rahu kindlustamiseks abinõusid otsivad.

Pärast Moskva desarmeerimise konverentsi jäi Balti riikide koostöö jälle soiku. Ainult Eesti-Läti liit kasvas ja

sai oma praeguse kuju 1.nov. 1923.a. Oli ju sõlmitud va-remini nende vahel kaitseseping 1921.a., kuid see jäi ra-tifitseerimata. Uus Tallinna konverents 31.okt. - 1.nov. 1923.a. lahendas rea küsimusi sõbralikus vaimus. Sõlmiti täiendav Eesti-Läti piirileping, lahendati sõjaaegsed vas-tastikused nõudmised mahakustutuse näol, kusjuures Läti maksis 30.000.000 marka Eesti sõjas kannatanud perekonda-de heaks auvõlana Eesti sõjalise abi eest. Sõlmiti ajuti-ne majandusliku liidu ja tolliuniooni eelleping, uuendati erikokkulepe ja täiendati Eesti-Läti kaitseliidu leping - "Traité d'alliance défensive", millega Eesti ja Läti löid poliitilise ja sõjalise liidu. Sellel lepingul on kümme ar-tiklit järgmise sisuga:

- 1/ kohustus rahupolitikat ajada;
- 2/ kohustus välispolitikat koordineerida;
- 3/ vastastikune sõjaline abiantmine kallaletungi kor-

ral;

- 4/ sõjalise abiantmise viiside kindlaksmääramise käik;
- 5/ keeld eraldi rahu või vaherahu teha;
- 6/ tüli küsimused lahendatakse vahekohtu teel;
- 7/ kõik lepingud tehtakse teisele poolele teatavaks;
- 8/ leping kestab kümme aastat;
- 9/ leping registreeritakse Rahvasteliidus;
- 10/ Ratifikatsioonid vahetatakse Riias.

Tolluniiooni eellepingu oluliseks osaks on artikkel 7., mille järgi: a/ mõlemad riigid moodustavad pariteet-likul alusel segakomisjoni, mis 3'kuu jooksul kokku seab ühise tollitariifi; b/ seatakse kokku ühine tollitariif; e/ kui ühine tollitariif jõusse astub, jäävad tollid oma-maa saaduste suhtes teise riiki viimisel ära; d/ saadused, mis riigi monopol: viin, õlu, pärm, tubakas, tikud, või kaubad, mis aktsiisi alla käivad, ei saa enne tollivabaks, kui ses asjas kokkulepet pole ning pole vastav leping mõ-leva riigi seadusandliku asutise poolt ratifitseeritud. 5.veebruari 1927.a. muudeti nimetatud "majanduse- ja tol-liuniooni eelleping".

Ka pärast Eesti ja Läti liidu tugevnemist edenes Bal-ti riikide omavaheline koostöö Eesti-Soome-Läti-Poola va-hel. 15.-17.veebr.1924.a. peeti nende välisministrite va-hel V konverents Varssavis, kus otsustati arbitraaži le-pingut sõlmida, mis uuel VI Balti üldkonverentsil 16.jaan. 1925.a. Helsingis alla kirjutati.

Balti riikide viimane ühine konverents oli Genfis septembris 1925.a. Päevakorras olid ainult Rahvasteliiduga seotud küsimused. Küll aga otsustati, et Läti kutsub uue Balti riikide konverentsi kokku. Selle kokkukutsumise ümber käib teatud poliitiline võitlus ja ta on seni ära jäänud. Balti konverentsidel pole kindlat ilmet, pole isegi ühtlast numeratsiooni. Arvamised lähevad lahku juba selles, millist kokkusaamist "esimeseks" lugeda: ühed arvavad esimeseks Balti konverentsiks Tallinna konverentsi septembris 1919.a., teised - Helsingi konverentsi jaanuaris 1920.a. Seetõttu nimetatakse Balti konverentse nende kokkutuleku linnade ja aastate järgi. Kuid Balti riikide kooperatsioon on tõsiasi, olgugi, et ta ei ole rajatud alalise lepingu alusele; ta pole seega aga tõsine liit, ammugi mitte konföderatsioon.

Balti liidust võib rääkida juriidilises mõttes ainult Eesti ja Läti suhtes, kelle vahel on sõjaline ja poliitiline "alliance".

Üldiselt Balti riikide liidu politika areneb konverentsist konverentsini. Kõneldakse pealegi kahest Balti liidust: suurest ja väikesest liidust. Suure liidu moodustaksid kõik 5 Balti riiki: Eesti, Soome, Läti, Leedu ja Poola; väikese liidu aga Eesti, Soome, Läti ja Poola või Leedu.

§4. Muud riikide koondused.

a/ Sihtliidud on lahtise lepingu põhjal määramata aja peale ning kindla, kuid piiratud, sihiga valitsemise alal loodud riikide koondused. Need on kas sihtliidud või administratiivunioonid sõna tehnilises mõttes, nagu seda on postiuioon, või jälle riikide koondused üksikute maaalade ühiseks administratiivseks valitsemiseks ja tegevusalade korraldamiseks. Sääraseid sihtliite on palju, mida tuleb käsitleda valitsemisõiguses. Sääraste riikide liitude hulka kuulub ka Rahvasteliit, mis on riikide koondus "sui generis". Teda vaatleme allpool eraldi.

b/ Pan-kontinentaal-liidud. Siia kuulub Pan-Ameerika unioon /Pan-American Union/ Washingtonis, millest osa võtavad kõik Ameerika kontinendil asuvad vabariigid vastastikuse majandusliku läbikäimise hõlbustamise, kultuuri arendamise ja rahukindlustamise sihiga.

Pan American Union'il on oma kantselei, mille eesotsas on direktor. Pan-American Unioni juhivad kõikide Ameerika vabariikide Washingtoni akkrediteeritud esindajate konve-

rents. Esimees on valitav, kuid tegelikult alati Ameerika Ühisriikide välisasjade sekretär või välisminister. Pan-American Union korjab andmeid, annab välja ajakirja, korraldab erikonverentse, eriti õigusnormide arendamiseks. See unioon on juriidiline koondus, mis sarnaneb Rahvasteliiduga, mitte aga poliitiline liit, kuigi tal on Ameerika riikidele suur mõju. Tema mõjutusel esinevad Ameerika kontinendi vabariikide vahel harva sõjad. Pan-American Union teeb kõik, et rahulisel teel tüliasju lahendada, mis seni eriti selle läbi on kergendatud, et vaba maad on palju, rahvast aga vähe.

Ka Pan-Euroopa liit on tekkimisel, mille sihiks on püüe, et kogu Euroopa muutuks ühendatud riigiks, nagu seda on Ameerika Ühisriigid. Ses mõttes tuleb vahet teha Pan-American Unioni ja Pan-Euroopa liitumise vahel /viimase keskkohtaks on Viin, kus elab Pan-Euroopa mõtte peaõhutaja Coudenhove-Calergi/. Pan-Euroopa liitumisel ei puudu tähtsus, sest ta aitab tulevikus kahtlemata luua õhkkonda, mis tasandab poliitilisi ja majanduslikke vahekordi.

RAHVASTELIIT.

1. Laad.

Rahvasteliit /Societe des Nations, League of Nations, Völkerbund/ on eriline riikidevaheline organisatsioon, mis on tekkinud pärast maailmasõda. Tema ülesanne on hoolitseta kogu inimsoo heakäekäigu ja üldise rahu maksvuse eest, niipalju kui see riikide tegevuse kavakindla koordineerimise läbi võimalik.

Rahvasteliidu juriidiline laad pole veel küllalt selge. Igatahes pole ta ise riik, ei liitriik ega muidugi mitte ka üliriik - Super State. Tema õigusliku konstruktsiooni määrab kõige tabavamalt prof. Larnaud, kui ta ütleb: "Rahvasteliit on riikide konföderatsioon "sui generis" kooperatiivse ilmega, mis teravalt lahku läheb tavalisest konföderatsioonist selle poolest, et tal puudub enese väliskaitseks loodud ühine sõjaline jõud. Teiselt poolt Rahvasteliit pole ühegi riigi siseorganisatsioon ja seepärast on tal rahvusvahelise õiguse seisukohalt omad õigused. Kuna kõik teised korporatsioonid saavad ilme oma riigi suve-

räniteedilt, Rahvasteliit ei allu ühegi riigi suveräniteedile ja tal on oma eriline staatus, missugust teistel lepinguliitudel pole.

Rahvasteliit omab suveräänse riigi õigusi: 1/ "jus legationum" - Rahvasteliit saadab oma esindajaid suveräänsete riikide juurde kõigi õigustega, mis muidu omased riikides diplomaatlikkudele esindajatele; 2/ jus belli ac pacis" - sõjapidamise õigus piiratud määral, kuna Rahvasteliit teatud kordadel võib karistussõda välja kuulutada rahurikkuja ehk agressori vastu ning reglementeerida sõjalisi abinõusid, mida tuleb agressori vastu tarvitada.

Rahvasteliidul puudub territoorium, rahvas ja iseseisev suveräänne võim, millede surrogaat tekib vaid liigriikide mandaadist. Sääraseks surrogaadiks on mõned nähtused:

1/ Rahvasteliit on tüki maa peremees, kus asub Rahvasteliidu enese peakorter ja kus maksev Rahvasteliidu enese võim; Rahvasteliidu vastu ei saa tõsta kaebust Šveitsi kohtus; Rahvasteliidu personaal naudib diplomaatlikku immuniteeti ega käi Šveitsi seaduste alla, eriti maksuseaduste suhtes.

2/ Rahvasteliidul on tõsised alused rahvusvaheliseks juriidiliseks isikuks tunnustamiseks, sest Versailles'i rahulepingu järele on Rahvasteliidu peale teatud maade kontroll pandud: a/ mandaatide näol, kus mandaat B ja C juures pole ära tähendatud, kelle käes on nende suveräniteet - kas Rahvasteliidu, üleoleva riigi või mandaatmaa enese käes; b/ Saari basseinis, kus ülemvalitsus on Rahvasteliidu nõukogu käes; c/ ülemkontroll Danzigi kohta. Nende maade suhtes on Rahvasteliit "quasi riik". Sellelt seisukohalt on Rahvasteliit rahvusvaheline "quasi subjekt", mis küll ei käi riigi mõiste alla. Tal on aga õigused, millede suhtes ta pole mitte ainult objekt, vaid ka subjekt. Kokku võttes Rahvasteliitu peab tunnustama rahvusvahelise õiguse subjektiks soodsuse alusel, nagu seda on paavst viisakuse alusel.

Seega Rahvasteliit on kunstlik rahvusvaheline persoon, kel on teatud õigused ja kohustused.

2. Rahvasteliidu ajalooline tagaplaan.

Siin on kaks vaatlemis-suunda: 1/ teoreetilised kavad - Rahvasteliidu eelkäijad, mis avalikus arvamises pidid valmistama pinda Rahvasteliidule ja 2/ Euroopa tegelik praksis erivolitustega universaalkoonduse loomiseks.

1/ Teoreetilised kavad. Kogu ajaloo kestel on paremate inimsoo esindajate mõtetes olnud kavad maailma paremaks korralduseks. Seda on osalt teinud ka ristiusk, mis teatud määral kujutas enesest üleilmlikku koordinatsiooni. Teoreetilise aluse pani rahvusvahelisele koordinatsioonile alles renessans. Esiteks Dante, siis Suarez, Sully ja Podiebrad unistasid Euroopa föderatsioonist, ühisest ülemvõimust, ühisest parlamendist ja sõjaväest. XVIII sajandil löid prantslane Abbe St. Pierre, sakslane Kant ja inglase Bentham kavasid igavese rahu kindlustamiseks. XIX sajandil kasvavad nende projektide arv, mis maailmaföderatsiooni tahtsid luua. Pea iga rahvusvaheline tegelane on säärast kava hõlmitanud või formuleerida püüdnud. Neist silmapaistvamad Fiore, Mancini ja Lorimer'i kavad. XX sajandiga algas säärase kavade äge tõus. Haagi konverentsides näeb Schücking uue riikide süsteemi algust.

Reaalsema väljenduse andis rahvaste üldkoonduse mõttele maailmasõda. Maailmasõja hiigla kaotused /11. milj. haavatut ja surnut, 80 miljardit dollarit kulu/ olid põhjuseks, mis uutele püüetele aluse pani. Koonduskavad tekkisid isegi erapooletus Ameerikas, kus rahuliikumine oli juba 1825. a. laiemaseltskondliku korralduse saanud, ja kus tekkis eriline ühing rahu maksma panemiseks. Inglismaal töötas eriline ühing vabade rahvaste liidu loomiseks. Kui rahukonverents 1919. a. Pariisis Rahvasteliidu põhikirja arutamisele asus, selgus, et selle loomiseks oli 30 projekti, neist 3 tähtsamat, mis arutusele võeti: 1/ kindral Smuts'i /Briti, Lõuna-Aafrika/ oma, 2/ Ameerika president Wilson'i kava ja 3/ Prantsuse valitsuse oma, mis oli Léon Burgeois juhatusel kokku seatud. Mitmed kavad esitati erapooletute maade poolt.

2/ Euroopa riikide praksis. Juba Kreeka riigid moodustasid Amphictyon - liidu, s.o. linnriikide delegaatide konverentsid, kuid Rahvasteliidu alust sealt otsida oleks asjatu. Westfali kongressil 1648. a. tunnustati riikide vastastikust rippuvust ja vajadust tasakaalu alal hoida. XVIII sajandil ei olnud koostöö arenemist, XIX sajandil

aga tuleb küsimus unesti päevakorradele. Euroopa kaardi ümbermoodustamisel Viini kongressil 1815.a. Vene keiser Aleksander I tõi oma müstitsismiga esile Pühaliidu kava, mis sõlmiti alul Vene, Austria ja Preisi vahel, kuna hiljemini liitus ka Prantsusmaa. Pühaliidu ülesandeks loeti Euroopa korraldamist, kuid tegelikult kujunes ta välja reaktsiooni kantsiks võitluses demokratismi vastu. Tol ajal arvati isegi, et Pühaliit on õigustatud määrama ka Ameerika riikide saatust ja, muu seas, keelama Lõuna-Ameerika riikidele püüda iseseisvusele Hispaania võimu alt. Pühaliit lagunes ja tema asemele astus Euroopa kontsert - suurriikide faktiline koostöö, mis tunnistas, et Euroopa suurriigid on tõsine võim Euroopa saatuse määramisel. Euroopa kontsert sai tegelikult Läheda-Ida ehk Türgi suurriigi saatuse otustajaks, toetades Balkani ja Kaukaasia rahvaste lahkulõmist Türgist. Euroopa kontsert teotses eduga 1827.a. alanud Kreeka vabastamise sõjas, 1841.a. Türgi-Egiptuse sõjas, 1853.a. - 1856.a. Vene-Türgi /Krimmi/ sõjas, 1867.a. Luksemburgi neutraliseerimisega keravat Kesk-Euroopa riikide tülikäsimust lahendades, 1897.a. Kreet saare käsimuses ja 1912./13.a. Balkani sõda likvideerides.

Riigimehed deklareerisid avalikult: "Euroopa suurriikide kontsert määrab Euroopa saatuse". Seega XIX sajandil tekkis mõiste riikide koostöö efektiivsusest. 1899.a. oli Haagi konverents, kus otsustati soovitada tülisid lahendada rahulikul teel, milleks loodi eriline rahvusvaheline vahetõhus Haagis. Teine Haagi konverents, kui märksa kindlam organisatsioon, lõi juba sundusliku rahvusvahelise kohtu kava ja võttis vastu lepingu kõrgema Priisikohtu loomiseks. Haagi konverentside saavutisi hinnatakse kõrgelt.

Säärane oli teoreetiline ja faktiline tasapind enne maailmasõda ja sõja kestel, kus Rahvasteliidu kavad tekkisid. Nähti, et ilma rahvusvahelise organisatsioonita enam edasi ei saa. See vajadus oli selge Ameerika Ühisriikide presidendile Woodrow Wilson'ile, Briti välisministrile Sir Edward Grey'le, Kesk-Euroopas Naumann'ile ja paljudele teistele riigimeestele, kes leidsid, et sõja koledused on liiga suured ja et nende ärahoidmiseks on tarvis luua ühine korraldus, millega sõjavõimalusi piirata. Arvati, et maailmasõda tekkis just suurel määral Euroopa riikide anarhilise korralduse tõttu. Keegi ei kartnud küll sõda, kuid keegi teda ka ei tahtnud - sõda tuli nagu iseenesest.

Nüüdki veel ei tunnista ükski riik end maailmasõja tekki-
mises süüdi ega saa ka kedagi üksikult süüdlaseks lugeda.
Süüdi oli üldine olukord, mis niivõrd oli täitunud elek-
trist, et vähemgi säde suure plahvatuse välja kutsus. Puu-
dus igatahes piksevarras, mis elektri oleks maandanud ja
olukorra lahendanud.

Seepärast toonitas jaanuaris 1918.a. president Wilson
oma 14.punktis: "Peab tõusma uus rahvusvaheline organisat-
sioon, kes arvesse võtaks rahvaste ühist huvi, kes oleks
"silma", mis ei tuku, silmaks, mis igal pool valvab ra-
hu kindlustamise huvides".

Rahvasteliidu loomisel oli vaja kõrvaldada rida rasku-
si: 1/ riikide mittetahtmine võtta enese peale vastutust
üldiste huvide eest; 2/ nende mittetahtmine loobuda tege-
vusvabadusest, milles nad nägid loobumist oma täielikust
suveräniteedist; 3/ mittetahtmine loobuda üheõigusluse mõis-
test, mis tähendaks senist rahvusvahelise läbikäimise alg-
postulaadi kitsendamist, mille järgi riigid, olgu suured
või väikesed, loetakse sarnasteks õiguse ees. President
Wilson tuli Euroopasse, mis oli esimene kord, kus Ameerika
president Ameerika pinnalt oma ametiajal lahkus, ja seadis
rahukonverentsil üles esimeseks nõudmiseks, et alul pole
tarvis üksikküsimusi lahendada, vaid kõigepealt tuleb luua
üldine Rahvasteliit. Prantsuse peaminister Georges Clemen-
ceau oli küll selle vastu, kuid Wilson'i suur mõju läi lä-
bi, mille tõttu Rahvasteliidu pakt sai rahulepingu nurgaki-
viks. Rahukongress seadis kokku esialgse Rahvasteliidu ka-
va, kuid lõplik kava väljatöötamine anti komisjoni kätte,
mille tegelikuks juhatajaks oli Lord Robert Cecil. Saksla-
sed andsid sisse ka oma, kuid seda ei võetud arvesse. Rah-
vasteliidu kava sai valmis veebruaris 1919.a. ja Rahvaste-
liit sai juriidilise aluse 10.jaanuaril 1920.a. Rahvaste-
liidu põhikirja figureerib nüüd igas rahulepingus, mis sõl-
miti maailmasõja lõpetamiseks, välja arvatud leping Türgi-
ga.

Rahvasteliidu põhikirja ei peetud lihtsaks lepinguks,
vaid talle anti nimeks rahvaste "rahulik püha töö" -
Pactum /Covenant/. Rahvasteliidu pakti järele on liidu
liikmed: 1/ liitlased, kes sõda pidasid Saksamaa ja ta liit-
laste vastu, ühes arvatud Briti domoonid, keda nimeta-
takse ka ürgliikmeteks, sest et nad vabatahtlikult keskrii-
kidega sõtta astusid /pärast loobusid nende hulgast A.-ühis-
riigid, kuna senat ei ratifitseerinud Versailles'i lepin-

gut Rahvasteliidu pakti art.X pärast, mis ehvardavat tõmma-
ta Ameerikat Euroopa tülidesse, ja Equador/. 2/ 13 "head"
erapooletut riiki, kes said liikmeiks, kui nad 3 kuu jook-
sul oma vastavast soovist teatasid; 3/ liikmed, kes Rah-
vasteliidu poolt 2/3 endiste liikmete häälteenamusega vastu
võetakse, kui aga sisse astuda soovija on täitnud teatud
nõudmised, mis Rahvasteliit on üles seadnud, on täitnud
rahvusvahelised kohustused ja neid edaspidi täita lubab.

Rahvasteliitu vastuvõtmisel nõutakse sisseastujalt
riigilt: 1/ et ta oma soovi sisse annaks korrapäraselt ja
oma siseõiguse järgi, 2/ et ta oleks tunnustatud teiste
riikide poolt, 3/ et tal oleks kindlad piirid, küllaldane
maaala ja rahvaarv, 4/ et tal oleks omavalitsus võimalikult
demokraatlikel alustel ja 5/ et ta oleks andnud garantiid
rahvusvaheliste kohustuste täitmiseks.

Rahvasteliidus on praegu 50 riiki ja 5 Inglise domini-
ooni.

3. Rahvasteliidu kompetents.

Rahvasteliidu kompetentsi kuulub: 1/ arendada rahvus-
vahelist koostööd; 2/ kindlustada rahvastevahelist julge-
olekut. Need ülesanded on väljendatud Rahvasteliidu pakti
sissejuhatuses, mis kõneleb: "Kõrged lepinguosalised, sil-
mas pidades, et koostöö edendamiseks rahvaste vahel ja nei-
le rahu ning julgeoleku kindlustamiseks on tarvis vastu võt-
ta kohustusi: 1/ sõda mitte alata, 2/ alal hoida avalikku-
sele, õiglusele ja aule rajatud rahvusvahelisi vahekordi,
3/ pidada täpsalt kinni rahvusvahelise õiguse ettekirjutus-
test, mis nüüdsest peale on võetud valitsuste tegevuse tun-
nustatud määrajaks, 4/ maksma panna õiglust ja piinlikult
respekterida organiseeritud rahvaste vastastikustes suhe-
tes kõiki lepingute kohustusi, - võtavad vastu käesoleva
põhikirja /pakti/, millega asutatakse Rahvasteliit".

Rahvasteliidu kompetents on piiramata universaalne ja
tema ülesanne on leida abinõusid: 1/ sõja ära hoidmiseks,
2/ rahvusvahelise õiguse tugevamaks tegemiseks ja 3/ õig-
luse ning aususe maksmapanemiseks rahvaste suhetes.

Rahvasteliidu tegevuse piirkond on lai, kuid peafunkt-
sioone on tal kaks: 1/ kindlustada rahu ja 2/ korraldada
rahvusvahelist koostööd.

1/ Juba Wilson rõhutas tema "piiramata diskussiooni õi-
gust": a/ Rahvasteliit võib iga küsimust arutada ja iga

asja ette panna, kuid ei saa midagi iseenesest kinnitada täide saata. Rahvasteliit peab olema rahvaste preventiivne, s.o. ärahoidev organ. Ta loob vastugarantii, et riigi territoriaalulatust ei saaks muuta sõdade läbi; iga Rahvasteliidu liige kaitses ka teist riiki. Pakti artikkel X on arvustuse all olnud ja on veelgi. Pärast Ameerika Ühisriikide loobumist selle tõttu Rahvasteliidust Kanaada soovitas art.X välja heita, mida ga ei tehtud. b/ Rahvasteliidul on interventsiooni, s.o. vahelesegamise õigus. c/ Ta ülesanne on relvastuse koorma vähendamine, kuna äärmine relvastus on minevikus välja kutsunud riikide kokkupõrkeid. d/ Rahvasteliit näeb ette lepingute revideerimist, kui lepingud enam ei vasta oma sisu poolest tegelikule elule. Art. X, piiride garanteerimise asjus, ei tähenda rahvaste elu kivinemist; ka piirid võivad muutuda, kuid rahulikult teel. e/ Rahvasteliit nõuab, et kõik lepingud saaksid esitatud temale, mis on takistuseks salalepingute vastu. Ta kontrollib, et ükski leping ei käiks Rahvasteliidu põhimõtete vastu. Rahvasteliidul on isegi survega õigus nõuda lepingute tühistamist, mis pole tema paktiga kokkukõlas, jättes säärased lepingud registreerimata.

Rahvasteliidu üks suurem funktsioon on repressiivne - surve õigus. Art.16 ja 17 kõnelevad, et iga küsimuse juures, mis rahu ähvardab, on igal liikmel õigus nõukogu tähelepanu sellele juhtida; nõukogu on õigustatud säärast küsimust arutama ja abinõusid tarvitusele võtma rahurikkumise ära hoidmiseks. Rahvasteliit ongi tõepoolest sõjalisid konflikte ära hoidnud, milledest tähtsamaid on: Soome-Rootsi konflikt Ahvenamaa saarte asjas, Leedu-Poola konflikt Vilno küsimuses, Saksa-Poola konflikt Sileesia küsimuses ja Itaalia-Kreeka konflikt. Repressiiv ehk surveabinõud, mida Rahvasteliit võib tarvitada, on: 1/ moraalsed, 2/ majanduslikud ja 3/ sõjalised abinõud. Rahvasteliit hoiab ära ootamatud kokkupõrked ja võib, kui ta seda tarvilikuks peab, isegi soovitada oma liikmetele sõjategevust selle riigi kaitseks, kellele põhjuseta kallale tungitakse. Seega on Rahvasteliidu esimene funktsioon poliitiline - rahu kindlustada.

2/ Teine Rahvasteliidu funktsioon on rahvusvahelise töö korraldus; siin on mitu ala ja mitu ülesannet. Töö korraldus on kas majanduslikku, kultuurilist või ühiskondlikku laadi. Ses suhtes on Rahvasteliidu töö õige laialdane ja mitmekesine; iga küsimus, mis rahvaste elus aset

leiab ja tähtsaks osutub, kuulub Rahvasteliidu tegevusalasse. Üksikud suuremad alad Rahvasteliidu tegevuses on:

1/ tööõiguse korraldamine, 2/ hool rahvaste hea käekäigu eest, 3/ hool hea korra eest mandaatmail, 4/ võitlus valgete orjadega kauplemise vastu, 5/ võitlus oopiumi ja teiste uimastavate vahendite kuritarvitamise vastu, 6/ kontroll relvadega ja sõjavarustusega kauplemise üle, 7/ läbikäigu ja transiitkaubanduse korraldus, 8/ kaubanduslike küsimuste lahendamine ja 9/ võitlus haiguste vastu. Teiselt poolt on Rahvasteliidul üksikuteks ülesanneteks erilised sihtkorraldused.

Rahvasteliit erineb igast senisest kooperatsioonist oma alaliste organite poolest, mis on igal ajal ta liikmetele kätte saadavad. Need on: 1/ täiskogu, 2/ nõukogu ja 3/ sekretariaat. Peale selle asuvad Rahvasteliidu juures 4/ rahvusvaheline kohus ja 5/ rahvusvaheline tööorganisatsioon.

4. Rahvasteliidu organid.

1/ Rahvasteliidu täiskogu. Rahvasteliidu täiskogu moodustub Rahvasteliidu liikmete esindajate koosolekust, kuhu iga liigeriik saadab 3 delegaati, 3 asedelegaati ja piiramata arvul asjatundjaid. Neil esindajail on diplomaatiliste esindajate õigused. Täiskogud on korrallised ja erakorralised. Korralline täiskogu astub kokku iga aasta septembrikuu esimesel esmaspäeval ja on koos harilikult umbes kuu aega. Erakorralised täiskogu koosolekud kutsutakse kokku tarviduse järgi. Päevakord peab olema liidu liikmetele enne koosolekut kätte saadetud.

Päevakorda on üles võetud küsimused, 1/ mis on määranud täiskogu, 2/ mis on määranud nõukogu ja 3/ mis üksiku liigeriigi palvel üles tõstetud. Nõukogu peab oma küsimused 2 kuud ja liikmete palved 1 kuu enne täiskogu kokkuastumist kõigile liikmetele teatavaks tegema.

Täiskogu koosolekuid peetakse Genfis /Génève/, Šveitsis, tarbekorral aga ka mujal. Täiskogu arutusele kuulub iga küsimus, mis kuulub üldse Rahvasteliidu kompetentsi ja puudutab üldist rahu. Eriti kuuluvad siia: 1/ uue liikme vastuvõtt, 2/ nõukogu liikmete valimine, 3/ alalise rahvusvahelise kohtu liikmete valimine, 4/ pakti muutmine ja 5/ eelarve küsimused.

Hääletamine sünnib üksikute riikide kaupa, kusjuures esimesed delegaadid ütlevad: "ei", "ja" või "ei hääleta", otsused tehtakse ühel häälel, välja arvatud protseduuri küsimused, kus lihtenamus otsust andev. Ka uute liikmete vastuvõtuks on vaja ainult 2/3 häälteenamust. Täiskogu võtab vastu otsuseid ja sooviavaldusi. Täiskogu poolt vastu võetud otsused peavad saama ratifitseeritud iga liige-riigi poolt. Seega Rahvasteliidu täiskogu otsused pole sunduslikud normid, vaid soovitusel. Otsustel on suur moraalne mõju, nii et neid harilikult vastuvaidlemata ratifitseeritakse. Kui mõni riik ei ratifitseeri pakki muutust ühe aasta jooksul, loetakse ta Rahvasteliidust välja astunuks. Täiskogu istungajärgul antakse välja erizurnaali. Täiskogus võib kõnelda oma emakeeles; ametlikud keeled on aga inglise ja prantsuse keel. Emakeeles peetud kõned tõlgitakse inglise või prantsuse keelde, kuid tõlkimine sünnib vastava kõneleja poolt kaasa toodud tõlgi kaudu. Kõik täiskogu päevakorras olevad küsimused antakse komisjonide kätte, kus iga riik on esindatud ühe delegaadi läbi. Komisjone on kuus: 1/ juriidiline, 2/ tehniline, 3/ desarmeerimis-, 4/ finants-, 5/ humanitaar- ja 6/ poliitiline komisjon. Iga komisjon kannab ette oma otsused täiskogule, kes küsimuse harilikult väheste vaidlustega komisjoni poolt soovitatud kujul lahendab. Täiskogu- ja komisjonide istungid on avalikud.

2/ Rahvasteliidu nõukogu. Rahvasteliidu nõukogu koosneb täiskogu 1926.a. otsuse järgi 14 liikmest /paktis oli see arv määratud 9 peale, kuid Ameerika puudumisel oli esialgu vaid tegelikult 8/. Neist on alalised liikmed: Briti, Prantsusmaa, Itaalia, Jaapan ja Saksamaa /viimane võeti vastu alaliseks liikmeks septembris 1926.a./ . Teised 9 liiget on ajutised ja valitavad. 1927.aastal valiti ajutiseks nõukogu liikmeteks Belgia, Columbia, Hiina, Hollandi, Poola, Rumeenia, Salvador, Tsehho-Slovakkia ja Tšiili. On maksma pandud kord, et teatud aja pärast astub ajutine liige tagasi ilma balloteerimata, kuna mõned üksikud võivad saada edasi valitud.

Nõukogu kompetentsi kuulub üksikute küsimuste lahendamine, mis paktis on ette nähtud, või mida täiskogu on andnud nõukogu lahendada. Ta arutab ka iga küsimust, mis kuulub Rahvasteliidu piirkonda, sest kõikide küsimuste arutamine tuleb eeskätt nõukogusse. Ta on kujunenud täidesaatsavaks organiks, ometi otsustab ta iseseisvalt, täiskogust

olenemata. Nõukogu peab pakti järele vähemalt 2 korda aastas kokku astuma; tegelikult teeb ta seda aga iga kahe kuu järele. Ka siin otsustatakse ühel häälel, välja arvatud mõned protsessuaalsed küsimused. Nõukogu võtab tarvitusele kõik abinõud, et Rahvasteliidu töö oleks viljakas. Üksikute küsimuste lähemaks arutamiseks on loodud vastavad komisjonid. Asjaajamine nõukogus on reeglipäraselt kinnine, võib aga ka lahtine olla, nõukogu enese otsusel.

3/ Rahvasteliidu sekretariaat on nii öelda rahvusvaheline ministeerium. Ta korraldab Rahvasteliidu jooksvat asjaajamist. Tema juhatajaks on peasekretär, kelleks algusest peale on inglane Sir Eric Drummond.

Sekretariaadi juurde kuulub rida komisjone, mis Rahvasteliidu poolt valitud /majanduse, tehnika ja tervishoiu alal/. Sekretariaadi kantselei jaguneb järgmisse 11-see sektsiooni: 1/ poliitiline, 2/ õigusteaduslik, 3/ administratiivne, 4/ läbikäimise, 5/ informatsiooni, 6/ mandaatide, 7/ majandusliku läbikäimise, 8/ relvastuse, 9/ töö, 10/ sotsiaal- ja 11/ tervishoiu sektsioon.

Igal sektsioonil on oma direktor ja tehniline personal. Sekretariaat seab kokku eelarve. Sekretariaadis on ametis üle 300 inimese 30 riigist. Nende teenistuskord on kindlaks määratud ning moodustab rahvusvahelise kodanlike teenistuse seadustiku.

4/ Rahvusvaheline kohus. Rahvusvaheline kohus koosneb 11 kohtunikust ja 4 asekohtunikust. Nad valitakse 9 aasta peale. Palga saavad nad Rahvasteliidu eelarve järgi. Kohtu korraldust vaatleme ligemalt rahvusvaheliste tülide lähenemisviiside juures.

5/ Rahvusvaheline tööorganisatsioon.

Korraldus on tal umbes sarnane, nagu Rahvasteliidul. Oma tegevuses on ta iseseisev ja ühendatud Rahvasteliiduga ainult finantsiliselt. Tööorganisatsiooni üksikud organid on: 1/ liigeriikide esindajate üldkonverents, 2/ administratiivnõukogu ja 3/ rahvusvaheline tööbüroo, mis vastavad oma tegevuses Rahvasteliidu täiskogule, nõukogule ja sekretariaadile, olgugi lahkuminevalt oma koosseisu ja ülesannete poolest. Üldkonverentsil on iga riik esindatud 4 delegaadiga, kellest kaks on nimetatud otse valitsuse, üks tööandjate ja üks töölisorganisatsioonide ettepanekul või heakskiitmisel. Administratiivnõukogu koosnes esialgu 24-st liikmest. Neist oli 8 tähtsamate tööstusriikide,

4 - teiste riikide valitsuste, 6 - tööliste ja 6 - tööandjate esindajad. See koosseis tõsteti hiljem 32 peale. Tööstööbüroo eesotsas seisab direktor. Tööstööbürool on oma kantselei, mis isegi suurem kui Rahvasteliidul.

5. Komisjonid.

Peale selle on Rahvasteliidu juures loodud rida komisjone ja organisatsioone üksikute rahvusvahelise elu ülesannete paremaks teostamiseks. 1926.a. teetsesid järgmised alalised ja ajutised komisjonid:

1/ Ekspertide komitee rahvusvahelise õiguse kodifitseerimiseks; 2/ alaline nõuandev komisjon sõja-, mere- ja õhuväe küsimustes; 3/ desarmeerimiskonverentsi ettevalmistuskomisjon; 4/ segakomisjon relvastuse vähendamise küsimustes; 5/ majanduslik ja finantskomisjon, millega olid ühendatud a/ tehniliste asjatundjate komitee kahekordse maksustamise ja maksudest kõrvalhoidmise uurimiseks, b/ segakomitee majandusliku kriisi uurimiseks, c/ ettevalmistav statistikakomitee; 6/ Austria finantside jaluleseadmise korraldus; 7/ Ungari finantside jaluleseadmise korraldus; 8/ autonoomne amet Kreeka sõjapõgenejate asetamiseks; 9/ Bulgaaria sõjapõgenejate asutis; 10/ kulude jaotamise komisjon; 11/ läbikäimiste ja transiidi nõuandev ja tehniline komisjon, millel olid a/ sadamate, b/ meresõidu, c/ siseveesõidu, d/ raudteeveo, e/ elektriküsimuste, f/ maanteede uurimise ja g/ juriidiliste küsimuste alalised erikomiteed ning 8 ajutist komiteed; 12/ tervishoiu komitee; 13/ intellektuaalse koostöö komitee; 14/ alaline mandaatide komisjon; 15/ kontrollkomisjon; 16/ oopiumi vastu võitlemise nõuandev komisjon; 17/ nõuandev komisjon laste ja noorsoo kaitse asjus; 18/ Kreeka-Bulgaaria vastastikune väljarändamise komisjon; 19/ Kreeka-Türgi elanikkude vahetamise komisjon; 20/ Donau vete komisjon; 21/ Lausanne'i rahulepingu art.107 teostamise komisjon.

Peale selle on Rahvasteliit nimetanud erikomissarid: a/ Saarimaa valitsemiseks, b/ Danzigi jaoks, c/ sõjapõgenejate korraldamiseks, e/ Ülem-Sileesia segakomisjoni ja tribunaali esimeesteks.

Komisjonide ja komiteede arv ega süsteem pole kindel, vaid nende ellu kutsumine oleneb tegelikkudest rahvusvahelistest tarvidustest. Komisjonide liikmed nimetab Rah-

vasteliidu nõukogu.

Ka tööorganisatsioonil on oma komisjonid ja 1927.a. olid järgmised: 1/ paritaarne merekomisjon; 2/ alaline rahvaliidumise komisjon; 3/ tööstusliku tervishoiu komisjon; 4/ Rahvusvaheline statistikute komisjon; 5/ majandusekriisi segakomisjon; 6/ sõjapõgenejate nõuandev komisjon; 7/ konventsioonide rakendamiskomisjon; 8/ sundtöö nõuandev komisjon.

6. Rahvasteliidu senised teened.

Rahvasteliidu tegevus on: 1/ poliitiline - peamiselt rahu kindlustamine; 2/ administratiivne - sotsiaalküsimuste lahendamine, nagu seda on võitlemine rahvusvahelises ulatuses ühiskondlike pahede /uimastavad ained, prostitutsioon/ vastu, tervishoiu tõstmine ja rahvusvahelise kaubandusliku ja majandusliku läbikäimise hõlbustamine.

Rahvasteliidu tegevus, nagu selgub juba tema komisjonide nimekirjast, on äärmiselt mitmekesine. Ühed küsimused on väikese, kohaliku tähtsusega, teised jälle üldise määra tähendusega, keerukad küsimused.

Harilik Rahvasteliidu tegevuskord seisab selles, et nõukogu üles kerkiva küsimuse jaoks määrab vastavad selgitamiskomisjonid, kes nõukogule esitavad oma aruande, mille põhjal siis nõukogu otsustab, tarbekorral ära kuulates rahvusvahelist arvamist.

Nii on see sündinud: 1/ Ahvenamaa saarte, 2/ Poola-Leedu tüli, 3/ Sileesia, 4/ Itaalia-Kreeka konflikti, 5/ Albaania-Jugoslaavia tüli, 6/ Leedu-Meemeli tüli suhtes, kui ka üksikute riikide /Austria, Ungari/ rahanduse jalule seadmisel.

1/ Ahvenamaa saarte küsimus.

Ahvenamaa /Alandi/ saared on osa Soomest, kuna elanikud on, nagu mujalgi Soomes, mere ääres, rahvuse poolest rootslased. Ahvenamaa küsimus on tähtis poliitiliselt ja strateegiliselt. Pärast Krimmi sõda oli Vene nõus teiste riikide pealekäimisel Ahvenamaa saari neutraliseerima, kuna Rootsi seda enesekaitse mõttes tähtsaks pidas, sest Ahvenamaa saartelt pole ju palju maad Stokholmi. 1856.a. kirjutati Pariisis lepingule alla, et Ahvenamaa saartele Vene ei ehita sõjakindlustusi ega sõjamoona ladusid ja kiisub isegi olemasolevad kindlustused maha. 1917.a. läi Soo-

me ennast Venest lahku ja kuulutas Ahvenamaa saared Soome omaks. Samal ajal arvas Rootsi, et Ahvenamaa saari, mis Rootsile strateegiliselt nii tähtsad, ei peaks mitte teistele antama, vaid temale.

Siinjuures kasutas Rootsi Ahvenamaa saarte separatistlikku rahvuslikku liikumist, tuginedes rahvaste enesemääramise põhimõttele. Soome oli algusest peale Ahvenamaa saarte rootslastele erilisi soodustusi andnud. /Soomes üldse on rootsi keel teine ametlik keel, kõik seadused ja valitsemise aktid avaldatakse kahes, soome ja rootsi keeles/ Vaatamata soodustustele, mis Soome andis, otsustasid saarte elanikud opteeruda Rootsi kasuks. 1920.a. oli isegi kartta sõjariistus kokkupõrget Soome ja Rootsi vahel.

Rahvasteliidu pakti artikkel XI alusel juhtis Briti valitsus Rahvasteliidu tähelepanu sellele, et Soome ja Rootsi vahel on olemas sõja hädahoht.

Juulis 1920.a. oli konflikt Rahvasteliidus arutusel. Soome polnud siis veel Rahvasteliidu liige, kuid ta kutsuti pakti artikkel XII alusel nõupidamisele. Samuti kuulati Ahvenamaa saadikud üle. Eskätt otsustati lahendada küsimus, kas on Rahvasteliit ses asjas üldse kompetentne. Säärane prejuditsiaalne küsimus on tähtis, nagu seda üles seati ka hiljemini Karjala asjus. Juristide komisjon leidis, et Rahvasteliidul on õigus vahele segada. Ahvenamaa saarte küsimus otsustati erikomisjoni kätte anda. Komisjon saadeti Ahvenamaa saartele kohapeal asja järele vaatama /komisjonis olid belglane, šveitslane ja ameeriklane/. Komisjon leidis, et puhtgeograafiliselt kuuluvad Ahvenamaa saared Soomele, olgugi, et elanikkudest on 97% rootslased, kes aga ajalooliselt kuuluvad Soome rahva hulka. Rootsi väitis plebistsiidi vajadust. Komisjon leidis, et kuigi saartel on 97% elanikest rootslasi, soovib saareelanikkude üldarvust /25.000/ ainult väike protsent emamaast /Soomest/ lahku löömist. Nende soovi rahuldamisega loodakse aga pretsedent, mis lõpmatuid sekeldusi loob rahvusvahelises elus. Komisjon otsustas, et Ahvenamaa tuleb Soome osaks tunnistada ja rahvaste enesemääramise põhimõtet ei tule siin tarvitada. Teiselt poolt aga oli selge, et tuleb vähemusrahvuste kultuurilisi huviseid kaitsta ja tuleb arvesse võtta Rootsi sõjalisi kaitsehuviseid. Selleks oli vaja rootslastele saarel nende keelt ja omavalitsust kindlustada ja saared sõjaliselt neutraliseerida.

Juunis 1921.a. tuli komisjoni aruanne nõukogu ette. Mõlemad pooled andsid lubaduse, et nad Rahvasteliidu nõukogu otsuse alla painduvad. Otsus oli: 1/ suveräniteet Ahvenamaa saarte üle jääb Soomele; 2/ tuleb anda saarte elanikele kultuurkindlustusi kava kohaselt, mis komisjon ette pani; 3/ Ahvenamaa saarte neutraliseerimiseks tuleb huvitatud pooltel erakokkulepe sõlmida.

Soome ja Rootsi saadikud algasid läbirääkimisi Belgia välisministri Hymans'i eesistumisel, kus üles seati järgmised garantiid:

1/ saarte elanikud ja omavalitsus ei pea muid koole ülal kui rootsikeelseid; 2/ koolides õpetatakse ka soome keelt, kui kommunaalvalitsus sellega nõus on; 3/ kinnisvara müümisel on ostmise õigus saare elanikkudel; 4/ isikud, kes sisse rändavad, eriti Soomest, ei oma hääleõigust kohalike kogukondade valimistel; 5/ saarte kuberner nimetatakse Soome ja saarte elanikkude vastastikusel kokkuleppel; 6/ Rahvasteliidul on õigus järele valvata, et garantiisid täidetakse; 7/ Soome annab Rahvasteliidule edasi kaebused, mis Ahvenamaa saarte omavalitsus avaldab, juurde lisades oma märkusi. Saarte neutraliseerimise küsimus lahendati erilise rahvusvahelise kokkuleppega oktoobris 1921.a. Genfi konverentsil, kust osa võtsid Leedu, Soome, Daani, Eesti, Prantsusmaa, Saksamaa, Läti, Briti ja Rootsi. Vene konverentsist osa ei võtnud, selle tõttu on ka Ahvenamaa neutraliteedi tunnustamise küsimus Vene poolt lahinen. Leping näeb ette Ahvenamaa saarte neutraliteedi ja viisid, kuidas seda läbi viia: 1/ sõja ajal võib Soome saarte neutraliteedi kaitseks miine panna, et teiste riikide sõjalaevad saarte piirkonda ei pääseks; 2/ kõik lepingust osa võtjad riigid võivad Rahvasteliidu nõukogu tähelepanu juhtida sellele, mis saarte neutraliteeti ähvardab; 3/ nõukogu võtab abinõud tarvitusele neutraliteedi alal hoidmiseks. Neutraliteedi kaitse küsimusi lahendavad konventsiooni liikmed nõukoguga üheskoos. Ei saavutata siin kokkulepet, püüavad riigid ise kokkulepet leida. Soome võib aga ka iseseisvalt kaitset korraldada, kusjuures teatud riigid võivad talle abiks olla, kuid teiste konventsioonist osavõtnud riikide nõusolekul. Ahvenamaa saarte neutraliteedi tunnustamine Vene poolt seati üles ühenduses mittekallaletungi lepingu sõlmimise küsimusega, kuid seni on see veel lahendamata. Selle tüli lahendus on üks suure-

maid Rahvasteliidu teeneid.

2/ Poola-Leedu tüliküsimus. See konflikt on teine Rahvasteliidu tuleproov, kuid väheste saavutistega, sest seni pole Rahvasteliit suutnud vastaspooli rahuldada ega lepitada. Poola ja Leedu on ajaloo kestel kord koos, kord vaenus elanud. Poola-Leedu küsimus on sellepärast eriti terav, et suurmaaomanikud Leedus olid poolakad, mille tõttu ka ühiskondlik animositeet juurde tuli. Sellest tingituna on kesteinud vihavaen Poola ja Leedu vahel. Politiline olukord pärast maailmasõda, aga ka maailmasõja ajal oli keerukas. Leedus talitas Saksa väejuhatust teisiti kui meil, olles Leedu iseseisvuse soodustajaks ja sõlmides temaga sõbralikke lepinguid. Kui Saksamaa kaotas, langes selle koostöötamise pärast esialgu liitlaste meelepaha Leedu peale, kuna Poola oli "pailaps", kellele liitlased tahtsid 150.a. eest tehtud ülekohut heaks teha. Neil asjaoludel leidsid Poola nõuded liitlaste poolt enam rahuldamist kui Leedu omad. Leedu püüdis end vabandada seega, et ta oli sunnitud Saksaga koos töötama, mis on ka teatud määral õige.

Rahukonverents otsustas, et Poola idapiiri määrab Rahvasteliidu nõukogu. Meemeli maakond võeti Saksamaalt ära ja anti "tagavaraks" Rahvasteliidule - Leedu jaoks. Poola ja Leedu sõlmisid aga Suvalkis lepingu, mille järgi Grodno ja Vilno pidid Leedule jääma. Kas see eelleping astus jõusse või mitte, selle üle kestavad vaidlused. Poola ütleb, et ta pole jõusse astunud, Leedu - et on. Detsembris 1919.a. tõmbas liitlaste kõrgem nõukogu n.n. Curzoni joone Poola ja Leedu vahele, mis Poolale maid juurde tõi, mida aga Leedu ei olnud nõus Poolale andma. Vahepeal jätkus sõda mõlemal poolel Venega. Vene võttis Vilno oma alla. 12. juulil 1920.a. tegi Vene Leeduga rahu ja vastava rahu lepingu järgi sai Leedu Vilno omale, kuhu mahutati Leedu garnisonid. Vene-Leedu rahuleping näeb seega ette piiri joone Vene ja Leedu vahel ida pool Vilnot. Vastava rahu lepingu märkuse järgi pidi piiri määramine Leedu ja Poola vahel sündima kokkuleppe põhjal Poola ja Leedu vahel, kuid Vene teadmisel.

1920.a. sügisel, mil Leedu rahu teinud, Poola aga veel sõdis, tungis üks Poola väeosa kindral Zeligovskiy juhatusel Vilnosse, seda okupeerides. Poola tunnistas, et Zeligovskiy on omapead talitanud. Küsimus tuli Rahvasteliidus arutusele. Rahvasteliit tahtis Vilnosse sõjalist komisjo-

ni saata, kuid Zelighovsky ei lasknud komisjoni Vilnosse. Zelighovsky moodustas n.n. Kesk-Leedu valitsuse, kelle nimel ta edaspidi talitas.

Lõpuks otsustati Vilno maakonnas rahvahääletus toime panna, muidugi teatud piirides ja teatud reeglite järgi. Määrati isegi eriline komisjon, kes pidi rahvahääletuse läbi viima. Selle komisjoni käsutada taheti saata Rahvasteliidu poolt sõjaväge Vilnosse, mis aga ei teostunud.

Kindral Zelighovsky sõjavägi tõusis vahepeal 25.000 mehe pealt 50.000-ni ja ka Leedu ei vähendanud oma väge. Säärases olukorras oli sõjalist kokkupõrget kartud, kuid Rahvasteliidu vahele astumine suutis ometi teravused, mis 1920 a. kulminatsioonipunktini olid jõudnud, ära hoida. Mõlemad pooled jäid vaenujalale, kuid loobusid otsekohesest sõjategevusest. Sellest ajast kestab Leedu ja Poola vahel quasi-sõjaline vahekord - igasugune otsekohene ühendus mõlema riigi vahel puudub; isegi parvetamine Neemeni jõel on halvatud.

Vebruaris 1921.a. katsus Rahvasteliidu nõukogu lahendust leida eraläbirääkimises. Hymans'i ettepanekul kutsuti Poola ja Leedu esindajad Brüsseli. Tuli ilmsiks, et vastaspoolte tõenduste järgi Vilno kuulub mõlemale või jälle ei kummalegi. Hymans'i tüliküsimuse lahenduse kava alustooniks oli nõrk föderatsioon Leedu ja Poola vahel. Vilno rajoon pidi kava järgi Kovnoga ühendatama. Leedu pidi Poolaga lepingu sõlmima väliskaitse suhtes. Hymans'i kava, mis oli keerukas teoreetiline konstruktsioon, tuli arutusele 1921. a. Rahvasteliidu täiskogus. Kava kokkuseadja andis õige üksikasjalise ülevaate Leedu ja Poola kohta kogu ajaloo kestel, alla kriipsutades, mis nimelt Leedut ja Poolat ühendab ja leidis, et mõlemad ajaloolised vennasrahvad võiksid praegugi kokku leppida. Esitatud kava leidis Rahvasteliidu liikmete hulgas sooja poolehoidu. Teised Balti riigid asusid algusest peale täieliselt neutraalseisukohale ega võtnud hääletamisest osa, et mitte kummagi riigi poolt hiljemini etteheidet saada.

Sellest kavast ei tulnud midagi välja. 1922.a. lahkus Zelighovsky Vilnost, kus valiti eriline seim. Pandi toime ka rahvahääletus, mis näitas, et Vilno peab Poolale jääma. Leedu toonitab, et rahvahääletust toimetati sõjalise okupatsiooni surve all ja seepärast pole ta tagajärjed õiglased. Uus Vilno seim pööras Poola poole palvega, et see Vilno inkorporeeriks. Poola valitsus aktsepteeris seimi

palve, tunnistas Vilno Poola riigi osaks. Poola-Leedu vahel tekkis aga peremehta maariba, mille rahvasteliit ajutiselt andis osalt Poolale, osalt Leedule. 1923.a. veebruaris tõmbas Rahvasteliit uue vahejoone, mille järgi raudtee Grodnost Vilnosse jäi Poolale. Joone tõmbamisel asuti seisukohal et see lõplikku suveräänsust ei puuduta. Uue vahejoonega ei leppinud pooled ja soovisid liitlastevahelise saadikute konverentsi vahele astumist, mis pidi tüli otsustama. 1923.a. märtsis vaatas saadikute konverents asja läbi ja tunnistas 1923.a. tõmmatud piiri lõplikult Leedu-Poola riigipiiriks. Hymans teatas pärast seda, et Poola-Leedu konflikt tuleb lahendamiseks pidada. Tegelikult pole see aga lõppenud, sest Leedu toonitab, et eeldused, mis Suwalki lepingus üles seatud, pole lahendatud. Hiljemini, kui Leedu Venega 1926.a. tagatislepingu sõlmis, jäi Vene Poola-Leedu piiri suhtes 1920.a. rahulepingu määruste juurde, mille järgi Vilno kuulub Leedule. Poola protesteeris selle lepingu määruste vastu. Vilno küsimus on praegugi veel tüliküsimuseks kahe riigi vahel, kuna leedulased toonitavad, et nemad nõudmisest Vilno peale ialgi ei loobu. Rahvasteliidu osa ses asjas pole nii hiilgav kui Ahvenamaa saarte asjus. Ometi on rahvasteliit selle terava küsimuse pikaajaliseks kriisiks moondanud, mil omad head küljed.

3/ Sileesia küsimus.

Ülem-Sileesia saatus pidi Versailles'i rahulepingu järel otsustatama plebistsiidi teel. 1920.a. märtsis leidis ki aset säärane plebistsiit. Saksamaaga ühenduse poolt oli 700.000, Poola poolt 427.000 hääleõiguslikku kodanikku. Asi oleks seega lihtis otsustada olnud, kuid üksikutes maa-kohtades oli absoluutne enamus Poolal. Kordus juhtum, mis Vilno okupeerimisega sarnane, sest Poola kindral Korfanti okupeeris teatud maaalad. Lõpuks leiti kompromiss, - pooled leppisid lahendamiseviisis kokku, anti vastavad kindlustused ja otsustati Sileesia ära jaotada krahv Sforza poolt tõmmatud joone järgi Saksamaa ja Poola vahel. Kaotajaks pooleks osutus Saksamaa ja Saksa autorid peavad seda suurimaks ülekohtuks. Erapooletult vaatekohalt on Rahvasteliidu otsus Ülem-Sileesia suhtes õnnestunud, kui seda alguses oodata võis.

4/ Itaalia-Kreeka konflikt. Ses konfliktis 1923.a. suutis Rahvasteliit oma sihi saavutada - sõja ära hoida. Albaania-Kreeka piiri lahendamisel oli tarvis komisjoni, mis erapooletult talitaks. Erapooletu komisjoni esimeheks oli

Itaalia kindral, kes aga arusaamatul ja teadmatul kombel ära tapeti. Itaalia peaminister Mussolini luges tapjaks kreeklase ja võttis tarvitusele abinõud, et kreeklasi karistada. Itaalia saatis terava noodi Kreeka. Kreeka võttis noodi vastu, kuid Itaalia saatis siiski oma laevastiku, et Korfu saart pommitada ja oma alla võtta.

Parajasti oli Rahvasteliidu täiskogu koos, kus küsimus üles võeti vaatamata Itaalia protestile. Enne küsimuse lahendamisele asumist, tuli otsustada, kas Rahvasteliidul on üldse õigus sanktsiooni tarvitada suurriigi vastu. Täiskogu enamus tunnistas küsimuse Rahvasteliidule alluvaks. Rahvasteliidu ja Itaalia vahel tekkis konflikt ja Itaalia ähvardas Rahvasteliidust lahkuda. Küsimus läks täiskogust nõukogusse, kuid see ei saanud midagi teha. Tehti kompromissettepanek - saata asjasse puutuvad materjalid Pariisi suurriikide saadikute konverentsile lahendamiseks, mis Kreeka piiri küsimust varem arutanud. Itaalia aksepteeris otsuse ja Rahvasteliit jäi rahule.

5/ Albaania-Jugoslaavia tüliküsimus suudeti samuti enam-vähem soovitataval kujul lahendada.

6/ Rahvasteliidu tegevus on ka finantsialal tagajärgi andnud, abiks olles Austria ja Ungari finantsiasjanduse kordaseadmisel.

Üldine valuuta langemine algas katastroofiliselt just pärast sõda, kui sõjaaegsed kitsendused kadusid ja ostumüügi pakkumise printsiip mõõduandvaks pääses. Siis nähti kui palju oldi majanduslikult sõjas kannatatud. Valuuta langemine oli eriti järsk Austrias, mille 8 miljoni elanikust 3 miljoni elab Viinis. Austria ise on vaene maa ja ei suutnud 3 miljoni elaniku "tööta olekut" kanda. Budžet ja kaubandusbilans olid kogu aeg passiivsed. Valuuta langes 15.000 korda alla oma väärtuse ja hinnad Austria kroonides tõusid astronoomiliste arvudeni. Viinis mõeldi, et pole leida muud väljapääsuteed kui ühineda Saksamaaga. Et säärane samm Euroopa rahule kasulik ei olnud, igatahes mitte liitlaste silmis, siis hakati abinõusid otsima, kuidas Austria seisukorda parandada. Ajukeseks abinõuks osutus kava, et Austria finantsiasjandus tuleb Rahvasteliidu hooldekande alla panna. 1921.a. pööras Austria valitsus liitlaste pealekäimisel Rahvasteliidu poole, et see abi annaks. Rahvasteliidu nõukogu andis nõu: üleliigsed ametnikud lahuti lasta, väljaminekuid kärpida j.n.e., mis Austria poliitikutele muidugi ei meeldinud. Iga päevaga aga halvenes Aust-

ria seisukord ja lõpuks võttis Austria Rahvasteliidu nõudmised vastu. Rahvasteliit määras Austriasse finantsidiktatori, hollandlase Zimmermann'i, kes asus kindla käega finantsiasju korraldama. Kõige selle karmuse tasuks realiseeriti madalaprotsendiline välislaen. Selle tagajärjel stabiliseeriti Austria valuuta ja 1925.a. lahkus ka Zimmermann Austriast.

Umber sarnane oli Ungari rahaasjanduse katastroof, millele samuti Rahvasteliidu abiga piir pandi ja Ungari raha stabiliseeriti.

Ka Eesti rahanduse stabiliseerimiseks on Rahvasteliit oma kaastööd andnud 1924.a. finantsikriisi puhul. 1925.a. uurisid tema rahanduseekspertid meie majanduslikku seisukorda ja soovitasid ette võtta rea parandusi. Nende nõuannete teostamine osutus aga meile raskeks ilma välislaenuta, mille saamiseks rahvusvahelisel rahaturul meil puudus krediit ja usaldus. Septembris 1926.a. pööras rahaminister Leo Sepp Vabariigi Valitsuse nimel uuesti Rahvasteliidu rahanduskomisjoni poole sooviga anda toetust meie väliskrediidi loomiseks. Rahvasteliidu rahanduskomisjon ja nõukogu olid sellega päri. Pärast seda kui Rahvasteliidu asjatundja, end. Belgia rahaminister prof. Janssen, oli meie rahandusega ligemalt tutvunud ja oma ettekande teinud, otsustati nõukogu poolt toetada meie välislaenu tegemist, kusjuures nõuti rahaasjanduse stabiliseerimiseks mõnede vajalike reformide läbiviimist meie rahaasjanduses, eriti Eesti Panga ümberkorraldamist kindlal alusel. Reformid teostati ja välislaen realiseeriti Rahvasteliidu heakskiitmisel.

RIIGI ELEMENDID.

Riigi territoorium.

Territoorium on osa maakera pinnast, mis kuulub rahvusvahelisõiguslikult tunnustatud riigi ülemvõimu alla ja piirab selle riigi ülemvõimu ulatust. Territooriumi juriidiline ilme pole küllalt selge, nagu seda praegu suurem hulk õpetlasi toonitavad. Siin pesitseb rida kontroversse riigisõiguslaste ja rahvusvahelisõiguslaste /"publitsistide"/ vahel. Territoorium on ühe riigi tegevusala; riigiterritoorium on riigi, õigemini territoriaalse võimu piir. Challand

ütleb: territoorium on võimu tegevuse ulatus /"prostranstvo deistviija vlasti"/. Tema konstruktsioon on avalik-õiguslik. Ülemvõim territooriumi suhtes on "imperium" ehk käsuvõim, mitte aga "dominium" ehk eraomanduseõigus. See konstruktsioon pole praegu üldiselt maksev, sest Anglo-Saksid maal on püsinud eraõiguslik konstruktsioon. Lawrence kõneleb: riigid, kui juriidilised isikud, võivad omandust vallata ja omale pidada; riigid omavad maakera pinna osade kohta omandusõiguse, milline õigus on identne eraisiku omanduse õigusega kinnisvara üle. Seega on maksvad kaks õpetust: a/ üks on juriidiliselt enampõhjendatud avalikõiguslik teooria, mis ühendatud Fricker'i nimega, kelle vaateid on aksepteerinud Liszt, Challand ja teised, mille järgi territooriumi üle riigil on ainult imperium, b/ teine on omandusõiguse teooria, mille järgi territooriumi üle riigil on küll imperium, kuid ka dominium.

Ajalooliselt näeme, et territoorium pole alati olnud riigimõiste vajaline element. Vanas Kreekas kõneldi mitte Kreeka riigist, vaid kreeklastest. Keskajal feodaalriigis mõeldi ümberpöörduvalt, et riigi peaelement on maaomandus - territoorium, kuna võimukandja valitakse territooriumi enese poolt. Keskajal oli palju riigikesi; iga parun oli suverään omas paruniriigis - mõisas. Võitlus Kreeka ja keskaja mõistete vahel kestis ja omandas teravuse tsentraliseeritud absolutismi arenemisega. Absolutismi ajalooline tähtsus seisab just selles, et ta laenuhärrade suveräänseid õigusi kärpis, neid kaotada püüdis ning seda ka teostas. Absolutismil pole mõõduandev ei rahvas ega ka territoorium, vaid kolmas moment - riigivõim. Võib olla, et Louis XIV ei ütelnudki: "L'état - c'est moi", kuid juhatuses troonipärijale selgub, et kõik, mis riigivõimu all mõistetakse, on üksnes tema, kuninga, tahe; kuningas ja riik on identsed. Mõte, et monarh on riigi ülemvõimu substants, arenes XVIII ja XIX sajanditel ning omas domineeriva ilme rahvusvahelises läbikälmises.

Hugo Crotius'e õpetuse järgi, mis püüdis lepitada inimeste ja võimu printsipiide vahekorda, leiame, et valitsejal on "dominium eminens", s.o suveräänil on kõikide maade kohta säärane eesõigus, mis kõik teised ees- ja omandusõigused tarbekorral purustab. Normaalkorra juures ei tule "dominium eminens'i" purustav mõju eraõiguslike vahekordade peale otsekohe ilmsiks. Sellest kujunes Anglo-Saksid

maal õpetus, et kõik, mis riigis, on suverääni /kuninga/ oma. See õpetus maksis üldiselt veel XIX sajandil. Kontinendil, kus sõjad ja revolutsioonid arendasid kiiremini territooriumi laadi selgitamist, kristalliseerus õpetus, et riigi ja isiku õigused sama objekti - maa - peale pole identsed. Riigil on avalik õiguslik "imperium", eraisikul aga tsiviilõiguslik "dominium", kusjuures riigil mõnikord enesel on ka "dominium". XIX sajandi keskel selgus, et monarhi "dominium eminens" ei vasta asja sisule, seda enam, et õpetus riigist elas üle mitu revolutsioonilist ajajärku. Olnud õpetus nihkus tahaplaanile ja asemele asus uus õpetus, mida formuleeris Fricker: territoorium pole suverääni oma, vaid valitsuse ruumiline ulatus ja riigi oluline moment.

Jellinek ja rida teisi, Saksa, Prantsuse ja Vene teoretikuid tunnustasid omaks säärase põhimõtte. Seega kontinendil võib pidada üldiselt vastuvõetuks õpetust, et territoriaalne ülemvõim on "imperium", käsutamise- ehk käsuvõim. Käsuvõim aga eeldab, et on keegi, kes käsku täidab. Teiste sõnadega, impeerium pole võim asjade, vaid inimeste üle, kes territooriumil elavad. See käsuvõim sihib territooriumil asuvate isikute peale. Seega on aru saada miks kõik, kes territooriumil asuvad, alluvad vahet tegemata territoriaalülemvõimule.

Rahvusvaheline õigus teeb sellest erandid ainult n.n. eksterritoriaalsuse ehk puutumatus õiguse näol, s.o., et kuigi teatud isikud füüsiliselt asuvad territooriumil, ometi ei allu nad selle territooriumi ülemvõimule kriminaal- ja tsiviillasjus ega maksude suhtes.

Territoriaalülemvõimu alt eraldab rahvusvaheline õigus 1/ võõra riigipea, 2/ diplomaatilised esindajad, 3/ osalt konsuleid, 4/ rahvusvahelisi komisjone, 5/ Rahvasteliidu saadikud ja personaali, 6/ võõrast väge, kui ta välismaal asub /okupatsiooni ajal/, 7/ võõra riigi laevu, eriti sõjalaevu, 8/ Haagi rahvusvahelise kohtu ja vahekohtu liikmed ja 9/ paavsti. Kokku võttes näeme, et 1/ territoorium on osa maakera pinnast, mis kultuurrahvaste õigustunde järele loetakse üksiku riigi võimu alla, kusjuures võimu ulatuse määrab füüsiline moment; 2/ riigi ülemvõimu laad territooriumi üle on "imperium" /võim isikute üle/, mitte "dominium" /võim asjade üle/; 3/ selle võimu alla kuuluvad kõik territooriumil asuvad isikud, välja arvatud juhtumid, mis tuntud eksterritoriaalsuse nime all.

Riigi territooriumi ulatus.

Kuna riigivõim absoluutselt maksab territooriumil, siis ei või olla samal territooriumil teist paralleelset või vastupidist võimu, s.o. üks ja sama maaala ühel ja samal ajal ei või kuuluda kahe iseseisva suverääni ülemvõimu alla. See on territooriumi läbitungimatuse põhimõte. Territoriaalse ülemvõimu ulatust on vaja nähtava joonega selgitada ja näidata, mis kannab riigipiiri nime. Riigipiir on riigi territoriaalülemvõimu maksvuse ulatuse reaalne märkimine ruumis. Riigipiiride klassifitseerimise õpetuses on rida süsteeme tarvitusele võetud. Tähtsamad oleks kaks suurt gruppi: 1/ loomulikud piirid ja 2/ kunstlikud piirid.

1/ Loomulikkudeks piirideks loetakse: mered, jõed, mäed, kõrbed, metsad ja sood. Politikas õpetati varemini, et riigi piirid peavad olema loomulikud; kui nad seda veel ei ole, siis peab püüdma neid loomulikkudeks teha. Sellest seisukohast on peetud rida sõdasid, millest osa on ka meid puudutanud. Nii peeti omal ajal Vene loomulikuks piiriks Balti merd, olgugi, et sellele õigusega vastu vaieldi, sest sama hästi oleks loomulik piir Venele - Peipsi järve basssein. Loomulikkude piiride teooria on Venes omal ajal suurt osa etendanud, eriti teiste riikide hävitamisel territooriumi suurendamise hoos, sest püüti välja jõuda meredeni, mille kaldad aga olid sageli teiste riikide käes. Loomulikkude piiride teooria puudused on järgmised: a/ Loomuliku piiri alus on kõikuv, sest meri ei lahuta maid, vaid ühendab. Näit. Briti ilmariiik koosneb üksikutest lahusolevatest maaaladest, mis on ühendatud ainult mere läbi. b/ Loomulik piir ei ühtlusta veel rahvust, kultuuri, majandust ega poliitikat. Näit. varemini toonitati, et Vene ei saavat majandusliku ühtluse pärast elada piiririikideta, sest tal poleks muidu tarvilikke sadamaid. Säärasel seletusel pole ühtki juriidilist alust ega ole see teooria õige ka sisuliselt, mida näitab Vene praegune rahulik majanduslik areng piiririikideta.

2/ Kunstlikud riigipiirid tõusevad iseenesest oma tähenduse poolest, niipea kui loomulikkude piiride teooria on oma aluse kaotanud. Sellekohaselt ainuke õige riigipiir on üksnes kokkuleppel saavutatud piir, mis mõnikord võib ka ühte sattuda n.n. loomuliku piiri tunnustega. Riigipiiri

rid looduses on väga mitmekesised; nad on otsekohe mingi loodusnähtusega / meri, jõgi / ühendatud või kunstliku ehitisega märgitud. Kus meri piiriks, seal loetakse riigipiiriks joont, mille moodustab vee ja maa kokkupuutumine vee madalama seisjuures /talve- või mõõnaajal/. Kunstlikud piirid märgitakse metsades suurte sihtidega, mujal harilikult kraavidega. Sääraselt on märgitud Eesti-Läti ja Eesti-Vene piirid, kusjuures Eesti-Vene piirjoone kraav on kindlustatud traataiaga. Piirimärkide üleseadmise ja korrashoidmise kulud tasuvad mõlemad pooled võrdselt. Piirid võivad märgitud olla ka ainult puhtmateemaatilisel geograafiliste koordinaatide järgi, millist viisi eriti tarvitatakse tundmata maade või veeväljade piiride suhtes. Igatahes moodustatakse riigipiirid ainult kokkuleppe alusel.

Territooriumi muutumine.

A. Suurenemine. Kui riigiterritooriumi vaadelda lihtkinnisvarana, siis langevad territooriumi omandamiseviisid ühte tsiviilomandusõiguse hankimisviisidega. Säärasel alusel võiks territooriumi omandada ostu, kingi, päranduse ja iganemise teel; ka loomulikult viisil võivad uued osad juurde tulla füüsilistel põhjustel - "Alluvio". Tegelikult pole tähtsad üksikud tsiviilõiguslikud, vaid avalikõiguslikud momendid: territoorium pole ju riigi eraomandus, vaid riigi võimeline piir, ja seepärast võib territooriumi ära anda ainult avalikõiguse alusel. Sellel on tähtsus riigi juriidilise konstruktsiooni juures, mille aluseks on üksnes kokkulepe - "cessio". Rida õpetlasi vaatleb territooriumi ühe riigi põhielemendina ja toonitab, et territooriumi muutusega muutub ka riik. See-ga teoreetiliselt, territooriumi muutumisega kaob ka endine riik kui niisugune, mille asemele kohe astub uus. Siseõiguse õpetlased peavad sellest õpetusest suurt lugu, kuid rahvusvahelised tegelased ei loe teda oluliseks. Selle territooriumi kohta, mis juurde tuleb või ära läheb, tõstetakse rahvusvahelises elus protesti, avaldatakse nõusolekut jne., kui riigiterritoorium suureneb või väheneb avalikõiguse alusel. Territooriumi suurendamiseks on kaks viisi:

- 1/ esialgne - originaar- ehk primäärviis ja
- 2/ pärastine - derivatiiv- ehk sekundäärviis.

1/ Esialgne viis. Esialgset viisi tarvitatakse territooriumi kohta, mis kultuurajalooliselt veel ühegi riigi alla ei kuulu. Säärane territoorium satub mõne riigivõimu alla valdamise ehk okupatsiooni läbi.

Okupatsiooniviis on ajalooliselt tähtis tegur, mille abil koloniaalvõimu laiendati, eriti 18. ja 19. sajanditel. Tuleb vahet teha esialgse okupatsiooni - "occupatio pacifica" ja sõjalise okupatsiooni - "occupatio bellica" vahel. Viimasel territooriumi laiendamisel pole seda absoluutset tähtsust kui esimesel. "Occupatio pacifica" aga ei mõju sugugi territooriumi muutumise mõttes. Okupatsiooni teel territooriumi juurde saamisel on vaja kaks algelementi: a/ Soov või tahe teatud maad okupeerida, s.o. vallata ja hoida. Tahe peab olema avaldatud proklamatsioonis, mida okupeerija riigi võimuesindaja või riigikodanik avaldab, kes harilikult välise tunnusega oma riigilipu kohapeal üles tõmbab. Peale selle on veel tarvilik teistele riikidele teada anda, et sel maalal teadaandja riigi võim maksma pandi. b/ Okupatsioon olgu efektiivne, s.o. okupeeritud territoorium peab olema okupeerija poolt võetud tegelikult valitsemisele. Vähemate saarte suhtes pole vaja, et valitsemine sünniks kogu aeg, vaid jätkub sellest, kui valitsemine sünnib regulaarselt aegajalise võimuteostamisega ja okupeeritud territooriumi orgaaniliselt ühendusesolemisega emamaaga.

19. sajandil võttis käesolev küsimus terava ilme, kus mitu riiki ühe ja sama maaala peale pretendeerisid. Riikide vahel saavutati selles asjas üldkokkulepe Berliini konverentsil 1885.a., kus arutati koos Kongo küsimustega kogu Aafrika koloniseerimist. Lõpuks seati Berliinis üles esialgse okupatsiooni jaoks kaks tingimust: a/ tahe /animus/ ja b/ efektiiviteet. 1919.a. võeti Pariisis sama küsimus uuesti arutusele, kus tähendatud tingimused teistkordset heakskiitmist leidsid. - Nii siis 1885. aastast alates nõutakse esialgse okupatsiooni läbi uue territooriumi juurde saamiseks järgmist: kui teatud riik mõne võimuvaba maaala okupeerib, siis peab ta sellest kui ka okupeeritud maaala piiridest teistele kultuurriikidele vähemalt umbkaudselt teada andma. Mittekultuurseid pärisrahvaid ei panda siinjuures tähele, kuid nende vürstikeste poolt avaldatud soovivaldusi protektoraadi mõttes peab silmas pidama. Viimast nõuet on ära kasutatud vahel ka pärismaalaste kahjuks, eriti Aafrikas, kus mitmed õnnekütid kõiksuguste võtete abil

kohalikkudelt vürstidelt oskasid välja meelitada soovi-avaldusi mõne Euroopa valitseja kaitse kohta, mida hiljemini tarvitati protektoraadi sisseseadmise õigustamiseks või külgeleliitmise põhjustamiseks üksikute riikide poolt.

Esialgse okupatsiooni mõiste alla käib ka maade valdamine, mis looduslikult esmakordselt tekivad, olgu mere poolt sünnitatud uue saare või ärakuivamise läbi uue rannapinna juurde tulemise näol.

2/ Pärastine viis. Territooriumi võib suurendada veel: 1/ lepingute läbi - "cessio" või 2/ teise riigi ära võitmise teel - "debellatio". 1/ "Cessio" võib olla vaba- tahtlik või sunnitud /rahulepingus/. "Cessio" juures läheb territoorium üle kõigi juriidiliste omadustega. Siiä liiki kuuluvad ka "quasi-lepingud". Näit. Jaapan inkorporeeris Korea Jaapani riigi osaks sel teel, et Korea tegi lepingu palvega, võtku Jaapan ta oma alla. 2/"Debellatio" on siis, kui sõja järeldusel riigi ülemvõimu üleminek sünnib nii, et endine kontrahent kaob juriidilise isikuna lõplikult ja võitja vallutab tema territooriumi.

Kõigi territooriumi suurendamisviiside üldeelduseks on tahe selle riigi poolt, kelle pind suureneb. Sealjuures esialgse viisi puhul pole tarvis, pärastise viisi korral pole võimalik saada teise poole nõusolekut. Üldreegel on, et territooriumi suurendamist võib nõuda ja korda saata ainult see võim riigis, kel on õigus sõlmida rahvusvahelisi lepinguid, s.o. kel on "jus tractatum".

B. Vähennemine. Riigi maaala vähenemisel maksavad samad viisid kui riigi maaala suurenemisel. Vana rahvusvahelise õiguse õpetuse järgi nähti, et riigi maaala väheneb "tiitlite" abil, nagu väheneb eraõiguses kinnisvara ulatus. Uuemal ajal tunnustatud avalikõiguse alused on samad kui territooriumi suurenemisel, selle vahega, et territoorium võib väheneda või hävineda loodusnähtustest; näit. vesi uhab üle või uputab tüki maad; vulkaanilised nähtused pühivad saared maakera pinnalt. Vähenemine võib sündida ka faktiliselt, kui üks riik ära kaob või vasallriik iseseisvaks saab, milliseid küsimusi on üksikasjaliselt käsitletud riikide lõppemise ja suktsessiooni õpetuses.

Liigitus. Riigiterritoorium on maaala, kus avaldub riigivõim. See maaala sisaldab eneses: 1/ kindlat maad; 2/ õhku maapinna kohal ja maasügavusi territooriumi all;

3/ teatud laadi veekogusid.

Üksikute tegurite juures peatudes leiame, et territooriumi juriidiline natuur on väga mitmekesine: 1/ Raskusteta võib kõnelda kindlast maast, kui riigi territooriumist, sest kontroverse pole, välja arvatud territooriumi läbitungimatuse küsimus. 2/ Öhu küsimuses on selgusele jõutud 1919.a. vastava konventsiooniga. Öhk on puutumatu riigiterritooriumi kohal teatud kitsendustega, sest õhulaevad, või lennukid, mis kuuluvad teisele riigile, kes selle riigiga sõjajalal ei seisa, võivad takistamatult läbi sõita. Samuti on riigi territoorium täielikult tema all olev maapõu. 3/ Keerukam on küsimus, millised veed rahvusvaheliselt kuuluvad üksiku riigivõimu alla. Siin tuleb arvesse võtta kolme momenti: a/ üksiku riigi suveräänsus maakera pinna osa üle, kus maksab tema piiramata võim /mannermaa/; b/ suveräänsus maakera pinna osa üle, kus maksab mõne riigi territoriaalne võim kitsendustega /rannaveed/; c/ maakera pinna osa, kus kõik riigid oma õigusi teostavad ühtlaselt /ulgu-meri/.

Territooriumi liigituse juures võiks aluseks võtta ka riigivõimu ajaloolisi arenemisjärke. Sel alusel jaotatakse riigiterritooriumi: a/ emamaaks; b/ temast olenevateks koloniideks ja lõpuks c/ tema kaitse all olevateks maadeks /kaitsemaad, Schutzgebiet/. Säärane ajalooline jaotus oli omal ajal tähtis, kuid praegu ei ole tal enam sellist otustandvat väärtust.

Territooriumi ülemvõim ei ole, nagu nägime, "dominium", vaid "imperium", s.o. võim teatud territooriumil inimeste, mitte aga asjade üle. Territoriaalne võim teostub maaalal, mida ümbritsevad piirid. Riigi territoriaalse ülemvõimu teostamine sünnib kolmes üksteisest graduaalselt erinevas järgus:

a/ osa maakera pinda, kus ainult ühe riigi võim teostub - natsionaalne riigi territoorium kitsamas mõttes;

b/ osa maakera pinda, kus ühe riigi võim teostub piiratud kujul kokku puutudes teiste riikidega - natsionaalrahvusvaheline territoorium;

c/ osa maakera pinda, kus iga riik oma võimu teostab teiste riikidega ühesarnaselt - rahvusvaheline territoorium. Kaks esimest järku on juba oma üldreguleerimise saavutanud, viimane aga veel mitte rahuldavalt.

Natsionaalne territoorium. Siia kuulub: kindel maa ehk mannermaa kolmes dimensioonis: a/ tema maapind - pikkuses

ja laiuses; b/ maakohal olev õhk ehk atmosfäär kõrguses; c/ maapinna all olev maapõue - sügavuses.

Maaterritooriumi keskel võib leida maasaari "enclaves", s.o. territooriumi keskel leiduvaid võõra riigi territooriumi osasid. Keskajal, kui Saksa rahvas moodustas rea väikseid riike, olid maasaared sagedad nähtused. Praegu on nende arv kokku kuivanud; Euroopast on raske otsekohest näidet leida. Maasaari leiame ainult kodumaad vaadeldes, kus üks valla osa asub sageli teise valla keskel, mis on vahel kümnekond kilomeetrit eemal valla peaterritooriumist.

Maaterritooriumi hulka kuuluvad ka: a/ saared meres, mille üle riik impeeriumi teostab; b/ territoorium, mis emamaast lahutatud ja kannab kolonii nime; c/ kaitsemaad, mis pole veel inkorpeeritud, kuid kus pole ka teist riigivõimu teotsemas. Siia ei kuulu aga tagamaad /Hinterland/, kus riik ajutiselt üksnes poliitiliselt mõju avaldab või teotseb.

Natsionaalterritooriumi alla kuulub ka natsionaalvee territoorium, mis moodustub maaterritooriumi keskel olevaist merest lahutatud vetest. Siia kuuluvad järved ja sisejõed, mis ei puutu kogu jõesängi ulatusel kokku teise riigi ülemvõimuga ja mis suubuvad merre; näit. Pärnu jõgi, Võrtsjärv. Siia ei kuulu jõed, mis rahvusvaheliste jõgede nime kannavad, s.o., mille süng ulatub läbi mitme riigi territooriumi. Sisevete hulka natsionaalterritooriumi mõttes võivad kuuluda ka merede osad, mis piiratud ühe riigi võimu alla kuuluvate kallastega ja lahutatud ulgumerest kitsaste veeribadega; näit. Asovi meri, Matsalu laht, varemni ka Riia laht. Siseveeks loetakse seega: mere osa, mis piiratud ühe maa territooriumiga ja on kitsa sidemega muu merega ühendatud. Natsionaalterritooriumil on ülemvõimu teostamine piiramatu ja teine riik ei tohi siin vahele segada.

Natsionaalrahvusvaheline territoorium. Keerukam lugu on natsionaalrahvusvahelise territooriumiga. Piiratud suveräniteediga ülemvõim teotseb protektoriaadi huvide sfääris ja tagamaade juures. Tagamaa juures on lugu säärane, et seal on riigil õigus oma territoriaalvõimu teostada, kuivõrd see teiste riikide huvisid ei riiva. See maksab ka protežeeritava riigi suhtes, kusjuures protežeerija tema võimu piirab.

Suurem liik natsionaalrahvusvahelisest territooriumist on vesiterritoorium. Siia kuuluvad: a/ rahvusvahelised

jõed, b/ kanalid ja c/ rannaveed.

Rannaveeks /Küstengewässer, mer littoral, beregovoje more, territorial waters/ nimetatakse riba merd, mis ranna piirjoont uhub. Selle joone laiuse üle käib rahvusvaheline vaidlus aastasadu. 1702.a. seadis Bynkershoeck üles lause: "maa võim lõpeb seal, kus lõpeb sõjariistade võim". Tol ajal ei ulatanud sõjariistade võim kuigi kaugele võrreldes meie ajaga. Seepärast arvati, et kolmest meremiilist jätkub rannavete laiuseks. Kõik rahvas ei ole seda piiri 3 meremiili peale fikseerinud ja küsimus on tänini lahtine, kuna üksikud riigid on siin asja mitmel viisil korraldanud.

Küsimus seisab selles, kas on meri rannavete näol osa riigi territooriumist või on riigil rannavete peale ainult servituudiõigus. Esimest vaadet pooldab Lawrence, teist - Liszt. Küsimus on huvitav teoreetiliselt kui ka praktiliselt sest sellest oleneb, kas võib, näit. rannaliini muuta või mitte. On riigil rannavete peale õigus nagu territooriumi peale, siis võib ta rannaliini muuta, näiteks, merest

kunstlikult maad teha; on aga riigil rannavete peale ainult kasutamiseõigus, siis ei või muutmisest juttu olla. Björkstén, soomlane, ütleb oma töös: "Rannariigil on oma rannavete üle originaal- ehk algõigus; teiste riikide õigus nende üle on erand, mis piirdub vaba läbikäimisega". Störk toonitab, et rannaveed ei ole sisemaal ega väljaspool seda, vaid nad on osa maakera pinnast, kus riik piiratud kujul oma ülemvõimu teostab. Aastate kaupa on territoriaalvete küsimust arutatud, et rahvusvahelist mõistet ses suhtes ühtlasemale pinnale viia. Üldiselt on tösi, et rannavesi on ulgumeri, kuid mille üle kaldariik ülemvõimu teostab.

Riigil on eksklusiiv- või ainuõigus õhu peale, mis tema territooriumi kohal. Sama maksab territoriaalvete kohal oleva õhu suhtes. Seda võimu laiendatakse mere pinna peale ja mere põhja kohta. Fauchille toob ette, et kui Prantsusmaa kaevaks tunneli Inglismaale, siis võiks ta seda teostada ta kistamatult oma territoriaalvete all;

Kokku võttes on Liszt'i ja teiste selle kooli õpetlaste õpetus tahaplaanile nihkunud, sest praegusaja mõiste järgi on rannaveed tegelikult osa riigi territooriumist. Fauchille ütleb isegi, et rannariik on rannavete suverään, nagu ta on kindla maa suverään.

1925.a. nimetas Rahvasteliit komisjoni, kelle ülesandeks oli rahvusvahelise õiguse kodifitseerimine. See komis-

jon on välja töötanud kava territoriaalvete konventsiooni kohta. Konventsiooni artikkel I kõneleb: "Riigil on suveräänsed õigused mere osas, mis ta kaldaid ühub". See on ka õige seisukoht, sest meie ei näe territooriumi mõistes muud kui "imperiumi", mitte aga "dominiumi". Seepärast pole põhjust elimineerida territooriumist rannaveesid, millest riik huvitatud heakorra ja julgeoleku mõttes.

Meil Eestis kindlat arvamust rannavete loomu kohta välja kujunenud pole. Üldiselt maksab 3 meremiili reegel, kuid on tugev tendents maksma panna normi, et rannamerd tuleb territooriumina võtta ja tema piir tõmmata 4 meremiili kaugusel rannast, ühtlaselt Soome ja Skandinaavia rii- kidega. Tõsi, meie põhiseadus pole meie merepiiri määranud, kuid 1919.a. "Ajutise valitsemiskorra seaduses" oli mere piirina tarvitatud geograafilisi koordinaate, missugune määramine erineb rahvusvahelisest reeglist. Põhisea- duses on öeldud ainult, et Eesti piiride kindlaksmääramine sünnib rahvusvaheliste lepingute läbi. Sellest tuleb nii aru saada, et ka merepiirid ühtlaselt maapiiridega määrak- takse kindlaks rahvusvaheliste kokkulepete ja rahvusvahe- lise õiguse normide alusel.

On vaieldav, kas võtta rannavete piiritlemisel kalda- joont a/ kõrgest veest; b/ keskmisest joonest madala ja kõrge vee vahel või c/ madala vee joonest. Üldiselt on peatuma jäänud viimase arvamuse juurde. Üksikute riikide rannavete laiuseks on vahel võetud ka 6 meremiili või 4 meremiili, nagu see üldiselt maksev Skandinaavia mail.

Ka Soome-Vene rahuleping määras rannavete laiuseks 4 meremiili, kuid selle reegli vastu protesteeris Inglis- maa, mispärast Inglismaa suhtes ka Soome rannaveed üle 3 miili laiad ei saa olla. Kindlat piiri seega rahvusvahe- lises praktikas rannavete ulatuse kohta pole. Ka on aluse- ta vana 3 meremiili reegel, sest kahuri laskeulatus tõusis maailmasõjas kuni 36 km kauguseni ja harilik 12" rannaka- hur ulatab laskma 20 km kauguseni. Uuemad rannakahurid aga jõuavad välja maailmasõja maksimaalsete saavutisteni. Kuna 3 meremiili ehk 5556 meetrit pole enam kellegi sõja- riistade võimu piir, on riikidel soov rannavete laiust tehnika arenemisele vastavalt laiendada, milleks on rida aluseid soovitatud. Kõige selle järelduseks on, et ranna- vete laius on väga kõikum ja mitmekesine kalapäügi, tolli, jurisdiktsiooni, erapooletuse ja avaliku julgeoleku mõttes. Rannavete suurem ulatus ja rannariigi suurem õigus on nen-

de rannariikide huvides, kel pikem rand.

Üksikute küsimuste suhtes on maksvad erinormid. Lahkuminevad on määrused rannavete tollipiiri küsimuses, s.o. kui kaugel rannast võib vööraid laevu kinni pidada ja läbi otsida salakauba pärast. Ses suhtes on meil Vene päranduse-na rannavöö laius 12 meremiili. Selle reegli pärast oli Nõukogude Vene ja Inglismaa vahel terav kokkupõrge 1923.a. Valgel merel, kuna Vene 12 meremiili reeglit laiendas ka kalapüügi keelu peale, mille vastu oli Inglismaa. Kreekal, Portugalil ja Hispaanial on tollipiir 6 meremiili, Belgial 1 myriameeter, Prantsusmaal 2 myriameetrit, Itaalia 5 ja 10 meremiili, teatud rajoones aga 12 meremiili. Rida riike püsib 3 meremiili juures, eriti Inglismaa, Saksamaa, Ameerika Ühisriigid. Iselaadi tollipiiri moodustab Ameerika Ühisriikide piirituse salakauba vastu võitlemise riba, mis ulatub tagaetava laeva tunnikirusereni. Kuna salakabitsejate laevad on harilikult kiire käiguga, siis ulatub see riba 30 meremiilini. Balti mere salakauba vastu võitlemise lepingu järgi on meil üldiselt tolliriba 12 meremiili, kuid meresõidu vabaduse huvides on kaardil fikseeritud rahvusvaheline erapooletu riba, kus ei või kaldariigi tollilaevad ühtegi laeva taga ajada alkoholi salakauba pärast. Naissaarest on see joon umbes 4 meremiili kaugel.

Jurisdiktsiooni mõttes on harilikult maksev 3 meremiili, Hispaanias aga 6 meremiili. Avaliku julgeoleku mõttes on 3 meremiili reeglist erandeid Prantsusmaal 1 myriameeter ja Itaalias - kahuri laskevõime kaugus. Kalapüügi suhtes maksab samuti üldine 3 meremiili laius, välja arvatud Hispaania ja Portugal, kus kalapüügi rannavete laius 6 meremiili.

Säärane ebamäärane olukord maksab seni rannavete ulatuse määramisel. Rahvasteliidu kodifitseerimise komisjonil on välja töötatud reegel, et rannavete laiuseks määrata üldiselt 3 meremiili madalvee joonest, kusjuures riikidele jääb õigus seda riba üksikutel erialadel /tolli, administratsiooni ja julgeoleku mõttes/ laiendada. Kuid väljaspool 3 meremiili ei või rannariik enesele reserveerida majanduslikku eksploatatsiooni oma kasuks. Majanduslikkudes huvides seega on maksev 3 meremiililine piir. Kalapüügis maksavad vahel ka erilised lepingunormid, nagu näit. 1882.a. konventsioonis Põhja mere kalapüügi kohta, kus mõningate lahekeste suhtes tehtakse erandeid üldisest 3 meremiili reeglist.

Rannariigi võim välisriikide laevade üle territoriaalvetes võib olla kaheksugune: a/ võim rannamerēs ja b/ võim sadama rajoonis. Üldreegel on, et kaubalaevad võõras sadamas kuuluvad selle rannariigi jurisdiktsiooni alla. Selle reegli kohta maksavad mõned kitsendused.

Esimene kitsendus määrab, et laeva meeskonna kohta välislaeval jääb maksma kodumaa korraldus; seega laev on riigi ujuv territoorium, kuigi ta välissadamas teise riigi jurisdiktsiooni alla kuulub. Laeva meeskonna kohta on lõppsoña laeva riigilipu konsulil, s.o. konsulil, kelle riigi lipu all laev sõidab.

Teine kitsendus on kriminaalõiguses, et kriminaalkuritegu sadamavõimud ei jälgi muidu, kui see avalikku korda rikub, kui laeva kapten seda kaldavõimudelt soovib, või kui kapten sadamavõimusi äppi kutsub. Üksikud riigid reserveerivad õiguse sadamas välislaeval korda saadetud kuritegu siseõiguse järele karistada.

Kolmas kitsendus käib riigile kuuluvate laevade kohta välismaal. Üldreeglina riigilaevad ei käi välisriigi kohtu alla, sest see käiks suveräniteedi mõiste vastu. Erandiks on, kui riigi laev kaubalaevana teotseb, õlgugi riigi nimel, kuid fiskuse huvides. Enne maailmasõda sündis merekauplemine üldiselt erakaupmeeste korporatsioonide kaudu. Maailmasõja ajal võtsid riigid suure osa väliskaubandusest oma kätte, näit. Vene kuulutas kogu väliskaubanduse riigi ainuõiguseks. Sellega ühes loodi ka riigile kuuluv kaubalaevastik. Seda mõjutas ka asjaolu, et kaupmehed ei suutnud üksinda meresõidu hiigla riisikod oma peale võtta hävitava veealuse sõja tõttu. Vene revolutsioonist alates Vene riik hakkas eriti suurelt "kaupmehena" esinema välisriikides. Ta teeb kaubanduslikke operatsioone oma nimel ja saadab oma laevu teiste riikide sadamatesse puhtkaubanduslikul otstarbel.

Enne maailmasõda maksis norm, et riik ei mõista kohut teisele riigile kuuluva kaubalaeva üle selle riigi nõusolekuta. Nii arvasid igatahes suurema mereriigi, Inglismaa, kohtud. Kui Belgia riigile kuuluv postilaev "Parlament Belge" 1882.a. Inglise laevaga kokku põnkas ja Belgia postilaevalt kahjutasu nõuti, mõistis kohtunik Lord Phillimore kahjutasu välja, arvates, et laev oli puhtkaubalaev, kuid kõrgem appellatsioonikohus muutis otsuse, sest riik ei või mõista kohut teise riigi laeva üle tema nõusolekuta. Pärast maailmasõda sagesid konfliktid, mistõttu ikka tur-

gavamalt kerkisid kuuldavale õpetlaste ja asjasthuvitatud ringkondade arvamused, et tarvilik on riikide kaubalaevu painutada peatussadama riigi jurisdiktsiooni alla. Lõpuks 10. aprillil 1926. a. sõlmiti 20 riigi vahel, Eesti ühes arvatud, kokkulepe, mille järgi riigile kuuluvad või ka riigi poolt renditud laevad, mis kaubanduslikul otstarbel tegevad, alluvad vastava peatussadama riigi jurisdiktsioonile. Olgugi et see leping pole veel kõikide riikide poolt ratifitseeritud ega jõusse astunud, tähendab ta suurt edusammu rahvusvahelises õiguses.

Seega üldreeglina alluvad võõraste riikide kaubalaevad ranna- või sadamariigi jurisdiktsioonile, kuid piiratud määral. Igatahes on sellest eraldatud välisriigi sõjalaevad ja nende abilaevad.

Rannariigi õigused rannavetes. Riik teostab oma suverääniteedi õigusi rannavetes. Need õigused on kitsendatud rahvusvaheliste kommete ja määrustega. Rannariik ei või keelata läbisõitu niihästi teiste riikide kaubalaevadele kui ka sõjalaevadele. Kaubalaevad võivad rannavetes isegi peatuda, sõjalaevad rannariigi loata mitte. Rahvasteliidu konventsiooni kava art. 7 toob ette reegli, et kõik laevad omavad õiguse rahulikult territoriaalvetest läbi minna, kuid veealused paadid peavad territoriaalvetes vee peal sõitma. Rannariik võib sõjalaevade peatuse ja läbisõidu kohta erimäärusi maksma panna, nii näit. ankrusse paneku kohta, tervishoju mõttes jne. Kui võõrad sõjalaevad rannariigi korraldusi rikuvad, mis küll harva ette tuleb, siis antakse seda sõjalaevadele viisakalt teada, sunnitakse nad rannavetest lahkuma. Määrused, mis võõraste sõjalaevade kohta maksma pandud, peavad igal juhtumil olema keskvoimu poolt välja antud.

Jurisdiktsiooni mõttes kõik rannavetes sündinud kuritööd käivad rannariigi territoriaalvoimu alla. Kuritööd läbisõitval laeval kuuluvad selle riigi kohtu alla, mille lipu all on laev; on laev aga ankrus, siis käivad ka temal toimepandud kuritööd vastava rannariigi õiguse alla. Välismaalase laps, kes sündinud territoriaalvetes viibival laeval, võib "ipso jure" selle rannariigi kodanikuks saada, kelle territoriaalvetes ta sündinud, või tal on teatud sotsiaalsed hiljemini selle riigi kodanikuks saamiseks, alustel, mis maksavad üldse kuival maal sündinud välismaalaste laste kohta.

Läbisõitvalt laevalt rannariigil pole õigust makse võt-

ta, välja arvatud maksud navigatsioonihõlbustamise huvides tuletornide ja meremärkide korrashoiuks. Kui rannaveetes laeva millegi pärast tahetakse kinni püüda, näit. salakauba laadungi või muu pärast, siis on rannariigil õigus teda jälgida seni, kuni tagaetatav laev on jõudnud oma riigi territoriaalvetesse või jälle kolmanda riigi territoriaalvetesse. Ulgumerel võib kinnipidamise sihiga sellist territoriaalvetes viibinud kahtlusealust laeva seni taga ajada, kuni tagaetatavat pole silmist kaotatud.

Rannavete kohta on sõja ajal maksmas erilised kitsendused, mis moodustavad osa mere sõjaõigusest.

Kokku võttes võib öelda, et rannaveed on riigi territoorium, kus riik oma ülemvõimu teostab piiratult.

Rida üldisi küsimusi tekib väinade ja lahekeste suhtes. Siin pole erilisi raskusi, sest laht, mis asub täiesti ühe riigi piirides ja mille sissekäik on kitsam kui õ meremiili, kuulub selle lahe rannariigile ja nimetatakse suletud mereks. On lahesuu laiem, siis on laht osa ulgumerest ja rannariigi võim ulatub ainult territoriaalvete peale. Väinad, mis kaht merd ühendavad, on läbikäiguks vabad. Väin, mille suu alla õ meremiili ja mille mõlemad rannad sama riigi ülemvõimu alla kuuluvad, loetakse rannariigi territooriumiks, kuid läbikäik on ikkagi kõikidele riikidele vaba. Nii näit. on Muhu väin Eesti territoorium. Liivi-ehk Riia lahe suhtes on rida küsimusi. Läti on pretendeerinud, et Liivi laht oleks suletud meri; seega oleks ka Ruhnu saar Lätile kuulunud. Varemini, kui Läti ja Eesti mõlemad Vene alla kuuluid, oli Riia laht tõepoolest suletud meri. Praegu pole ta aga enam suletud, vaid ulgumeri, sest: 1/ lahe sissekäigu /Kuura kurk ehk Domesnäsi väin/ kaldad kuuluvad kahele riigile; 2/ lahekaldad kuni Muhu väinani võetult on jällegi kahe riigi päralt.

Bosporuse ja Dardanellide suhtes on 19. s. kestel mitu korda kokku lepitud, nii a. a. 1815, 1841, 1856, 1858, 1871, 1878, 1882, 1883. Tähtsaim on Türki-Vene salaleping 1833a., mille järgi sultan pidi sissesõidu Musta merde võõrastele laevadele sulgema. Vene mõtles sellega kolmandate riikide laevu, kuid pani ka oma sõjalaevastiku sõidu Mustale merele kinni. Kaubalaevade läbikäik on aga olnud kogu aeg mõlemast väinast vaba. Pärast maailmasõda tunnustati Bosporus ja Dardanellid neutraalseteks ja läbikäidavateks ka sõjalaevadele kitsendusega, et Musta merde minev sõjalaevastik ei tohi suurem olla kui kõige tugevam Mustamere

kaldariigi sõjalaevastik, ega tohi väinades peatuda.

Rahvusvaheline territoorium. Siia kuuluvad kaks tüüpi:
1/ kus kaks või mitu riiki ülemvõimude ühesarnasuse alusel teotsevad - partikulaarne rahvusvaheline territoorium;
2/ kus kõik riigid ühesarnasuse alusel teotsevad - universaalne rahvusvaheline territoorium.

1/ Partikulaarne rahvusvaheline territoorium on, näiteks, jõgi või järv, mille kohta kahel või ka mitmel riigil on ühtlane valitsemisõigus kui naabreil. Ajaloos tähtsaim koosvalitsemise näide on Morenest, mis oli Belgia ja Preisi ühiseks "omanduseks", kuid Versailles'i rahulepingu järgi ta arvati ainuüksi Belgia külge. See ei tähenda, et seal mõlemad riigid võtsid omaette makse ja mehi sõjaväeteenistusse, vaid koosvalitsemine sündis kokkuleppe alusel. Säärane üheaegne kahe riigi koosvalitsemine maksab ka Suudanis alates 1899.a., kui Inglismaa ja Egiptuse ühendatud väed Suudani vallutasid. Säärane koosvalitsemine on ka Uue-Hebriidi saartel Inglismaa ja Prantsusmaa vahel.

2/ Suuremat tähtsust omab universaalne rahvusvaheline territoorium, kuhu kuulub ulgumeri. Ulgumeri on osa vee-pinnast, mis ei kuulu ühegi riigi territoriaalülemvõimu alla ja on ühenduses ookeani või peaveemassiga. Louter ütleb: "Lahtine ehk ulgumeri on ookean ja temaga ühenduses olevad ariaalid, lahed, väinad ja teised ookeanosad, mis pole ühegi maa piirides". Ulgumere tunnused on: a/ lähidus ookeaniga; b/ kaldad on mitme riigi omad. Ulgumere juriidilise laadi kohta kestab rahvusvaheline tüli.

Keskajal Hispaania ja Portugal tülitsevad selle üle, kellele kuulub Atlandi ookean, kuni paavst piirjoone tõmbas, millega mõlemad pooled leppisid. Säärasest ookeani eromanduseks lugemisest tulid Portugalil kokkupõrked tarkavate mereriikidega, eeskätt Hollandiga, hiljemini Inglismaaga. H.Grotius, noor jurist, kirjutas 1603.a. raamatu "de praediis", millest üks peatükk avaldati pealkirja all "mare liberum". H.Grotius toonitab, et meri on likviidne ja mobiilne, kus piire ei saa tõmmata; seepärast ta peab olema vaba nagu õhk. Grotius'e merevabaduse teooria vastu astus Inglismaa, kes tegi oma õpetlasele Selden'ile ülesandeks vastuväidet kirjutada, mida see ka tegi 1614.a., kirjutades "Mare Clausum", milline töö ilmus alles 1635.a. Selden vaidleb H.Grotius'ele vastu, rõhutades, et Briti valitsusel olevat omandusõigus saari ümbritseva mere peale. Praktiliselt teostas seda Cromwell 1651.a. navigatsioonip

aktiga. Ka Bynkershoeck arvab, et meri on vaba ja maa võim lõpeb seal, kus lõpeb sõjariistade võim.

19.sajandil tunnustati merevabadust ja 20.sajandi õigusteadlaste meelest ulgumeri pole üksinda vaba "mare liberum", vaid ta on ka sarnastatud rahvusvaheline ülemvõimu teostamise valdkond "mare internationale". Kui praegusajal veel merevabadusest kõneldakse, siis ei tule selle all mõista säärast tõlgitsemist nagu H.Grotius'el, kus merd loeti "res nullius". Merevabadust tuleb võtta kahes mõttes, mille sihiks on: a/ kindlustada meresõidu vabadust üksikutele riikidele rahu- ja sõjaajal; b/ kindlustada ulgumerel eraomandust rahu- ja sõjaajal. Põhimõte on, et keegi ei tohi teistele ulgumerel oma ülemvõimu peale sundida. Selle kohaselt kannavad mereõiguse reeglid eitavat laadi ja ainult vähemas osas positiivset laadi: 1/ ulgumerel ei tohi ükski riik teisele riigile oma jurisdiktsiooni peale sundida; 2/ ulgumerel ei tohi ükski riik teise riigi laeva läbi otsida, välja arvatud merepolitsei õiguse kasutamise juhtumid; 3/ ulgumerel ei tohi ükski riik teha takistusi teisele riigile meresõidus; 4/ ulgumerel ei tohi ükski riik teha takistusi teisele riigile merekalapüügis ja merevaranduste kasutamises. Need reeglid on negatiivse ilmega, olgugi positiivse sisuga. Rida reegleid kannab ka otse jaatavat ilmet. Säärased on reeglid meresõidu julgeoleku kaitseks, abi andmiseks häda korral ja kokkupõrgete ära hoidmiseks laevade vahel. Selleks sõlmitakse üksikuid lepinguid, mis normeerivad teatud nähtusi, näit. konventsioon Põhjamere kalapüügi kohta /1882.a./, alkoholivastast võitlust normeerivad reeglid, leping merel abiandmise ja laevade päästmise kohta /1910.a./ jne. Rahuajal julgeoleku kindlustamisse kuulub ka võitlus mereröövlite vastu. Umbes 50.a. tagasi oli Aafrika põhjarand kuulus mereröövlite poolest, kellele mitmed riigid maksid regulaarset maksu, et oma kaubalaevadega vabalt läbi pääseda. Praegusajal õitseb mereröövlus üksnes Hiina rannal.

Sõjalaevadel on ulgumerel merepolitsei õigus. Sõjalaevade järelvalveõigus käib rahuajal mereröövluse, orjade müügi ja veo ning üldse mereõiguse rikkumise vastu võitlemise kohta. Sõjalaevadel on õigus: 1/ kahtlasi laevu kinni pidada - "droit d'arrêt"; 2/ nende laevapabereid läbi vaadata - "droit de visite"; 3/ neid laevu läbi otsida - "droit de recherche"; 4/ süüdlast laeva vahi alla võtta - "droit de soisie"; 5/ kinnipeetud laeva viia kas oma võ

selle riigi sadamasse, kelle lippu laev kannab. Iga laev peab olema registreeritud ja kandma selle riigi lippu, kelle sadamas ta nimekirjas seisab. Pole tal lipu- ehk plagupatenti, siis tunnistatakse ta seadusevastase tegevuse korral mereröövli laevaks. Mere julgeoleku kindlustamiseks on kõigil riikidel põhimõtteliselt ühesarnane õigus, milline õigus ka tähendab, et iga riik on kohustatud seda tegema.

Rahvusvaheliste vete alla kuuluvad veel rahvusvahelised jõed. Jõed võivad üldse oma juriidilise loomu poolest olla: 1/ natsionaaljõed, mis käivad siseõiguse alla; 2/ rahvusvahelised jõed, kuhu kuuluvad piirijõed ja mitmest riigist läbi voolavad jõed; 3/ internatsionaliseeritud ehk konventsionaaljõed. Rahvusvahelised jõed on säärased, mis mitme riigi territooriumist läbi voolavad, nagu Doonau, Rein, Neeman, Džūna. Mitmest riigist läbi voolavad jõed on ainult siis rahvusvahelised jõed, kui nad on laevasõiduks kõlvulised. Kõigil neil jõgedel on õigus sõita kuni laevasõidu võimaluse lõpuni. Rahvusvaheliste jõgede kohta maksavad laevasõidu vabaduse eeglid, mis käivad ulgumere kohta, ainult sõjalaevu ei tohi neisse sisse viia rannariigi nõusolekuta. On ette nähtud komisjonid, mis sõitu neil jõgedel vaba hoiavad.

Rahvusvahelise territooriumi mõiste alla kuuluvad ka rahvusvahelised kanalid, näit. Suez'i kanal, Paanama kanal ja osalt Kieli kanal pärast maailmasõda.

Vähinad loetakse rahvusvahelisteks ulgumerede vahel, kuid mõnedel nendest on ajaloo kestel laevasõitu takistatud. Nii näit. võttis omal ajal Taani Beltidest ja Sundist läbisõidu eest maksu, millest ta loobus erilise rahvusvahelise kokkuleppe järgi 1857.a. ühekordse tasu eest 5.000.000 dollari suuruses. Nüüd on Sundist ja Beltidest läbisõit vaba. Eesti pole oma merekitsusest läbisõidu eest maksu nõudnud ja loeb neist läbisõidu, kui laevasõit üldse võimalik, lubatuks kõikidele kaubalaevadele ja osalt ka välissõjalaevadele, kes aga oma soovist läbi sõita on kohustatud ette teatama meie võimudele.

Kõrbede ja polaarmaade kohta maksavad vähe erinevad normid, sest kõrbi ja polaarmaid saab okupeerida, kuigi teatud raskustega. Kõrved on juba jaotatud. Suurima kõrve, Sahaara, peasa kuulub Prantsusmaale. Polaarmaad loetakse seni, kuni neid keegi riik efektiivselt pole suutnud vallata, vabaks rahvusvaheliseks ühiseks territooriumiks,

kus maksab sarnastatud ülemvõim.

R a h v a s.

1. Mõiste. Rahvas on inimeste kogu, mille kui objekti kohta riik oma võimu maksma paneb. Riigirahvas jaguneb kahte ossa: 1/ ühed, kes alluvad riigile ainult territoriaal-ülemvõimu alusel; need on välismaalased ehk ajutised kodanikud; 2/ teised, kelle kohta riigil rohkem õigust ja kellele luuakse tihedam side - personaalse ülemvõimu näol; need on kodanikud ehk alamad. Demokraatlikkudes riikides loetakse kodanikkudekogu isegi kõrgeima võimu tõeliseks kandjaks.

Riigi rahvas üldiselt koosneb nii siis kodanikkudest ja faktiliselt riigipinnal viibivatest välismaalastest. Riigikodanikud on inimesed, kes seotud riigiga personaalse alluvuse ja õigustuse sidemega, milline side säilib ka siis, kui see isik enam riigipinnal ei asu. See side määrab kodakondsuse.

Ajutiste kodanikkude õigustest võiks nimetada: 1/ asumise õigus ja 2/ töö- ja kaitseõigus. Uuemal ajal on tendents välismaalasi kodanikkudega assimileerida. See püüe sai alguse XIX s. ja on mõõduandev ka XX sajandil.

Mis on kodakondsuse juriidiline alus ja kodakondsuse sisu, selles lähevad vaated lahku. Üks vool rõhutab, et kodakondsuse sideme alus on leping. Rousseau kõneleb, et riigi kodanikud on lepingu alusel osa õigusi andnud kesk võimule. Teine vool arvab, et kodakondsus on juriidiline side, mis riigi kui suveräänse ühiskondliku normi poolt üksikuile peale pandud. See side on tõesti sunduslik, sest kodakondsusest on võimata lahkuda vajaliste juriidiliste eeldusteta. Rahvusvahelise õiguse normid kodakondsuse kohta lahendavad ainult konflikte, mis ses suhtes tekivad üksikute riikide normide lahkuminekust. On seatud üles küsimus, kas ei tuleks kodakondsuse mõiste üldse ära kaotada ja selle asemel lugeda mõõduandvaks ainult faktiline territooriumil viibimine, põhimõttel, et kes teatud riigi pinnal asub, see on selle riigi kodanik. Selline mõte on vana, kuid ta ei ole rahvusvahelises elus läbi löönud. Lõuna-Ameerikas mindi küll nii kaugele, et igauhte, kes asub teatud riigi pinnal, loetakse vastava riigi alamaks ja ta omab täielikke kodanikuõigustusi ja-kohustusi, kuid teesi teist poolt ei ole ka

seal läbi viidud, sest kodakondsuse side nende oma alamate suhtes käib viimastega kaasas ka välismaal. Ka Nõukogude Venes on deklareeritud põhimõtet, et kõik tema pinnal viibijad on Vene kodanikud, kuid olulise kitsendusega, et kodanikkudeks loetakse ainult need, kes ise tööd teevad ja palgatöölisi ei tarvita. Seega pole Venes universaalkodakondsuse põhimõtet läbi viidud - kodanikuõigused on ainult teatud klassil. Ilmakodakondsuse, universaalkodakondsuse ehk rahvusvahelise indigenaadi mõte ei löö seni läbi, kuni säiluvad iseseisvad suveräänsed riigid rahvusvahelise õiguse subjektina.

Kodakondsuse juures vaatleme kaht tähtsat momenti:

1/ kodakondsuse mõiste sisu ja 2/ kodakondsuse ulatust.

2. Kodakondsuse sisu. Harilikult on kodakondsuse mõiste sisu kehv. Pearõhku riikide seaduseandluses pannakse mitte kodakondsuse sisule, vaid tema ulatusele, määrates, kes on kodanik, kes mitte. Kodakondsuse seadused on kõige absoluutsemad. Nende juures võetakse arvesse ainult riigi enda tahtmist. Säärane nähtus pole normaalne ja loob pinda konfliktidele rahvusvahelises elus, näit. abiellunud poolte varanduslike ja õiguslike suhete lahendamisel.

Mõned õpetlased ja isegi seaduseandlused on püüdnud väljendada kodakondsuse sisu ses mõttes, et kodakondsuse side on iga kodaniku vastastikune kohustus kaasa aidata ühiskonnale ja talle mitte kahju teha. Kuid üksikasju määrab siin juba riigiõigus, mitte rahvusvaheline õigus.

Meil on sama lugu. 27.okt.1922.a. seadus / R.T.1922.a. nr.136/ kodakondsuse kohta määrab kindlaks kodakondsuse ulatuse, jättes sisu kõrvale. Kodakondsuse seaduse §1 järgi on "Eesti Vabariigi kodaniku õigused ja kohustused kõigil isikul, kes järgmistele kolmele nõudmisele vastavad" jne. Kõrvale on jäetud seletus, mis kodakondsus on, millised on need õigused ja kohustused; ühe sõnaga, kodakondsuse sisu puudub.

Kodaniku tähtsamaid kohustusi on üldiselt kolm liiki:

1/ riigi õigus kodanikule peale panna naturaalkõiguseid kohustusi; tähtsaim neist on sõjaväeteenistusekohustus; 2/ riigi õigus kodanikule peale panna makse; 3/ riigi karistuseõigus "jus poeniendi", s.o. võime kodanikke karistada, kui kodanik talle peale pandud kohustusi ei täida. Siin läheb riik isegi nii kaugele, et kodanikult tarbekorral elu võtab.

Kodanikul on järgmised õigustused: 1/ õigustus osa võtta riikliku elu moodustamisest, olla valija, kohtunik ja riigi kaitsja; need õigustused on ainult omamaalastel. Õigustus saada riigi poolt õiguslikku kaitset oma isikule ja varandusele; 2/ riik peab oma kodanikke kaitsma ka väljaspool riigi piire.

Riigi kohustused pole ei täpsalt formuleeritud ega ole absoluutsed, s.t., et riik oleks kohustatud neid igakord täitma ja kodanikule abi andma. Teiste sõnadega, kodanik on õigustatud abi saama ainult riigi heaksarvamise piirides. Näide: kodanik saadab raha välismaale; seal konfiskeeritakse see raha. Sel puhul võib kodanik paluda, et riik vahele astuks ja temalt ära võetud raha välisriigi käest tagasi nõuaks. Ta ei või aga mingil tingimusel nõuda, et riik ta kahjud täielikult tasuks. Haagi konverentsil 1907.a. sõlmiti leping, et finantsiõiguste ja rahaliste võlgade kätte saamiseks ei tohi üks riik teisele vägivallega kallale tungida.

Sisemaal riik võtab meie põhiseaduse järgi teatud kohustused oma peale. Nii §12 järgi on kodanikul õigustus maksuta algkooli saada. Samuti kõneleb põhiseaduse §25: "Majandusliku elu korraldamine Eestis peab vastama õigluse põhimõtetele, mille sihiks on inimeseväärilise ülalpidamise kindlustamine". Rägo arvab, et kodanikul on õigus nõuda kõike seda. Juriidiliselt vaadatuna peab ütleva, et see on küll kodaniku õigustus, mille teostamist aga kohtu teel ei saa nõuda; näit. ei saa nõuda, et riik annaks kodanikule teatud elatisminimumi. Seega meie põhiseaduse punktid kodanikkude õiguste kohta on vaid deklaratsioonid, nagu üldse suurem osa kõikide põhiseaduste norme. Kodakondsuse sisuks on seega eeskätt kodaniku kohustused riigi vastu; kodanikule jääb õigus paluda, mitte aga võime või õigus nõuda riigi kohustuste teostamist.

W.Hessen defineerib välismaalase mõistet kaudselt: "Välismaalane antud riigi suhtes on isik, kes mõne teise riigi kodakondsusse kuulub". Sel definitioonil on oluline defekt, sest leidub isikuid, kellel polegi kodakondsust. Ni näit. pärast Vene revolutsiooni ulatub sääraste arv miljonitesse, kes on emigreerunud Venest, pole aga astunud teise riigi kodanikuks. Rahvasteliit lõi neile eristaatuse, "Nanseni passide" kujul, milliseid nimetatakse selliselt Rahvasteliidu vastava komisjoni esimehe, tuntud polaarmaadeuurija, dr.Nanseni, nime järgi. Selle komisjoni hoolet

saavutati riikidevaheline kokkulepe, et Vene emigrandid tunnistatakse nende asukoha riikide kaitsealusteks, millised riigid välja annavad neile isikut tõendavad dokumendid, ilma et vastastikused kodakondsuse kohustused üle läheksid. Nii on Vene emigrantide juriidiline staatus tema asukoha riigis sarnane välismaalase omaga, kuid teatud hõlbustustega, aga ka halbtustega, mis seotud kaitsja koduriigi puudumisega.

Välismaalase seisukord on ajaloo kestel märksa muutunud. Vanas Roomas, eriti vanas Kreekas, ei olnud välismaalasel õigusi; ta oli inimene niivõrd, kui võrd talle anti võimalust elada. Keskajal paranes välismaalaste seisukord vähe, sest nad olid vürstide ja valitsejate tuluallikaks, ja neid pandi mitmesuguste erimaksude alla. Nii näit. välismaalasel polnud õigust pärandada; surnud välismaalase varandus läks vürstile; mereõnnetuse puhul läks kaldale uhitud laeva varandus vürstile, kellele kuulus vastav rand.

Praegu maksab üldreegel, et välismaalased naudivad samu õigusi, mis riigi omad kodanikud, välja arvatud õigused, mis seaduses ette nähtud eranditena. Nii on välismaalased vabastatud avalikõiguslikkudest kohustustest: nad ei vali parlamenti, ei võta osa riigikaitseteenistusest ega kannu sõjafinantseeringusi. Erandiks on siin need riigid, kes iga inimest oma pinnal loevad oma kodanikuks, niipalju kui mõni välisriik sellele oma huvides vastu ei vaidle.

Meie seaduseandluse järgi on välismaalaste seisukord väheste eranditega ühtlane oma kodaniku seisukorraga. Nii maksavad välismaalaste kohta ka järgmised meie põhiseaduse määrused: §8 - "Isikupuutumatus on Eestis kindlustatud. Kedagi ei või jälgida muidu, kui seadustes ette nähtud juhtumistel ja korras"; §11 - "Eestis on usu ja südametunnistuse vabadus. Keegi ei ole kohustatud korda saatma usutunnistuslikke tegusid"; §12 - "Teadus, kunst ja nende õpetus on Eestis vaba"; §13 - "Eestis on vabadus omi mõtteid avaldada sõnas, trükis, kirjas, pildis või kujutuses"; §14 - "Eestis on kindlustatud sõnumite ja kirjade saladus"; §15 - "Eestis on kindlustatud õigus pöörata kaebustega ja palvetega vastavate avalikkude asutiste poole"; §17 - "Liikumine ja elukoha muutmine on Eestis vaba". Neis paragrahvides pole öeldud, kes on see "kedagi" ja "keegi", kel on vabadus ja kindlustus; seega on nad maksavad oma kodaniku ja välismaalase kohta võrdselt.

Prof. Maim arvab päris õieti, et põhiseaduse §§6. ja

18 on välismaalastele kättesaamatud, sest neis on otsekohe alla kriipsutatud "Eesti kodanikud"; näit. §6 - "Kõik Eesti kodanikud on seaduse ees ühetaolised....." ja §18 - "Kõigil Eesti kodanikkudel on õigus ... koosolekuid pidada". Peale selle on teatud kitsendused välismaalastele valimisõigustes ja kinnisvarade omandamisel teatud rajoonis. Kaubaseltsides jne. nõutakse, et juhatuse enamus või juhataja peab olema Eesti kodanik. Kõik kitsendused välismaalastele tekivad siseõiguse või rahvusvahelise õiguse alusel. Viimasel juhul on nad väljendatud rahvusvahelistes lepingutes. Nii näit. Eesti kaubalepingud, mis sõlmitud enamsoodustuse ja üheõigusluse alusel, lubavad erandina teatud ameteid reserveerida oma kodanikkudele /näit. proviisorid, arstid, advokaadid, laevakaptenid peavad olema Eesti kodanikud/. Kogu rahvusvaheline arenemine kaldub sinnapoole, et inimestele võimaldada ühtlast olukorda ja kaitset kogu maakera pinnal.

3. Kodakondsuse ulatus. Kodakondsuse ulatus on määramine, missugusesse riigi ülemvõimu keegi inimene kuulub. Esimene põhilause on, et ei või olla kodakondsuseta inimest. See on õige ainult teoreetiliselt. Tegelikult erandiks on apoliidsus ehk kodakondsusetus. Teine põhilause on, et üks ja sama isik ühel ja samal ajal ei või olla kahe riigi kodakondsuses. Näit. kõneleb meie kodakondsuse seadus: "Eesti Vabariigi kodanik ei või olla ühel ajal mõne teise riigi kodanik" /§6/. Seda põhilausest põhjendab Hessen väitega, et ei ole õiglane, kui kaks riiki ühel ja samal ajal nõudmisi avaldavad ühele ja samale isikule.

Tegelikult on sellest reeglist erandeid, sest seni kunigi igas riigis kodakondsust reguleerivad seadusi muudetakse autonoomselt, tuleb ette juhtumeid, kus inimene osutub kahe riigi kodanikuks. Säärase nähtuse kõrvaldamiseks nõuab rida õpetlasi, et kodakondsust peab iga riik reguleerima rahvusvaheliste kokkulepete alusel saadud reeglitega, mitte aga autonoomselt. Ka Rahvasteliit on leidnud, et säärane seisukord pole soovitatav ja tegi sellekohasele komisjonile ülesandeks kodifitseerida kodakondsuse reeglid, mis võimaldaksid ära hoida konflikte kodakondsuse alal. Autonoomse seaduseandluse järeldus on see, et tekib rida anormaalstaatusi: 1/ kodakondsuseta isikud /apoliid, Heimatlos/; 2/ segakodanikud või mitme riigi kodanikud /sujets mixtes/. Eriti viimane neist pole soovitatav, sest ei või ju inimest kaks korda maksustada ega kaks korda kait-

seväeteenistusse võtta. Tegelikus elus oleksid kokkupõrked möödapääsematud, eriti sel puhul, kui riigid, kelle kodakondsusse segakodanik kuulub, teine teiseга sõda algavad. Sääraste soovimatute nähtuste paraliseerija on ainult seaduseandluste koordineatsioon. Riigid peavad kokku leppima reeglite üle kodakondsuse saabumise ja kaotamise kohta.

Riigielanikkude kogu on muutuv, ühelt poolt kasvab ta sündimise, immigratsiooni ja naturalisatsiooni teel, teiselt poolt kahaneb ta suure surevuse, vähese sündivuse ja emigratsiooni tõttu. Meil Eestis on juurekasvu $\frac{1}{2}$ kahjuks väike ja viimasel ajal pole juurekasvu üldse märgata; meil pole ka loota juurdevoolu koloniidest, nagu seda on teisel vähese sündivusega maal, Prantsusmaal. Seepärast on meil populatsiooni politika rahva arvu loomuliku suurenendamise mõttes äärmise tähtsusega. Emigratsioon - väljarändamine, sine animo avertendi, on suureks hoobiks vähese rahvaarvuga riigile, sest ta võtab parema, elu- ja tahtejõulisema elemendi ära. Emigratsioon on õigustatud üksnes koloniseerimise otstarbel, et riigi võimu koloniidesse laiendada, varandust muretseda ja siis mõne aja pärast kodumaale tagasi pöörduda.

Immigratsioon - sisserändamine, cum animo manendi, on teine loomulik riigielanikkude koosseisu muutumise põhjus. Ta toob uut jõudu juurde, ühtlasi ka majanduslikku rikkust, sest iga kodanik, majanduslikult võttes, kujundab suurt väärtust /keskmiselt 5000 dollarit/. Tõusvõimel riikidel on immigratsioon vaba. Nii oli sisserändamine Ühisriikidesse vaba kuni 1921.a. Praegu on sisserändamine vaba Lõuna-Ameerikasse, soodustatud Austraaliasse ja Kanaadasse. On tõusev riik osalt immigrantide abil end küllalt korraldanud, siis pannakse sisserändamisele piir. Lääne-Euroopa ei näe enam hea meelega immigratsiooni. Üheks immigratsiooni takistuseks on rahva arvu tiheduse kasvamine, näit. on Belgias 1 ruutklm. peal keskmiselt 260 inimest, meil umbes 26 inimest. Meie riik ei näe meeleldi ei emigratsiooni ega immigratsiooni rassilistel, poliitilistel ja ökonoomilistel põhjustel.

4. Kodakondsuse tekkimine. Kodakondsuse tekkimine on võimalik kahel teel: 1/ originaalsel ehk esialgsel teel ja 2/ sekundaarsel ehk pärastisel teel.

Originaalselt teel tekib kodakondsus: 1/ sündimise läbi ja 2/ kodakondsuseta isikute naturaliseerimise kaudu.

Sündimise juures on lapse kodakondsuse kohta maksmas järgmised süsteemid:

a/ "jus soli" - on maksmas harilikult immigratsiooni maades; b/ "jus sanguinis" - on maksmas harilikult emigratsiooni maades; c/ segasüsteemid. "Jus soli" järgi kuulub riigi kodakondsusse iga laps, kes on riigi territooriumil või selle territooriumi võimu ulatuses sündinud. "Jus sanguinis" järgi saab iga laps kodakondsuse oma vanemate kodakondsuse või "vere" järgi, kus juures abielust sündinud lapsed omavad isa kodakondsuse, väljaspool abielu sündinud lapsed ema kodakondsuse. Meil maksab "jus sanguinis". Erandiks on ses suhtes lapsed, keda Eesti territooriumilt leitakse, sest nad loetakse igal juhtumil Eesti kodanikkudeks". "Jus sanguinis" maksab Saksamaal, Prantsusmaal, Itaalias ja kogu Euroopa kontinendil. Segasüsteem maksab anglosakside maal. Puhtal kujul leidub "jus soli" või "jus sanguinis" üldse vähe; sagedamini tuleb ette segasüsteem: "jus soli ac sanguinis". Inglismaal maksis varemini seadus, et laps, kes sünnib Inglismaa pinnal, on Inglismaa kodanik. Praegusajal loetakse Inglismaa kodanikkudeks kõik inglaste lapsed, olgu nad sündinud Inglismaal või väljaspool, kui ka Inglismaa pinnal sündinud välismaalaste lapsed, kui nad pärast soovi avaldavad Inglismaa kodakondsusse astumiseks.

Esialgse kodakondsuse saabumise alla kuulub ka kodakondsuseta isiku naturaliseerimine; siin on ainult ühe riigi nõusolek küllaldane, sest pole ju teist riiki, kust kodanik lahkuma peab.

Sekundaarse viisi juures kodanik peab oma endisest kodakondsusest loobuma, et uut saada. Kodakondsust võib saavutada juriidilise fakti läbi või isiku vabal tahtel.

A. Kodakondsuse saavutamine juriidilise fakti läbi.

a/ Kodakondsus saavutatakse territooriumi üleminekuga - kõik elanikud, kes asuvad üleantaval territooriumil ja on selle riigi kodanikud, kes maa ära annab, muutuvad "ipso" ja "dejure" uue riigi kodanikkudeks ülemineku silmapilgust arvates. Meie kodakondsuse seaduse §1 määrab, et Eesti Vabariigi kodaniku õigused ja kohustused on kõigil isikutel, kes 1918.a. veebruaril 24-da päevani endise Vene riigi alamsuses olid ja Eesti territooriumil elasid või seal kogukondlikkudes ja seisuslikkudes nimekirjades seisid.

b/ Sunduslik naturalisatsioon on korraldus, mille järele isik, kes teatud ajal on riigi pinnal, saab "ipso facto" kodaniku õigused ja kohustused. c/ Abiellumine. Üldreegli-

na naisabikaas omandab mehe kodakondsuse abiellumise fakti läbi. On see teisiti, siis tuleb seda vaadelda erandina. Säärane erand maksab Ameerika Ühisriikides, kus Ühisriikide meeskodanikuga abiellunud välismaalane ei muutu "ipso facto" Ühisriikide kodanikuks, vaid kuulub naturalisatsiooni alla vabatahtlikus korras. Eestis, samuti Saksamaal, on teine süsteem, nimelt, naine omandab abiellumisega normaalselt mehe kodakondsuse, kuid ta võib endise kodakondsuse alal hoida, kui ta selleks soovi avaldab. Nii määrab meie kodakondsuse seaduse §19, et kodakondsusest loetakse vabastatuks välismaalastega abiellunud. Eesti naiskodanikud, kui nad kahe nädala jooksul, abielusõlmimise päevast arvates, vabariigi piirides vastavale maakonnaavalitsuse esimehele või linnapeale, välismaal viibides aga lähemale Eesti Vabariigi ametlikule konsulile, diplomaatilisele esindajale või siseministrile Eesti kodakondsusse jäämise soovi ei avalda. Viimasel ajal on kodakondsuse saavutamine abiellumise teel veel keerukamaks läinud.

Konfliktide lahendamiseks naisabikaasade kodakondsuse alal on esitatud rida reegleid, mis pole aga leidnud üldist vastuvõttu. Rahvasteliidu kodifitseerimiskomisjoni eelkava seab üles reegli, et naine, kes abiellumise läbi oma mehe kodakondsust ei omanda, kuid loetakse omamaa seaduse järgi kodakondsuse kaotanuks, on õigustatud mehe riigi poolt passi saama. Üldreegel on seega järgmine: naine kaotab endise kodakondsuse abiellumise fakti järele, kui mehe kodakondsuse seadus ette näeb, et naine mehe kodakondsuse omandab; kui mees hiljemini muudab oma kodakondsuse, siis muutub ka naise kodakondsus, kui mehe kodakondsuse seadus seda ette näeb.

B. Vabatahtlik kodakondsuse saavutamine.

a/ Naturalisatsioon on juhtum, kus isik võetakse riigi poolt, kellele ta soovi avaldanud, kodakondsusse vastu. Vastuvõtmise juures pannakse tähele majanduslikke, sotsiaalseid ja juriidilisi motive. Nii peab olema naturaliseeritaval isikul teatud vanadus, teovõime, karistamatus ja küllaldane varanduslik jõukus, et ta mitte uuele riigile koormaks ei langeks. Ühtlasi nõutakse minimaalset haridust, näit. Ameerikas peab sooviavaldaja kodaniku algteadmistes katse sooritama ja inglise keelt mõistma. Veel nõutakse, et isik teatud aja maal oleks viibinud enne naturalisatsiooni sooviavalduse sisse andmist ja pärast seda. See aeg kõigub 3-5 aastani. Mõned riigid ei nõua, et pärast natu-

ralisatsioonipalve avaldamist peab sooviavaldaja veel teatud aja maal viibima. Sel juhul algab naturaliseerimiseks nõuetava aja arvestus faktilisest maaleasumispäevast, kuna maal viibimine tähendab iseenesest, et naturaliseeritav elulist huvi tunneb uue maa vastu.

Eesti kodakondsuse seadus /§§8-16/ määrab: kodakondsuse naturalisatsiooni teel omandamiseks nõutakse, et kodakondsusse astumise sooviavaldaja on elanud kuni sooviavaldamise päevani vahetpidamata kaks aastat ja pärast selle soovi avaldamist ühe aasta alaliselt Eesti Vabariigi territooriumil. Kodakondsusse astujalt nõutakse eesti keele tundmist. Nõudmise ajamäära ja keele kohta võidakse ära jätta välismaalaste kodakondsusse võtmise juures, kui neil on erilised teened seltskondlikul, riigiteenistuse või sõjaasjanduse alal vabariigi kasuks, kui nad on tuntud oma annete, teadmiste ja tööde tõttu või kui nad on eesti soost. Naturalisatsiooni korras Eesti Vabariigi kodakondsusse astuda soovijad peavad vähemalt 18 aastat vanad olema, sest naturalisatsioon on akt, mida hooldaja või eestkostja ükski ei saa teha. Alaealised peavad aga selleks oma eestkostjate või hooldajate nõusoleku muretsema. Naturalisatsiooni korras kodakondsusse astumise soovivaldus esitatakse siseministeeriumile. Kui sooviavaldaja vastab naturalisatsiooni nõuetele, antakse siseministri korraldusel temale vastav kodakondsuse tunnistus. Siseministri otsuse peale edasikaebust pole. Kergendatud korras võivad Eesti kodakondsusse tagasi astuda endised Eesti Vabariigi kodanikud, kes varemini omal soovil Eesti Vabariigi kodakondsusest lahkunud või lapseasuse tõttu ühes oma vanematega Eesti kodakondsusest vabastatud. Erandiks kõikide naturalisatsiooni seaduste normide seas on meie kodakondsuse seaduse §11, mille järgi välismaalaste naised ja lapsed võivad kodakondsusesse astumiseks soovi avaldada, vaatamata oma mehe või isa tahtmisele, kui nad üldiselt vastavad naturalisatsiooni nõuetele.

d/ Repatrieerimise, s.o. kodumaale tagasi tuleku mõiste järgi Eesti kodakondsusest lahkunud isikud omandavad kodakondsuse tagasi Eesti riigiteenistusse ja kaitseväeteenistusse astudes või vastavat soovi avaldades, eriti naised, kelle mehed, välismaalased, on surnud. Nii kõneleb meie kodakondsuse seadus, et Eesti naiskodanik, kes välismaalasega abiellunud, võib mehe surma, abieli lahutamise või abieli tühistamise puhul välismaal Eesti kodakondsusse tagasi as-

tuda, saates selle üle teadaande ühes vastava tunnistusega abielu lõpetamise kohta Eesti Vabariigi piirides vasta-va maavalitsuse esimehele või linnapeale, välismaal aga lähemale Eesti Vabariigi ametlikule konsulile, diplomaatilisele esindajale või siseministrile /§14/.

Kodakondsuse konfliktide lahendamiseks sõlmiti 1868.a. Saksa-Ameerika vahel erilepingud /n.n.Baneroft noodid/, mille järgi ei nuhelda tagasitulijaid väljarändajaid, kes Ameerika kodanikkudeks astunud Saksa kodakondsusest lahkumata. On isik kahe riigi kodanik, siis on raskusi tema diplomaatilise kaitsega. Rahvusvahelise õiguse kodifitseerimiskomisjoni kava näeb ette, et riik ei paku diplomaatilist kaitset oma kodanikule selle riigi vastu, kelle kodanikuks seda isikut loetakse tema sündimisest saadik.

5. Kodakondsuse lõppemine. Kodakondsuse lõppemine võib sündida analoogiliselt tekkimisega kahel viisil: 1/ juriidilise fakti läbi või 2/ isiku vabal tahtel.

1/ Juriidilise fakti läbi lõpeb kodakondsus: a/ territooriumi üleminekul; b/ naisel abiellumisel välismaalasega; c/ naisel ja lastel mehe kodakondsuse muutumise läbi; d/ valitsuse aktide või kohtuotsuse läbi /kuritöö eest välja saatmine/.

2/ Isiku vabal tahtel sünnib kodakondsuse lõppemine ekspatrieerimise läbi, milleks on enamasti vaja endise ja uue koduriigi nõusolekut, meil igatahes mõlemat, selleks, et teatud isikud kodakondsuseta ei jääks.

6. Kodaniku kaitse välismaal. Kodaniku kaitse kohta välismaal pole kitsendusi. Riigi kaitse alla kuuluvad: a/ oma riigi kodanikud; b/ teise riigi kodanikud, kui nad lepingu alusel tema kaitse alla antud ja c/ n.n. faktilised kodanikud. Oma riigi kodanikule tuleb ka siis kaitset anda, kui see kodanik on samal ajal ka teise riigi kodanik /"sujet mixte"/. Kodakondsuseta isikutele pole ükski riik kohustatud ega õigustatud teise riigi vastu kaitset andma, olgugi, et teatud riik on talle passi välja andnud. Sõjajal või kui oma diplomaatiline esindus puudub, annab üka riik oma kodanikud teise riigi territooriumil kolmanda erapooletu riigi kaitse alla. Nii on Eesti kodaniku mail, kus Eesti esindusi pole, 1920.a. kokkuleppe põhjal Briti valitsuse kaitse all.

Saksamaa tunneb veel faktilisi kodanikke, s.o. isikuid, kes enne olid Saksamaa kodanikud, kes saksa soost või kelle emakeel saksa keel. Nende kaitseks võivad, muu

riigi kaitse puudumisel, ka Saksamaa esindajad välja astuda.

7. Juriidiliste isikute ja laevade natsionaliteet. Juriidiliste isikute kodakondsusse kuuluvuse suhtes on üles seatud rida teooriaid: 1/ kodakondsusse kuuluvus oleb nende osanikkude enamusest; 2/ juriidilise isiku natsionaliteeti fikseerib nende töökoht /Betriebsbesitz/; 3/ nende kontrollijate kodakondsus määrab ühingute kodakondsuse; 4/ juriidilise isiku tekkimise asukoht on kodakondsuse põhjendajaks.

Liikmete enamuse kodakondsuse järgi otsustada on raske, sest enamus on sageli väga muutlik, mis aktsiaseltside juures on harilik nähtus. Aktsiad käivad käest kätte nagu kaup ja neid võib ka välismaalane vabalt muretseda. Ka ühingu töökoht pole küllalt mõõduandev alus. Näiteks olgu tuntud rahvusvaheline aktsiaselts "Lena Gold Fields", kelle liikmed on omavahel raha kokku pannud, tegevust alanud ja omavahelisi suhteid lahendavad Inglismaa seaduste alusel; seltsi tegevuskoht pole aga Inglismaal, vaid Leena jõe kaldal, Siberis. Töökoha teooria järgi peaks seltsi tegevus ka sisemiselt Vene seaduste järgi sündima. Lõpuks see teooria pole vastu võetav juba sel põhjusel, et ühel juriidilisel isikul võib mitu tegevuskohta olla. Kodakondsusse kuuluvuse määramine kontrollija järgi on aluse saanud Versailles'i rahulepingu määrustest. See teooria on normaalses rahvusvahelises elus liiga kitsas ja poliitilise maitsega. Kõige kohasem on reegel, et juriidiline isik alluks riigile, kus ta asutatud. Siseseadus võib piiri panna, et juriidilise isiku kontrollimine ei läheks välismaalaste kätte. Rahvusvahelises elus pole kontrolli moment tähtis, vaid see on tähtis ainult positiivse riigiõiguse seisukohalt. Nii siis on ka praegu üldmaksiv viimane teooria: juriidilised isikud kuuluvad selle riigi kodakondsusse, kus on asutise sünnipaik, kus ta õigusepäraselt tekkis ja antud momendil veel on registreeritud.

Laevade natsionaliteet vajab eriseletust. Laevade natsionaliteedi määrab lipp, mida laev kannab. Siseseadus näeb ette, kellel on luba riigilippu laeval üles tõmmata. Lipu tarvitamise õiguse üle on lahkarvamusi. Mõned seaduseandlused on lipu tarvitamise küsimuses liberaalsed, näit. Hollandi; teised on väga kitsad ja lubavad ainult riigilipu all sõita laeval, mille omanikud ja kogu meeskond on lipuriigi kodanikud, näit. Prantsusmaa; kolmandad

nõuavad, et laeval oleks teatud protsent lipuriigi kapitali. Eesti lubab oma lipu all sõita laeval, millesse on mahutatud 50% Eesti kapitali ja mille ohvitserid eestlased.

8. Lõpuks tuleb peatuda poliitiliselt äärmiselt tähtsa vähemusrahvuste kaitse küsimuse juures. Juba Berliini leping 1878.a. pani Rumeeniale ja Serbialle peale rassiliste ja usuliste vähemuste õiguste kindlustamise kohustused. Kaitse ei seisa selles, et riik peaks vähemusrahvuste kohustusi vähendama, vaid neile antakse õigus apelleerida, kui riik hakkab kärpima nende õigusi, millised rahvusvaheliselt tunnustatud lepingutega. Säärast põhimõtet tunnustati korduvalt Versailles'i lepingutes 1919.a. Sama põhimõtet väljendavad ka siseseadused. Nii ütleb Poola põhiseaduse §12: "sisemaa määrused, mis puudutavad usu, rassi ja keele järgi vähemusrahvust, kuuluvad Rahvasteliidu alla ja muuta saab olevaid määrusi ainult Rahvasteliidu nõusoleku" Eesti pole sellist kohustust oma peale võtnud, kuid andis ometi 12.veebr.1925.a. vähemusrahvustele Eestis kultuur-omavalitsuse ehk autonoomia. Selle seaduse põhjal on tekkinud Saksa ja Juudi kulturomavalitsused.

RAHVUSVAHELINE LIIKLEMINE.

Rahvusvahelised kokkulepped ja kirjavahetus.

1. Liigitus. Rahvusvahelises õiguses, nagu siseõiguseski, on maksivad teatud õigustloovad ehk relevantssed faktid. Rahvusvahelise õiguse relevantssed faktid on kahte laadi: 1/ loomulikud faktid ja 2/ inimeste teod.

Loomulikud faktid ei etenda rahvusvahelises õiguses mitte nõnda suurt osa kui siseõiguses, kuigi neil ei puudu ka siin oma tähtsus. Neid fakte tunneme juba õpetuses territooriumist ja nimelt: a/ teatud riigil võib osa territooriumi juurde tekkida füüsilisel teel, näit. alveus derelictus", "alluvio" ja "insula in flumina nata"; siia kuulub ka maa juurdevõtmine; b/ riik kaotab osa territooriumi ka loomuliku fakti läbi, näit. looduseõnnetuse teel, nagu seda on maavärisemine ja uputus.

Loomuliku fakti hulka ei kuulu rahvusvahelises õiguses igamine sõna tõsisel mõttes. Kuna siseõiguses igamine on üheks põhjuseks õiguse saabumiseks või hääbumiseks, ei ole tal seda tähendust rahvusvahelises elus. Kui siiski rahvus-

vahelises õiguses igamisest kõneldakse, siis on tal siin liiga nõrk ja relatiivne tähendus. Üldreegel on, et igamine ei loo õiguslikku alust rahvusvahelises elus. Rahvusvahelises elus ei ole igamisel tähtaega, sest siin võib küsimust üles võtta ja põhjendada sellele vaatamata, millal fakt on olnud. Näit. 1575. a. Liivi sõja ajal peeti Rootsi kuningas Karl XI ja Vene tsaari Joan IV Julma saadikute vahel Raja jõel läbirääkimisi, kus Moskva esindajad nõudsid Tallinnat endale, toetudes ettekujutatud faktile, et umbes 600 a. tagasi olevat selle linna ehitanud nende "eesisa Georg Jaroslav". Venelased tuginesid oma "letopiss'ile", milline ajalooramat teab kõnelda küll Jurjevi /Tartu/ ehitamisest 1030.a., kuid Tallinna kohta ei leidu seal sõnagi.

Pole teada, kas venelased on teateid moonutanud meelega või on säärase väite esitanud teadmiste vassingus. Arvatavasti olid mõlemad põhjused mängus. Rootslased kinnitasid, et Tallinna on ehitanud Valdemar, kuid venelased ei loobunud oma väidetest.

Nii siis rahvusvahelises elus ei ole igamisel tähtaega, pole tal ka juriidilist mõju, kuigi teda püütakse tarvitada poliitilise argumendina.

Teine liik rahvusvahelise õiguse relevantseid fakte on inimeste toimingud: a/ juriidilised toimingud, b/ deliktid ja c/ kokkulepped.

Juriidiliste, õiguslike toimingute alla kuuluvad: a/ sõda oma juriidiliste järeldustega ja b/ okupatsioon oma mitmetes vormides. Sõda ja okupatsioon toovad esile õiguslikud järeldused, kuid nad pole kokkulepped ega ka deliktid.

Rahvusvaheline delikt on rahvusvahelise õiguse vastane toiming, mis sünnib riigi esindajate või riigi kodanike tegevuse läbi ja mille eest on vastutav riik. Ka välismaalased võivad toime panna riigipinnal akti, mille eest asuriik peab vastutama. Delikt ise võib olla kahesugune: 1/ commission - kui on korda saadetud mingi süütegu; 2/ omission - kui on midagi kohustavat tegemata jäetud. Rahvusvahelise delikti mõiste on väga laialdane, kuid teda käsitlev õiguse osa on veel arenemisjärgus. Muu seas püütakse ka rahvusvahelises elus maksma panna hädaõiguse ja hädakaitse mõisteid /Notrecht ja Notstand/.

Rahvusvahelise delikti korda saatnud riik peab: 1/ endise seisukorra "status quo" jalule seadma; 2/ kahjutasu

maksma; 3/ rahulduse andma; 4/ kindlustuse andma, et delikt ei korduks. Abinõud nende tingimuste täide saatmiseks võivad olla kahesugused: 1/ rahvusvahelise jurisdiktsiooni poole pöördumine või 2/ asja sõjaga lahendamine.

Üldiselt peab ütleva, et deliktide lahendamisel mängib suurt osa poolte tegelik jõuvahekord ja üldpoliitiline tendents. On suhted head, jäetakse kahe silma vahele ka suur delikt, kuna tülisoovimise korral konstrueeritakse vähemastki arusaamatusest delikt.

Kokkulepe on tähtsaim rahvusvaheline relevantne fakt, mis toob muutust olevatesse vahekordadesse. Siseõiguses üksikute isikute vahel sünnib leppetooming tsiviilõiguse alusel. Rahvusvahelises elus on aset leidnud lepinguõpetus, mis üles seab määrusi lepingu sisu ja vormi kohta. Nagu iga teine rahvusvaheline relevantne fakt, nii võib ka rahvusvaheline leping luua, muuta ja lõpetada rahvusvahelisi suhteid. Nende kolme momendi fikseerimine on oluline rahvusvahelise õiguse juures.

2. Lepingud. Rahvusvaheline leping on kahe või mitme riigi tahte koordineerimine või kokku sulatamine rahvusvahelise õigussuhte loomiseks, muutmiseks või lõpetamiseks. Rahvusvahelised lepingud või kokkulepped võivad olla laadilt kahesugused: 1/ kokkulepped, mis sihitud teatud konkreetse asja lahendamiseks, s.o. kokkulepped kitsas mõttes, kokkupõrkavate tahete koordineerimiseks - "Vertrag"; 2/ kokkulepped, mis sihitud õigusnormi loomiseks, s.o. õigust korraldavad ja õigust loovad faktid rööbiti jooksvate tahete koordineerimiseks - "Vereinbarung".

Nende kahe liigi lahutamisel on teoreetiline tähendus; praktilises elus pole nende vahel vahet, sest vormiküsimused mõlema liigi juures on ühesugused. Ainult sisu järele võib eraldada "Vertrag'i" ja "Vereinbarung'i" teineteist. Mõned õpetlased püüavad neile küll teravat praktilist vahet anda, mida aga liigseks tuleb pidada, sest mõlemad kokkuleppe liigid on riikide tahete ühtlane otsustamine suhete loomiseks, muutmiseks või lõpetamiseks.

Lepingu sõlmimiseks riikide tahte väljendusena on vaja: a/ füüsilisi kokku leppivaid organeid - riigi esindajaid, sest riik kui juriidiline isik ei saa seda ise otsestelt teha, ja b/ viisi, kuidas kokku lepitakse.

Kokkuleppivad organid on füüsilised isikud, kes riigi nimel kokkuleppeid sõlmivad, ja nimelt: 1/ riigipea ise, 2/ välissuhteid juhtiv valitsuse liige /välisminister/,

3/ diplomaatiline alaline esindaja või 4/ seks eriliselt volitatud isik.

Millisel määral riigipea või teised isikud on õigustatud lepinguid sõlmima, see oleneb siseriiklikust seaduseandlusest. Rahvusvaheline läbikäimine eeldab üldist teadmist sellest, milline kord maksab esindajate määramisel teise poole siseriigis. Vormiliselt pole lepingupooled kohustatud järele vaatama, kas mõlema poole volinikud on õigustatud nende oma siseõiguse järgi lepingut sõlmima. Volinikul peab olema esitada eriline volitus, mis sanktsioneeritud riigipea või vähemalt välisministri poolt. Esindajad juba ise selgitavad vastastikku, kas teise poole saadikul on õigus lepingut sõlmida, milline fakt harilikult ära märgitakse lepingus eneses. Kui riigipea isiklikult lepingut sõlmib ja alla kirjutab, siis pole vaja volitust, sest tema volitus on fakt ise. Üldiselt ei nõuta välisministrilt lepingu sõlmimisel erivolitust, sest eeldatakse, et ta oma riigi tahtmist väljendab. See reegel pole aga absoluutne ja tähtsamate rahvusvaheliste aktide sõlmimiseks peab ka välisminister esitama riigipea poolt allakirjutatud volituse. Baltriikide omavahelises läbikäimises välisministrid toimivad ja kirjutavad lepinguid alla volikirja esitamata. Oma pealinnas välisriigiga lepinguid sõlmides esitab välisminister ainult valitsuse otsuse ärakirja, et tal õigus on välislepingut sõlmida.

Volituse küsimus on praktikas lahendatud mitmel viisil: 1/ diplomaatilisel esindajal on erivolitus iga lepingu jaoks; 2/ diplomaatiline esindaja esitab oma üldvolituse, milles on ette nähtud üldiselt kui ka eriliselt lepingute sõlmimine /Inglismaa/; 3/ ei nõuta lisavolitust, kui saadik on alaliselt akkrediteeritud vastavasse riiki, kuid eriliselt saadikul peab olema volitus, mis kannab riigipea või härmisel juhul välisministri allkirja /Ameerika/.

Kokkuleppe sõlmimine teeb läbi kolm staadiumi: 1/ettevalmistus, s.o. läbirääkimiste algatamine ja esialgne mõttevahetus - "ouverture de négociations", mis võib kesta aastaid; 2/ arutamine ise - "discussions et négociations"; 3/ leppe formulatsioon - "clôture des négociations".

Kokkulepet võib saavutada mitmesuguse nime all. Nii tarvitatakse eesti keeles nimetusi: konventsioon, leping, traktaat, deklaratsioon, kartell ja kokkulepe. Eriti rikkas ses suhtes on prantsuse keel /traité, convention, arrangement, accord, déclaration / ja saksa keel /Staats-

vertrag, Vertrag, Vereinbarung, Konvention, Capitulation, Deklaration, Protokoll, Abrede, Übereinkommen/. Vene keelele on peanimetused: traktat, dogovor, konventsia ja soglasenie.

Traktaat on lepingu kõige pühalikum vorm. Konventsioon on keeleliselt lihtsam kui traktaat. Sisuliselt ja jõe poolest on nad sarnased. Kokkuleppe tulemus on mitmekesine ja selle järele antakse ka nimi, mille vahel aga juriidilist vahet pole. Iga kokkulepe on rahvusvaheline fakt. Toodud liigitused on üksnes nende vormi "sollenelsuse" järgud, sest traktaadid, konventsioonid ja lepingud on kindlavorimilised; kokkulepped on /arrangement, Übereinkommen, soglasenie/ vormi poolest painduvamad ja vabamad. Deklaratsioon on üldine teadaanne; ta võib olla kahe sugune: 1/ ühe riigi ühekülgne teadaanne; 2/ kahe või mitme riigi teadaanne, mis ühiselt alla kirjutatud. Nii on näit. 1780.a., 1856.a. ja 1909.a. mereõiguse aktid sisuliselt lepingud, kuid kannavad deklaratsioonide nime.

Rahvusvahelist õigussuhet võib saavutada ka vaikimise läbi, mis aga erineb tsiviilõiguse seisukohast; tsiviilõiguses tekib suhe, kui tahe selgelt on väljendatud, rahvusvahelises õiguses aga on ka vaikimine kõnelemine ja nimelt jaatavalt. Kui rahvusvahelises elus sünnib toiming, mis kolmanda või kolmandate riikide huviseid riivab, siis vaikimine nende poolt, kelle huvid on riivatud, loetakse nõusolekuks, sest et nad oma huvide riivamist lubavad. Näit. Eesti baseerub seisukohal, et Vene võla maksimisest meie osa ei võta, sest keegi pole protesteerinud Eesti-Vene rahulepingu §12 vastu; nõuab nüüd keegi, et meie peaksime siiski võla maksimisest osa võtma, siis paneksime vastulausena ette nende omaaegse vaikimise, mis rahvusvahelise õiguse seisukohalt täiesti õigustatud.

Rahvusvaheline protest kannab selgesti relevantse fakti ilmet ja tähendab oma õiguse alalhoidmist. Rahvusvahelist protesti tarvitatakse mitte ainult lepingute suhtes, vaid ka muil juhtudel. Näit. Inglismaa, pooldades kolmemiililist rannavee laiust, protesteeris Soome-Vene rahulepingus leiduva rannavee ulatuse kohta käiva neljamiililise normi vastu. Sellega on Inglismaa suhtes ka Soomes maksuma jäänud kolmemiililine määr, kuna teiste riikide jaoks on maksev neljamiililine.

Küsimus on, kas mõned rahvusvahelised kokkulepped oma sisu järgi pole iseenesest maksusetud ja mil määral on

õigussuhe, mis rahvusvahelise õiguse vastu käib, üldse maksev. Siseõiguses, näit., kriminaalse või amoraalse iseloomuga kokkulepped on maksvusetud. Toonitatakse, et ka rahvusvahelises elus peaks sama põhimõtte maksma. Praktiliselt on siiski riigid õigustatud sõlmima mistahes lepinguid. Kitsendusi on teinud Rahvasteliit, kes ei registreeri lepinguid, mis käivad tema põhikirja vastu.

Rahvusvaheline elu ei tunne ka toimingut "negotiorum gestio". Ei saa teise riigi eest ilma volituseta lepinguid sõlmida, sest see oleks üksnes "res inter alios acta", s.o. kolmandat riiki ei kohusta leping, kui ta pole selle sõlmimisest osa võtnud. Kuid leping võib riivata kolmanda riigi huvisid; näit. 1907.a. leppisid Inglismaa ja Venemaa kokku ja määrasid kindlaks oma mõjupiirkonnad Persias, mis riivas Persia huvisid. Siin riivas kokkulepe küll pooltsiviliseeritud riiki. Sama lugu on ka poolsuveräänse riigiga /protektoriaadiga/; nad pole rahvusvahelise kokkuleppe subjektid ja nende asemel võtab kohustused oma peale protežööri riik. Iseenesest on see fakti küsimus, mitte aga teoreetiline probleem. Omal ajal arvati, et ka kolonii ei või iseseisvalt lepinguid sõlmida, kuid see vaade hakkab kaduma; nii sõlmis Kanaada iseseisva lepingu Ameerika Ühisriikidega juba 1923.a. ja 1926.a. Imperial Conference järeldukel on igal Briti ilmariigi autonoomsel osal /dominioonil/ õigus sõlmida rahvusvahelisi lepinguid iseseisvalt.

Kokku võttes näeme, et rahvusvaheliste lepingute ülesanne on luua, muuta ja lõpetada rahvusvahelist suhet. Rahvusvahelist lepingut võib sõlmida "expressis verbis", kuid sama tähenduse annavad konkludenttoimingud ja teatud tingimustel "vaikimine".

3. Vormiline külg. Rahvusvahelise ja siseõiguse vahetõrge lepingute suhtes vajab selgitust, sest rahvusvaheline õigus on mitmel maal, nagu meilgi, osa siseõigusest. Rahvusvahelise õiguse normid luuakse lepingutega. Rahvusvaheline leping kujutab enesest, niipea kui ta omandanud kohase vormi, maksvat seadust. Mõl ajal leping maksma hakkab siseõigusena, on tähtis küsimus ja vastus sellele oleks järgmine. Vanal ajal hakkas leping juba tema alla kirjutamisega maksma. Praegu pole see reegel enam maksev, nüüd hakkab leping maksma, siseriiklikult igatahes mitte varem, kui ta ratifitseeritud, milleks leping vajab harilikult seaduseandliku kogu nõusolekut. Kuid ka seegi pole enam vastuvaidlematult õige, sest allakirjutatud ja parla-

mendi nõusolekul ratifitseeritud leping ei astu igakord jõusse, kui ratifikatsioonikirjad jäävad vahetamata ehk deponeerimata; seega ratifikatsioonikirjade vastastikune vahetamine on praegusel ajal oluline moment lepingu jõusse astumisel.

Meil on ses suhtes teatud ebaselgus ja nimelt: pärast Riigikogu poolt lepingu kinnitamise seaduse vastuvõtmist, ilmuvad kõik meie rahvusvahelised lepingud automaatselt "Riigi Teatajas", mis läbi nad muutuvad 10 päeva pärast "Riigi Teatajas" ilmumist maksvaiks ja kohustavaiks meie kohtutele ja sisevõimudele, vaatamata, kas leping ka rahvusvaheliselt jõusse on astunud ja tõsiseks rahvusvaheliseks õiguseallikaks muutunud. Küsimus on praktiliselt tähtis puht-juriidiliste lepingute korral, nagu seda on kurjategijate väljaandmise ja kohtuliku abiandmise lepingud. Nii sõlmiti Eesti, Soome, Läti, Poola vahel 17.märts.1922.a. poliitiline leping, mis meil ratifitseeriti 8.mail 1922.a. ja mis on trükitud "R.T." 25.IV.1922.a. Leping ise näeb ette, et ratifikatsiooni kirjad deponeeritakse Varssavis. Et Soome pole lepingut ratifitseerinud, siis pole meie Poolale teatanud oma ratifitseerimisest, mille järeldusel Varssavi leping juriidiliselt pole veel maksmata hakanud, vaatamata, et ta "R.T." avaldati.

Säärase anomaalia kõrvaldamiseks peaks kinnitamiseseaduses lepingu jõusse astumise aega eraldi täpsamalt väljendatama. Sest et ka meil on üldreegel õige: leping hakkab siseõiguslikult maksmata mitte enne kui ta rahvusvaheliselt on maksmata hakanud.

Kas rahvusvaheline leping seob /kohustab/ riiki või ka üksikuid kodanikke või mitte, selle üle on palju vaieldud, ometi on peatuma jäädud seisukohale, et leping ei õigusta /kohusta/ üksikuid isikuid, vaid riike, sest inimeste kogu iseenesest ei moodusta rahvusvahelist subjekti.

Rahvusvahelises elus ei ole mitte reeglit, kuidas rahvusvaheline tahe peaks saama ilmutatud. Sellepärast võib kokkulepe sõlmida kirjalikult, mis ka tarvitata, aga ka suusõnaliselt. Üldine nähtus on, et rahvusvahelised lepingud fikseeritakse kirjalikult, sest riigi esindaja isik on muutuv ja suusõnaline lepe võib ununedes kaotada täpsuse. Siit tekib keele küsimus, sest harva on kahel riigil ühine keel /nagu seda on Prantsusel ja Belgial, Ameerika Ühisriikidel ja Britil, Portugalil ja Brasiilial, Hispaanial ja Argentiinal, Saksal ja Austrial/.

Sellest järgneb vajadus leida ühist keelt otsekoheses mõttes. Keskajal oli selleks ladina keel, milles on kirjutatud ka Westfali rahuleping 1648. a. Nimwegeni rahust alates /1678. a./ pääseb prantsuse keel mõjule, kuna ta on täppis ja arenenud, eriti rahvusvahelise viisakuse ja jurii-diliste mõistete jaoks. Suurelt mõjus selleks kaasa ka prantsuse kultuuri domineeriv mõju 18. ja 19. sajanditel. Viimasel ajal pärast Versailles'i lepingut on teiseks rahvusvaheliseks ametlikuks keeleks inglise keel. Tegelikult on idamaade lepingutes ka varemini juba maksev olnud üldkeelena inglise keel. Vähema ulatusega leping tehtakse ka lepinguosaliste eneste keeltes bilinguaalselt kahes keeles, kusjuures oma sisetarvituses igaüks võtab aluseks oma keele.

Et arusaamatusi vältida, lisatakse sagedasti juurde veel kolmas, mõlematele arusaadav võõras keel, kas ametlikult või tõlkimise abinõuna. Meil on rida ühekeelelisi - prantsuse-, inglise-, saksa- ja venekeelseid lepinguid; on ka kahekeelelisi, nagu eesti-läti, eesti-tsehhikeelseid Keele tarvitamine oleneb juhusest, milline keel on delegaatidele arusaadavam. Tartu sanitaarleping 1922. a. on eesti- ja lätikeelne, kuna üldkeeleks on saksakeelne lisatekst, mis kahtluse korral on otsust andev. Kui erapooletu keel puudub, siis loeb igaüks algkeeleks /autentseks/ oma keele.

4/ Tehniliselt võivad lepingu kujud olla mitmesugused. Rahvusvaheline kokkulepe sünnib harilikult vormilise akti teel, mis saavutatud pärast lühemaid või pikemaid läbirääkimisi. Kokkuleppe saabumine teeb läbi, nagu nägime, kolm staadiumi. Vormilisel aktil on teatud elemendid, kindel vorm. Täiuslikud konventsioonid vormi mõttes on Haagi konverentsi lepingud ja Ahvenamaa saarte neutraliseerimise leping /ka Tartu rahuleping on vormiliselt küllalt eeskujulik, vastab üldistele rahvusvahelise õiguse teoreetilistele nõuetele/. Lepingul on 3 osa: 1/ sissejuhatus/préambule 2/ tekst ise ja 3/ lõppartiklid, kus kõneldakse vormi küsimusest.

Sissejuhatuses loetakse üles: a/ osa võtnud riigid; b/ lepingu sõlmimise siht; c/ delegaatide nimed ja toonitatakse, et d/ delegaatide volitused on läbi vaadatud ja et need on leitud tehtud olevat heas ja tarvilikus /en due et bonne forme/ vormis.

Nii lausub Tartu rahulepingu sissejuhatus:

a/ Eesti ühelt poolt ning Venemaa teiselt,

b/ juhitud kindlast tahtmisesest nende vahel tekkinud sõda lõpetada, otsustesid rahuläbirääkimistesse astuda ning võimalikult pea kindla, ausa ja õiglase rahu teha ja määrasid selleks oma volinikkudeks:

c/ Eesti Demokraatliku Vabariigi Valitsus - /delegaatide nimed/, Venemaa Sotsialistliku ja Föderatiivse Nõukogude Vabariigi Rahvakomissaride Nõukogu - /delegaatide nimed/.

d/ Nimetatud volinikud, kokku tulnud Tartus, leppisid, pärast vastastikust volituste ettenäitamist, mis tarvilikus vormis kokku seatud ning täitsa korras olevateks tunnistati, järgnevas korras kokku".....

Sissejuhatusele järgnevad lepingu sisulised artiklid, mis jagunevad paragrahvideks, punktideks, lõigeteks, kus üksikasjaliselt üles loetakse, milles nimelt kokku lepiti. Üksikute artiklite seletuseks võib sisse võtta täiendusi, lisasid, seletusi, kas otse artiklite järel või lepingu lõpus.

Vormilised või lõppartiklid sisaldavad rea küsimusi ratifitseerimise ja lepingu jõusse astumise kohta, kas lepinguga võivad kolmandad riigid liituda jne.

Lõpuks järgneb lepingu sõlmimise aeg, koht, allkirjad ja isiklikud pitsbrid.

Pitsbrid on nüüd oma tähenduse kaotanud /vanasti olid nad väga olulised, kui kirjutada ei osatud/, kuid nad püüvad traditsioonina, millest siiski kõrvale kaldutakse. Pitseri kuju pole kindlaks määratud.

Peale vormiliste lepingute on võimalik rahvusvahelisi lepinguid sõlmida veel nootide /kirjade/ vahetamise läbi välisministrite või saadikute vahel. Need kirjad võivad olla puhtametlikud või vähemvormilised, verbaalnoodid.

Diplomaatilise korrespondentsi vormi õpetus on väga arenenud ja mängib suurt osa rahvusvahelises elus.

5. Ratifitseerimine on lepingu kinnitamine riigipea poolt, demokraatlikkudes riikides seaduseandliku asutise poolt eelkäinud heakskiitmisel. Säärane heakskiitmine on pea igas riigis praegusel ajal vajalik, välja arvatud autokraatlikud maad, kus monarhil üksinda on ratifikatsiooni õigus. Leping leiab kinnitust meie eriseadusega, mis vastu võetakse kolmel lugemisel. Lepingu teksti muuta ei või, võib ainult reservatsioon teha. Kinnistuseseadus ise on lühike: "§1. Leping see ja see /täppis nimetus/, tehtud seal ja seal, sel päeval, tunnistatakse kinnitatuks.

§2. Seadus astub jõusse kuulutamise päevast arvates".
1919.a. vaherahu leping ja pantvangide vahetamise leping
Venega pandi maksma ratifitseerimata.

Millal leping maksma hakkab, kas siis, kui ta alla kirjutatud või ratifitseerimise päevast, s.o. kas on tal retroaktiivne mõju, on vaieldav. Üldreegel on, et leping astub jõusse allakirjutamise päevast alates retroaktiivselt, kuna allakirjutamise päevast ratifitseerimiseni kulub harilikult hulk aega. Hatschek aga arvab, et see pole õige kui luuakse retroaktiivsuse fiktsioon, sest tegelikult ei hakka leping maksma enne ratifitseerimist.

Rahvasteliit on oma põhikirja §18 põhjal sisse toonud lepingute avalikkuse nõude: kõik lepingud, et olla rahvusvaheliselt maksvad, peab registreeritama Rahvasteliidus.

Esimene, teine ja kolmas Rahvasteliidu täiskogu on püüdnud registreerimise juriidilist mõju selgitada. Ühed arvavad, et lepingu pooled on seotud juba lepingu ratifitseerimisega, kuid nad ei või selle täitmist nõuda rahvusvahelises kohtus enne registreerimist; teised - pooled seotakse lepinguga peale registreerimist retroaktiivselt ratifitseerimise ajast; kolmandad - leping on ratifitseerimisega jõuline niivõrd, kui ta Rahvasteliitu pole puudutanud; neljandad - leping astub jõusse alles siis, kui ta on Rahvasteliidu sekretariaadis registreeritud; lepinguid, mida pole seal registreeritud, ei võeta Rahvasteliidus teatavaks ja nad pole kohustavad. - Tegelikult maksab esimene vaade, olgugi, et Rahvasteliidu ja üldise arenemise seisukohalt eeldatavam on neljas vaade.

6/ Lepingu maksvuse kestvusel tõuseb üles lepingu tõlgitsemine, mis ühendatud raskustega, nagu iga juriidilise akti interpretatsioon, kuna sagedasti otsustav on rahvusvahelises elus üksnes poolte eneste arvamine. Soovitatakse, et rahvusvaheliste lepingute tõlgitsemine sünniks rahvusvahelises kohtus. Tõlgitsemine on kokkuleppe mõtte selgitus üllesseatud meetoditel, mis mõttes ka tõlgitsemine on kas grammatiline, dogmaatiline, ajalooline, loogiline. Lawrence aga toonitab õieti, et kõik üksikasjalised keerukad reeglid on pigemini kasutatud rahvusvahelises elus ja väärtus oleks ainult kõige lihtsamatel reeglitel: 1/ üldsõnu tuleb võtta üldmõttes, 2/ tehnilisi sõnu - tehnilises mõttes ja 3/ lepinguid tuleb tõlgitseda nõnda, et see lepingu üldvaimuga kokkukõlas oleks.

Eriküsimus on, millal on lepingud tühised. Varemini

õpetati: leping pole maksev, kui esindaja volitusest üle astus, kui volinik eksis, või kui teda füüsiliselt kui isikut sunniti alla kirjutama. Teine asi on, kui riiki sunniti. Viimasel juhtumil on leping igatahes maksev ka nüüd, sest vägivald teise riigi kallal, kui ta sünnib teatud reeglite järele, ei ole õiguse vastane. Versailles'i rahulepingu art. 293 näeb aga juba ette, et ka sõja surve võib mitte-seaduslikuks tunnustatud saada. Praegusel ajal ei avalda saadiku volitusest üleastumine, saadiku eksimine ja surve saadiku otsustavat mõju, sest peamoment on lepingu vaba ratifitseerimine riigi keskvalitsuse poolt.

7. Lepingu kustumine võib sündida: 1/ kui leping täidetud, näit. objekt üle antud; 2/ tähtaja saabumisega, kui leping oli sõlmitud kindla tähtaja peale; 3/ kui resolutiivtingimus kätte jõuab; 4/ kui objekt ehk asi, mille kohta leping käis, on läinud kaduma; 5/ uue kokkuleppe läbi ja 6/ ühekülgse deklaratsiooni läbi, kui olud põhjalikult muutunud. Viimase /6/ vastu on vaidlusi tõstetud. Seletatakse: leping sõlmitakse ainult aja peale, kuni kestab senine olukord. Näit. 1856.a. Vene tunnistas neutraliseerituks Musta mere; 1870.a. aga deklareeris ta, et loobub neutraliseerimiskohustustest, kuna olud on vahepeal põhjalikult muutunud. Säärase Vene sammu õigustamiseks on seletatud, et reegel "pacta sunt servanda" ei või vastu käia riigi algõigusele oma olemasolu kindlustada; käib lepingu riigi eluliste huvide vastu või riivab riigi elulisi huviseid, siis võib riik lepingust ühekülgsest loobuda. Sellel vaatel on hulk pooldajaid, kuid veel rohkem vastaseid. Ka 1870.a. Londoni konverents eitas seda, toonitades riikidevaheliste kokkulepete enneaegse lõpetamise võimalust ainult kõikide poolte nõusolekul.

Riigi lepingu lõpetamisele avaldab mõju sõda: neist ühed lepingud kaotavad jõu igaveseks ajaks, teised suspendeeritakse, lükatakse tegevus edasi rahuni.

Lepingu ulatus. Lepingu ulatuse juures tuleb arvestada ulatuse muutust: a/ subjektide, b/ objektide, c/ aja ja d/ ruumi suhtes.

Subjektide suhtes võib lepingut laiendada riigi peale, kes pole lepingu sõlmimisest osa võtnud ega lepingule alla kirjutanud. Lepingu laiendamine sünnib riigi soovil, kes juurde tahab astuda, ning lepingu algsõlmijate nõusolekul; omavoliliselt ei saa oleva lepinguga liituda.

Rahvusvahelises elus on lepingud kahesugused:

1/ Lahtised - mida omaks võivad võtta ka teised riigid. Säärane kolmanda riigi juurdeastumine kannab liitumise /ühinemise/ nime.

Liitumises tehtakse vahet a/ "adhesio" ja b/ "accessio" vahel.- Veel Fr Martens toonitas, et "adhesio" /prisojedinenie/ on ühe riigi deklaratsioon, et ta oleva lepingu kohustustest osa võtab, ilma et ta pooleks muutuks, kuna "accessio" /pristuplenie/ aset leiab, kui riik, liitudes, muutub sõrarseks kontrahendiks nagu teised allakirjutanud pooled. Uuemad autorid sellist vahet ei tee. Ka Ahvenamaa saarte neutraliseerimise konventsioonis on tarvitatud niihästi "adhesio", kuid ainult sõnade sünonüümsuse tõttu, et ära hoida kordumist.

2/ Kinnised lepingud, mida teised omaks ei saa võtta. Objektide järele võib leping muutuda enamsoodustuse alusel; kui üks lepingriik annab kolmandale riigile paremad tingimused, siis need tingimused lähevad ka teise lepingriigi peale üle.

Leping ulatuse aja järele võib muutuda sel teel, et tähtajalist lepingut võidakse pikendada või enne tähtaega üles öelda. Rahuleping on küll lepingu tekstis "igavesena" nähtud, ometi on ta ajaline, ja nimelt ilma kindla tähtajata, maksev kuni järgmise sõjani. Tähtajalised on harilikult kaubalepingud, mida võib pikendada või enneaegu üles öelda.

Leping võib muutuda maala järele: muretseb riik maad juurde, siis kandub sinna vanade /maksvate/ lepingute mõju. Selles mõttes kõneldakse lepingu piiride liikuvusest.

Erilise küsimuse alla käib lepingute sanktsioon /kindlustamine/, mis asjus vaated ajaloo kestel muutunud. Varemni kindlustati lepingut vandega, pantvangidega, käemeestega kolmandate riikide poolt või riigi territooriumi üleandmise läbi. Sisa kuuluvad mitmed kindlustuse lepingud kolmandate riikide poolt.

a/ lihtgarantii või b/ kollektiivgarantii. Liht- ja kollektiivgarantii vahe seisab selles, et kollektiivgarantii juures garandid on kohustatud teotsema ainult siis, kui kõik garandid seda teevad, kuna lihtgarantii juures iga kindlustaja on õigustatud ja kohustatud kindlustust teostama. Garantii aluseks on kas riigi erapooletus, võlad kohuste täitmine. Rahvusvahelist garantiid tarvitatakse vähesel määral, eriti vähe pärast maailmasõda, kus isegi Belgia erapooletuse asjus keegi enam garandiks ei astunud ning üldse ära kaotati 75 aastat kestnud Belgia alaline

kindlustatud neutraliteet.

Peale lepingute sünnib veel rahvusvaheline läbikäimine harilikult kirjalikul teel. Need kirjad nimet. nootideks ja adresseeritakse harilikult mitte asutisele, vaid isikutele. Peale selle võivad ka veel personaalsed kirjad teatavat osa etendada. Teiselt poolt sünnib ka asjaaamine suusõnaliselt, mis pärast memorandumi näol fikseeritakse. Saadik on kohustatud pärast kõik kirja panema, mis ta on rääkinud rahvusvaheliste ülesannete täitmisel. See üleskirjutamine on väga tarvilik diplomaatilises teenistuses.

RAHVUSVAHELISE LIIKLEMISE ORGAANID.

Ajalugu ja süsteem.

1. Ajalugu. Rahvusvahelise õiguse osa, mis käsitleb läbikäimise organeid ja korda, kannab üldiselt diplomaat- ja konsulaarõiguse nime. Alalised liiklemised rahvaste vahel võisid tärgata alles sellest ajast peale, kui kõik riigid tundsid end olevat sarnased rahvaste peres. Varemini olid seda ainult juhuslikud agendid, mida tunneb juba vanem aeg. Kreeklased saatsid välismaale poliitiliste ülesannetega saadikuid. Roomlased määrasid läbikäimiseks teiste rahvastega saadikuid "legati" või "oratores". Neil saadikutel oli üldiselt tunnustatud puutumatus, nad ei allunud kohule riigis, kuhu neid saadeti, kuid, nagu õieti tähendab prof. Martens, need õigused kandsid usulist ilmet, kuna saadikuid peeti isikuiks, kes on jumalate erilise kaits e all. Selle kohaselt saadiku haavamine ei olnud mitte kuritegu läkitaja riigi vastu, vaid jumala ja usu vastu. Diplomaatilised agendid ei kandnud tol ajal veel ametlikku ilmet. See ülesanne pandi mitte üksi riigimeeste, vaid ka kunstnikkude ja isegi naiste peale. Oma meetodite poolest liiklemine oli avalik. Ka "jus feciale" ei sisaldanud mingit kinlat juriidilist reeglit.

Esimesed alalised saadikud määrati paavsti poolt keskajal Saksa-Rooma riigi valitsejate juurde ning türklastelt võidetud ristiusu maadesse. Paavstid seadsid sisse ka frankide kuningate juures oma alalised esindajad. 15. sajandi lõpul, kui Euroopas poliitilised suhted tervenesis, kujunes komme alalisi saatkondi pidada Lääne-Euroopa riikide vahel, kõigepealt poliitiliselt ühtlaselt huvitatuil mail, nagu Prantsus- ja Inglismaa, Hispaania ja Prantsus-

maa jne. Aastal 1520 Saksa keiser ja Inglise kuningas sõlmisid isegi lepingu vastastikusel alusel saadikute pidamiseks, "et oleks võimalik nende kaudu saada paremaid teateid". Üldiselt muutus alaliste diplomaatiliste esindajate saatmine kestvaks pärast Westfaali rahu, mille arendamiseks eriti kaasa aitas kardinaal Richelieu kui osav saatkondade organiseerija. Ühes sellega kujunes ka diplomaatiline õigus ja arenes diplomaatiline korpus.

Suurte raskustega oli ühendatud Euroopa saadikute määramine idamaile ning ka praegu veel on ainult Türgil, Persial, Hiinal, Siamil ja Jaapanil oma esindajad Euroopa riikides

Paralleelselt diplomaatilise õiguse arenemisega, kui riigi politiliste ja üldhuvide esindusega, tärkas ka konsulaarõigus, kui riiklik esindus sotsiaalse valitsemise ja majanduslike huvide kaitsmise alal. Mitmed näevad konsulite algust juba Vana Kreeka "prokseenides" ja Rooma "patronides", kelle ülesandeks oli Ateenas ja Roomas välismaalaste eest hoolt kanda. Kuid nad ei ole välisriikide agendid, vaid kohapealsed välismaalaste komissarid. Konsulaarasutiste algust tuleb leida keskajal, kus ristisõidud Euroopa rahvaid mussulmani maile viisid, kaubandusliku liiklemise elavust kaasa tuues. Eriti palju selliseid kaupmehi saatsid välja Itaalia vabariigid, nii et välismail terved nende kaupmeeste koloniid tekkisid. Omavaheliste tülide lahendamiseks valisid ka väliskaupmehed Itaalias, Prantsusmaal ja Hispaanias oma keskest erilisi kohtunikke, keda nimetati "consuls de marchands". Sama kord pandi ka maksma Aleksandrias, Türuuses ja teistes Ida linnades asutatud kaupmeeste koloniides. Kui aga türklased Kreeka vallutasid, hakkasid nad kitsendama kaupmeeste õigusi ning lubasid seni tavaõiguse alusel välja kujunenud eesõigustatud korda maksma jääda ainult eriliste lepingute põhjal, mis kapitulatsioonide nime kandsid.

Säärased kapitulatsioonid kestsid edasi kuni viimase ajani Türgimaal, lõppedes alles Türgi vabariigi väljakulutamise ja edasi kestes veel praegu Persias ja Hiinas, olgugi, et 1926.a. Hiina rahvuslik liikumine nõuab välismaalaste eesõigustatud seisukorra kaotamist. XIV sajandil toodi konsulite instituut ka Idast üle Lääne-Euroopa riikidesse ning 1402.a. näeme Londonis Itaalia konsulit. Hansa määras linnadesse, kus asusid tema kaubaladud, erilisi esindajaid, alderman'isid, kelle hooleks oli, nagu konsulitelgi, oma kaubakolonii liikmete üle tsiviil- ja kriminaalkohtupidamise õigus. Kuid vana režiim pani vähe rõhku konsulite võrgu arendamise peale ning kuni XIX sajandi alguseni oli konsulite seisukord väga ebamäärane.

Veel läinud sajandi keskel kaebasid konsulid Londonis, et nende seisukord on väga raske; ärimehed ei tunnista neid oma liiki kuuluvateks, kuna kõrgem seltskond neist samuti kuidagi teada ei taha. Majandusliikude sidemetega arenemise- ga läinud sajandi jooksul kõvenes siiski konsulite seisukord ja juba Chateaubriand võis ütelda, et diplomaatide ajajärk on lõppemas, algamas on konsulite aeg.

Selle liikumise järelduseks oli diplomaat- ja konsulaar- teenistuste ühtlustamine riigiõiguses ja niipalju kui võimalik ka rahvusvahelise õiguse seisukohalt, mis teostamist leidis kõige teravamalt enne sõda Saksamaal, pärast sõda uutes riikides ja 1924.a. ka Ameerika Ühisriikides 24. mail 1924.a. seaduse järele, millega diplomaatiline ja konsulaar- teenistus ühendatakse üheks välis teenistuseks. Meil maksab juriidiliselt veel praegu 1903.a. Vene konsulaarseadus, mis on ainult vähe muudetud 1858.a. konsulaarkorraldus ja mis loomulikult on väga vananenud ja puudulik. Selle järe- le oleks küll konsulaar teenistus diplomaatilisest teenis- tusest täiesti lahutatud, kuid meie praksis, mis sanktsio- neeritud Riigikogu poolt välisesinduste koosseisudega, ei näe mingisugust erilist õiguslikku vahet konsulaar ja diplomaatilise teenistuse vahel. Rahvusvaheliselt on aga siiski mõlema teenistuse vahel terav õiguslik piir, na- gu allpool näeme.

2. Süsteem.

Rahvusvahelise liiklemise organid võivad olla rahvus- likud või rahvusvahelised. Esimesed on ühe riigi poolt mää- ratud ametnikud, kuna teised on rahvusvaheliselt riikide kokkulepete läbi loodud eriorganid või komisjonid. Rahvus- vahelise liiklemise natsionaalsed organid jagunevad omakor- da juhtivateks ja täidesaatvateks organiteks, kusjuures juhtivate organite hulka kuuluvad riigipea, välisminister ja teatud määral ka seaduseandlikud asutised, eriti nende väliskomisjonid. Täidesaatvad organid on kas alalised või ajutised. Alalised on kas üldpoliitika agendid-diplomaadid või sotsiaal-majanduslikud konsulid. Saadikutel on n.n. diplomaatiline karakter ehk laad. Ajutised organid on kas diplomaatilise laadiga või ilma. Diplomaatilist laadi or- ganite hulka kuuluvad rahvusvaheliste komisjonide, konve- rentside ja kongresside liikmed ning Rahvasteliidu delegaa- did.

Ilma diplomaatilise ilmeta on erikomissarid rahvusvahe- listes tehnilistes ettevõtetes, näit. näitustel, ning sõ-

durid sõjas. Rahvusvahelised liiklemise organid jagunevad kolme suurde ossa: 1/ õigustloovad /rahvusvahelised kongressid ja konverentsid, rahvusvaheline kohus Haagis ja Rahvasteliit/, 2/ õigusemõistjad /vahekohtud, alaline rahvusvaheline kohus Haagis/ ja 3/ valitsemise organid, mis omakorda jagunevad rahvusvahelisteks komisjonideks ja sihtliitudeks. Komisjonidest on tähtsamad jõe-, sanitaar- ja finantskomisjonid, kuna sihtliidud ehk unioonid teetsevad liikumise, kaubanduse ja tööstuse, sotsiaalpolitiliste ja teaduste aladel. Nende üksikute rahvusvaheliste organite kompetentsi juures peatume rahvusvahelise valitsemise õiguse käsitamisel.

Liiklemise tingimused.

1. Rahvusvahelise liiklemise organite tegevuse eeltin-gimuseks on ühelt poolt nende määraja tahe või otsus, teiselt poolt aga nõusolek neilt mailt, kus rahvusvahelisel organil teotseda tuleb, arvesse võttes üksikute maade ja riikide suveräniteeti, sest rahvusvahelise liiklemise organite tähtsaim õigus on eksteritorialiteet. Eksteritorialiteet laiemas mõttes sisaldab eneses kaks all-õigust: a/ puutumatus /droit d'invialabilité/ ja b/ eksteritorialiteeti kitsamas mõttes /droit d'exterritorialité/.

Puutumatus tähendab kõvendatud kriminaalkaitset viisakuse ehk courtoisie reeglite järele teise riigi esindajale, nagu seda määrab ka meie N.S. §261 ja kriminaalseadustiku eelnõu §106.

Välisriigi esindaja puutumatus ei olene aga mitte kohalisest seadusest, vaid see on muutunud rahvusvaheliseks õiguse reegliks, aastasadade jooksul tõendatud lõpmata paljude pretsedentide läbi, mis muuseas väljendub üldiselt kogu diplomaatilise korpuse protestis, kui mõne välisesindaja puutumatus on rikutud. Sel puutumatusel on siiski omad piirid. Nii näit. on lubatud omakaitse pealetükkija välisriigi esindaja vastu, sest esindaja, kes teise õigusi ei austa, ei või nõuda lugupidamist ka enese isiku vastu. Praegu on siiski välisesindajate puutumatus kui ka välisesindajate poolt kohaliste seaduste rikkumine muutunud väga haruldaseks asjaks. Varemini tuli seda sagedamini ette, eriti Idamaal. Muu seas maksis veel hiljuti Türgimaal komme, et selle riigi saadikud, millega sõda algas, ei lastud mitte välja, vaid pandi kinni Seitsme Tornilossi.

Eksterritorialiteedi õigus /kitsamas mõttes/ tähendab mitteallumist asukoha seadustele ja võimudele. Seda õigust omal ajal põhjendati fiktsiooniga, et võõra riigi esindajad, välismaal viibides, püsivad siiski oma riigi pinnal. Tõeliselt ei ole eksterritoriaalsuse põhjus mitte selles fiktsioonis, vaid rahvusvahelise läbikäimise huvides. Eksterritoriaalsusest järgnevad esiteks mitteallumine kohalikele politseivõimule, teiseks vabastamine kohalikkude maksude maksmisest, kolmandaks kriminaal- ja tsiviilõiguslikult mitteallumine kohalikele kohtule. Neil kõikidel õigustel on ka oma piiramised. Nii allub ka eksterritoriaalne isik välismaal üldistele politsei reeglitele, mis heaoleku huvides maksta pandud. Näit. liikumise ja julgeoleku mõttes on politseil õigus liiga kiiresti või ebareeglipäraselt sõitvat eksterritoriaalsuse nautijat kinni pidada ja õiguspäraselt sõitma sundida, vastasel korral tema sõitmist väevõimuga võimatuks teha. Teiseks maksude suhtes ei käi vabastamine asuriigis omandatud esindaja isiklike kinnisvarade kohta.

Kuid kohtu jurisdiktsioonile allumine on juba täielikum ja mingil tingimusel ei allu esindajad asuriigis kohalikele kohtule, ei kriminaal- ega tsiviilasjus. Juba Montesquieu tähendas, et "saadikud on riigipea sõnakandjad, kes neid läkitanud ja see sõna peab olema vaba. Neile võiks süütegusid kaela luuletada, kui nad kriminaalkohtu alla käiks. Neile võiks võlgasid ette heita, kui neid võla pärast arreteerida võiks". Siiski riigid ei jää mitte ükskõikseteks saadikute osavõtmisel poliitilistest kuritegudest, mille puhul saadikute vastu ajaloo kestel teravad abinõud tarvitusele on võetud. Meie seaduse järele määratakse, et süüdistust välisriigi saatkonda kuuluvate isikute vastu ei võeta ette ilma süüdistatava ülemusega diplomaatilise läbikäikimiseta.

Sama reegel maksab ka tsiviilprotsessis, eriti tsiviilprotsessi §225 põhjal, mille järgi välisesindajate vastu ei saa tsiviilõiguslikku nõudmist tõsta ja kodanikud, kellel sääraseid nõudmisi on, peavad pöörduma välisministeeriumi poole, mis nõudmise sisulise rahuldamise eest peab hoolitsema. Tsiviilkohtule mittealluvusest on erandiks juhtumid, esiteks, kui diplomaatiline agent ka selle riigi teenistuses on, kus tema asub, või selle alam on, ja teiseks, kui temal selles riigis on kinnisvara, või kui tema kaubanduslikke operatsioone toimetab. Säärasel korral on võimalik

välisesindajate vastu nimetatud suhetes tsiviilnõudmist tõsta.

Kuid igal teisel juhul puudub saadikul isegi õigus loobuda kohalise kohtu alla mittekuuluvusest, sest see eesõigus pole mitte tema isiklik, vaid riigi eesõigus, keeda tema esindab.

Juhtivad organid.

1. Selle nime all tuleb mõista neid riigi natsionaalseid võimusi, kes on õigustatud ja kohustatud esindama riiki väljaspool. Siia kuuluvad: 1/ riigipea, 2/ välisminister, 3/ erikordadel parlament.

Riigipea. Vanemal ajal loeti, et ühtlaselt riikidega on ka riigipead, nimelt kuningad ja presidendid, rahvusvahelised subjektid. Nüüd aga peetakse neid oma rahva esimesteks esindajateks välissuhetes, millest tingitud nende eriline seisukoht, nii jurisdiktsiooni kui ka au ja tsereemoniaali suhtes. Ei ole tegelikku vahet selles mõttes päritavate riigipeade ehk monarhide ja valitavate ehk presidentide vahel, olgugi, et tseremoniaali mõttes, eriti monarhilistel mail, kuningatele ja nende perekondadele suuremat austust üles näidatakse kui presidentidele, vähemalt prioriteedi mõttes. Riigipeal on riiki esindades teoreetiliselt "jus representationis omni modae", ning ainult suveräänse riigi pea omab rahvusvahelise esinduse õigusi. Seda õigust võib riigipea aga teostada ainult kokkukõlas riigi põhiseadusega. Kuid välisriigid ei ole kohustatud selgitama, mil määral riigipea täidab läbikäimisel põhiseaduse nõudeid ja kitsendusi; tema sammude õigusepärasust võetakse legaalse presumptsioonina. See viimane reegel on mitmetpidi küll piiratud ning loetakse, et ka tuntud fakte peab rahvusvahelises elus arvesse võetama riigipea võimu kitsendamisel. Säärane tingimus on oluline, eriti ühenduses võimu kaotamisega riigipea poolt, sest ainult faktiline riigipea võib esindada oma riiki. Siinjuures on aga mõõduandev rahvusvaheline tunnustamine ja teatavatel kordadel riigipea ning tema poolt nimetatud esindajad võivad saada veel loetud riigi esindajateks rahvusvaheliselt, olgugi, et nad siseriigis on kaotanud igasuguse võimu. Nii teotsesid näit. Vene ajutise valitsuse poolt nimetatud Vene saatkonnad välismail, eriti Ameerikas, veel kuni 1921. aastani, sõlmides Venemaa nimel kohustusi, isegi finantsilist laadi.

Tavaliselt sõlmitakse riigipea nimel lepingud ja tema poolt nimetatud riigi esindajad; teiste riikide esindajad akkrediteeritakse riigipea juurde, kui riigi põhiseadus seda teisiti ei määra. Nii näit. Šveitsis on riigi esindamine kogu valitsuse - föderaalnõukogu - käes, kelle nimel ka lepingud tehtakse ja kelle juurde ka saadikuid akkrediteeritakse. Ka Ameerika president loeb, et saadikud on nimetatud Ameerika valitsuse juurde, mitte aga tema juurde isiklikult. Esindused kuningate juures ja kuningate nimel on aga isiklikud, mis avaldub selles, et presidentide vahetusel kas oma kodus või asuriigis ei nõuta volituste uuendamist, kuna kuningate vahetusel volitused tulevad uuendada.

Riigipea naudib rahvusvahelisi liiklemise eesõigusi täiel kujul, s.t. tema on puutumatu ja eksterritoriaalne. Need mõlemad eesõigused laiendatakse ka tema perekonna liikmete ja saate /suite/ peale võõras riigis viibimise puhul. Reisib aga riigipea välismaale incognito, siis ei käi tema kohta incognito viibimise kestel eesõigustuse reeglid. Samuti loetakse ka endised riigipead, kes on lahkunud ametiaega ära teenides või troonilt kõrvaldatuna, eraisikuteks, olgugi, et neile ka pärastpoole rahvusvahelises elus teatud viisakus ja vastutulek osaks saab. Asevalitseja ehk regent omab samu eesõigusi mis valitseja ise. Vaheldavad on riigipea õigused, kes sõja ajal vangl langenuid. Kuid igatahes ei ole mingit õigust puutumatuseks ega eksterritoriaalsuseks neil riigipeadel, kes teise riigi teenistusse astuvad.

Peale üldise puutumatuse ja eksterritoriaalsuse omab riigipea veel takistamata läbikäimise õigust oma maaga sifritelegrammide, kullerite ja erisaadikute kaudu. Küsimus aga, mil määral riigipea on õigustatud välismail valitsemise akte toime panema, oleneb täiesti oma riigi põhiseadusest, kuna rahvusvahelise õiguse poolt selleks mingisuguseid takistusi ei ole. Ta võib ka välismail olles valitsuse akte toime panna või alla kirjutada.

Kuid üldise arvamise järele puudub välismaal viibival riigipeal õigus kohut mõista oma saate üle juba sellepärast, et praegusel ajal tsiviliseeritud mail kohtufunktsioon oma kodanikkude üle ei ole riigipea käes, vaid erikohute käes, mis aga välismaa pinnal funktsioneerida ei või, kui selleks riikide vahel eriline kokkulepe puudub.

Välisminister. Välisminister on valitsuse liige, riigipea

gipea parem käsi, kelle eriliseks ülesandeks on välissuh- teid korraldada. Tema tegevus ja kompetents erineb üksiku- tes riikides ühenduses valitsuse konstruktsiooniga. Meil on välisminister valitsuse liige, kellel peab olema mitte ainult riigivanema poolehoid, vaid ka usaldus Riigikogu poolt.

Välispolitika küsimuses saab välisminister juhtnööre niihästi kogu valitsuselt kui ka riigivanemalt, kusjuures aga välisministri ülesandeks on välispoliitikat juhtida ko- gu valitsuse poolt heakskiidetud juhtnööridel. Välisminist- ri käes on ka välislepingute ettevalmistamine, kuna nende lõplik heakskiitmine sünnib valitsuse poolt enne kui leping alla kirjutatakse.

Välisminister üksi kontrasigneerib kõik valitsuse poolt väljasaadetavad rahvusvahelised aktid, millel riigivanema allkiri. Viibides välismail, omab ka välisminister, tema perekond ja saade samu eesõigusi mis riigipea, s.o. puutu- matust ja eksterritoriaalsust.

Välisministeeriumi keskasutise konstruktsioon üksikuil mail on erisugune. Ka meie välisministeerium on mitu are- nemisjärku läbi teinud, võrsudes väiksest büroost, mis koosnes ühest ametnikust ja masinakirjutajast. Praegune meie välisministeerium koosneb kahest osakonnast: 1/ poli- tiline osakond ja 2/ administratiiv-juriidiline osakond.

1/ Politilisse osakonda kuuluvad: a/ politiline büroo, b/ informatsiooni büroo, c/ majanduse ja lepingute sõlmi- mise büroo ja d/ Rahvasteliidu büroo.

2/ Administratiiv-juriidilisse osakonda kuuluvad: a/ju- riidiline büroo ja b/ konsulaar-administratiiv büroo.

Rahvaesindus. On muutunud praktikaks, et iga väiksema- gi tähtsusega rahvusvaheline akt enne tema teostamist par- lamendi väliskomisjonile teatavaks tehtakse, kellel õigus on selle kohta oma arvamist avaldada, milline pole küll sunduslik, kuid harilikult valitsuse poolt tähelepanu leiab. Mõnel maal on parlamendi väliskomisjonil õigus erilisi uuri- musi välisasjade kohta toime panna, kus valitsuse esinda- jad ainult tunnistajatena esinevad, kui neid selleks kut- sutakse.

Säärane parlamendi osavõtt välispoliitilistest küsimus- test on uuema aja arenemise vili, kus välispoliitilised probleemid kitsast kabinetist välja toodi rahvaste üldiseks asjaks.

Ühes sellega on ka riigipeade ja nende ligemate kaas-

töoliste, välisministrite, puhtpolitiline osa märksa vähenenud ja n.n. saladiplomaatia, või mitmesuguste sepitsuste sõlmimine kitsama hooviringkonna keskel, on aset andnud avalikkusele ja demokraatlikule diplomaatiale, mis endiselt küll läbirääkimisi ka "in camera" peab, kuid mille tulemused on kohustavad ainult parlamentide heakskiitmisel. Sealjuures valitsused on kohustatud parlamentidele kogu asjaajamist "post factum" esitama, kui juba läbirääkimiste eneste kestel parlamendi väliskomisjon /tarbekorral ka kogu parlament/ nõusolekut juba ette pole andnud. Arvati, et avalikkuse maksmapanek rahvusvahelises elus igasuguse rahurikkumise hädahoju kõrvaldab, mis aga kaugeltki tõeks ei osatunud, sest ka parlamendid langevad vahel tunnete mõju alla.

Riigipea seisukoht välisesituslikult.

1. Riigipea "jus representations omnimodae" sisaldab eneses kaks pea-ala: esiteks lepingute sõlmimise, teiseks saadikute akkrediteerimise ja vastuvõtmise õigused.

Üldise rahvusvahelise kombe järele sõlmitakse lepinguid harilikult riigipeade nimel, nagu ka tema nimel sünnib riikide välisesindajate nimetamine ja teiste riikide esindajad määratakse tema juurde. Kuid säärane üldreegel sisuliselt allub üksikute riikide põhiseadustele, mis riigipeade õigusi mõlemal alal kas kitsendavad või oluliselt muudavad. Nii näit. Šveitsi põhiseadus näeb ette, et riigi esindamine ei ole mitte Šveitsi liitriigi presidendi, vaid kogu liiduvalitsuse - föderaalnõukogu - käes, kelle nimel ka lepinguid tehtakse, kes saadikute määramiseks kirjutab alla kirjutab ja kelle juurde ka saadikuid akkrediteeritakse.

Ameerika Ühisriikide põhiseaduse järgi kuulub välisesindajate teostamine küll presidendile, kuid senati nõusolekul. Nii kõneleb põhiseaduse teise artikli sektsioon 2, lõige 2: "temal /presidendil/ on õigus senati nõuandel ja nõusolekul teha lepinguid, eeldades, et 2/3 koosolevatest senaatoritest on sellega nõus; tema nimetab senati nõuandel ja nõusolekul saadikuid ja muid avalikke ministreid, konsuleid, kõrgemaid kohtunikke ja muid Ühisriikide ametnikke"; sektsioon 3: "president võtab vastu suursaadikuid ja teisi avalikke ministreid". Kuid tegelikult loeb Am. Ühisriikide president, et saadikud on nimetatud siiski Ühisriikide valitsuse juurde, mitte aga tema juurde isik-

likult, mis eriliselt nähtavale tuli 1925.a., kus Prantsuse saadik Daeschner oma volitusi esitades kõneles, et tema olevat nimetatud presidendi juurde, mille peale president vastas, et tema on rõõmus Daeschner'i suursaadikuks vastu võtma Ühisriikide valitsuse juurde.

Üldiselt on maksev arusaamine, et saadikute nimetamine vabariikide poolt, kas nende presidentide või valitsuse nimel vabariikide juurde, ei kanna vastava riigipea isikliku aktsiooni ilmet, vaid on impersonaalne, kuna aga kuningriikide saadikuid kuningate juurde vaadeldakse kuningate isikliku võimu seisukohast. Selle kohaselt saadikud, kes on nimetatud vabariikide poolt või vabariikide juurde vastava riigipea või valitsuse muutumisel, ei kaota oma volitusi ega muutu viimased maksvuseta, kuna aga kuningate vahetusel, olgu kodumaal või asuriigis, on volituste uuendamine tarvilik. Lepingute sõlmimine ja saadikute akkrediteerimine ning vastuvõtmine iseenesest omab kaht külge: ühelt poolt on see riigi õiguslik valitsemise akt saateriigi poolt, teiselt poolt tema on rahvusvahelise läbikäimise teostus riigi vastava organi poolt, sest välisesindaja on esimeses jões riigiametnik, kes teotseb välismaal sealse valitsuse poolt antud erikontsessiooni põhjal, kuid alati oma kodumaal ametnikuna. Selle kohaselt on siis ka riigipeade niihästi lepingute tegemise võime kui ka saadikute määramise ja vastuvõtmise nõusoleku avaldamise funktsioonid piiratud vastava valitsuse osavõetuga, olgu see monarhias või vabariigis. Nii näit. sõlmitakse vastavalt kõik lepingud Inglismaal valitsuse poolt, olgugi Tema Majesteedi kuninga nimel. Samuti toimetab saadikute kandidaatide sisulist määramist valitsus, olgugi, et oma sanktsiooni ja vastava rahvusvahelise määramise kirja /lettre de créance/ annab välja ja kirjutab alla kuningas. Sama kord maksab ka Prantsusmaal ja kõigis parlamentlikkudes riikides. Isegi Ameerika Ühisriikides, kus presidendi võim loetakse piiramatuks, on välisküsimustes rahvaesinduse mõju ülemkoja või n.n. senati näol otsustav. Õiguses maksva praksise järele ei vaja president senati nõusolekut selleks, et lepingule alla kirjutada või volitada alla kirjutama, kuid leping ei hakka maksma muidu, kui tema senati poolt 2/3 häältega heaks ei ole kiidetud. Samuti nimetab president küll saadikuid, ilma senaatoritelt kandidaatide üle enne nõusolekut küsimata, kuid see nimetus ei hakka siseõiguslikult varemini maksma, kui senat oma heakskiitmist säärasele nimetusele ei ole andnud.

Säärase nõusolekuta ei tohi president ka volituskirja saadikule välja anda. Tegelikult tähendab see, et president, niihästi lepingute sõlmimisel kui ka saadikute nimetamisel, peab juba algusest peale arvesse võtma senati tahtmist ja katsuma oma poliitikat selle järele seada, mis senati tahtmisele vastaks.

Täidesaatvad organid.

Täidesaatvad organid jagunevad:

a/ diplomaadid, b/ konsulid ja c/ ajutised esindajad.

Diplomaatiline teenistus. Alaliste täidesaatvate organite hulgas rahvusvahelises läbikäimises esimese koha peab andma riigi üld- ehk diplomaatilisele esindusele. Diplomaatiline esindaja on teatud rahvusvaheliste eesõigustega varustatud saateriigi esindaja, kes talitab oma välisministri juhtnõõride järgi. Nii on diplomaatiline esindaja oma maa kõne- ja kuulamisorgan, mis teotseb välismaail. Õigust diplomaatilisi esindajaid saata nimetatakse aktiivseks saadikõiguseks ja õigust välisesindajaid vastu võtta nimetatakse passiivseks saadikõiguseks. Aktiivne saadikõigus puudub poolsuveräänsetel riikidel, kuna vahel neile on lubatud passiivset saadikõigust nautida. Nii oli näit. endises Saksa keisrriigis mitmel /Baieri/ osariigi kuningal õigus saadikuid vastu võtta, kuid neid saata nad ei võinud. Uue- mal ajal rahvusvahelises elus ühes riigi suverääniteedi tähenduse vähenemisega kasvab tendents ka mitte täiesti suveräänsetele riikidele võimalust anda rahvusvaheliselt end esindada ja esindusi vastu võtta. Näit. Briti lubab praegusajal oma dominioonidele saadikuid määrata, kuna Iirimaa teotseb juba varemini oma täisvoliline minister Washingtonis. Kanaadal oli samane õigus, mida ta aga ei tarvitanud.

Diplomaatilised esindajad on oma õigustes ja kohustus- tes kõik üheõiguslikud, kuid tseremoniaali mõttes ja tea- tud määral ajaloolise fiktsiooni pärast jaotatakse diplo- maatilised esindajad nelja liiki, mille vahekorda kindlaks määravad 19.märts.1815.a. Viini kongressi akti 17.lisa ja Aacheni protokoll 21.novembrist 1818.a. Diplomaatiliste esindajate liigid on kõrgemalt madalamale järgmised:

I klass. Suursaadikud - "ambassadeurs", kellega võrdu- vad paavsti esindajad - legaadid ja nuntsiused ja kellele katolikkudes maades kuulub esimene aukoht. Neid võib ai-

nult suurriik suurriigi juurde saata, nad esindavad riigipea isikut. Ka Poolale ja Belgiale on antud õigus suursaadikuid saata. Anavalduseks määratakse nende juurde volituste äraandmisel ratsaeskort.

II klass. Erakorralised saadikud ja täisvolilised ministrid - "envoyés extraordinaires et ministres plénipotentiaires". Neid saadetakse suurriikide poolt väiksematesse riikidesse ja ümberpöörduvalt.

III klass. Minister-residendid - "ministres résidents", milliseid tuleb harva ette.

IV klass. Asjaajajad - "chargés d'affaires".

Esimese kolme klassi diplomaatilisi esindajaid nimetatakse riigipea või kogu valitsuse poolt teise riigipea või kogu valitsuse juurde, kuna neljas klass välisministri poolt välisministri juurde saadetakse.

Varemini loeti veel erifiktsiooniks, et esimese klassi esindajad mitte ainult oma riiki ei representeeri, vaid ka riigipead, eriliselt monarhi isikut. Klasside vahe ilmestub ainult tseremoniaalis, sest kõrgema klassi esindajad võetakse vastu suurema tseremoniaalsusega, kuna asjaajajad, näiteks, lihtsalt oma volitused ära annavad. Omavahelisel läbikäimisel on kõrgema klassi diplomaatidel teiste ees auõigus. Ühte ja sama klassi kuuluvate diplomaatide juures otsustatakse au kõrguse üle antud kohal teotsemise aja järgi. Kõik diplomaadid teatud valitsuse juures moodustavad diplomaatilise korpuse, kelle kõnemeheks/"Doyen"/ loetakse kõige kõrgemas teenistuse klassis olevat kõige vanemat esindajat, kusjuures vanust arvestatakse volituste äraandmise aja järgi.

Liitriikides on üldiselt õigus saadikuid nimetada ainult kogu liidul, mitte üksikul osariigil. Nii on see Ameerika Ühisriikides, samuti ka Nõukogude Liidus.

Enne kui välisesindajat nimetatakse, küsitakse järele vastavalt valitsuselt, kas seal ollakse nõus esindajat vastu võtma - "demande d'agrément". Kui asuriigi valitsus leiab, et isik pole temale vastu võetav - "persona ingrata", siis teatab ta sellest põhjust mainimata. Rahvusvahelise kombe järgi jääb säärase isiku saadikuks nimetamine ära. Välisesindaja tegevus algab volikirja äraandmise kaudu asuriigi riigipeale või välisministrile, mis sünnib ta ametklassile vastava tseremoniaaliga. Sellest momendist loetakse teda täisvoliliseks esindajaks oma asuriigis.

Välisesindaja volitused lõpevad: 1/ ärakutsumise läbi

saateriigi poolt "ärakutsekirjaga" - "lettre de rappel", mille kättesaamist asuriigi poolt tõendatakse erikirjaga - "lettre de récréance"; 2/ kui riigid omavahel diplomaatilise läbikäimise lõpetavad, näit. sõjaajal; 3/ kui saadik enast seevõrd võimatult üleval peab, et asuriik on sunnitud talle passi kätte andma, näit. salakuulamise süüdistuse korral; 4/ kui asu- või saateriigi põhiseaduslik või rahvusvaheline kord oluliselt muutub.

Peale volituste lõppemist tunneb rahvusvaheline elu veel volituste ajutist seismapanekut, kui näit. saadik oma valitsuse poolt pikemaks ajaks kodumaale kutsutakse või haiguse pärast puhkusele lastakse. Säärasel juhul püsib ajutiselt lahkunud saadik edasi asuriigi diplomaatilise korpu-se nimekirjas märkusega, et ta puudub /"absent"/. Säärane "ajutine" äraolek võib mõnikord kesta pikemat aega ja omada poliitilise demonstratsiooni ilmet. Meil "puudub" mõnes pealinnas saadik pikemat aega, sest ei peeta poliitilistel põhjustel saatkonna sulgemist soovitavaks, kuid tema edaspidist teotsemist takistavad finantsilised raskused.

2. Saadiku tegevus oma kodumaa riigiametnikuna on kogu aeg saateriigi impeeriumi ehk riigivõimu funktsioonide täitmine võõra riigi pinnal. See tegevus võib ainult seni edasi kesta, kuni on järgmised eeldused olemas: 1/ asuriigi juriidiline kontsessioon tingimusel, et tema seadusi respektueeritakse; 2/ saadiku püsimine isiklikult kogu aeg "persona grata"na" asuriigis. Sellest järgneb rida kohustusi saadikule asuriigi vastu, millest tähtsaim on mittesegamine asuriigi siseasjadesse. Näit. Ameerika Ühisriikide valitsus pidas küllaldaseks passide kätteandmise põhjuseks Inglise suursaadikule lord Sackville'ile seda, et Sackville erakirjas ühe naturaliseeritud inglasele oli avaldanud arvamist, nagu oleks Briti seisukohalt kohasem kui presidendiks valitakse Cleveland. Samuti anti maailmasõja ajal Austrias saadik Dumba'le Ameerikas passid kätte, sellepärast et ta oli osa võtnud streigi õhutamisest Ameerika sõjariidude vabrikutes.

Üldse nõuab saadiku amet erilist ettevaatust ja takti, et kaitsta oma maa au ja huviseid tarviliku kindlusega, sealjuures igakord õieti kaaludes sõnu ja tegusid oma ülesannete täitmisel. Varemini arvati, et saadik ialgi tõtt ei tohi rääkida, millest tekkis kuulus Bismarck'i ütetus, et kui diplomaat tahab tõe varjata, siis rääkigu ta tõtt, sest teda ikkagi ei usta. Õigem on selles mõttes uuema aja

taktika, mis vajaliseks peab ka esindajalt õiglust ja otsekohesust nõuda, kuivõrd see just võimatu pole oma maa huvide seisukohalt. Igatahes maksab praegu rahvusvahelises liiklemises juba üldine kontrahendi usalduse põhimõte, mis tingitud rahvusvaheliste sidemete tihenemisest.

Nii ütleb Jules Cambon, meieaegne silmapaistvam Prantsuse diplomaat: "Ma ei tunne mitmekesisemat ametit kui diplomaadi oma. Kuskil mujal pole nii vähe kindlaid reegleid ja nii palju traditsioone, kuskil mujal ei jää nii pankrotti püsivus ja ei õnnestu nii olude juhus, kuskil mujal pole nii vaja distsipliini, vaimukindlust ja iseseisvust". Lord Bryce, kuulus Inglise riigitegelane ja end. suursaadik Washingtonis, toonitab: "Omadused, mis kõige tarvilikumad saadiku juures peale terava otsustamisvõime ja osavuse iga juhtumi tõeasju taibata, on ühelt poolt viisakus, mis võtab vastaspoolelt võimaluse süüdistada teda jõhkrukes või ähvarduses ja sunnib tunnustama asja tõsist väärtust, ja teiselt poolt kindlus, mis ilalgi ei luba oma maa huvide riivamisest mööduda väljakutseta". Huvitavad on veel sama Bryce arvamisest diplomaatilise igapäevase töö kohta, milliseid ta väljendas oma ülevaates rahvusvahelistest suhetest. Ta väidab, et diplomaadi töö rahulikul ajal seisab peasjalikult pisikeste küsimuste lahendamises, eriti kodanikkude õiguste ja huvide kaitses, soodustuste palumises neile ja säärase palvete üleandmises oma valitsusele. Aega, mis jooksvast tööst üle jääb, kasutab diplomaat enda arendamiseks, eriliselt poliitilisel ja majanduslikul alal, kui ka avaliku arvamise valgustamiseks. Ta peab tundma hästi hooviringkonda, kuid praegusajal on veel tähtsam tunda üldist maa poliitilist elu, erakondi ja nende tegelasi. Ta silm peab olema igal pool ja igal asjal. Aruanded, mis ta saadab koju, võivad olla suure väärtusega, kui nad näitavad, mis riigimehed ütelnud oma kõnedes, milline on nende kõnede tõsine tähendus, millised hädad on peituvad neis. Asju, mis võimata välisministeeriumil jälgida, näit. üldtunnete tõusu ja mõõna, peab ta hoolega teada andma. Tema otsene ülesanne on mitte ainult aidata lahkarvamusi lahendada, vaid mitte lasta neid areneda tülik, sest alati on parem hoida tülisid tõusmast, kui neid lahendada. Pealegi on saadiku ülesanne selgusele jõuda, kas võõras valitsus teatud küsimuse lahendamisel ainult "mängib politikat" või on tal asjaga tõsi taga.

3. Saatkondade koosseis oleneb siseriiklikust seaduseandlusest ja ülesannetest, mis teatud saatkonnal asuriigis

vaja täita. Üldiselt jaguneb saatkondade koosseis kahte liiki: a/ ametlik; b/ mitteametlik või muu koosseis. Ametlikku koosseisu kuuluvad saatkonna nõunikud, sekretärid, "attaché'd" diplomaatilised ja tehnilised /sõja-, merekaubandus jne./, kantseleiametnikud ja kullerid. Mitteametlikku koosseisu kuuluvad saadiku ja saatkonna ametliku koosseisu liikmete perekonnad, teenijad, erasekretärid, arstid jne.

Eesti saatkondade koosseis on palju lihtsam. Meil pole eriline konsulaarteenistus välja arenenud ja diplomaadid täidavad ka konsulaarülesandeid. Nad on tegelikult esmalt meie majanduslikud agendid, siis poliitilised agendid ja lõpuks informatsiooni allikad. Meie saatkondade koosseisus on harilikult: 1/ saatkonna juhataja ehk saadik kitsamas mõttes - "saadik" ehk "asjaajaja", sest meil kui väikeriigi suursaadikuid ega ministerresidente pole; saadikutel on sageli ka kindralkonsuli kohustused ühenduses selle nimega või ilma; 2/ saatkonna nõunikud ja sekretärid, kes samal ajal on ka konsulid ja selle kohaselt sageli sekretär-konsuli nimme kannavad /praegu on meil nõunik ainult Moskva ja nõunik-peakonsul ainult Londoni saatkonnas/; 3/ kantseleiametnikud. Saadiku äraolekul või puudumisel juhatab saatkonda teenistuse järgu poolest vanem saatkonna liige, kandes asjaajaja - "chargé d'affaires ad interim" nime.

Saadikute ja saatkondade koosseisu kuuluvate isikute kohta maksavad puutumatus ja eksterritoriaalsuse põhimõtted, mis laienevad saatkonna ruumide, sõidukite ja saadetiste peale, kuid saatkonna korterid ei oma enam "asüüli" õigust /endine "jus quarteriorum" ardis selle õiguse/. Saadetised on harilikult tollivabad enam jaos riikides, olguigi, et mõnedes riikides üldise seaduse järgi on tolliasjus kitsendused sisse seatud. Nii näit. välissaadikud Eestis võivad meie tolliseaduse järgi /§354-361/ tollivabadust piiramata nautida ainult esimesel aastal, teistel aastatel aga võivad saada tollialandust saatkonna juhataja kuni 500 krooni ja saatkonna koosseisu liikmed kuni 200 krooni igal aastal. Samasugune piiramine on ette nähtud ka Lätis ja Venes. Saatkondadel on täieline liiklemisvabadus oma kodumaaga šifri, kullerite ja kirjade kaudu. Saatkondadel on templivabadus, s.t. nad võivad oma ruumes pidada jumalateenistust oma kodumaa usukommete järgi, vaatamata, kas see üldiselt on lubatud või mitte. Saatkonnal on õigus välja panna oma riigilippu ja vappi saatkonna majale ja sõiduriistadele.

Saatkonna teenistuslikud õigused sisaldavad õigusi: a/ esindada oma maad võõra riigi ees; b/ pidada oma riigi nimel läbirääkimisi; c/ vaadelda asuriigi elu ja sellest vabalt teatada oma koduriigile. Peale selle on saatkonnal õigus kaitsta oma riigi kaaskodanikke ja täita nende kohta seaduse poolt lubatud avalikõiguslikke funktsioone, näit. perekonnaseisuaktide registreerimist, testamentide notariaalõigustega kinnitamist j.n.e., kuivõrd see asuriigi seadustega keelatud pole. Nii näit. oli endisel Venemaal välissaadikutele keelatud registreerida omamaalasi kodanlikku abiellu.

Riigi välisesindajale avaldatakse erilist austust asuriigi poolt, mille reeglid on ajajooksul välja kujunenud kindlaks tseremoniaaliks, mis väljendub eriliselt saadikute volituste äraandmisel ja pärastpoole läbikäimisel kohalike võimudega. Need reeglid on igas riigis teatud määral erinevad. Iga saadiku esimene kohus on selgusele jõuda, milline on õige tseremoniaal teatud maal, sest olgugi, et see saadiku läbikäimise olulist külge vähe riivab, kuid nende vastu eksimine võib saadikut asetada piinlikku või naeruväärsesse seisukorda kohalikkude elanikkude ja oma kolleegide silmis, mis saadiku vastu lugupidamist vähendab ja seega ta ülesannete täitmist asjata raskendab. Riikide omavahelise läbikäimise keele kohta pole küll üldisi määrusi, kuid on siiski välja kujunenud viis, et prantsuse keele tarvitamine on igal juhul korralik ja õigustatud. Inglise keelt rääkijad maad moodustavad selles suhtes erandi, et nad harilikult diplomaatilisel läbikäimisel teiste riikidega tarvitavad oma, s.o. inglise keelt. See praksis leidis üldise sanktsiooni Pariisi rahukonverentsil 1919.a. ja Rahvasteliidus, kus inglise keel tunnustati teiseks ametlikuks keeleks. Siiski on täiesti korrapärane, kui kirjavahetus asuriigi välisministeeriumi ja sinna akkrediteeritud saadikute vahel sünnib asuriigi keeles. Vaikiva kokkuleppe põhjal võib ka teisi läbikäimise reegleid maksma panna. Nii näit. Eesti välisministeerium vahetab kirju välissaatkondadega Tallinnas harilikult prantsuse või inglise keeles. Üksikute maade kohta, kes prantsuse või inglise keelt ei tarvita, maksavad erireeglid. Nende välissaadikutel lubatakse kirjutada Eestile ka nende oma maa keeles, kuid sõõrasel korral antakse neile vastus välisministeeriumilt eesti keeles. See kord maksab muu seas läbikäimisel Saksa, Vene ja Soomega. Soome pöördub sageli Eesti välisministeer-

riumi poole ka eesti keeles.

4. Konsulid on riigi välisesindajad, kelle ülesandeks loetakse esimeses jones riigi majanduslikkude huvide ja kodanikkude juriidiline kaitse. Nad on samasugused riikide välisesindajad kui diplomaadidki, kuid neil puudub diplomaatiline laad avalikõiguslikkudes volitustes. Konsulid aluvad saadikutele, kus sellised on olemas, olles säärasel korral ainult osaliselt riigi üldhuvide teostajad. Konsulite kohta ei käi puutumatus ega eksterritoriaalsuse reeglid, mille poolest nad erinevad teravalt diplomaatidest. Konsulaarteenistuse eriõigused asumaal ei põhjene niivõrd rahvusvahelisel õigusel, kui võrd erikokkulepetel konsulaarlepingute näol või konsulaarmääruste kaudu kauba- ja pärimiselepingutes. Konsulaaresindaja amet on vähem formaalne kui saadikul, mispärast konsulaaresindus tihti seal aset leiab, kus diplomaatiline vahekorid veel pole sõlmitud. Nii näit. teotses Eestis Ameerika konsulaat juba 1919.a. saadik, kuna Ameerika Eesti riiki alles 22. juulil 1922.a. de jure tunnustas. Eestil on erikonsulaarlepingud sõlmitud ainult Läti, Leedu, Poola, Saksamaa ja Belgiaga, kuna Inglismaa, Ameerika, Soome, Ungari, Kreeka, Prantsusmaa ja teiste riikidega konsulaarvahekorid on korraldatud kaubalepingutes, harilikult enamsoodustuse alusel.

Võimu järgi tehtakse vahet konsulite vahel tsiviliseeritud mail ja jurisdiktsiooniga pooltsiviliseeritud riikides. Meil jurisdiktsiooniga konsuleid pole. Konsulid nende teenistuse laadi poolest jaotatakse ametkonsuliteks /consules missi, consuls de carrière, Berufsconsul/ või aukonsuliteks /consules electi, consuls commercants, Wahlconsul/. Ainult ametkonsulid kasutavad täielikult konsulaarõigust, kuna aukonsulid täidavad ainult mõningaid konsulite funktsioone eriliste juhtnööride alusel.

Oma tegevuse ulatuse poolest jagunevad amet- ja aukonsulid nelja liiki: a/ pea- ehk kindralkonsulid, b/ konsulid, c/ ase- ehk viitsekonsulid ja d/ konsulaaragendid. Mõned riigid tunnevad veel abikonsuleid, konsuli õpilasi j.n.e., kes kõik koonduvad üldise nime alla "konsulid". Arusaamatuste ärahoiuks määratakse juba lepingutes kindlaks, missugused ametnikkude liigid konsulite mõiste alla kuuluvad. Nii näit. kõneleb Ameerika-Eesti sõprus-, kauba- ja konsulaarlepingu protokollis §4 järgmist: igalpool, kus selles lepingus on tarvitatud sõna "konsul", tuleb selle all mõista peakonsulit, konsulit, asekonsulit ja konsulaaragenti, kel-

lele on välja antud "exequatur" või muu teenistusedokument.

Kõikide nende liikide teenistuseõigused asuriigi suhtes on ühtlased, kuid oma sisemise alluvuse ja sageli ka teostatavate toimingute mõttes on lahkumised saateriigi õiguse kohaselt. Nimelt alluvad kõik konsulid teatud rajoonides peakonsulile ja asekonsulid konsulile. Peale selle on harilikult perekonnaseisuaktide registreerimine kui ka raha ja varanduste hoiule võtmise piiratud ametlikkude pea-, täis- ja asekonsulitega. Notariaalõigusi on harva au- ja asekonsulitel ning konsulaaragentidel.

Konsuli ametisse nimetamine sünnib saateriigi valitsuse poolt riigi siseseaduses ettenähtud korras, ilma et asuriigi valitsuse käest enne luba või nõusolekut küsitakse. Meil sünnib seaduse järgi kõikide konsulite nimetamine, peale kindralkonsuli, välisministri poolt, kuna kindralkonsul nimetatakse Vabariigi Valitsuse poolt.

Saadikul, peakonsulil ja konsulil on õigus oma tegevuspiirkonnas nimetada ajutisi asekonsuleid või konsulaaragente, keda pärast välisministeerium lõpulikult kinnitab. Konsuli nimetamisel antakse asuriigi valitsusele eriline nimeuskiri ehk patent harilikult riigipea allkirjaga välisministri kontraassigneerimisel /lettre de provision/, vahel ka ainult välisministri või isegi kohaliku saadiku poolt. Selle kirja esitab konsul oma asuriigi välisministeeriumile, kes annab välja, kui tal konsulil vastu midagi pole, erilise tegevusloa. See sünnib eritunnistusena või sagedamini, nagu näit. meil, pealkirjana patendil, mida nimetatakse "exequatur'iks". Ainult pärast "exequatur'i" saamist või vastava tunnistuse väljaandmist on konsulil õigus oma ametifunktsioone teostada.

Aukonsulid nimetatakse samas korras, kuid nad ei tarvitse olla nimetaja riigi kodanikud. Harilikult on nad teatud kaubalinnades asuvad ja teotsevad kaupmehed või kohalikud ärimehed, kes loomulikult ainult oma vaba aja konsulaarülesannetele pühendavad. Nad teevad seda üldse tasuta au eest. Mõnel riigil, näiteks Ameerikal, pole aukonsuleid üldse, kuid teised selle vastu omavad ainult aukonsuleid. Nii oli enne sõda Šveitsil ainult 8 ametkonsulit ja üle 400 aukonsuli. Üldine tendents on vähendada aukonsulite arvu ja suurendada ametkonsulite arvu. Kuna konsuliamet nõuab erilisi teadmisi rahvusvahelise elu ja majandusliku liiklemise aladel, on otsusele tulnud konsuleid ette valmistada ja ainult neid sellesse teenistusse vastu võtta, kes küllalt tunnevad

oma riigi majanduslikku ja juriidilist elu kui ka välisriikide seisukorda. On sisse seatud ka erilised eksamid. Konsulite ettevalmistuse kord pole meil veel lõpulikult välja kujunenud.

Konsuliteenistus lõpeb umbes samadel põhjustel nagu saadikute teenistus, s.o. konsuli surma läbi, tema ärakutumise läbi saateriigi poolt ja sõja lahtipuhkemisel mõlema riigi vahel. Teatud kordadel on asuriikidel õigus konsulitele passe kätte anda, eriti kui konsul küllalt ei respektiiri nende valitsust ja lubab enesele sisemistesse asjadesse segada. Säärasel korral lahendatakse konflikt mitte konsuli ja valitsuse, vaid konsuli saateriigi ja asuriigi vahel diplomaatilisel teel.

5. Konsulite kohustused on kahesugused: 1/ saateriigi valitsuse suhtes ja 2/ oma kaaskodanikkude suhtes. Oma valitsuse agendina konsul peab samuti kui saadik informeerima oma valitsust alati, iseäranis aga majandusliku ja õigusliku elu avaldistest, valvama, et lepingud mõlemate riikide vahel oleks teostatud lepingu tingimuste kohaselt, täitma valitsuse ülesandeid, eriti sõjalaevade suhtes. Erasisikute huvide kaitsmise mõttes on konsuli ülesandeks kaasa aidata laevandusele ja anda meremeestele tarvilikku abi ja nõu, valvata surma korral kaaskodanikkude järeljäanud varanduste üle ja täita ka perekonnaseisumetniku ja notariaalfunktsioone.

Ühes Tartu ülikoolile esitatud auhinnatöös loendab selle autor konsuli ülesandeid järgmiselt:

- 1/ teotsemise perekonnaseisumetnikkudena;
- 2/ dokumentide legaliseerimine;
- 3/ kirjalikkude tunnistuste väljaandmine;
- 4/ notariaaldokumentide kinnitamine /volikirjad, protokollid, sunnitäitmised j.n.e./;
- 5/ päranduseasjade reguleerimine /kinnipitseerimine, inventuuri tegemine, meremeeste päranduse kojusaatmine jne/;
- 6/ juriidiline abiandmine /tunnistajate ülekuulamine, väljaandmise küsimused j.n.e./;
- 7/ õigustülide lahendamine /konsul saavutab kokkuleppeid, on vahekohtunikuks, nõuandjaks ja esindajaks kohtuasutistes/;

8/ jurisdiktsiooni teostamine /konsul teotseb kohtuinstantsina tsiviilkaubanduslikkudes ja kriminaalasjus, mis on sunduslik pooltsiviliseeritud mail ja vabatahtlik mujal/;

- 9/ passide väljaandmine ja viseerimine;
- 10/ naiste ja lastega kauplemise vastu võitlemine;
- 11/ abitarvitajate toetamine;
- 12/ mitmesuguste ülesannete täitmine kaubalaevastiku suhtes;
- 13/ teatud funktsioonide täitmine sõjalaevastiku suhtes;
- 14/ väljarändamise asjade lahendamine;
- 15/ teotsemine riigi sissetulekute ja maksude alal.

Peale selle võib ametkond konsulile ülesandeid anda, mis pärast konsuli funktsioonid tööpoolest universaalset laadi kannavad. Eriti tähtsad on konsuli funktsioonid laevanduse ja päranduseasjade suhtes. Igas raskuses ja küsimuses konsulid peavad abiks olema laevandusele. Laeva korra alalhoidmine sadamates kuulub konsulite võimupiirkonda. Kodaniku surma korral konsul kaitseb kadunud kodanikkude pärijate huviseid igakülgselt ja astub samme päranduse alalhoiduks, kui pärijad kohal ei ole. Konsulit loetakse kodaniku päranduse valitsejaks, kui ta selleks soovi avaldab.

Meresõidu asjus on konsulid kohustatud valvama, et poleks kuritarvitusi riigi lipuga ja kaaskodanikud täidaksid täpsalt määrusi, mis meresõitu puutuvad. Laevakaptenid sadamasse jõudes, kus konsul olemas, peavad konsuli juurde ilmuma ja temale oma paberid esitama. Sadamas viibimise ajal loetakse konsul nende otsekoheseks ülemaks, kelle käske kapten on sunnitud täitma. Konsuli nõusolekuta ei saa laevakapten "bodmerii laenu" teha, laeva ära müüa ega ka pantida. Mereõnnetuse korral on konsul kohustatud abi andma, võttes kõik abinõud tarvitusele inimeste ja kraami päästmiseks. Päästetud kaubad ja varandus jääb konsuli hoole alla, samuti ka haiged meremehed, kuna mereõnnetust kannatanud või teenistuseta meremehed konsuli poolt kodumaale toimetatakse. Sõjalaevade sadamasviibimise korral on konsul sõjalaevade teenistuses. Ta võib teatud kordadel nõuda sõjalaevade abi oma kodanikkude kaitseks.

Konsulite õigused on märksa vähemad kui saadikul. Puutumatus piirdub ainult konsuli arhiiviga, kuna ametkonsul ise on vaid vaba igasugustest isiklikkudest ja naturaalmaksudest või koormatusest. Peale selle on uuemal ajal lepinguis määratud, et konsulid teise riigi tsiviil- ja kriminaalkohtule ei allu. Igatahes ei tohi ametkonsuleid vangistada valitsuse nõusolekuta, kelle teenistuses nad on. Konsulil on õigus välja panna oma majale silti saateriigi vapi ja lipuga. Üldine tendents on säärane, et ametkonsulite

õigusi ja kohustusi tõlgitsetakse laiemalt, kuna aukonsulite eesõigusi kitsendatakse. Konsulil on samuti kui diplomaadil läbikäimisvabaduse õigus oma kodumaaga ja teatud määral ka tollivabadus, olgugi vähemal määral kui saadikud. Nii võivad meie ametkonsulid tollita kaasa tuua asju ainult teenistusekohale tulekul ja äraminekul /Tollis. §358/

Jurisdiktsiooniga konsulite õigused pooltsiviliseeritud mail on märksa suuremad ja võrduvad puutumatus ja eksterritoriaalsuse suhtes saadiku omadega. Peale selle on neil laialdased õigused kohtupidamise alal.

6. Meie välisesinduste võrk on 1927.a. koosseisu alusel järgmine:

a/ Diplomaatilised esindajad - saadikud-ministrid:

1/ Helsingis, 2/ Rootsis, kes ühtlasi esindaja Taanis ja Norras, 3/ Riias, 4/ Berliinis, kes ühtlasi esindaja Bernis ja Viinis, 5/ Varssavis, kes ühtlasi esindaja Bukarestis ja Praagas, 6/ Londonis, 7/ Pariisis, kes ühtlasi esindaja Brüsselis, Madridis ja Haagis, 8/ Roomas, kes ühtlasi esindaja Balkani riikides ja Türgimaal, 9/ Venes ja 10/ asjaajaja Kaunases.

b/ Ametkonsulid: 1/ Leningradis kindralkonsul, 2/ New-Yorkis kindralkonsul, 3/ Kopenhagenis asekonsul, 4/ Stockholmis asekonsul, kes ühtlasi saatkonna sekretäri kohuseid täidab, 5/ Brüsselis asekonsul, 6/ Konstantinoopolis asekonsul ja 7/ Luke linnas asekonsul.

c/ Aukonsulid - arv piiramatu ja koosseis muutuv.

7/ Ajutised esindajad. Peale alaliste esindajate - saadikute, konsulite ja tehniliste agentide saatkondade juures - saadavad riigid tarbekorral välja erivolinikke, kusjuures need volinikud on mitmet laadi. Diplomaatilise iseloomuga on: 1/ mitmesuguste rahvusvaheliste komisjonide liikmed, Rahvasteliidu ametnikud ühes arvatud /Versailles'i leping §203/; 2/ riikide esindajad kongressidel ja konverentsidel, Rahvasteliidu täiskogu ühes arvatud. Nende kõikide rahvusvaheline seisukoht sarnaneb saadikute omaga, välja arvatud tseremoniaal /nende volituste esitamine sünnib ilma erivormi täitmiseta ja nende vahekorrad ei kuulu saadikute klasside jaotuse alla/.

Diplomaatilise iseloomuta on: 1/ riikide tehnilised esindajad mitmesugustel rahvusvahelistel üldettevõtetel, eriti näitustel; nad kannavad harilikult komissaride või erivolinikkude nimesid; rahvusvahelise viisakuse pärast antakse ka neile sageli eesõigusi, mis diplomaatidele oma-

sed; 2/ riigi sõjaväed, niihästi sõja- kui ka rahua ajal.

Sõja ajal korraldab sõdijate õigusi rahvusvaheline sõjaõigus. Muu seas igivana tava järgi on maksev reegel, et vägede juhtidel on õigus otsekohe sõjapidamisse puutuvate küsimuste kohta vastase väejuhatajaga eriliselt kokku leppida, n.n. kartelle sõlmida, näit. surnute matmiseks, sõjariistade tegevuse vaheaja ja korra määramiseks, tarbekorral isegi sõjariistade tegevuse suuremal ulatusel seisma panemiseks, mitte aga üldvahe rahu tegemiseks. Kuid ka rahua ajal võivad riigi sõjaväe osad esineda väljaspool oma territooriumi: 1/ sõjaväe osad, kes välisriigi loaga selle pinnal viibivad, kusjuures sõjaväes maksab täielikult kodumaa seadus - "la loi suit de drapeau"; 2/ sõja- ja riigilaevad välisvetes. Sealjuures on üldiselt tunnustatud, et sõjalaev oma riiki kui niisugust esindab ja on igal juhtumil eksteritoriaalne.

RAHVUSVAHELISE LIIKLEMISE VIISID.

Otsekohene liiklemine.

1. Rahvusvaheline liiklemine võib sündida kas üksikute riikide vahel või mitme riigi vahel korraga. Normaalselt on suhted kahe riigi vahel ehk partikulaar-läbikäimine ja seda toimitakse kas kirjalikult või isiklikul kokkusaamisel. Kirjaliku asjaajamise reegli juures on viisiks, et kõik teadaanded, mis valitsus soovib teise riigi valitsusele üle anda, tehtakse teise riigi pealinnas akkrediteeritud esindaja kaudu, olgu kirjalikult või suusõnal. Sealjuures võivad edasiantud teated olla kas keskvalitsuse juhtiva organi poolt kirjutatud või saadiku poolt välisministeeriumi ülesandel ja juhtnöörel kokku seatud ja alla kirjutatud. Suusõnaline üleandmine sünnib saadiku või tema äraolekul saatkonna juhataja poolt välisministeeriumi juhatajale või selle äraolekul ning korraldusel tema asetäitjale. Harilikult suusõnaliste ettekannete kindlustamiseks ja täpsamaks fikseerimiseks jätab saadik oma asuriigi välisministeeriumi käsutada allakirjutamata memorandumid /pro memoria, mémoire, aide mémoire/ või n.n. suusõnalise noodi /note verbale/. Mõlemad sisaldavad esitatud aine lühikese kokkuvõtte, jutustatud kolmandas isikus.

Note verbale ja memorandum on rahvusvahelise kirjavahe-
tuse sagedased esindajad. Kui aga suusõnaliste läbirääkimis-
te kinnitamiseks meeletuletuse dokumenti ei ole ära antud,
siis teevad mõlemad kõnelejad vähemalt pärast seda ise oma
kõnest lühikesed kokkuvõtted, millest nad ärakirja saadavad
oma valitsusele või oma saadikule vastavates pealinnades.
Eriliselt sõbralikkude vahekordate juures asuriigi välismi-
nisteerium ja akkrediteeritud saadikud vahetavad oma vahel
sääraseid kokkuvõtteid.

2. Enam vormiline kirjavahetus sünnib juba ametlikkude
kirjade näol, mis rahvusvahelisel liiklemisel kannavad noo-
di /note/ nime. Noot ehk ametlik kiri on alati allakirju-
tatud dokument /note signée/ eralduseks verbaalnoodist.
Noot on adresseeritud isiklikult välisministrile või saadi-
kule ja redigeeritud erakirja näol, mis algab viisakuse hüü-
dega, toob ette olulise põhjenduse ja formuleeritud soovi
ja lõpeb viisakuslausega, paludes vastu võtta täielikku aus-
tust. Arvestades üldist rahvusvahelise läbikäimise reeglit,
mis nõuab, et iga kommunikatsioon oleks "fortiter in re,
suaviter in modo", tugev sisu ja meeldiv vormi poolest. Si-
su peab olema selge ja täppis. Ka noodi välisvorm on üksiku-
te maade järele täiesti välja kujunenud, et ära hoida aru-
saamatusi ainult välise vormi pärast. Peale ametlikkude
kirjade tarvitatakse n.n. erakirju /la lettre particulière/,
kus võib ennast väljendada vabamalt, kuid mis sellegi peale
vaatamata jäävad ametlikkudeks kirjadeks.

Magnikord sünnib kirjalik läbikäimine kolmandas isikus
note verbale või memorandumi kaudu. Nootide vahetuse teel
sünnib vahel tähtsate rahvusvaheliste kohustuste fikseeri-
mine. Nii näit. kuulus Inglise-Prantsuse Entente Cordiale
formuleeriti 1912.a. kirjavahetuse läbi Inglise välisminist-
ri sir Edward Grey ja Prantsuse suursaadiku Paul Cambon'i
vahel. Ka meie tarvitame enamsoodustuse vastastikuseks maks-
mapanemiseks sageli nootide vahetust.

Suurt osa mängib uuemal ajal kahe riigi juhtivate välis-
lähikäimise organite isiklikud kokkusaamised või konverent-
sid, mis erinevad traditsioonilistest rahvusvahelistest kon-
verentsidest selle poolest, et siin ei arutata mitte teatud
küsimust selle tehnilistes peensustes, vaid vahetatakse mõt-
teid niihästi mõne päevaküsimuse kohta kui ka iga asja koh-
ta, mis huvitab mõlemaid riike. Neil koosolekuil töötatakse
ka välja ühine edaspidine töökava ja seatakse üles üldprint-
siibid, mille alusel professionaal-diplomaadid või välismi-

nisteeriumid peavad küsimusi käsitlema. Tarbekorral loovad riigid omavahelises läbikäimises pariteetlikul alusel segakomisjoni. Nii näeb Eesti-Vene rahulepingu art.XIV ette segakomisjoni laialdaste volitustega avalik- ja eraõiguslike küsimuste lahendamiseks eriti üksikküsimuste korraldamiseks mõlemate riikide või riikide ja teise poole kodanikkude vahel.

Grupiline läbikäimine.

1. Riikide ühiste huvide arenemisel on enam tähtsust omandamas riikide grupilised läbikäimised, mis kujunevad kas ajutiste kokkusaamiste näol kongressideks või konverentsideks või jälle alalisteks koondisteks, nagu seda on ülalkäsitletud sihtunioonid ja Rahvasteliit.

Eriolist tähelepanu nõuab ajutine rahvaste koostöötamine konverentsidel, mida seni veel tava alusel toimitakse. Tundes vajadust ka siin kindlat ühtlast korraldust maksma panna, Rahvasteliidu poolt moodustatud rahvusvahelise õiguse kodifitseerimise komisjon on arutusele võtnud kongresside organiseerimise küsimuse. Praegusaja poliitiliste konverentside kord põhineb peamiselt Berliini kongressi 1878. a.kogemusil, õigustloovate kongresside kord 1899.a. Haagi kongressi reeglitel. Normid, mis rahvusvahelisi konverentsi puudutavad, on kahte liiki: a/ reeglid, mis põhinevad rahvusvahelise õiguse üldprintsiipide teostamisel ja moodustavad sellega osa maksvast rahvusvahelisest õigusest /tavaõigus - opinio necessitatis/ ja b/ reeglid, mille määramise kohta riikidel on täieline vabadus otstarbekohasuse alusel.

Konverentside juures tuleb peatuda kolme peaküsimuse arutamiseks: 1/ konverentside organisatsioon, 2/ ettevalmistused, 3/ konverentsi protseduur. Mis puutub konverentside organiseerimisse, siis on kõigepealt vaja, et konverentsil oleks oma kindel ülesanne ja et konverentsi saadikud saaksid tarvilised volitused. Peale saadikute eneste võib konverentsidele määrata veel ase- ehk abidelegaate, sekretäre, eksperte ja tehnilisi abijõude. Eri lahendust vajab küsimus, kas konverentsist ka pealtvaatajatele osa võtta lubatakse. Viimasel ajal on välja kujunenud reegel, et üldrahvusvahelised konverentsid, mis otsekohe teravaid poliitilisi küsimusi ei käsitle, on avalikud. Ettevalmistu-

se juures on järgmised etaadid läbi teha. Kõigepealt peab kongress algatama mingi riigi poolt, mis konverentsiks kutsed välja saadaks ja vastaks eelküsimumstele, mis sellega ühenduses, arvesse võttes tarbekorral eelmiste konverentside otsuseid. Tähtis on konverentsi päevakorda õieti ja täpsalt ära määrata, samuti kõikide ettepanekute kohta muretseda aruandjaid ja valmistada ettepaneku kavad, isegi mitmes variandis. Mis puutub konverentsi väliskorda, siis tuleb: a/ üksikute riikide delegatsioonid asetada nende riikide nimede prantsuskeelse tähestiku järele ja b/ fikseerida konverentsi keel.

Konverentsi avamine sünnib konverentsi kokkukutsuja riigi esindaja, sageli riigipea või välisministri poolt, millele järgneb konverentsi juhataja valimine. Maksva viisi järele valitakse selleks harilikult selle riigi esindaja, kus konverents koosolekut peab. Peale juhataja valitakse konverentsi büroo, mille koosseisu kuuluvad igatahes kõikide teiste delegatsioonide juhatajad, asejuhataja nime all. Büroo ülesandeks on lahendada kõiki küsimusi, mis konverentsi rahuliseks töötamiseks vaja. Juhataja ülesandeks on konverentsi läbirääkimisi sel viisil juhtida, et tema kõige kiiremini ja paremini oma ülesandeid teostaks. Pärast konverentsi juhatuse valimist järgneb volituste deponeerimine ning tõestamine. Küsimuste ligemaks otsustamiseks luuakse konverentsidel mitmesugused komisjonid ja alamkomisjonid, millest jällegi võtavad osa võimalikult kõikide riikide esindajad, harilikult delegatsioonide eneste nimetamise järgi. Peale selle valitakse redaktsiooni komitee, mis mitmesuguseid ettepanekuid peab ühtlustama ja üldiselt vastuvõetava redaktsiooni esitama. Arutluste ja vaidluste kohta maksab harilikult selle maa parlamentaarne vaidluste kord, kus konverents asub, vähemalt aga rahvusvaheliselt kogu kultuurilmas maksma pandud vaidlusreeglid, näit. kõnelda soovija peab saama sõna juhataja käest j.n.e. Igal delegatsioonil on õigus ettepanekuid teha, resolutsiooni kavasid ja muutusi esitada, esitada mõnda küsimust päevakorrast ärajätmiseks või konverentsi edasilükkamiseks või lõpetamiseks.

Mis puutub hääletuse korrasse, siis maksab reegel, et iga riik delegaatide arvu peale vaatamata omab ühe hääle, nii et riigi arvamsi väljendab vaid esimene delegaat kui delegatsioon juhataja. Konverentsi otsused tehtakse maksima üldreegli järele ühel häälel, mida põhjendatakse riiki-

de suveräänsusega, kuid viimasel ajal, eriti tehnilistel konverentsidel, tunnustatakse ka juba enamuse, sageli küll kvalifitseeritud enamuse põhimõtet. Hääletamine sünnib kas suusõnal, sedelite või ka kuulikestega. Riigil, mis enamuse otsusega rahul ei ole, on õigus anda seda teada ja otsus ei hakka tema kohta maksma. Sageli väljendatakse lahkuminekuid erideklaratsioonides või reservatsioonides.

Konverentsi kohta peetakse harilikult protokolle, kas üldkokkuvõtetes või stenograafilistes kirjutistes, kusjuures aga osavõtjate soovil protokollid täiesti ära jäävad. Protokollid, et olla maksvad, peavad kõikide riikide poolt saama heaks kiidetud. Konverentsi tulemuste kohta tehtakse lõpuakt, mis vahel kannab ka lõpp-protokolli nime /act final ehk protocole de clôture/.

On katsutud klassifitseerida konverentse poliitilisteks, majanduslikkudeks, sotsiaalseteks ja tehnilisteks. Kuid vaevalt sõrane liigitus on täppis. Sel ei ole ka mõtet. Konverentside arv on Westfaali konverentsist alates järjest suurenenud. Praegusel ajal on jooksvate konverentside arv suuremate või vähemate riikide gruppide vahel väga tunduv.

RAHVUSVAHELISTE TULIDE LAHENDUS.

Huvide koordineerimine rahulisel teel.

Juriidilised lahendusviisid.

1. Rahvusvahelises liiklemises tekivad loomulikult mitmesugused arusaamatused ja mõtete lahkuminekud, kuna praegusel ajal loetakse iga riigi politika algpõhimõtteks racionaalset egoismi ehk mõistlikku omakasut. Selle kohaselt riigid toimivad esimeses jones ainult oma huvides ja ajavad taga oma sihte, mis sageli teiste riikide omadega ei ole kokkukõlas. Kuna rahvusvahelises elus riigi üle ei ole kõrgemat võimu, mis võiks oma autoriteediga kokkupõrkeid kõrvaldada, tuleb riikidel ise oma tülisusimusi lahendada. Sõrane lahendamine võib sündida mitmel viisil: a/ võib katsuda konflikti lahendada sõbralikul teel, otsides kokkõla oma ja teise riigi huviga. Kui see ei ole võimalik, siis b/ võtavad riigid tarvitusele vägivalla, esiteks psühholoogilise või moraalse surve näol ning lõpuks avaliku vägivalla ehk sõja kujul. Selle kohaselt võib ka rahvusva-

heliste tüliküsimuste lahendamist jagada kahte liiki: 1/tüliküsimuste lahendamine rahulisel teel ehk juriidiliste abinõudega ning 2/tüliküsimuste lahendamine vägivallaga ehk sõjaga. Esimesse liiki kuuluvad n.n. diplomaatilised ja juriidilised teed tülide lahendamiseks, kuna teise liiki kuuluvad esiteks surveabinõud /retorsioonid /õigluse rikkumine/ ja represaaliumid /õiguse rikkumine - suurriik väikese vastu/ ja avalik vägivald, see rahvusvaheliste tülide lahendamise viimane abinõu ja ultima ratio - sõda. Arutades rahvusvahelise läbikäimise organeid ja teid, saime pildi neist asjaajamise viisidest, mis kannavad diplomaatiliste abinõude nime ja mis kujutavad tülide lahendamist riikide eneste vahel, mis tarbekorral lahendamist leiab kas asja likvideerimisega või jälle vastava kokkuleppe saamisega. Siinjuures olgu tähendatud, et üksikute riikide omavahelised lepped kannavad harilikult Vereinbarung'i laadi, kus mõlemate poolte tahted ei jookse rööbiti, vaid vastastikku. Sisuliselt jagunevad rahvusvahelised konfliktid juriidilisteks ja poliitilisteks. Juriidilised konfliktide nime all tuntakse juhtumusi, kus mingi riik ei täida kohustusi, mis temale rahvusvaheline õigus, olgu otsekohestes kokkulepetes või üldise normi põhjal, peale paneb /conflict de droit international/. Kõik teised kokkupõrked, mis põhinevad riikide elulistel huvidel, eriti territoriaal-momente käsitlevad, nimetatakse poliitilisteks. Varemni oli tendents iga mõtete lahukuminekut poliitiliseks kujutada, kuna praegusel ajal on selles mõttes laienenemas juriidilise konflikti mõte.

2. Üksikute riikide tüli sisaldab enenses hädahoitu teistele. Arusaadav, et sellepärast mõne tüli korral teised riigid ei või jääda osavõtmatuks, mispärast võimalik on teiste riikide vaheleastumine, olgugi, et seda tuleb teha härmise ettevaatusega. Teiste riikide vaheleastumine sünnib kas heade teenete /bons offices/ või vahetalituse /médiations/ kaudu. Mõlemad õieti tähendavad üht ja sama, nimelt kolmanda riigi püüdeid tülitsejatevahelisi suhteid parandada. Varemni katsuti seletada, et bons offices ei kõrvalda tülitsejaid pooli otse läbirääkimistest, kuna médiations tähendab vahele tulemist alles siis, kui otsene läbikäimine riikide vahel on lõpetatud ja kolmas riik seda tahab iseseisvalt jalule seada. Kuid säärane vahetegevmine ei ole küllalt tabav ja meie näeme, et kuna 1856.a. Pariisi rahulepingus tarvitatakse sõna "bons offices", kõ-

neleb samast asjast Berliini Kongo 1885.a. konverentsi akt sõnaga "médiations". Vahetalitused võivad olla: a/ interventsioon - sõjaline vahetalitus; b/ intertessio - sõbralik vahetalitus. Rahvusvahelises elus sünnib sageli vahetalitusi. Näit. 1867.a. Saksa vahetalitus Prantsusmaa ja Luksemburgi vahel. Eesti on olnud 1922.a. vahetalitajaks Karjala küsimuses Soome ja Vene vahel. Rahvasteliit tegi Eestile ettepaneku hakata Soome-Vene konfliktis vahetalitajaks, rahvusvahelise artikli põhjal, kus on öeldud, et Rahvasteliit võib tüliküsimusi lahendada ka nende riikide vahel, kus üks ehk mõlemad pooled ei ole Rahvasteliidu liikmed. Vene ei võtnud Rahvasteliidu ettepanekut vastu, nii et selle tüliküsimuse lahendamisest ei tulnud midagi välja.

1897.a., 1899.a. rahukonverents Haagis pidas häd teeneid ja vahetalitusi mitte ainult lubatavateks, vaid ka soovitatavateks, luues veel erilise vahetalituse kuju n.n. erivahetalituse /médiation speciale/. Selle järele valib kumbki tülisolev riik ühe riigi, kes on midagi sekundandi sarnast kahevõitluse juures. Need riigid-sekundandid hakkavad omavahel läbi rääkima konfliktis olevate riikide tüli kohta, katsudes leida lahendust. 30 päeva jooksul ei tohi siis pooled sõda alata. Ja kui sõda lõpuks lahti pääseb, peavad need riigid vahetalitajaks olema rahu saavutamiseks. Sellest erivahetalituse viisist loodeti palju, kuid ta ei ole veel leidnud tegelikku tarvitamist.

Vahetalitaja osa on sõbraliku lepitaja, kuid mitte kohtuniku osa, ja see ei tohi välja kujuneda omavõliliseks vahelesegamiseks ehk interventsiooniks.

Mõjuv viis rahvusvaheliste konfliktide lahendamisele kaasa aitamiseks on rahvusvahelised uurimiskomisjonid /commission internationale d'enquête/, loodud Haagi 1.konventsiooniga 1899.a. Kui tüli asjaolud ei ole küllalt selged, kutsutakse ellu rahvusvahelised 5 liikmelised uurimiskomisjonid. Nendest nimetab kumbki tülisolev pool kaks liiget, kes siis ise valivad viienda esimeheks. Kokkuleppe puudusel nimet. viies liige sama protseduuri kaudu kui vahekohtu esimeeski. Kõik liikmed valitakse Haagi rahvusvahelise vahekohtunikkude üldnimekirjast, kusjuures ainult üks võib olla säärane, keda tülitseja pool ise Haagi vahekohtunikkude nimekirja on üles seadnud. Rahvusvaheline uurimiskomisjon kogub fakte. Tema ülesandeks on asjaolusid fikseerida ja selleks hariliku kohtu protseduuri korras

tunnistajaid üle kuulata ja õiged tulemused eriaruannetes kokku võtta, mille üle pooltel, nagu ka omavaheliste segakomisjonide aruannete kohta, on täielik otsustamise vabadus. Tuntud on rahvusvahelise alalise komisjoni teened Dagerbank'i vahejuhtumuse selgitamiseks, kus Vene laevastik 1904.a., sõites Kauge-Idasse, pidas Inglise kalalaevu Jaapani sõjalaevastikuks ja neid pommitama hakkas. Kalalaevastest läksid mitmed põhja ja vahekord Inglise ja Vene vahel läks teravaks. Uurimiskomisjon tegi selgeks, et siin oli hooletuse ja eksitusega tegemist, mille eest Venemaa pidi maksma muidugi kooliraha kahjutasu näol.

Kuni maailmasõja alguseni on rahvusvahelised komisjonid 18 korda eduga teetsenud. Pärast maailmasõda on rahvusvaheliste tülide lahendamiseks palju kaasa aidanud Rahvasteliidu nõukogu, mis pakti järele on kohustatud sunduslikult iga tüliküsimust arutama, mis üldist rahu ähvardab ja mille puhul ta peab katsuma leida tüliküsimuste lahenduseks abinõusid. Kõikidel riikidel on õigus Rahvasteliidu nõukogu kaasabi paluda ja tüliasja Rahvasteliidu nõukokku andmine tähendab iseenesest harilikku sunduslikku vahetalitust. Kuid sellegipärast maksab praegu ka harilik vahetalitus lepitusprotseduuri näol tülide jaoks, mis üldisi huvise ei puuduta ega rahu ei ähvarda.

3. Vahekohus. Kui omavahelised tüliasja lahendamise katsed ei ole tagajärgi andnud, kuid pooled soovivad siiski küsimust rahulikult lahendada, läheb küsimus vahekohtu kätte, mis võib koosneda kas üksikisikulisest vahekohtunikust või vahekohtunikkude kolleegiumist. Vahekohus teeb otsuseid, mis mõttes ta erineb vahetalitusest. Vahetalituse soovitusel ja nõuanded ei ole kohustavad. Vahekohtu määrus seevastu lõpetab asja ja pooltele ei jää muud üle kui otsust täita. Vahekohtul on juriidiline ilme. Olgugi, et vahekohtu otsusel sunduslik täitur puudub, on tegelikult kõik vahekohtu otsused riikide poolt vabatahtlikult täide viidid, vaatamata, kas otsus oli kahjuks või kasuks, kuna rahvaste mõjurikas avalik arvamine nõuab vahekohtu otsuse austamist ja täitmist. Võib ette tulla ka juhtumeid, kus vahekohtu otsusi ei täideta, nagu näiteks Peruu-Boliivia tülis ei jäänud kumbki pool vahekohtu otsusega rahule, kuid lõpuks nad leppisid ise kokku. Vahekohtu alla võivad kuuluda kõik küsimused, olgu fakti või õiguse küsimused. Eriliselt Haagi konverentsid aga soovitasid, et vahekohtule alistuksid igal juhul puhtjuriidilised küsimused, eriti

lepingute tõlgitsemine ja lepingvõlgade tasumise küsimused. Vahekohtu koosseis, asjaajamine ja kompetents määratakse kindlaks kas erilepingus, mis kannab kompromisslepingu nime või nähtakse ette üksikute lepingute vahekohtu- ehk kompromissaartingimustes /la clause compromissoire/. Vahekohtu otsuse peale apelleerida ei saa. Vahekohtu koosseis on harilikult liigarv, kolm, viis, seitse jne. Vanemal ajal valiti aga paaris arv kohtunikke. Haagi konventsioon kat- sus luua alalist kaadrit autoriteetlikke vahekohtunikke. Selleks nimetab iga riik neli rahvusvahelises õiguses asja- tundjat kohtunikku kuue aasta peale omalt poolt, mis eri- lisse üldnimekirja kokku võetakse. See kohtunike kogu kann- nab alalise rahvusvahelise vahekohtu nime /la cour perma- nente d'arbitrage/. Kui kahe riigi vahel tekib tüliküsimus, siis kumbki riik valib üldisest nimekirjast kaks vahekohtu- nikku, nendest ainult üks võib olla oma kodanik või tema poolt nimetatud. Valitud neli vahekohtunikku määravad oma- vahelisel kokkuleppel superarbiitri. Ei lepi nad superar- biitri valimise suhtes kokku, siis valivad tülisolevad riigid ühe kolmanda riigi, kes superarbiitri nimetab. Ei ole võimalik ka säärasel korral superarbiitrit saavutada, ni- melt kokku leppida ühe riigi suhtes, siis valib kumbki riik ühe riigi. Need kaks valitud riiki katsuvad omavahel kokku leppides nimetada vahekohtu esimeest. Kui nad ka kok- ku ei lepi, siis igauks neist valib kaks kandidaati, kuna liisk otsustab, kes lõplikult superarbiitriks jääb. 1926.a. venelased algatasid küsimust meie ja Soomega mittekallale- tungi asjus. Meie seadsime üles nõudmise, et arvestatakse rahvusvahelise vahekohtu otsusega, kuid venelased ei taht- nud sellega nõus olla; nad tegid ettepaneku, et kumbki pool võib määrata ainult kaks liiget, kuid superarbiitri küsimusega ei olnud nad nõus.

Peale täielikku viieliikmelist vahekohtu on võimalik luua teatud selgete küsimuste arutamiseks vaid kolmeliikme- list vahekohtu, kus asjaajamine lühendatud ja ainult kir- jalik.

Vahekohtu protseduur sarnaneb harilikult kohtu-, võistlus- või vaidlusprotsessiga. Kaebaja pool esitab oma kaebuse kirjalikult, millele teine pool ka kirjalikult oma vastuse esitab. Sääraselt argumentide vahetust võib kir- jalikult veel kord läbi teha, mille järele küsimus tuleb kohtus suusõnalisele arutusele. Kumbki pool võib selleks oma esindajaid - agente ja advokaate - määrata, kes kohtus

nende asja kaitsevad ja selgitavad. Lõpuks teeb vahekohus otsuse häälteenamusega. Vahekohus võib tarvitada keeli, mis pooled ette näevad, kuid harilikult tarvitatakse selleks üldiselt tunnustatud prantsuse ja inglise keelt. Otsus peab olema motiveeritud ja teda võib välja kuulutada või salajas hoida. Olgugi et Haagi rahukonverents läi mitte rahvusvahelise kohtu enese, vaid, nagu prof. Martens õigusega ütleb, kohtu idee; vahekohus arenes ja juba 1907.a. Haagis võeti üles küsimus sundliku kohtu loomiseks. Selleks töötati välja eriline rahvusvaheline kohtupalati põhikirja kava /cour de justice arbitrale/, mis aga ellu viimata jäi.

Üksikute lepingute läbi juba 1904.a. saadik otsustasid riigid anda omavahelised tüliküsimused vahekohtu kätte, nii et veel enne maailmasõda vahekohtute võrk oli laialdaselt arenenud.

Rahvusvaheline vahekohus praegu enam ei mängi nii suurt rolli kui Rahvasteliidu poolt loodud alaline rahvusvaheline kohus. Sellest allpool.

Tülide lahendus Rahvasteliidu režiimi all.

1. Rahvasteliit ja tema poolt loodud alaline rahvusvaheline kohus /Cour permanente de justice internationale/ ja kokkuleppe komisjonide protseduur lõpetab pika arenemise järgu rahvusvaheliste tülide lahendamise arenemisel. Rahvasteliidu pakti autorite, eriti president Wilsoni arvates pidi kõige tähtsamaks Rahvasteliidu funktsiooniks saama vahealitus riikide vahel ja tüliküsimuste juriidiline lahendamine. Selle kohaselt kõneleb ka juba põhikirja sissejuhatus, et Rahvasteliidu ülesandeks on "koostegevuse edendamine rahvaste vahel ja neile rahu ja julgeoleku kindlustamine" ja §14 tehtakse nõukogule ülesandeks alalise rahvusvahelise kohtukoja asutamise eelnõu läbi töötada ja seda liidu liikmetele esitada. See kohtukoda otsustaks rahvusvahelisi tüliküsimusi, mis pooled temale ette kannavad ja avaldaks ka oma heaksarvamisi iga tüliküsimuse ja muude küsimuste kohta, mis nõukogu või täiskogu temale esitab. Teiselt poolt jälle määrab §15, et "kui liidu liikmete vahel tüliküsimus tekib, mis suhete katkestamist võiks tuua ja kui seda tüliküsimust vahekohtusse ei anta, siis esitatakse see selle asemel nõukogule", kuna nõukogu paneb ette tüliküsimuse lahendamist kindlustada.

Niiiviisi juba Rahvasteliidu põhikiri määrab, et Rahvasteliidul rahvusvahelises elus tuleb mängida vahetalitaja osa ja nimelt sunduslikult Liidu liikmete suhtes. Selle kohaselt Rahvasteliidu nõukogule on määratud suur osa rahvusvaheliste tülide rahuliseks lahendamiseks, kusjuures igal Liidu liikmel on õigus pöörduda Rahvasteliidu peasekretäri poole, juhtides tähelepanu ähvardavale tüliküsimusele. §12 ja §15 järgi on iga Liidu liige kohustatud tüliküsimust kas otsustama vahekohtu läbi või küsimust Nõukogule arutada andma, kusjuures kolme kuu jooksul pärast vahekohtu otsust või Nõukogu arvamust sõda alata ei või, seejuures on Rahvasteliidu Nõukogul õigus küsimust isegi Täiskogule esitada. Kui aga Liidu liige mainitud rahulise lahendamise kohustust ei täida, siis võtab Rahvasteliit säärase liikme vastu sunniabinõud tarvitusele, nagu see §16 loendatud. Säärast riiki loetakse juba iseenesest kõigi teiste Liidu liikmete vastu sõda alanuks. Sellepärast kohustuvad teised liikmed kaubanduslikke ja rahanduslikke suhteid säärase tülli alganud riigiga lõpetama ja oma kodakondsetele igasugust läbikäimist üleastuja riigi kodakondsetega ära keelama. Peale selle arutab Nõukogu, missuguseid sõjaväelisi abinõusid võiks tarvitusele võtta. 1924.a. oktoobris tehti katset Rahvasteliidu õigusi ja võimet riikide rahuliste suhete alahoidmiseks lahendada n.n. Genfi protokollis, mis aga senini on ratifitseerimata jäänud, peasjalikult sellepärast, et ettenähtud kohustuste täidesaatmiseks puudus sõjaline võim, mis oleks Rahvasteliidu Nõukogu kasutada väljaspool rahvuslikke sõjavägesid.

Järgmise katsena küsimusi lahendada võimalikult rahulikult teel on Rahvasteliidu poolt loodud leppeprotseduur /procédure de conciliation/, mis ette näeb, et tülitsejad pooled võivad küsimuse anda erilise leppekomisjoni kätte, kes kaalub asja mitmekülgselt läbi ja teeb omalt poolt ettepaneku. Sääraseid leppeprotseduuri lepinguid on ka Eesti sõlminud niihästi Balti riikidega kui ka Rootsiaga, kusjuures eriti Rootsi leppekomisjoni võimkond piiramatu laialdane on määratud /universaalne leping/, 1925.a. Helsingi leping Soome, Eesti, Läti, Poola vahel, kus nad kohustavad kõik tülid rahvusvahelise kohtu arutada anda, välja arvatud siseküsimused. Leppekomisjoni otsused ei ole sunduslikud.

2. Kõigist Rahvasteliidu katsetest rahu kindlustada juuridiliste abinõudega väärrib erilist tähelepanu alaline rahvusvaheline kohus. Säärane kohus on olnud inimsöö paleu-

seks aastasadu ja niihästi üksikud suuremad õpetlased kui ka seltsid ja riigid on katsunud küsimuse lahendamiseks kohast teed näidata. Kuuba õpetlane De Bustamante omas raamatus rahvusvahelise kohtu üle nimetab tervelt 40 projekti rahvusvahelisest kohtust, alates Pierre Dubois't ja Alberic Gentilis't XVI sajandil. Palju tähelepanu alalisele kohtule pühendasid ka Haagi konverentsid, kuid tema ellu viimise pearaskuseks oli võimatus konstrueerida õiget valimisprotseduuri. Rahvasteliidu loomisega pääseti ka sellest raskusest.

a/ Kohtu korraldus.

Rahvusvahelise kohtu põhikiri võeti vastu Rahvasteliidu Täiskogu poolt 1920.a. detsembris, kuna selle kava läbitöötamiseks tegutses mainitud aasta kestel eriline juristi de komisjon Haagis, kogu maailma väljapaistvamate juristide osavõtul. Kohus koosneb 15 kohtunikust, kellest 11 on peakohtunikud ja 4 asekohtunikud. Kohtunikke valitakse 9 aastaks ühes edasivalimise õigusega. Kohtunikud ei või oma kodumaal ameti kestel ühtegi administratiiv- või poliitilist kohta pidada, kuid õppetegevus ülikoolides pole neile keelatud. Kohtunikud naudivad diplomaatilisi eesõigusi.

Valimise moodus on kaunis keerukas. Kõigepealt üksikud Rahvasteliidu liikmed seavad üles 4 kandidaati, kellest kaks võivad olla omamaalased. Soovitatakse, et suuremad tsivilisatsioonigrupid /nagu Euroopa, Anglo-Ameerika, Aasia/ ja tähtsamad rahvusvahelise õiguse süsteemid oleksid kohtus esindatud. Üksikutest kandidaatidest seab Rahvasteliidu peasekretär üldise nimekirja kokku. Valimine sünnib Rahvasteliidu Täiskogu ja Rahvasteliidu Nõukogu poolt paralleelselt. Valituks loetakse need, kes on saanud nii Täiskogu kui ka Nõukogu absoluutse häälteenamuse. Kui pärast esimest valimiskoosolekut vabu kohti jääb, valitakse teist, ja kui tarvis, siis kolmandat korda. Kui pärast kolmandat valimist veel vabu kohti on, võib igal ajal kas Täiskogu või Nõukogu soovil moodustada vahetalitusekomisjoni 6 liikmest, kellest 3 Täiskogu ja 3 Nõukogu poolt nimetatud. See komisjon valib iga vaba koha jaoks nime, mis tuleb Täiskogule ja Nõukogule eraldi vastu võtmiseks esitada. Seda korratakse seni, kuni tarvilik arv kohtunikke häälteenamuse saanud. Valimine sünnib üldisest nimekirjast, rahvusele vaatamata. Kohtunikud valivad eneste keskel esimehe ja ühe ase-esimehe 3 aastaks, kes on kohustatud Haagis elama. Kui riikidel ei ole oma alalist rahvuslikku kohtunikku koosseisus, või-

vad nad oma asja arutamisel nimetada ajutisi asekohtunikke. Kohtuistungud on korralised või erakorralised, kusjuures üks kord aastas ikkagi tuleb kokku astuda. Eriline kord ja koosseis on ette nähtud sadamatesse, raudteedesse, vee- teedesse ja tööstigusse puutuvate küsimuste arutamisel.

b/ Kohtu kompetents.

Kohus on õieti mõeldud ainult Rahvasteliidu liikmetele, kuid Rahvasteliidu Nõukogu otsuse põhjal võivad teda tarvitada ka mitte-Rahvasteliidu liikmed, kes isegi võivad kohtu alalisteks liikmeteks astuda. Nii näit. ei ole Ameerika mitte Rahvasteliidu liige, kuid tema on palunud luba rahvusvahelise kohtu liikmeks astumiseks. Kohtu kompetents asjade pooldest on ette nähtud osalt üksikutes lepingutes, osalt rahvusvahelise kohtu põhikirjas. Juba varemini on rahvusvahelise kohtu kompetents sunduslikult ette nähtud 43 lepingus ja rahvusvahelises aktis. Rahvasteliidu põhikirja art.36 määrab, et kohtu kompetentsi kuuluvad kõik asjad, mis pooled ette panevad, samuti ka kõik üksikute riikide olevates lepingutes ja konventsioonides ettenähtud asjad. Peale selle on umbes 20 riiki alla kirjutanud n.n. sunduslikule kohtu alluvuse deklaratsioonile vastastikusel alusel, esialgu küll 5 aastaks /ka Eesti/, mille järgi rahvusvahelise vahekohtu alla sunduslikult kuuluvad tüliasjad, millel on juriidiline iseloom ja mille aineks on:

a/ lepingu interpreteerimine, b/ igasugused küsimused rahvusvahelise õiguse alal, c/ iga teglik akt, kui ta, olles kindlaks tehtud, tähendaks ühe rahvusvahelise kohustuse rikkumist, d/ rahvusvahelise kohustuse rikkumisest tekkinud kahjutasu iseloom või ulatus.

Rahvusvaheline kohus põhjendab oma otsused õiguse reeglitega, millede allikaks on: 1/ rahvusvahelised konventsioonid, kas üldised või erilised, mis sisaldavad tülis olevate riikide poolt tunnustatud määrusi; 2/ rahvusvaheline tava, mis üldise praktika poolt õigusena vastu võetud; 3/ üldised tsiviliseeritud rahvaste poolt tunnustatud õiguse põhimõtted; 4/ kohtuotsused ja teadusemeeste arvamused kõrvaliste abinõudena õigusnormide määramise juures. Peale selle jääb poolte nõusolekul kohtule võimalus otsustada asja õigluse põhjal.

c/ Protseduur.

Asjaaamine rahvusvahelises kohtus langeb kahte ossa: esiteks kirjalik ettevalmistus ja teiseks suusõnaline avalik asja arutamine. Kohus võib, kui olud seda nõuavad, kum-

magi poole õiguse kindlustamiseks erilisi kindlustusabinõusid tarvitusele võtta. Kohtuotsus tehtakse häälteenamusega. Kui aga otsus ei ole üksmeelne, siis on vähemusel õigus oma isiklikke arvamusi juurde lisada sooviavaldusena. Asjaajamise keeleks on prantsuse ja inglise keel, kuid poolte palvel võib kohus ka mõnda teist keelt lubada. Uuesti ilmsikstulnud asjaolude põhjendamisega on võimalik paluda kohut asja uuesti arutusele võtta. Kohtukulud kannab Rahvasteliit, kusjuures mitte-Rahvasteliidu liikmed kohtu tarvitamise korral oma osa kulusid eraldi kannavad.

Rahvusvahelise kohtu praksis ei ole seni veel väga laialdane. Suurematest otsustest on ta teinud näiteks, Wimbledonis asjas 1923.a., mille järgi sõjalaevadel on õigus Kiili kanalist läbi sõita; Mavromatise asjas Kreeka ja Inglismaa vahel 1924.a., Neuilly lepingu 199 artikli lisa §4 seletuseks 1925.a. ja otsus Saksa-Austria tolliuniooni kohta. Arvurikkam on olnud kohtu heaksarvamiste avaldamine, millest muu seas tähtsamad töökongresside osavõtmise asjas tööliste esindajate poolt, põllutööliste tööaja reguleerimise kohta, Vene-Soome tüli kohta Karjala küsimuses, Poola vähemusrahvaste küsimuses ja Serbia-Albaania piiritüli asjus.

Sõjaõiguse ajalooline arenemine.

1. Juba vanad roomlased tundsid sõjaõigust. Sõda oli tol ajal rohkem usulistest põhjustest tingitud. Rooma tundis sõja alguse reegleid. Kui sõda oli senatis otsustatud, siis pöörati jumala Jaanuse nägu ümber, üks nägu oli sõja puhul ja teine rahu ajal. Seega vana Rooma tundis juba sõja kuulutamist. Olid ka sõjapidamise reeglid, nagu näit. sõjavangid lähevad orjadeks j.n.e. Juba vanal ajal kuulus hunnide juht Attila, kelle vaateid sõjapidamisele iseloomustab ütetus "vae victis", ei läinud oma sõjapidamise viisides äärmuseni. 800.a. algab uus ajajärk.

Keskajal tekkis n.n.rüütelite seisus, kes suuremalt jaolt sõjast osa võtsid. Rüütelite turniiridel kujunes välja ka teatav sõjapidamise koodeks. Pärast 30.a. sõda, mille eel käis 100.a. sõda, oli Euroopa kultuuriline tasapind madal ja sõjategevus Kesk-Euroopas muutus üksikute bandede vägivallaks kohalikkude elanikkude vastu. Selline olukord ei vastanud Euroopa rahvaste elunõuetele.

Uldiselt ei ole sõda mitte siht, vaid ainult ajutine

abinõu eesmärgi saavutamiseks. 30 aastase sõja koleduste vastu tärkas protest, mis teoreetilisest küljest väljendust leidis. Juba enne 30 aastast sõda on kõrgemad katoliiklikud vaimulikud traktaate kirjutanud de jure belli ehk sõjaõiguse kohta. 30 aastane sõda hävitas kõik senised sõjaõiguse mõisted ja kutsus välja suure elevuse, mille tagajärjel ka Hugo Grotius' e teos "de jure belli ac pacis" saabus. Hugo Grotius läks välja sellest, et sõja siht on rahu saavutamine. Seda mõtet on ka Rousseau ja Kant formuleerinud. Hugo Grotius tõi esile abstraktsel teel terve rea sõjapidamise reegleid. Tema töö avaldas määratut mõju sõjapraksise peale ja tõi Grotius'ele maailmakuulsuse, mille tagajärjel Gustaf Adolf kutsus teda Rootsi saadikuks Prantsusmaale. Tema teos "de jure belli ac pacis" muutus Rootsil sõjaõiguse käsiraamatuks. Sellega oli pandud alus sõjaõigusele. Sõjapidamise küsimuste üle on palju vaieldud, kuid alati on tulnud otsusele, et sõjapidamine peab sündima teatavate reeglite järgi. Juristide arvamine on, et kõik elulised suhted peavad olema juriidilist laadi. Riik peab muutuma õiguslikuks riigiks, kus õiguslikud suhted on mõõduandvad. Sõjameeste vaated võivad aga juristide vaadetest lahku minna; meie tunneme vanas Roomas väejuhtide poolt väljendatud lauset: kui relvad töötavad, siis vaikivad seadused. Kuid vaatamata sellele on sõjapidamise praksis näidanud, et on vaja reegleid, mis sõjapidamise viisid enam-vähem kindlaks määravad. Enne maailmasõda oli välja kujunenud terve rida sõjapidamise reegleid ja nende täitmise peale vaadati võrdlemisi pessimistlikult, kuid maailmasõja kestel leidsid need reeglid rohkem täitmist kui seda varemalt loodeti.

2. Sunniabinõud. Kui teatud rahvusvaheline konflikt ennast ei anna lahendada ei otsekohese läbirääkimise ega ka kohtu teel, siis ei jää kannatajal muud üle, kui ise oma kätte võtta enese huvide kaitsmist jõu abil. Selleks on riigil olemas mitmesugused sunniabinõud. Kannataja riik võib teise riigi huviseid kitsendada samal määral kui tema enese huvid kitsendatud on. /Unbilligkeit gegen Unbilligkeit/. Säärane sunniabinõu kannab retorsiooni nime. Retorsioon on näit. tollisõda. Retorsioon on riigi kättetasumine teisele riigile selle poolt tehtud ülekohtu eest. Näit. tollisõda Vene-Saksa ja Saksa-Poola vahel.

3. Suuremad surveabinõud kannavad repressaaliumide nime. Repressaalium on ülekohtu harilikult teise riigi kodanikkude vastu ülekohtu eest, mis tehtud selle riigi poolt

tema kodanikkudele. Nead kannavad juba teatud määral vägivalla ilmet, olgugi, et vormiliselt sõda ei ole /Unrecht gegen Unrecht/. Repressaaliumide hulka kuuluvad sõjalised, eriti merejõulised demonstratsioonid vastase riigi sadamate ees, demonstratsioonid, mis võivad ka võõraste sadamate bombardeerimiseks kujuneda. Repressaaliumi alla käib n.n. embargo, see on võõra riigi või selle kodaniku varanduste kinnipidamine, et sel teel ülekohtu tegijat sundida oma ülekohtusest tegevusest loobuma. Repressaaliumide hulka kuulub ka rahuline blokaad, mis seisab selles, et teatud riigi sadamad kinni pannakse kaubalaevadele.

Ajalugu tunneb niimõndagi sährast juhtumit. 1814.a. blokeerisid Rootsi ja Inglismaa Norrat, et teda sundida ühinema Rootsi. 1897.a. blokeerisid suurriigid Kreekat, et teda sundida Kreeta mässu asjus järelandlik olema. 1902.a. Saksamaa, Inglismaa ja Prantsusmaa blokeerisid Venezuelat sellepärast, et see ei maksnud oma võlga. Vahel võtavad repressaaliumid ka karistus-ekspeditsioonide kuju, nagu see oli 1902.a. Hiinas pärast Hiina bokserite mässu, kus suurriigid Pekingi oma alla võtsid, ilma et oleks sõda kuulutanud. Siia hulka kuulub ka Jaapani operatsioon Schanghai. Ka landeswehri purustamine oli ainult repressaalium.

Repressaaliumide tarvitamine on ainult siis otstarbekohane, kui tema kaugemale minevat kokkupõrget tõesti ära hoiab. Sellepärast tuleb lugeda repressaaliumi ainult siis kasulikuks, kui selle tarvitaja tugevam on kui tema vastane. Kui aga mõlemad on ühetugevad, siis muutub repressaaliumide tarvitusele võtmine harilikult sõjaks. Praegusel ajal on repressaaliumid riigi ainuõiguseks, kuna vanasti ka erainimesed neid tarvitasid.

HUVIDE SUBORDINEERIMINE SÕJAGA.

Sõjaõigus.

1. Kui kõik abinõud on ära katsutud rahulisel teel või surveabinõudega teist riiki om tahtmise järele andma ja kokkupõrget soovitud sihis lahendama, ja kui sellegi pärast tüli ei ole lahendunud, jääb järele ainuke viis: vägivallaga teist riiki oma tahtmise alla painutada. Sellist vägivallaga konfliktide lahendamise viisi nimetatakse sõjaks.

Sõda tuleb võtta kui ajaloos möödapääsematut tõsiasja

ja ta jääb seni püsima, kuni riikidevaheline kokkupõrge huvide pärast kestab. Sõja põhjused võivad olla mitmesugused: kas a/ soovitakse oma olevat mõju kaitsta või 2/ mõju laiendada oma eluhuvide kohaselt. Sõda on kõige vanem rahvusvaheline läbikäimise viis, temaga on kasvanud ka rahvusvaheline õigus. Kuid ajajooksul on sõda piiramata omavoli ja vägivald tarvitamisest loobunud ja riigid on teatud reeglid maksma pannud, mis sellist võitlust korraldavad. Normide kogu, mis riikide vastastikke suhteid sõja puhul reguleerib, nimetatakse sõjaõiguseks. Sõjale piiri tahavad panna Rahvasteliit ja Kellog'i pakt 1929.a.27.aug. Viimane tunnistab sõda kuriteeks.

2. Sõjaõiguse peallikateks on tavad ühelt poolt ja otsekohesed kokkulepped teiselt poolt ehk objektiivsed normid. Viimaste arv on XIX ja XX aastasaja jooksul märksa suurenenud, iseäranis Haagi konverentside töö läbi. Vene kõrgem käsk senatile 23.juulil 1914.a. loeb üles järgmised aktid tegeva sõjaõiguse allikatena:

1/ Pariisi meredeklaratsioon 16.jaan.1856.a.

2/ Peterburi deklaratsioon 19.dets.1868.a. lõhkevate kuulide /dum-dum/ mittetarvitamise kohta.

3/ I Haagi rahukonverentsil 29.juulil 1899.a.ettekirjutatud deklaratsioonid ja nimelt: a/ deklaratsioon mürgiste gaaside mittetarvitamise kohta; b/ deklaratsioon dum-dum kuulide mittetarvitamise kohta.

4/ Genfi konventsioon 6.juunist 1906.a. haavatute ja haigete saatuse parandamise kohta maasõjas.

5/ Lepingud, mis on alla kirjutatud II Haagi rahukonverentsil 16.okt.1907.a. ja nimelt: a/ leping maasõja seaduste ja tavade kohta; b/ leping erapooletute riikide ja isikute õiguste ja kohuste kohta maasõja ajal; c/ leping vaenlase kaubalaevade ümbermuutmise kohta merejõudude poolt; f/ leping Genfi konventsiooni tarvitamise kohta merisõjas ja g/leping erapooletute riikide õiguste ja kohuste kohta merisõjas.

Peale selle loetakse sõjaõiguse alusteks ka muid Haagi konventsioone /sõjategevuse algamise kohta, miinide panemise kohta merel j.n.e./ ja 1909.a. Londonis vastuvõetud meredeklaratsiooni. Harilikult eraldatakse maa- ja meresõda üksteisest, kuid sisulist vahet siin ei ole, olgugi, et tuleb maksma panna mõnda erimäärust meresõja kohta. Pealahkumine on võitluse abinõudes ja võitluseväljas. Juriidiline lahkumine on eraomanduse saatuse suhtes: maasõjas on

eraomandus puutumatu, meresõjas käib aga vaenlase kodanik- kude eraomandus konfiskeerimise alla samuti nagu riigi varandus. 1877.a. Brüsseli konverents töötas välja sõjaõi- gusi, kuid need vananesid ja Haagi esimesel konverentsil töötati ümber 1899.a. ja pärast a.1907.a. II konv.täienda- ti, mis veel praegu maksab.

Sõja kestvus.

1. Rahu seisukorrast erineb sõjaseisukord märksa ja sellepärast on tähtis täpsat sõja algust teada. Vanal ajal algas sõda iseäraliku solennelse kuulutamisega käskjalga- de ja heeroldite kaudu, kuid pärastpoole, keskajal, jäi tihti etteteatamine ära. Alles II Haagi konverentsil pani 1907.a. jälle üldise määruse maksma, et sõda peab ette kuulutatama kas otsekohe või selge ultimaatumil läbi. Näit. Vene-Jaapani sõjakuulutust tõlgitseti mitmet moodi. Venelased arvasid, et jaapanlased on rikkunud rahvusvahelist kommet, kuid tegelikult venelased ei osanud Jaapani ulti- maatumil tõlgitseda. Sõja algusest tuleb teatada ka erapoo- letutele riikidele. Kahjuks pole rahvusvahelises õiguses määratud teatud vaheaega, mis sõja kuulutamise ja faktilise sõjategevuse algamise vahel peab olema. Sellepärast võib sõjategevus peaaegu ühel ajal sõja kuulutamisega ala- ta, olgugi, et viimase maailmasõja ettekuulutava ultima- tumi ja sõjategevuse alguse vahel vähemalt 12 tundi vahet oli. Riikidel, millel väike maaala ja pikk rannajoon, on säärane olukord vähe rahuldav, sest mõne tunni pärast peale sõja kuulutamist võivad olla vaenlase laevad tema vetes ja õhulaevad tema linnade kohal. Säärane riik peab alati olema kaitsevalmis /ka Eesti/. Sõja kuulutamine peab eneses sisaldama ka sõja põhjuste ettetoomist otsekohe- sel viisil.

2. Sõja algamise otsekohehed järeldused ja mõju on järgmised: a/ sõdijate vahel lõpeb otsekohe liiklemine, b/ nende vastastikused saadikud, diplomaatilised ja kon- sulaar-esindajad kutsutakse ära, c/ vastastikune vägivald saab lubatuks ja d/ riikide vahel hakkab maksma sõja sei- sukord /Etat de guerre/. Suhted sõdijate ja erapooletute riikide vahel leiavad normeerimist erapooletuse õiguse lä- bi. Lepingud, mis riikide vahel rahu ajal maksavad, kaota- vad sõja ajaks oma jõu või neid suspendeeritakse ja maks-

ma hakkavad need lepingud, mis just sõja jaoks tehtud.

Riigid kutsuvad oma kodanikud välismailt koju ja välismaa kodanikkude kohta pannakse maksma teatud kitsendused. Varemalt saadeti kõik välismaalased välja. Nii sündis see 1870.a. Preisi-Prantsuse sõja ajal, kus Prantsusmaalt umbes 100.000 sakslast välja aeti. Vene-Jaapani sõja ajal aeti jaapanlased ainult Kaugest Idast välja. Viimase sõja ajal aga toimetati välismaa alamatega ümberpöörduvalt. Need alamad peeti kinni ja asetati erilistesse kontsentratsioonilaagritesse. Välismaalaste varandused võib sekvestri alla panna, olgugi, et see mitte sunduslik ei ole, kuid maailmasõja kestvusel sai suurel määral uuesti maksvaks see vana taba. Sõja algul ei ole kasulik vastase kodanikke välja ajada, sest selle läbi suureneb ka vastase vägi.

Vaenlase kaubalaevade suhtes, mis teise riigi sadamatesse või rannavetesse juhtuvad jääma, määrab 1907.a. Haagi VI leping, et neid ei tule mitte konfiskeerida. Leping soovitab riikidele sääraseid laevu isegi välja lasta oma sadamatest ja ainult need laevad, mis teatud aja jooksul välja ei lähe, tuleb pidada kinni ja anda pärast sõda tagasi. Säärase kinnihoidmise eest, kui aga kinnihoidja need laevad tarvitusele võtab, ära rikub või ära hävitab, tuleb laevade omanikule tasu maksta. Need määrused ei puutu aga laevadesse, mille ehitus näitab, et nad on sõja korral abiristlejateks määratud. Sääraseid laevad konfiskeeritakse. Tegelikult ei lastud läinud maailmasõja ajal ühtegi vaenlase kaubalaeva sadamast välja.

3. Sõda lõpeb kas - a/ faktiliselt selle läbi, et sõjategevus lihtsalt seisma jääb ja rahulikud läbikäimised algavad, või b/ vaenlase allaheitmise läbi, või c/ nagu enamasti juhtunud - rahulepingu teel. Rahulepingutesse võetakse üles mitmesugused tingimused, kuid harilikult määratakse rahulepingus ära uued riikide piirid, sõjakulude tasumise küsimus, sõjavangide väljaandmine, amnestia neile ja mitmesugused majanduslikud ja poliitilised tingimused, mis riikide vahel tulevaste suhete alusteks pannakse. Rahuleping, mis tehti 2.veebr.1920.a. Eesti ja Vene vahel Tartus, sisaldab määrusi kõigi nende ainete kohta.

4. Ajutiselt võib sõjategevus seisma jääda eriliste lepingute läbi, mida nimetatakse sõjaseisakuks ehk sõjariistade rahuks või vaherahu lepinguks, mis harilikult käib rahulepingu eel. Sõdivate poolte õigused oma sõjalise jõu täiendamise ja kindlustuste kohendamise või ehita-

mise kohta määratakse säärestes lepingutes kokkuleppel. Harilikult nõutakse, et vaherahu ei pea olema vastase sõjalise jõu suurendamiseks, seda enam, et vaherahu harilikult rahule välja viib ja sageli eelrahu ehk preliminäär-rahu nime kannab. Meie Eesti-Vene vaherahu kirjutati alla 31.dets.1919a. ja hakkas maksma 3.jaan. 1920.a., mil päeval tegelikult lõppes Eesti Vabadussõda.

Rahuleping Eesti ja Venemaa vahel.

Eesti ühelt poolt ja Venemaa teiselt poolt, juhitud kindlast tahtmisest nende vahel tekkinud sõda lõpetada, otsustasid rahuläbirääkimistesse astuda ja võimalikult pea kindla, ausa ja õiglase rahu teha ja määrasid selleks oma volinikkudeks:

Eesti Demokraatliku Vabriigi Valitsus - Asutava Kogu liime Jaan Jaani poja

Poska,

Asutava Kogu liikme Ants Jaani poja

Piipi,

Asutava Kogu liikme Mait Aleksandri poja

Püümanni,

Asutava Kogu liikme Julius Jüri poja

Seljamaa ja

Kindralstaabi kindral-majori Jaan Heinrichi poja

Sootsi

ja

Venemaa Sotsialistliku Föderatiivse Nõukogude Vabariigi Rahvakomissaride Nõukogu -

Ülevenemaalise Töölise, Talupoegade, Punaväelaste ja Kasakate Saadikute Nõukogu Täidesaatva Kesk-Komitee liikme Adolf Abrami poja

Joffe ja

Riigikontrolli Rahvakomissariaadi Kolleegiumi liikme Isidor Emmanueli poja

Gukovsky.

Nimetatud volinikud, kokku tulnud Tartus, leppisid, pärast vastastikust volituste ettenäitamist, mis tarvili- kus vormis kokkuseatuteks ja täitsa korrasolevateks tunnis- tati, järgnevas kokku.

A r t. I.

Selle rahulepingu jõusse astumise päevast arvates lõ-

peb lepingosaliste vahel sõja seisukord.

A r t. II.

Minnes välja Venemaa Sotsialistliku Föderatiivse Nõukogude Vabariigi poolt kuulutatud kõigi rahvaste vabast, kuni täieliku lahtilöömiseni riigist, mille hulka nad kuuluvad, enesemääramise õigusest, tunnustab Venemaa ilmtin-gimata Eesti riigi rippumatust ja iseseisvust, loobudes vabatahtlikult ja igaveseks ajaks kõigist suveräänõigus-test, mis olid Venemaal Eesti rahva ja maa kohta maksvusel olnud riigiõiguslise korra kui ka rahvusvaheliste lepingu-te põhjal, mis nüüd siin tähendatud mõttes edaspidisteks aegadeks maksvuse kaotavad. Eesti rahvale ja maale ei järg-ne endisest Vene riigi külge kuuluvusest mingisuguseid ko-hustusi Venemaa vastu.

A r t. III.

1. Riigi piir Eesti ja Venemaa vahel läheb: Narva la-hest üks verst lõuna pool kalameeste majast Ropscha küla peale, edasi Mernitskaja jõekest ja Rossoni jõe mööda Ilkino küalani, Ilkino külast ühe versta kauguselt lääne-pool Keikino küla, poole versta kauguselt lääne pool Isvosi küla Kobšljaki küla peale, Schtschutschka jõesuu, Krivaja Luka küla, Petschurki karjamõis, Vtroja jõe kolme algharu kokkujooksu koht, Kuritscheki küla lõunapoolne serv ühes selle maadega, sirge joon Peipsi järve keskk kohta, kesk Peipsi järve ühe versta kauguselt ida pool Piirisaart/Por-ka/, edasi järve kitsuste keskk kohta mööda kuni Salu saare-ni; kitsuse keskkohalt Salu saare juurest edasi Talabski saarte ja Kaminka saare vahelise kitsuse keskk kohta, lääne poolt Poddubje küla /pihkva järve lõuna kaldal/, raudtee vahihoone Grjadischtsche küla juures, lääne poolt Schahint-sõi küla, ida pool Novaja küla, Poganovo järv, Babina ja Võmorski küla vahelt poolteise versta kauguselt lõuna pool metsavahimaja /mis Glöboltschinast põhja pool/, Sprechtit-schi küla ja Kudepi karjamõis.

Märkus 1.: Käesolevas artiklis kirjeldatud piirid on värvitud punase värviga selle artikli esimest lisa moodus-taval kaardil /mõõt 3 versta tollis/. Lahkumineku korral teksti ja kaardi vahel on otsustav tähtsus tekstil.

Märkus 2.: Riigipiiride ajamist mõlemate lepinguosa-liste vahel ja piirimärkide ülesseadmist toimetab eriline piiri segakomisjon ühesuuruse liikmete arvuga kummaltki poolt. Tõeliku piiri ajamise juures otsustatakse nende asundatud paikade kuuluvus, mille üle see piir läheb, ühe

või teise lepinguosalise territooriumi külge, ülemal mainitud komisjoni poolt etnograafiliste majandusliste ja majapidamisesse puutuvate tundemärkide järele.

2. Eesti territoorium ida pool Naroova jõge, Naroova jõgi ja Naroova jõe saared, samuti kogu maariba lõuna pool Pihkva järve, ülemalnimetatud riigipiiri ja Borok-Smolnõi-Belkova-Sprechtitschi külade joone vahel, loetakse sõjalises suhtes neutraalseteks kuni esimese jaanuarini ükstuhat üheksasada kakskümmend kaks.

Eesti riik kohustub mitte mingisuguseid sõjavägesid pidama neutraalsel maaribal peale nende, mis piirivalveks ja korra alalhoidmiseks vajalikud, ja mitte suuremal arvul, kui selle artikli II lisas on ette nähtud, kindlustusi ega vaatlemispunktid seal mitte rajama, sõjalisi ladusid mitte asutama, olgu missuguse sõjalise ehk tehnilise varandusega tahes, peale lepingus lubatud väeosade tarvisminevate, ja samuti baasisid ega ladusid mitte sisse seadma, olgu mis suguste laevade ehk õhulaevade jaoks tahes.

3. Venemaa kohustab oma poolt kuni esimese jaanuarini ükstuhat üheksasada kakskümmend kaks Pihkva sihil lääne pool joont - Velikaja jõesuu lääne kallas, Sivtseva küla, Suhnova küla, Samulina küla, Schalki küla ja Sprechtitschi küla - sõjavägesid mitte pidama; peale nende, mis piiri valveks ja korra alalhoidmiseks vajalikud, ja mitte suuremal arvul, kui selle artikli II lisas on ette nähtud.

4. Lepinguosalsed kohustuvad mitte pidama Peipsi ning Pihkva järvedel sõjariistadega varustatud laevu.

L I S A I.

/Kaart/.

L I S A II.

Mõlemad lepingu osalsed kohustuvad:

1. Viima kahekümne kaheksandaks päevaks pärast rahulepingu ratifitseerimist maakohas Soome lahe ja Schtschutschka jõesuu vahel oma sõjalaevad riigipiirini oma territooriumile.

2. Viima oma territooriumile neljakümne teise päevaks pärast rahulepingu ratifitseerimist oma sõjaväed ühes kogu materjaljagude, varanduse ja ladudega neutraalribadest ja zoonidest, kus neid artikkel III p.2 ja 3 põhjal peale piirivalve ja korrakaitse vägede ei tule pidada.

3. Välja viima neljakümneteiseks päevaks pärast rahulepingu ratifitseerimist, Peipsi ja Pihkva järvedest, artikkel III p.4 täitmiseks sõjariistadega varustatud laevad ehk neilt maha võtma suurtükid, miiniparaadid ja abinõud miinitõkete väljapanemiseks ja igasugused võitlustagavarad.

4. Neutraalribades ja zoonides, kus sõjavägesid ei tule pidada, hoidma piirivalve teenistuses esimesel kuul kuul pärast rahulepingu ratifitseerimist mitte üle neljakümne inimese, pärast seda mitte üle kolmekümne inimese iga riigipiiri versta kohta, kusjuures luba on riigipiirile üles seada okastraataedu. Sisemise korra alalhoidmiseks ei tohi pidada üle viiesaja inimese igas maaribas ehk zoonis.

5. Tollivalveks Peipsi ja Pihkva järvedel mitte pidama muid kui vahilaevu, mis on varustatud mitte suuremate kui neljakümne seistme millimeetrilise kaliibri suurtükkidega ja kuulipildujatega, mitte üle kahe suurtüki ja kahe kuulipilduja iga laeva kohta, kusjuures nende laevade arv ei tohi olla üle viie.

A r t . I V .

Eesti territooriumil elavatel mitte Eesti soost isikutel, kes üle kaheksateistkümne aasta vanad, on õigus Venemaa kodakondsust opteerida ühe aasta jooksul selle traktaadi ratifitseerimise päevast arvates, kusjuures mehe kodakondsuse järel käivad lapsed alla kaheksateistkümne aasta ja naine, kui abikaasade vahel ei järgne kokkulepet selles asjas. Venemaa kodakondsuse opteerijad peavad optatsiooni päevast arvates ühe aasta jooksul Eesti piiridest lahkuma, kuid hoiavad alal õigused liikumata varanduste peale ja on õigustatud kaasa võtma oma liikuva varanduse. Samuti võivad Venemaa territooriumil elavad Eesti soost isikud opteerida sama aja jooksul ja neilsamadel tingim. Eesti kodakondsust.

Selle ja teise poole Valitsus on õigustatud keelduma neid oma kodakondsusse vastu võtmast.

Märkus: Kahtluse tekkimise korral mõistetakse Eesti soost isikute all isikuid, kes ise või kelle vanemad olid praegu Eestit moodustaval territooriumil kogukondade või seisusliste asutuste hingekirjas.

A r t . V .

Kui Eesti alaline neutraliteet rahvusvaheliselt tunnustatakse, siis kohustab Venemaa ka omalt poolt seda neutraliteeti pidama ja selle neutraliteedi alalhoidmise tagamisest osa võtma.

A r t. VI.

Mõlemad lepinguosalised kohustuvad Soome lahe rahvusvahelise neutraliseerimise korral tähendatud neutralisatsiooniga neil tingimustel ühinema, mis kõigi asjast huvitatud riikide osavõttel välja töötatud ja vastavate rahvusvaheliste aktidega kindlaks määratud: samuti ka oma mereväe jõud ehk osa neist, kui seda peaks tähendatud rahvusvahelises kokkuleppes määratama, selle rahvusvahelise kokkuleppe nõuetele vastavasse seisukorda seadma.

A r t. VII.

Mõlemad lepinguosalised kohustuvad:

I. Igasuguste vägede viibimise oma pinnal ära keelama, peale Valitsuse omade ja nende sõprusriikide vägede, kellega ühel lepinguosalisel sõjaline konventsioon tehtud, kes aga teise lepinguosalisega tegelikult sõjajalal ei seisa; samuti oma territooriumi piirides ära keelama meeskonna kogumise ja mobiliseerimise seesuguste riikide kui ka organisatsioonide ja rühmade väeridadesse, kes oma eesmärgiks seavad sõjariistus võitlust teise lepinguosalisega.

2 Neilt lepinguosaliste riikide territooriumidel viibivatelt maaväe osadelt ja mereväe jõududelt, kes kuni esimese oktoobrini ükstuhat üheksasada üheksateist nende riikide valitsustele ei allunud, sõjariistad ära võtma; kõike maa- ja mereväe varandust suurtükiväe ning intendandi /peale toitu ja asjaliste/, inseneri ja õhusõidu materjalisid. s.o. suurtükke, kuulipildujaid, püsse, raidsõjariistu, lasketakavarasid, aeroplaanisid, soomusautosid, tankisid, soomusrongisid ja muud sõjalist varandust, mis tähendatud maaväe osade ja mereväe jõudude omad, kuni esimese jaanuarini ükstuhat üheksasada kakskümmend kaks neutraliseerima ja immobiliseerima, välja arvatud see sõjaline varandus ja need tehnilised vahendid, mis lepinguosaliste või teiste riikide omad ning tähendatud väeosadele ja jõududele tarvitamiseks antud, kusjuures teiste riikide sõjaline varandus ning materjalid kuue kuu jooksul selle rahulepingu ratifitseerimise päevast arvates välja tulevad vedada. Sõjariistade äravõtmine ülemalnimetatud maa- ja mereväe jõududelt kui ka mainitud sõjaväe ladude ja valitsustele mitte alluvate vägede kogu sõjavaranduse ja tehniliste vahendite immobiliseerimine ja neutraliseerimine peavad olema lõpetatud; esimesed kolmkümmend protsenti kõigist neist maa- ja mereväe jõududest ja varandustest, mis immobiliseerimisele ja neutraliseerimisele tulevad, seitsme päeva jooksul rahule-

pingu rstititseerimise päevast arvates, hiljemini aga igal järgneval nädalal kolmkümmend viis protsenti kõigest tähendatud määrast.

3. Valitsustele mitte alluvate sõjavägede sõduritele ja komando koosseisule, kellelt eelmise /2/ punkti põhjal sõjariistad ära tulevad võtta, ära keelama lepinguosaliste valitsusvägedesse astumast, ükskõik mis kujul, muu seas ka vabatahtlikkudena, välja arvatud:

- a/ Eesti rahvusest isikud, kes väljaspool Eesti piire elasid, kui Eesti kodakondsust opteerivad;
- b/ mitte Eesti rahvusest isikud, kes kuni esimese maini ükstuhat üheksasada üheksateist Eesti territooriumil asusid, kuid Venemaa kodakondsust ei opteeri;
- c/ mitte Eesti rahvusest isikud, kes Venemaa kodakondsust ei opteeri ja kes kuni kahekümneteise novembrini ükstuhat üheksasada üheksateist Eesti Valitsuse vägedes teeninud. Alampunktide a, b, ka c all üles loetud liikide hulka kuuluvatel isikutel on õigus Eesti Valitsuse vägedesse astuda.

4. a/ Riikidele, kes teise poolega tegelikult sõjajalal seisavad, organisatsioonidele ja rühmadele, kes endile sõjariistus võitlust teise lepinguosalisega eesmärgiks seavad, ära keelama oma sadamate kaudu ja territooriumi mööda kõige selle vedu, mida teisele lepinguosalisele kallaletungimiseks võiks kasutada, nagu: niisuguste riikide organisatsioonide ja rühmade sõjariistus jõud, sõjaline varandus, sõjatehnilised vahendid ja materjalid, samuti suurtüükivõe-, intendandi-, inseneri- ja õhusõidu materjalid.

b/ Peale rahvusvahelises õiguses ettenähtud juhtumiste kõrval ära keelama igasuguste sõjalaevade, suurtüki- ja miinipaate j.n.e. läbilaskmine ja nende viibimise oma territoriaalvetes, kui nad niisuguste organisatsioonide või rühmade omad, kes oma ülesandeks seavad sõjariistus võitlust teise lepinguosalisega, või riikide päralt, kes teise lepinguosalisega sõjajalal seisavad, ja kui nende eesmärgiks on teisele lepinguosalisele kallaletungimine, ja kui tähendatud otstarve teatavaks on saanud sellele lepinguosalisele, kellele need territoriaalveed ja sadamad kuuluvad.

5. Oma territooriumil mitte mingisuguste organisatsioonide ega rühmade moodustamist ega viibimist lubama, kes teise lepinguosalise kogu või osa territooriumi valitsuseks olla pretendeerivad, samuti ka mitte lubama nende organisatsioonide ja rühmade esituste ega ametlike isikute viibi-

mist, kelle eesmärgiks on teise lepinguosalise valitsuse kukutamine.

6. Lepinguosaliste Valitsused kohustuvad ühel ajal rahulepingu ratifikatsioonide vahetamisega vastamisi andmed ette panema valitsustele mitte alluvate: vägede seisukorra, nende sõjaliste /nii liikuvate kui liikumata/ ladude ja sõjalise ning tehnilise varanduse kohta, mis sõjalise tegevuse seismapanemisel lepingu tegemise silmapilgul, s.t. kolmekümne esimesel detsembril ükstuhat üheksasada üheksasteist nende territooriumil leidsid.

7. Kõigi vastavate sõjaliste tagatiste täitmise järele valvamiseks asutatakse segakomisjon, mille kokkuseade, õigused ja kohustused kindlaks määrab juhatuskiri, mis selle artikli lisas avaldatud.

L I S A.

Juhatuskiri art.VII pkt.7. põhjal asutatavale segakomisjonile.

1. Artikkel VII ettenähtud vastavate sõjaliste tagatiste täitmise järele valvamiseks asutatakse mõlemate lepinguosaliste esitajatest segakomisjon.

2. Komisjoni hulka kuulub kummaltki poolt neli isikut, nimelt: esimees, kaks sõja- ja üks mereametkonna esitaja.

3. Komisjoni peale pannakse kõigi artikkel VII p.2. tähendatud tingimuste täitmise faktiline järelevalve selle juhatuskirja alamaljärgnevate punktide korras ja tähtaegadel, mis samas punktis näidatud.

Märkus: Teated artikkel VII punkt 3.järele antakse komisjonile, kui seda tärgata võivate lahkuminekute selgitamiseks vaja läheb, vastavate Valitsuste kaudu.

4. Komisjon saab vastavalt Valitsuselt ehk viimase poolt juhutatud kohalistelt organitelt kõik tarvilikud teated sõjaliste tagatiste tingimuste täitmise asjus.

5. Tõepärase kontrolli teostamiseks sõjaliste tagatiste täitmise suhtes on komisjonil eelmises /4/ punktis tähendatud teadete põhjal õigus neid teateid kohapeal faktiliselt järele katsuda ja, kui seda vaja peaks olema, kohale sõites kõike, mis artikkel VII p.2 nimetatud, järele vaadata.

6. Komisjoni liikmete takistamata läbikäimiseks oma

Valitsustega seatakse otsekohene telegraafiühendus /Hughes'i aparaat/ komisjoni asukoha, Rakvere linna ja Petrogradi või Moskva vahel sisse. Komisjoni viibimise ajal Venemaa piirides määratakse tema asukohaks Pihkva linn, kust otsekohe telegraafiühendus /Hughes'i aparaat/ Tallinnaga sisse seatakse. Peale selle on neil esitajatel õigus takistamata telegramme saata ja kiirkäskjalgu läkitada. Kiirkäskjalgade kaudu läkitataval kui ka saadaval kirjavahetusel on diplomaatliku kirjavahetuse õigus.

7. Oma töö tagajärgedest ja oma otsustest teeb komisjon üleüldised protokollid /Eesti ja Vene keeles/, mis vastavatele valitsustele ka ette pannakse.

8. Kui komisjon oma kohused, mis selle juhatuskirja p.3 põhjal tema peale pandud, ära täitnud ja faktilise järelkatsumise sama juhatuskirja p.5 näidatud korras lõpetanud, loetakse komisjon likvideerituks, kuid igatahes mitte hiljem ühekuulist tähtaega sellest päevast arvates, mil vastav valitsus teatanud, et tema poolt komisjoni mõjuvõimu kuuluvate sõjaliste tagatiste tingimused on täidetud. Mõlemate valitsuste kokkuleppel on tarbekorral luba komisjoni tegevuse aega pikendada.

A r t. VIII.

Mõlemad pooled vastastikku loobuvad oma sõjakulude, see on, sõjapidamiseks kulutatud riigiväljaminekute tasumisest kui ka sõjakahjude, s.o., niisuguste kahjude tasumisest, mis neile või nende kodanikkudele tehtud sõjaliste korralduste läbi, kaasa arvatud igasugused vaenlase maal ettevõetud rekvisitsioonid.

A r t. IX.

Mõlemate poolte sõjavangid tulevad kõige lühemal tähtajal kodumaale tagasi toimetada. Sõjavangide vahetamise kord määratakse kindlaks selle artikli lisas.

Märkus: 1. Sõjavangide all mõistetakse isikuid, kes on vangi võetud ja ei teeni selle riigi sõjaväes, kes nad vangi võtnud.

Märkus: 2. Sõjavangid, kes on vangi võetud valitsusele mitte alluvate sõjavägede poolt ja kes ei ole astunud tähendatud sõjavägede ridadesse, tulevad tagasi anda üleüldisel alusel.

L I S A.

1. Mõlemate poolte sõjavangid lastakse koju sedamööda, kui palju nad mitte ei soovi selle riigi nõusolekul, mille

territooriumil nad asuvad, tema piiridesse jääda või mõnda teise riiki minna.

2. Sõjavangide vahetamise tähtajad määratakse kindlaks vastavate valitsuste poolt pärast rahulepingu ratifitseerimist.

3. Sõjavangide vabastamisel antakse neile tagasi nende isiklik varandus, mis neilt ära võeti selle riigi võimude käsutusel, kes nad vangi võttis, kui ka alles väljamaksмата ehk arvesse võtmata osa nende palgast.

4. Kumbki lepinguosaline kohustub tasuma oma sõjavangi langenud kodanikkude ülevalpidamise kulud, mis vastane pool kannud, sel määral, kui palju need kulud ei ole kaetud sõjavangide tööga riigi ehk eraettevõtetes. Väljamaksmine sünnib selle riigi rahas, kes vangi võtnud.

Märkus: Kulud, mis sõjavangi ülevalpidamise eest tasuda tulevad, seisavad koos tema peale ärakulutatud moonast, asjalisest ja rahalisest varustusest.

5. Sõjavangid saadetakse escheloonidena riigipiiridele selle riigi kull, kes nad vangi võtnud; üleandmine sünnib kokkuseatud nimekirjade järele, milles peab ära tähendatud olema sõjavangi ees-, isa- ja perekonnanimi, vangistamise aeg, samuti ka sõjaväe osa, kus sõjavang vangi langemise ajal teenis, ja kas sõjavang oli vangis viibimisel kaela-kohtu-kuritööde eest süüdi mõistetud, nimelt missuguste eest ja millal.

6. Otsekohe peale rahulepingu ratifitseerimist asutatakse sõjavangide vahetamise komisjon, mis koos seisab neljast esitajast kummagi lepinguosalise poolt.

Selle komisjoni kohuseks on käesoleva lisa tingimuste täitmise järele valvamine, kodumaale saatmise viisi ja korra äramääramine, samuti ka mõlemate poolte koju tagasilas-tavate sõjavangide kulude kindlaksmääramine andmete põhjal, mis vastav pool üleandmisel ette toob.

A r t. X.

Ühel ajal sõjavangide ja interneeritud kodanliste isikute kojusaatmisega vabastavad lepinguosalsed nad nuhtlustest, mis nende peale pandud kohtuotsuste järele kuritegude eest, mis tehtud vastase poole kasuks ja samuti ka igasugustest distsiplinaar-karistustest.

Amnestia alla ei käi isikud, kes nimetatud kuritööd ja distsiplinaar-kuriteod toime pannud pärast rahulepingu allakirjutamist.

Sõjavangid ja interneeritud kodanlised isikud, kes kriminaal-kohtu poolt süüdi mõistatud enne selle lepingu ratifitseerimist ehk olgu ka pärast ratifitseerimist, kuid ühe aasta jooksul ratifitseerimise päevast arvates amnestia alla mitte käivates kuritegudes, saadetakse kodumaale tagasi pärast nuhtluse kandmist. Need, kelle vastu on tõstetud kaelakohtuline süüdistus amnestia alla mitte käivates kuritegudes, antakse isamaa võimude kätte kõigi nende vastu tõstetud süüdistuste asjas kogutud andmetega, kui aasta jooksul rahulepingu ratifitseerimise päevast arvates kohtu otsust ei ole tehtud.

A r t. XI.

Venemaa ütleb enese lahti nii liikuva kui liikumata üleriikliku Vene Kroonu varanduse temale üleandmisest või selle väärtuse tasumisest, milles see varandus ka ei seisaks, siia hulka arvatud sõjalised ja teised ehitused, kindlustused, sadamad, iga liiki laevad, ühes arvatud ka sõjalaevad, laevakoormad j.n.e., niisama ka igasugustest Vene Kroonu õigustest temale mitte kuuluva eraisikute liikuva ja liikumata varanduse peale nii palju, kui kõik need ülesloetud varandused on Eesti territooriumil, käesolevas lepingus määratavates piirides, või Eesti territooriumile külgnevates vetes, või olid seal Saksa okupatsiooni ajaks, s.o. kahekümneneljandaks veebruariks ükstuhat üheksasada kaheksateist, samuti õigustest laevade peale, ühes arvatud sõjalaevad, mis tulid sinna Saksa okupatsiooni ajal või lõpuks, on kinni võetud järgnevas Eesti ja Venemaa vahelises sõjas Eesti sõjajõudude või teiste poolt ja on üle antud Eestile. Kõik ülesloetud varandused tunnistatakse Eesti ainuomanduseks, vabaks igasugustest kohustustest, arvates viieteistkümnendast novembrist ükstuhat üheksasada seitseteist, või kui Venemaa nad on hiljemini omandanud, siis nende omandamise ajast. Eestile lähevad kõik Vene Kroonu rahalised nõuded Eesti kodanikkude vastu, kui need nõuded peab täidetama Eesti territooriumil, sealjuures ainult sel määral, kui need nõuded ei ole kustutatud deebitoride vastunõuete läbi.

Dokumendid ja aktid, mis käesolevas punktis tähendatud õigusi tõendavad, annab Vene Valitsus Eesti Valitsusele, juhtumisel aga, kui seda kuue kuu jooksul, lepingu ratifitseerimise päevast arvates, ei täideta, tunnistatakse need kaotatuteks. Eesti omalt poolt ei hakka oma varana endisse Vene keisririigisse kuuluvuse fakti põhjal mingisuguseid

nõudeid järeldama Venemaa vastu.

A r t. XII.

Artikkel XI kindlaksmääratud kokkuleppeid arvesse võt-
mata:

1. Venemaa annab Eestile viisteistkümmend miljonit rubla kullas, sellest kaheksa miljonit ühe kuu, aga teised seistse miljonit kahe kuu jooksul rahulepingu ratifitseerimise päevast arvates.

2. Eesti ei kannu mingisugust vastutust Venemaa võla ja igasuguste teiste kohustuste eest, selles hulgas ka need, mis tekkinud paberraha, riigikassa tähtede, kohustuste, Vene rentei seeriade ja tunnistuste väljaandmisest, väliste ega sisemiste laenude, mitmesuguste asutuste ja ettevõtete laenude tagatiste ja muude eest, ja kõik sarnased Venemaa kreditorite nõudmised Eestisse puutuvas osas tulevad üksnes Venemaa vastu sihtida.

3. Eesti piirides liikuvate Vene valitsusliste, valitsuse poolt garanteeritute kui ka nende eraväärtpaberite tasumise asjus, mis seltside ja asutuste poolt on välja antud, kelle ettevõtted Venemaa Valitsuse poolt natsionaliseeritud, niisama Eesti kodanikkude nõuete rahuldamise asjus Vene Kroonu vastu, kohustub Venemaa tunnistama Eesti ja Eesti kodanikkude omaks kõik need hõlpsused, õigused ja eesõigused, mis tema poolt otseteed või kaudselt on antud või edaspidi antakse kellelgi väljamaa riikidest või viimaste kodanikkudele, seltsidele ja asutustele.

Märkus: Eestis olevate pankade jaoskondade vastu, mis-
sugused pangad Täidesaatva keskkomitee dekree-
di põhjal pankade natsionaliseerimise kohta
neljateistkümmendast detsembrist ükstuhast ühek-
sasada seitseteist /Seadl.Kogu Nr.10/ natsio-
naliseeritud, Eesti kodanikkude poolt avalda-
tud nõuete peale, mis tekkinud enne selle dek-
reeidi väljaandmist, vaadatakse kui nõuete pea-
le Vene Kroonu vastu niipalju kui tähendatud
nõuded ei kattu jaoskondadesse jäänud varandus-
test.

4. Venemaa Valitsus toimetab tagasi Eestisse ja annab
üle viimase Valitsusele varandused, siia hulka arvatud
raamatukogud, arhiivid, õppeabinõud, dokumendid ja muud
asjad, mis on Tartu Ülikooli kui ka kõigi Eesti piirides
praegu olevate või varemini olnud, õppe-, teaduse-, valit-
suse- ja seltskonna asutuste päralt, niisama üleüldse kõik

Eestist Venemaale väljaviidud arhiivid, dokumendid ja teised asjad, mil on Eestile teadusline või ajalooline tähtsus, nii palju kui tähendatud asjad on praegu või satuvad edaspidi Venemaa Valitsuse, valitsuse- ja seltskonna asutuste võimkonda.

5. Venemaa Valitsus toimetab Eestisse tagasi Eesti Valitsuse kaasabil kuuluvust mööda edasiandmiseks igasugused väärtused, välja arvatud kuld- ja kalliskivid, väärtpaberid ning varalised dokumendid, nagu: obligatsioonid, veksliid ja nii edasi, mis Eesti piiridest valitsuse, seltskondlikkude ja era-krediit- ning teiste asutuste poolt evakueeritud või välja viidud, muu seas ka õppeasutuste poolt, kui Eesti võimud nende väärtpaberite ja muu asukoha kätte juhatavad. Kui neid juhatusi ei anta või kui antud juhatuse põhjal tähendatud väärtpaberid ja muud üles ei leita, siis avaldab Venemaa Valitsus valmisolekut selle artikli punkt 3. täitmisel väärtpaberite ja muu pidajateks tunnistama neid, kes ette panevad küllaldased tõendused, et nende päralt olevad paberid ja muud sõja ajal on evakueeritud. Seks otstarbeks asutatakse iseäraline segakomisjon.

6. Selle artikli punkt 3., 4. ja 5 tähendatud tingimuste täitmiseks kohustub Venemaa Valitsus Eesti Valitsusele andma kõiki siia kuuluvaid kosteid ja teateid ning kõikepidi abiks olema tagasi toimetatava varanduse, asjade, arhiivide, dokumentide j.n.e. ülesostmisel. Ses asjas tekkitavate küsimuste lähem korraldamine pannakse iseäralise segakomisjoni peale, milles on ühepalju liikmeid mõlematelt lepinguosalistelt.

A r t. XIII.

Venemaa teatab, et käesoleva rahulepingu läbi Eestile ja tema kodanikkudele antavad hõlpsused, õigused ja eesõigused ei või mingil juhtumisel ega mingisugustel tingimustel pretsedendiks olla rahulepingute tegemisel Venemaa poolt teiste endise Vene keisririigi territoriumil tekkinud riikidega; teiselt poolt, kui nende rahulepingute tegemisel kellelgi tähendatud riikidest või nende kodanikkudest antakse iseäralised hõlpsused, õigused ja eesõigused, siis laiendatakse need viibimata ilma erikokkuleppeta täiel määral Eesti ja tema kodanikkude peale.

A r t. XIV.

Avalik- ja eraõigusliste küsimuste lahendamine, mis lepinguosalistele kodanikkude vahel tekivad, samuti mõnede üksiküsimuste korraldamine mõlemate riikide või riikide ja

teise poole kodanikkude vahel, sünnib iseäraliste Eesti-Vene segakomisjonide kaudu, mis pärast käesoleva rahulepingu ratifitseerimist viibimata asutatakse ja mille koosseis, õigused ja kohused mõlemate lepinguosaliste kokkuleppel iga asutatava komisjoni jaoks kindlaks määratakse.

Nende komisjonide võimkonda kuulub muu seas:

1. Kaubalepingu tegemine, niisama teiste majanduslise iseloomuga küsimuste selgitamine;
2. küsimuste lahendamine, mis tekivad endistest üleüldistest keskasutistest kohtu- ja administratiivvarhiivide ja asjaajamiste, kohtu- ja administratiiv-deposiitide ning kodanlisesse seisusesse puutuvate aktide välja eraldamisel;
3. küsimuste lahendamine, mis tekivad Venemaal Eesti kodanikkude varanduste kui ka Eestis Venemaa kodanikkude varanduste väljaandmistele suhtes, niisama küsimuste lahendamine, mis ühendatud kodanikkude huvide kaitsemisega teisel maal;
4. küsimuste lahendamine, mis tekivad uute piiride läbi lahutatud valla ja küla kogukondade varanduste suhtes.

A r t. XV.

Diplomaatlikud ja konsulaarsed läbikäimised Eesti ja Venemaa vahel korraldatakse tähtajal, mis edaspidises kokkuleppes kindlaks määratakse.

A r t. XVI.

Majanduslised vahekorrad Eesti ja Venemaa vahel seatakse kindlaks selle artikli lisades sisalduvate määrustega.

L I S A I.

1. Lepinguosalised on nõus, et rahutegemisega nende vahel lõpeb ka sõda majanduslistes ja rahaasjanduslistes suhetes.

2. Lepinguosalised on nõus algama võimalikult kiirelt peale selle rahulepingu ratifitseerimist läbirääkimisi kaubalepingu saavutamiseks, mille aluseks peavad olema järgmised põhimõtted:

a/ Enamsoodustamise tingimus oma riigi territooriumil teise lepinguosalise kodanikkude, kaubanduse-tööstuse ja rahaasjanduse ettevõtete ja ühisuste laevade ja nende koorimate, maapinna toodete, põllumajandus- ning tööstusesaaduste kohta, samuti ka oma kaupade välja- ja sisseveo suhtes teise lepinguosalise territooriumile.

b/ Kaupadele, mis üle ühe lepinguosalise territooriumi veetakse, ei tohi peale panna mingisuguseid sisseveo tolle

ega transiitmaksusid;

d/ Transiitkaupade veotariifid ei tohi kohalise veoulatusega sama laadi kaupade tariifidest kõrgem olla.

Märkus: Kuni kaubalepingu tegemiseni korraldatakse sama põhimõtete järele kaubanduslised vahekorrad Eesti ja Venemaa vahel.

3. Tallinnas või teistes Eesti sadamates avatavates vabasadamates määrab Eesti Venemaale rajoonid ja kohad kaupade ümberlaadimise, hoidmise ja ümberpakkimise jaoks, mis Venemaalt tulevad või sinna saatmiseks määratud, vastavalt sadama ja tema kaudu mineva Vene kaubaliikumise suurusele, kusjuures tähendatud rajoonide ja kohtade eest võetavad maksud ei tohi kõrgemad olla oma kodanikkudelt transiitkaupade pealt võetavatest maksudest.

4. Lepinguosalisel ei avalda nõudeid eesõiguste peale, mis üks pooltest annab kolmandale temaga tolli- või mõnes muus liidus olevale maale.

5. Ühe lepinguosalise kodanikkude surma järele teise poole territooriumile mahajääv liikuv varandus antakse täielikult üle selle riigi konsulaarsele või muule vastavale esitajale, mille kodanikuks pärandaja kuulus, talitamiseks tema isamaa-riigi seaduste järele.

L I S A II.

1. Kunstlik vee teisalejuhtimine Peipsi ja Pihkva järvedest, mis sünnitab nimetatud järvede keskmise veeseisu alanemist üle ühe jala, samuti ettevõtted, mis keskmist vee tasapinda nimetatud järvedes kõrgendavad, on lubatud ainult erikokkuleppe järele Eesti ja Venemaa vahel.

2. Kalapüügi tingimuste kohta Peipsi ja Pihkva järvedes, mida ainult niisuguste püügiviisidega võib toimetada, mis kalarikkust ei hävita, samuti kaubalaevanduse kohta nimetatud järvedes, tuleb teha lepinguosaliste vahel erikokkuleppe.

L I S A III.

1. Eesti on nõus andma Venemaale eesõigustatud õiguse elektrijõu saamiseks Narva jõe koskede ärakasutamise seega, et selle eest Eestile makstava tasu suurus, samuti teised tingimused ära määratakse erikokkuleppes.

2. Venemaa annab Eestile eesõigustatud õiguse Moskvat mõne Eesti-Venemaa piiril oleva kohaga ühendama kahe- või üheroopalise otsekohe lühema raudtee ehitamiseks ja ekspluateerimiseks tarvilikkude eeluurimuste toimetamise või-

malusega, tingimusel, et kontsessiooni tähtaeg, ennetähtaegse väljaostu tähtaeg, tariifid ja muud kontsessiooni tingimused kindlaks määratakse iseäralises kokkuleppes.

3. Venemaa annab Eestile eesõigustatud kontsessiooniõiguse ühe miljoni dessatini metsaala peale Petrogradi, Pihkva, Tveri, Novgorodi, Olonetsi, Vologda ja Arhangeeli kubermangudes tingimustel, mis erikokkuleppes ära määratakse.

A r t. XVII.

Mõlemad lepinguosalisel kohustuvad vastastikku tarvitusele võtma võimalikke abinõusid kaubalaevade liikumise julgeoleku kindlustamiseks oma vetes, andes läbijuhtimiseks tarvilikke lootse, seades korda tulesid, seades üles märgutähised ja, kuni mere lõpuliku miinidest puhastamiseni, võttes tarvitusele eriabinõusid miiniväljade piiramiseks.

Mõlemad pooled avaldavad nõusolekut osa võtta Balti-mere miinidest puhastamisest, mille kohta huvitatud poolte vahel erikokkulepe peab sündima; juhtumisel, kui seda mitte ei sünni, määratakse kummagi poole osavõtmise määr vahekohtu läbi kindlaks.

A r t. XVIII.

Käesoleva rahulepingu ja selle lisade läbi Eesti kodanikkudele antud õigused käivad ka valla-, maa- ja linnaomavalitsuste, seltskonna-, seisuse-, heategevuse, kiriku-, vaimulikkude- ja hariduse-asutuste, niisama iga liiki juuriidiliste isikute kohta.

A r t. XIX.

Käesoleva lepingu seletamisel loetakse autentilisteks tekstideks nii eesti- kui ka venekeelne.

A r t. XX.

Käesolev rahuleping tuleb ratifitseerida. Ratifikatsioonikirjade vahetamine peab sündima võimalikult pea Moskvas.

Rahuleping astub seaduslikku jõusse tema ratifitseerimise silmapilgust.

Igalpool, kus käesolevas lepingus algtähtajani nimetatakse rahulepingu ratifitseerimise silmapilku, mõistetakse selle all aega, mil mõlemad lepinguosalisel toimepandud ratifikatsioonist vastastikku teatavad. Selle tõendamiseks kirjutavad mõlema poole volinikud käesolevale rahulepingule oma käega alla ja kinnitavad tema oma pitseri-tega. Algkiri tehtud ja alla kirjutatud kahes eksemplaris

Tartus, veebruarikuu teisel päeval aastal ükstuhat üheksasada kakskümmend.

Eesti-Vene rahulepingu poliitilised ja sõjalised artiklid.

Eesti-Vene rahuleping koosneb üldse 20 artiklist, missuguseid võib jaotada oma sisu poolest: 1/ poliitilised /I, II/, 2/ piirilepingud, 3/ sõjalised, 4/ majanduslikud, 5/ tulevaste suhete kohta.

Art. I - XI käivad sõja likvideerimise kohta, art. XI - XVII määravad tulevaste suhete alused, art. XVIII - XX võib nimetada lõpuartikliteks.

Esimesi võib jagada samuti mitmesse gruppi.

Art. I ja II on üldpoliitilised; nende põhjal on "aus rahu" vastandina Brest-Litovski rahulepingule ja "õiglase rahu" vastandina Versailles'i rahulepingule. Art. II jaguneb kahte ossa - esimene osa on deklaratiivne, teine osa annab asja sisu /tunnustamine/. Esimene artikli osa on pärit vene projektist, teine - eesti projektist. Teises osas on jutt Venemaast ja Eesti rahvast, aga mitte Nõukogude valitsusest ega eesti demokraatlikust riigist, - tähendab, et tunnustus ei olene sellest, missugune valitsusevorm neis riikides saab olema tulevikus. Leping ei räägi Vene tunnustamisest meie poolt, kuid Vene juriidiline tunnustamine meie poolt on vaikiv, seega et temaga üldse on leping sõlmitud.

Art. III oma lisadega määrab faktiliselt piiri sõnaliselt ja kaardil. Vene ettepaneku järgi piir pidi minema üle Kunda ja Iisaku Peipsi järve põhja otsani, põhjendusega, et võimalik sõjategevus areneks liiga lähedal Petrogradist. Eesti esialgne ettepanek nägi ette piiri üle Jamburgi ja isegi üle Kaporje. Lõunarindel jäi maksma peaaegu see piirjoon, kus meie väed asusid. Piiri suhtes on tähtsad lisad ja üksikud määrused ses mõttes, et piiri äärde jäi neutraaltsoon kuni 1922. a. 1. jaanuarini, s. o. vene kodusõja lõpuni. Samuti art. III järgi peipsi järves ei tohi pidada sõjalaevu. Järelikult Emajõe basseinis võib.

Tähtajad meie vägede väljaviimiseks vabastatavatest maaaladest olid kokkukõlas kulla saamise tähtaegadega.

Art. IV käib opteerimise kohta. Art. V on tähtis kui tulevase politika põhijoonte määrajana. Ta kõneleb Eesti võimalikust neutraliseerimisest - Vene annab ette garan-

tii Eesti neutraliseerimiseks. Art.VI käib Soome lahe võimaliku neutraliseerimise kohta. Venelased on sellega nõus. Balti mere neutraliseerimisest ei olnud juttu, sest sel korral ei oleks saanud ükski välisriigi laevastik meile hädakorral appi tulla.

Art.VII - X on puhtsõjalise sisuga. Art.VII käib Judenits'i armee likvideerimise kohta, kuid on väljendatud üldistes vormides. Sama artikli põhjal näit. Inglise laevad võisid seista Tallinna reidil ja nimelt seetõttu, et selle artikli p.4 b. on ühes kohas "ja" ees komma, mis laseb paista, et on tegemist välisriigi laevade kavatsustega, aga mitte välisriigi enda kavatsustega. Välisriigi kavatsused peaksid olema meile enamvähem teada, kuid laevade kavatsusi me ei või kunagi teada.

Art.VIII käib sõjakulude ja kahjutasude kohta. Nende nõudmisest mõlemad pooled loobuvad.

Art.IX käib sõjavangide kohta.

Art.X käib amnesteerimise kohta.

Art.XI on osaliselt sõjalise sisuga ja nimelt sõjaliste varanduste ja sõjalaevade kuuluvuse suhtes.

SÕJA PIIRKOND.

1. a/ Sõja piirkonda /teatrum/ kuulub kogu vaenlase ja oma territoorium, s.o. mõlema sõdija kuivmaa, sise- ja rannaveed. Samuti võib sõda pidada ulgumerel ja õhus sõdijate maa- ja riigivete kohal. Kolmandatele riikidele jääb muidugi õigus selle vastu protesteerida, et sõditakse ulgumerel. Sõja maaala hulka kuuluvad ka asumad ja sõdijatele alluvad pool-suveräänised riigid. Erikordadel võib sõda ka neutraalriigi pinnal pidada, kui neutraalriik on selle takistamiseks jõuetu. Kui neutraalriik oma nõusoleku selleks annaks, siis ta on juba ühes sellega sõjalist tegevust teise riigi vastu alustanud. Nii näit. Vene-Jaapani sõda 1904-1905.a. peeti Mandžuurias, Hiina pinnal. Maailmasõja ajal võitlesid liitlased ja Kesk-Euroopa riigid Kreeka pinnal. Sakslased sõdisid venelastega 1918.a. veebruaris Eesti kui erapooletu riigi pinnal.

b/ Meresõja alal nõuab erilist tähelepanu küsimus, mil määral ulgumeri võib sõja läbi kitsendatud alaks olla, see tähendab, kuipalju ulgumerd võib blokeerida ja mil määral võib seal miine välja panna.

2. Sõda ei või pidada n. n. neutraliseeritud ehk rahvusvaheliselt erapooletuks kuulutatud maaaladel ja vetes. On selgunud, et mõned maakohad eriti tähtsad on strateegilises mõttes ja sellepärast on kõigi riikide huvides, et seal sõda mitte ei peetaks. Säärasteks maakohtadeks võivad olla ka terved riigid, nagu seda on Šveits, Luksemburg ja oli enne suurt sõda Belgia. Šveits tunnustati 1815.a. iseseisvaks riigiks ja pärast seda ka neutraalseks. Tema ei tohi kellegi vastu sõda alata, vaid võib sõjaväge pidada ainult oma territooriumi kaitseks.

Belgia neutraliteedi rikkumine Saksamaa poolt tõi maailmasõja alul kaasa sõja Inglismaaga. Pärast maailmasõda ei ole Belgia oma neutraliteedi küsimust enam üles tõstnud, sest et maailmasõja ajal tema neutraliteeti ei garanteeritud. Ka meil oli kavatsus Eesti neutraalseks tunnustada, kuid juhtum Belgiaga viis meid sellest kavast eemale, sest nagu nägime, see neutraliteet ei saavutanud oma eesmärki. Peale tervete riikide on erapooletuks kuulutatud ka üksikud riigiosad ja üksikud veed, näit. Joonia saared, Chablais ja Faucigny maakohad Prantsusmaal, Doonau, Kongo ja Nigeri jõed, Suez, Paanama ja Kiili /Versailles'i rahul./ kanalid ja Magelaani väin. 1922.a. neutraliseeriti veel Ahvenamaa saared. Ka Peipsi järv on neutraliseeritud selle tõttu, et seal on sõjalaevade pidamine keelatud, on vaid lubatud tollivalve laevad. Kuna Eesti-Vene rahulepingu tekst, nagu eespool öeldud, kõneleb ainult järvest, mitte aga basseinist, siis võime vabalt pidada sõjalaevu Emajõel. Neutraalseks kuulutatud maakohtadel ja jõgedel ei või ükski riik sõjavägesid pidada ega ei või neid maaalasiid ja jõgesid tarvitada sõjateatriks. Neutralisatsioon võib olla passiivne või aktiivne; esimene on juhul, kui igasugune sõjategevus on keelatud; aktiivne aga, kui läbikäimine on vaba kõigile.

Erilised määrused maksavad Suez kanal koosta Konstantinoopolis 29.okt.1888.a. tehtud lepingu järele. Selle järele tunnistatakse Suez'i kanal "alati vabaks ja lahtiseks, niihästi sõja- kui ka rahu ajal, kõigile kauba- ja sõjalaevadele ilma lipu vaheta". Selle järeldusel on riigid kokku leppinud - mitte takistada vaba läbikäiku kanalist ja mitte ialgi seda kanalit blokeerida. Olgugi, et Suez kanal sõja ajal vaenlase laevadele läbikäiguks on vaba, ei või kanalis või kanali piirides ühtki vaenulist akti ette võtta 3 meremiili kaugusel kanalist ja kanali

lõpusadamatest Suez'ist ja Port-Saïdist. Sõjalaevad ei või kanalit ega tema sadamates võtta rohkem varustust peale, kui seda tingimata on vaja. Lähikäik peab sündima võimalikult kiirelt, ilma asjatute peatusteta. Port-Saïdi ja Suez'i vetesse laev ei või jääda üle 24 tunni, välja arvatud merehädä puhul. Vaenuliste laevade kanalit lähikäigu vahe peab kestma vähemalt 24 tundi. Omal ajal kerkis ülesse ka Baltimere neutraliseerimise küsimus. Meie soovime mitte kogu Baltimerd, vaid ainult Soome lahte neutraliseerida. Tallinn aga ei kuulu Soome lahte. Meil oleks see seks tarvilik, et meie teiste riikide laevastiku poolt abi saaks. Venelased ei olnud sellele neutralisatsiooniga nõus ja sellepärast on see ka ära jäänud.

Uuemal ajal on neutraliseerimise kõrval tekkinud n.n. garanteerimine, näit. Locarno lepingu alusel.

SÕDIVAD POOLED.

1. Õigus sõda pidada on ainult suveräänsetel riikidel, kuid teatud juhtudel loetakse õigustatud sõdijateks ka mäsulised parteid, kui neil on tegelikult käes otsustav mõju riigi valitsemise asjus teatud maaalal. Sellisteks sõdivateks poolteks ehk natsioonideks olid Ameerika Ühendriikide kodusõja ajal Lõunariigid. Säärasteks tuleb pidada ka Lätis Needra valitsust, millega meil tuli sõda pidada. Ka kõik Vene valitsused, mis nüüd pärast revolutsiooni Venemaal sõda on pidanud, käisid selle kategooria alla, olgugi, et nad isekeskis rahvusvahelise sõjaõiguse määrusi ei tarvitanud, nende hulgas ka Eesti.

Riigid ei sõdi mitte korraldamatult, vaid neil on sõjapidamise jaoks oma erivahend, nimelt sõjavägi. Sõjaväeks nimetatakse kogu riigi sõjariistus jõude, mis a/ on riigivõimu juhatuse all, b/ kannab väliseid eritunnuseid ja c/ täidab oma tegevuses teatud õigusnorme. Sõjavägi jaguneb õieti kahte ossa. Praeguse mõiste järgi on üks osa n.n. võitlejad /combattants ehk belligérants/ ja teine on mitte-võitlejad /non-combattants/. Mittevõitlejateks loetakse sõjaväeametnikud, vaimulikud, võõraste riikide esindajad, tsiviilametnikud sõjaväe juures, kaupmehed, korrespondendid. Lõpuks viimase hulka võib lugeda kõiki rahulisi elanikke. Neil ei ole õigust sõjariista tarvitada, kuid neid võib siiski vangid võtta. Muud sõjaväkke kuuluvad isikud on

võitlejad. Võitlejate ja mittevõitlejate vahe on aga viimase sõja ajal kokku kuivanud, sellepärast et selgus, et sõda peetakse mitte ainult sõjavägede vahel, nagu seda toonitati üldiselt enne maailmasõda, vaid kogu rahvaste vahel, nagu seda inglaste ja ameeriklaste õpetus kogu aeg on seletanud. Sellepärast on isegi kohane kogu rahvast pidada teatud määral võitlejaks, kusjuures sõjaväed ja kõik need, kes sõjalise jõu moodustavad, kuuluvad aktiivsete ehk tegelikkude sõjavahendite hulka, kuna kogu rahvas, mida seni nimetati rahuliseks rahvaks, kuuluks potentsiaalsete ehk vaikivate võitlejate hulka. Tegelikkude võitlejate hulka kuulub tegev sõjavägi, tagavaravägi, sõjalaevad ja abiristlejad. Erilist tähelepanu väärib vaenlasele vastuhakkaja rahvas enne vaenlase sõjaväe sissetulekut maale. Ka säärased vastuhakkajad loetakse võitlejateks ja nendega peab vangi langemise korral ka sõjavangidega ümber käima. Sääraselt vastuhakkajalt rahvalt aga nõutakse, et ta kannaks sõjariistu avalikult ja peaks sõjaseadusi hing tavalisid.

2. Meresõjas tarvitati omal ajal peale sõjalaevade ja abiristlejate veel n.n. kaapreid. Need olid eralaevad, mis said riigivõimu käest luba /lettres de course/ sõjalisi akte toime panna, vaenlase ja erapooletute sõjakontrabandi vedajaid kaubalaevu kinni võtta. Kaaper sai meresaagi omale, kuid tema kandis selle eest ka kõik kahjud. Kaaprite tegevus kujunes väga sageli mereröövimiseks ja sellepärast leidis tema palju vastaseid. 1856.a. kuulutas Pariisi meredeklaratsioon kaaperduse lõpetatuks. Kõik riigid olid sellega päri, peale Ameerika, Meksiko ja Hispaania. Ameerika Ühendriigid nõudsid, et ühes kaapriõiguse ära kaotamisega peaks ära kaotatama ka üldse eraomanduse konfiskeerimise õigus merel / n.n. Marcy parandus/, mis aga vastuvõttu ei leidnud. Tegelikult on ka Ameerika pärast seda 1856.a. määrustest kinni pidanud ja ei ole ilialgi kaaperdust tarvitanud viimastel sõjaaegadel /ei Hispaania - Ameerika sõjas 1898.a. ega maailmasõjas/. Maavägedel on võimalus end suurendada tagavaravägedega. Sama võimalus on antud ka merejõududele: nad võivad end täiendada kaubalaevastikuga. Kuid säärasel juhul peab kaubalaevad vormiliselt ümber muudetama sõjalaevadeks. Haagi VII konventsioon 1907.a. ütleb: "Mitte ükski kaubalaev, mis on sõjalaevaks muudetud, ei või omada õigusi ja kohustusi, mis on sõjalaeval, kui tema ei ole mitte pandud selle riigi otsekohele võimu, kontrolli ja vastutuse alla, mille lippu ta kannab". Selle kohaselt peab sõjalaevaks

ümbermuudetud kaubalaeva a/ sõjalaevade nimekirja üles võtma, b/ temale sõjalaeva välised tunnused andma, e/ komandöriks nimetama mereväe ohvitseri, d/ meeskonna seadma sõjadistsipliini alla, ja e/ tegema laevale ülesandeks rahvusvahelisi mereõigusi ja kohustusi teostada. Sõjavahendite hulka kuuluvad ka lennukid. Nende õiguste korraldamine on alles viimase aja saavutis.

3. Sõdivad pooled võivad tarvitada üksteise üle teadete muretsemiseks luurajaid ja salakuulajaid; Naagi määrustik määrab ära kes on luuraja ja kes on salakuulaja. Luurajad on sõjaväelased, kes avalikult oma ülemuse käsul on vaenlase kohta teateid korjama saadetud. Salakuulajateks nimet. isikuid, kes salaja või vale ettekäände all toimetades koguvad või katsuvad koguda teateid ühe sõdija poole tegevuse rajoonis, sihiga sõrased teateid anda üle teisele poolele. Salakuulajate hulka sellega ei kuulu sõjaväelised luurajad ega ka lennukid. Salakuulajat, keda koha peal kinni püütakse, ei või maha lasta kohtuta. Kuid teda võib anda väljakohatu kätte. Seaduseandluste järgi on salakuulamise eest määratud surmanuhtlus. Kui salakuulaja oma sõjaväkke on tagasi tulnud ja pärast seda kinni võetakse vastase poolt, siis ei või teda eelmise salakuulamise pärast vastutusele võtta.

Sõdivad pooled võivad üksteisega läbi käia parlamentääride kaudu. Parlamentääriks loetakse isikut, keda üks sõdiv pool on valinud teise poolega mõne asja üle läbirääkimistesse astuma ja kelle juurde tema tuleb valge lipuga. Niihästi parlamentäär ise kui ka tema saatjad - kornist või trummi-lööja, lipukandja ja tõlk omavad puutumatus õiguse. Vaenlase sõjaväe ülem ei ole kohustatud parlamentääri vastu võtma ja temal on õigus parlamentääri, kui ta teatud kuritarvitusi tema tegevuses näeb, ajutiselt kinni pidada. Kui parlamentäär oma privilegeritud seisukohta on tarvitanud selleks, et mässule õhutada, siis kaotab ta oma puutumatus eesõiguse.

4. Riigi vaikivad võitlejad on rahulik rahvas ja kaubalaevad, s.t. nemad on tagavara, mis peab andma tegelikke võitlejaid. Rahuliku rahva küsimus muutub teravaks siis, kui vaenlane maale sisse on tunginud. Et rahval õigus on sissetungiva vaenlase vastu sõjariistu tarvitada, seda nägime. Väga pikalt on arutatud küsimust, kas rahulikul rahval on õigus maal viibivate vaenlase vägede vastu sõjariista kätte võtta. On otsusele tulnud, et sõrased õigust ei või olla. Kaubalaevad ei või ka sõjategevusest osa võtta, välja arva-

tud siis, kui nemad on juba muudetud sõjalaevadeks eelmise määruse järgi. Kuid viimase sõja ajal tuli ka kaubalaevadel sõjarlastu kanda enesekaitseks, eriti veealuste paatide vastu. Sääraste laevade seisukoht kutsus palju vaidlusi esile. Ei saa salata, et kaubalaevadel nüüdsel ajal sõjara-seid õigusi peab olema, sest niikuinii tunnustatakse vaen-lase kaubalaevad ikkagi sõjasaagiks. Sõjalaevad ei või neutraalriikide laevu kinni pidada ja vaadata kas need kon-trabanti ei vea. Vastasel korral oleks nad juba kaaprid, mis vastu käiks Pariisi 1856.a. deklaratsioonile.

TAKISTATUD VÕITLEJAD.

1. Sõjavangid. Võitlejad, kes langevad vaenlase kätte või on haiged, võib nimetada sõjategevuses takistatud võit-lejaiks. Kõik võitlejad, kes vaenlase võimu kätte on langed-nud, loetakse sõjavangideks. Nemad ei ole mitte üksiku isi-ku või väeosa, vaid kogu riigi võimu all. Rahvusvaheline õigus nõuab, et sõjavangidega peab inimesearmastavalt üm-ber käima; kõik, mis neil isiklikku on, peab neile alale jätma. Sõjavange ei või türmi panna, kuid neid võib aseta-da teatud eri-kontsentratsioonilaagritesse. Neid võib ka tööks tarvitada, peale ohvitseride, kuid neile peab selle eest palka maksma kohaliste sõjavägede normide järgi. See töö ei tohi olla mingisuguses ühenduses sõjategevusega ega tohi olla koornav. Sõjavangide teenistus läheb nende oma olukorra parandamiseks; osa palka antakse neile pärast vangistuse lõppu kätte, peale kulude mahavõtmist. Vangis olevad ohvitserid saavad palka kohaliste normide järele, tagasimaksu tingimusel nende valitsuse poolt, kuid sellest ei peeta kinni. Põgenenud sõjavang kinnipüüdmisel langeb distsiplinaarkaristuse alla. Sõjavange võib vabastada au-sõna vastu, et nad sõjategevusest enam osa ei võta, kuid neid ei või selleks sundida. Kui sõjavang on ausõna peale vabastatud ja tema pärastpoole kinni võetakse, siis kaotab ta oma sõjavangi õigused ja teda võib kohtu kätte anda. Sõjavangide üle annavad riigid vastastikku teateid ja tea-dete kogumiseks luuakse erilised sõjavangide bürood. Pär-rast sõja lõppu peab sõjavangid saadetama võimalikult pea koju.

2. Haavatud ja haiged. Haavatute ja haigete seisukord on korraldatud Genfi /Geneve/ konventsioonide läbi 1864.a.

ja 1907.a. ning Haagi II rahukonverentsil vastuvõetud X konventsiooni läbi, mis haavatute ja haigete eest hoolitsemise määrused meresõja peale laiendab. Sõjaväelased ja teised ametlikud sõjaväe juures olevad isikud, nende haavamise või haiguse korral, peavad leidma kaitset ja hoolitsemist selle riigi poolt, mille võimuses nad on. Genfi konventsioon nõuab, et haavatud ja haiged loetakse sõjavangideks ja et pärast lahinguid nende ülesotsimiseks lahinguväljadel peab eriabinõud tarvitusele võtma. Sanitaarasutised, see tähendab liikuvad ja alalised haiglad, peavad samuti leidma kaitset. Sanitaarasutised ei või sõjariista tarvitada, kuid sõjariistade tarvitamiseks ei loeta seda, kui sanitaarasutise teenijad on sõjariistus enda kaitseks.

Sanitaarasutiste personaal, mis tarvilik haigete kokkukorjamiseks, edasitoimetamiseks ja arstimiseks, samuti ka vaimulikud, leiavad kaitset ja neid ei või sõjavangi võtta. Sanitaarpersonaaliga on üheõiguslikud Punase Risti seltside esindajad. Liikuvad sanitaarasutised tulevad vaenlasele tagasi anda niipea, kui otsene tarvidus nende järele on möödunud. Alalised sanitaarasutised jäävad aga vaenlase kätte, kes neid peab tarvitama haigete ravimiseks. Puutumata on ka sanitaartranspordi materjal.

Needsamad põhimõtted väheste muudatustega maksavad meresõja kohta, nimelt sanitaarasutiste asemel on ette nähtud sõja-hospitallaevad, mille nimed juba rahuajal vastastikku teada antakse ja mis ei käi sõja jooksul konfiskeerimise või sõjavägivalla alla. Neid ei loeta ka sõjalaevadeks neutraalsadamates viibimise tõttu. Hospitallaevad võivad olla kas riigi poolt ülalpeetavad või eraseltside laevad. Hospitallaevad kannavad erimärke. Kõik hospitallaevad peavad valgeks värvitud olema. Sõja-hospitallaevadel peab olema pikuti 1,5 meetri laiune roheline vöö ja nende paadid peavad olema samuti vastavalt värvitud. Eraseltside poolt või isegi neutraalriikide ja kodanikkude pool ülalpeetavad hospitallaevad on samuti valged, kuid neil on vöö punane; nad kannavad peale oma ahtri- ja Punase Risti lipu veel selle sõdiva poole /kelle juhatusse alla nad on asetatud/ lippu grotmastis. Öösel peavad hospitallaevad oma värvijoont valgustama, nii et ta oleks selgesti näha. Märktuled on neil harilikud. Maailmasõja ajal läks meresõda nii ägedaks, et ka hospitallaevu lasti põhja, eriti Saksa poolt. Erimääruste alla käivad ka laatsaretid sõjalaevadel. Laatsareti materjali võib küll ära võtta, aga seda peab arstimise otstarbeks

tarvitama. Vaimulikud, arstid ja laatsareti teenijad tunnustatakse puutumatuks ja neid ei või sõjavangi võtta. Haiged ja haavatud, kes sõjalaevale võetud, peavad nagu maasõjas leidma kaitset ja hoolekannet. Neid tunnustatakse sõjavangideks.

Kõik haavatud ja haiged, kelle tervis sedavõrd rikutud on, et nad vaevalt veel sõdida võivad, võib ka enne sõja lõppu koju saata. Meresõja ajal võib laeval olevaid haigeid ja haavatuid erapooletusse sadamasse jätta: need haiged ja haavatud ei või uuesti sõjategevusest osa võtta ja nende ülalpidamise tasub see riik, kelle sõjaväkke nad kuuluvad. Meresõjas seatakse haavatute ja haigetega ühele järjele ka uppujad. Sõdivad pooled võivad erapooletute kaubalaevade juhtide ja paatide juhatajate inimesearmastuse poole pöörduda, et nad haavatud ja haiged oma hoole alla võtaks. Säärastele laevadele antakse teatud kergendusi, aga mingil tingimusel ei vabastata neid tagajärgedest, mis neutraliteedi rikkumine enesega kaasa toob.

Iga sõdiv riik peab oma kätte langenud haavatute ja haigete kohta viibimata koduriikidele teateid andma. Peale sõdivate poolte sõjavägede sellekohaste asutiste nüüd- sel ajal eraseltsidki annavad abi sõjaväelastele. Need seltsid kannavad enamasti Punase Risti seltside nime ja neil on oma rahvusvaheline korraldus. Peale Punase Risti seltside võivad ka teised seltsid vastava riigiloaga abi anda. Nii näit. meil töötas Ühistöö veel enne kui Punast Risti ei olnudki ja Inglismaal andis suurt abi Püha Johan- nese Ordu.

SÕJA TOIMINGUD.

1. Sõda peab pidama nii, et pärast saaks rahu teha ja koos elada. Juba Hugo Grotius kõneles, et sõjas ainult see on lubatud, mis sõja lõpule viib ja sellepärast peab hoiduma asjatute kannatuste sünnitamisest. XIX sajandil tegi vägivalda tarvitamise piiramine suuri edusamme; terve riida asjatute kannatuste sünnitamise viise keelati ära. 1868.a. Peterburi deklaratsiooni järgi keelatakse tarvitada lõhkeainetega täidetuid mürske, mille kaal on alla 400 grammi. Samuti Haagi I konverentsil pandi teatud kitsendused maksma lõhkevate dum-dum kuulide ja mürgiste gaaside kohta. Haagi IV konventsiooni /1907.a./ lisa, n.n.

määrustik maasõja seaduste ja tavade kohta, loendab terve rea abinõusid, mille tarvitamine praegusel ajal on keelatud. Nimelt on keelatud /art.23/ tarvitada mürgiseid või mürgitatud sõjariistu; äraandlikul viisil tappa ja haavata isikuid, kes vaenlase rahulikkude elanikkude või ka sõjavägede hulka kuuluvad; tappa ja haavata vaenlast, kes paneb sõjariistad maha ja kellel enam ei ole võimalust ennast kaitseda; kuulutada, et kellelegi ei anta armu; tarvitada sõjariistu ja aineid, mis liigseid kannatusi sünnitavad; ebaõiglaselt tarvitada parlamentäär- või natsionaallippu, vaenlase sõjavormi, samuti ka Punase Risti lippu; hävitada ja konfiskeerida vaenlase omandust, peale nende juhtude, mil konfiskeerimine sõja tingimatu tarvidustega on nõutud; kuulutada, et kõik tsiviilõiguslikud nõudmised ja õigused on maksvusetud /viimase kohta kokkulepet ei saavutatud/. Samuti on keelatud bombardeerida kaitseta linnu ja külasid. Enne külade ja linnade bombardeerimist peab kõik abinõud tarvitusele võtma, et hoida ajaloolisi ja kulutuuriilisi väärtusi.

2. Seesama maksab ka meresõja kohta, kus Haagi IX konventsioon nõuab, et kindlustamata kohti võib ainult siis bombardeerida, kui kohalikud võimud ei ole täitnud komandöri erinõudmist anda laevale rekvisitsiooni korras toiduvärsust. Säärasel viisil toimepandud rekvisitsiooni eest peab makstama puhtas rahas või kvititungitega. Merejõudude bombardeerimise korral, nagu maasõjaski, peavad ajaloolised mälestussambad, templid, ehitised, teaduse-, kunsti- ja heategevad asutised, hospitalid ja muud kohad, kus haiged ja haavatud on koondatud, saama hoitud selle tingimusega, et need kohad samal ajal ei ole kasutatavad sõjalis-teks otstarveteks. Elanikud on kohustatud neid mälestussambaid ja ehitisi nähtavate märkidega ära tähendama; märgid seisavad koos kõvadest, 4 küljelistest plakatitest, mis diagonaaliga on kahte kolmnurka jaotatud, millest ülemine osa on must ja alumine - valge. On keelatud röövida linna või küla ka sel juhul, kui nad on tormijooksuga vallutatud.

3. Maailmasõja ajal leidsid eriti laialdast tarvitust mürgised gaasid ja pommide pildumine õhulaevadelt, olgugi, et seda varemini Haagi konverentsidel taheti keelata, kuid millise keeluga sakslased ja venelased ei olnud nõus. Selgus, et mürgised gaasid ja õhulaevadelt pommitamine mitte ainult asjatuid kannatusi ei sünnita, vaid on väga tõsine

sõjaline abinõu, millega tuleb arvestada, mispärast need uued sõjaabinõud ka tarvitusele võeti. Võiks arvata, et tulevikus niihästi mürgised gaasid kui ka õhulaevalt pommitamine on täiesti lubatud ja mängivad suurt ning otsustavat osa, olgugi, et 1922.a. Washingtoni konverents mürgiste gaaside tarvitamist kitsendab. Ka veealuste paatide tarvitamine levib.

SÕJALINE OKUPATSIOON.

1. Rahvusvahelises õiguses okupatsioonil on kolm tähendust: 1/ maaala oma alla võtmine, kus varemalt ei olnud ees mingit teist kultuurriigi võimu; 2/ okupatsioon - repressaaliumi korras; 3/ sõjaline okupatsioon / occupatio bellica /, missugust reguleerib rahvusvaheline Haagi konventsioon. Viimane tuleb vaatlamisele käesolevas peatükis.

Üks tähtsamaist saavutusist sõjaajal on vaenlase maaala oma alla võtmine. Sellega saadakse teatud osa vaenlase majanduslikkudest ressursidest oma kätte, takistatakse teda oma sõjaväge selle maakoha elanikkude arvel suurendamast ja avaldatakse vaenlasele mõjuvalt survet. Territoorium, mille vaenlane on tegelikult oma alla võtnud, nimetatakse okupeerituks.

Okupatsioon käib ainult nende maaalade kohta, kus vaenlase sõjaline võim on ennast juba tegelikult maksuma pannud ja suudab oma tegevust avaldada. Enne seda on ainult invasioon, võõraste vägede sissetungimine. Niipea kui okupeerija riik on teatud maaala oma alla võtnud, lähevad temale üle kohustused kindlustada avalik kord ja ühiskondlik elu vallutatud maaalal, austades maal maksmaid seadusi, kui selleks ei ole möödapääsematuid takistusi. Okupatsioonile alluvad elanikud kuuluvad endiselt oma eelmise riigi kodakondsusse ja neid ei või sundida osa võtma vaenulistest aktidest oma kodumaa vastu. Keelatud on sundida okupatsiooni all oleva maaosa elanikke truudust vanduma okupeerijale. Üksiku isiku elu ja varandust, samuti tema usulisi tundeid tuleb austada; eraomandus on puutumatu ja ta ei käi konfiskeerimise alla. Okupeerival riigil on õigus võtta maksusid, kuid ainult sel määral, nagu see on ette nähtud kohalistes seadustes. Uusi makse on lubatud peale panna ainult sõjaväe ja maavalitsemise otstarbeks. Okupeerija võib tarbekorral toiduaineid j.n.e. rekvireerida, kuid peab nende eest maksuma;

ta võib naturaalkohustusi peale panna, kuid ainult selliseid, mis elanikke ei sunni osa võtma sõjategevusest kodumaa vastu. On keelatud elanikkude peale panna üldtrahve üksikute inimeste tegude eest, kui neis solidaarset vastutust ei peitu. Kuid erilistel juhtudel jääb okupeerival võimul õigus ka rahalisi koormusi - kontributsiooni - peale panna, kuid ainult kõrgema juhataja - kindrali - vastutusel ja kirjaliku eeskirja järgi.

Kohalikud omavalitsused võivad oma tegevust jätkata, kuid okupeerija ei saa neid selleks sundida. Kogukondade ja seltskondlikkude asutiste varandused on samuti puutumatud kui eraisikute omad. Kõik riigivarandus, iseäranis sõjamaterjal, läheb üle okupeerija riigi omandusse. Liikumisabinõusid, mis on riigi või ükskõik kelle päralt, võib okupeerija tarvitusele võtta, kuid peab need pärast okupatsiooni lõppu omanikkudele tagasi andma. Riigi liikumata varanduse kohta on okupeerijal tarvitamise õigus. Need on Haagi reeglid, ette nähtud art.42-56.

2. Üle minnes küsimuse juurde, kas meil oli occupatio bellica või lihtne sakslaste neutraalsele maale tungimine, tuleb meeles pidada neid motive, mille all sakslased sisse tungisid. Eestimaale sissetungimine, nagu on näha Ludendorff'i mälestistest ja Saksa valitsuse seletustest, sündis meie maal elavate sakslaste kaitseks kohaliste enamlaste vägivalda vastu, kes ennast ka Venemaast lahus riigiks pidasid, olgugi Venemaa föderatiivses ühenduses. Nii ei või olla juttugi sellest, et Eesti oleks riik, mis Saksamaa vaenlaste küljest lahingute ajal oleks lahti löönud. Kuid ka sellest seisukohast väljudes, et Saksamaa jätkas Eesti pinnal sõda Venega, ei olnud meie maal Saksa okupatsioon, vaid ainult Saksa invasioon, sest Saksa võim ei olnud ennast veel suutnud kindlustada, kui juba Brest-Litovskis Saksa - Vene rahulepingule alla kirjutati. Eesti ei ole küll ilialgi Brest-Litovski rahulepingut enese kohta maksavaks tunnistanud, nagu seda välissaatkond 16.aug.1918.a. deklareeris: "Sellepärast deklareerime meie Eesti Vabariigi nimel kõige jõuga, et ühelgi lepingul Saksa Keisri valitsuse ja Vene Nõukogude valitsuse vahel Eesti poliitilise staatuse kohta ilma Eesti rahva demokraatliku ja tema Aju-tise Valitsuse vormilise nõusolekuta ei ole Eesti ega tema rahva kohta mingit maksvust ja peetakse nende poolt mitte olnuks". See rahuleping, mida ka Venemaa pärast annuleeris ja missugust annuleerimist Saksamaa Versailles'i rahulepin-

gus heaks kiitis, on iseenesest huvitav, sest ta selgitab kaudselt neid motive, miks sakslased meie maale sisse jäid: Bresti lepingu järgi loeti neid vaid politseivägedeks, ainult korra alalhoiuks, kuna suveräniteedi asjus tunnistati maksvaks rahva enesemääramise printsiip.

Occupatio bellica on aga säärane seisukord, kus vaenlase poolt vallutatud maaala jääb de jure teise poole omanduks, kuna sõjalises ja administratiivses mõttes kuulub vallutajale rahvusvahelise õiguse, nim. Haagi IV konventsiooni lisas ettenähtud määruste järgi. Tema eeldab, et kaks riiki, üks, mis okupeerib, ja teine, mille territooriumile sisse tungitakse, peavad isekeksis sõjajalal olema. Ja okupatsioon kestab ainult seni, kui sõda kestab. Pärast seda ta lõpeb ja võib ainult rahulepingus ettenähtud tingimustel edasi kesta.

Kui tahetakse leida analoogiat meie ja Saksa vägede vahekorrale, siis on see sõdivate riikide sissetungimine neutraalsele maale, nagu seda tegid venelased Mandzuurias Vene- - Jaapani sõja ajal, või liitlased Kreekamaal maailmasõja ajal. Kuid säärasel korral ei muutu invadeeritud maapinna juriidiline iseloom sugugi, vaid olevaid võime peab respekteerima, juriidilise territooriumi omaniku sõjalisedki varamused peavad jääma puutumatuks ja kohalikku võimu peab pidama suveräänseks. Kuigi rahvusvahelises praksises on tulnud ette sarnaseid juhtusid, kus teise neutraliteeti rikuti, kuid siis rikkuja maa varem või hiljem, vähemalt põhimõttelikult, ei ole kunagi loobunud kahjutasumisest ja ei ole pretendeerinud olla rohkem sisemistesse asjusse segatud, kui seda otse sõjaliselt vaja.

Teine väide, et Saksamaa, de facto sõda alustades, kuulutas sõja Eesti riigile ja millega meie jüime sakslaste maaletulekul tõesti occupatio bellica seisukorda, ei ole õigustatud, kuna Saksamaa ei ole end meiega iialgi sõjajalal seivaks tunnistanud, ega meie pole temaga sõlminud rahulepingut või tacite sõda lõpetanud. Saksamaa küll on aga astunud meiega kui neutraalse riigiga vahetulekorda maalviibivate Saksa vägede väljaviimiseks, tehes selleks isegi lepinguid /nagu seda oli Vinnigi leping 19.nov. 1918.a./. Pealegi meie valitsus ei ole iialgi oma tegevust lõpetatuks või katkestatuks tunnistanud pärast sakslaste maaletulekut, mis oleks olnud võimatu, kui Saksamaa oleks seisnud meiega sõjajalal. Nimelt meie valitsus, viibides kogu aeg peaaegu in corpore oma territooriumil, ei ole iialgi õelnud lahti oma funktsi-

oonidest; ta jätkas oma tegevust ka sakslaste maaloleku ajal, andes teatud juhtnööre kodumaa politika ja omavalitsuse alal, juhtides välissaatkondade tegevust, kes rahva suveräniteedi esindajaina ikka ja alati kõnelesid Eesti valitsusest, kui ainukesest legaalsest riigivõimust, milleks teda tunnistati ka rahvusvaheliselt. Ka peaministri ajutine vangitus ei takistanud Ajutise Valitsuse edasikestvist, nagu seda tõendab 11.XI.1918.a. Ajutise Valitsuse deklaratsioon, et Ajutine valitsus kogu võimu sellest päevast peale jälle oma kätte võtab.

Kõike seda kokku võttes peab oletama, et meil ei olnud Saksa occupatio bellica, kuna meie ei seisnud Saksamaaga sõjajalal, olime varemni Venemaast lahkunud ja enam ei võtnud osa Venemaa sõdadest. Sellega ei ole sakslased ühegi meie maal oleva varanduse kohta omandanud okupandi omandusõigust ja rida Saksa vägede poolt toime pandud akte nende faktiliselt Eestis viibimise ajal ei leia ühtki õigustust rahvusvahelises õiguses.

Saksa vägede Eestis viibimise juriidiline laad ja nende õigused olid arutusel meie Ajutise valitsuse juriidilises komisjonis, kuid ei leidnud selget lahendust. Ka Saksa valitsusega vaieldi selle küsimuse üle, kuid need vaidlused lõpetati poliitilise kompromisslepinguga 27.VI.1923.a. vastastikuste nõudmiste mahakustutamiseega.

MAJANDUSLIK SÕDA JA BLOKAAD.

1. Sõda on kogu rahva jõu maksimaalne pingutus ja sellepärast on arusaadav, et iga riigi püüe on ka oma vastase majanduslikku elu nõrgestada. Napoleon ütles, et sõdimiseks on vaja kolm asja: raha, raha ja raha. Sellest näeme kui suure tähtsusega on majanduslik sõda. Vastaspool katsub halvata teise finantsisid. Finantsiline sõda on uuema aja nähtus. Seega tuleb sõja puhul pöörata iseäralist tähelepanu riigi finantside korraldamisele. Majanduslik sõda on ka väga tähtis riigi tööstuse suhtes, mis sõja korral peab kiirelt minema üle sõjapidamise vahendite valmistamisele. Üldiselt on majanduslik sõda teiseks sõdimise viisiks relvade kõrval. Esimeses joones avaldub majanduslik sõda selles, et sõdivad pooled harilikult keelavad ära kauplemise oma vaenlasega. Maailmasõja alul pandi isegi vaenlaste varandused ja hoiusummad pankades sekvestri alla. Muistsest

ajast peale on üheks majandusliku sõja abinõuks võitlus vaenlasega merel tema merekaubanduse hävitamiseks. Vaenlase majandusliku elu hävitamiseks tarvitatakse meresõjas kaht teed: 1/ otsekohest teed - vaenlase kaubandust vägivallaga takistades n.n. blokaadi abil ja 2/ kaudselt - erapooletutele riikidele vaenlasega kauplemist raskendades üksikute kaupade keelu alla panemise läbi, n.n. salakauba vastu võitlemise abil.

2. Blokaad. a/ Blokaadi all mõistetakse vaenlase sadama või teatud rannaosa vahi alla võtmist ja keeldu sarnase sadamaga või rannaosaga läbi käia kõikidel riikidel. Blokaad iseenesest on väga vana sõjaline abinõu. Esiolgu arvatati, et blokaadi väljakutsumiseks on vaja ainult kuulutada teatud koht kauplemiseks keelatuks /n.n. paberipealne ehk Inglise blokaad/. 1780.a. sõjariistus neutraliteedi deklaratsioon seadis aga üles nõudmise, et sadamat tuleb pidada blokeerituks ainult sel puhul, kui sisseminek temasse on ühendatud silmnähtava hädahuga selle riigi poolt, kes blokeerib sadamat laevade abil, mis on asetatud küllalt ligidale ja seisavad seal ankrus. Tehnika arenemisega kadus vajadus sellise kitsendava määruse järele. 1856.a. merideklaratsioon nõuab sellepärast, et blokaadi maksvuseks tema peab olema mõjuv, efektiivne ja küllaldase jõuga üleval peetud. Ei ole tähtis kas blokeerivad laevad seisavad seal ankrus või ristlevad. See mõjuvuse ehk efektiivsuse nõue on praegusel ajal blokaadi oluliseks eeltingimuseks. Seda kinnitab veel kord 1909.a. Londoni merideklaratsioon. Blokaadi mõjuvuse küsimus on fakti küsimus. See tähendab, et igakord asjaolud näitavad, kas blokaadi võim on küllalt tugev, et takistada juurdepääsu blokeeritud sadamatesse. Blokaad, et olla maksev, peab olema: a/ kuulutatud ehk deklaareeritud ja b/ tema kuulutamine teistele riikidele teatavaks tehtud ehk notifeeritud. Blokaadi kuulutus, deklaratsioon, tehakse kas blokeeriva riigi valitsuse või tema nimel teotseva merevõimu poolt. Blokaadi kuulutuses määratakse ära: 1/ blokaadi alguse kuupäev; 2/ blokeeritud kalda geograafilised piirid; 3/ erapooletutele laevadele väljatulekuks antud aeg. Blokaadi deklaratsioonist antakse teada: 1/ diplomaatiliste agentide kaudu - erapooletutele riikidele blokeeriva riigi enese poolt; 2/ blokeeritavate sadamate kohalistele võimudele - blokeeriva merevõimu komandöri poolt. Need võimud omalt poolt teatavad blokaadist, niipea kui võimalik, välisriikide konsulitele, kes täida-

vad oma kohuseid blokeeritavas sadamas. Needsamad määrused on maksvad, kui blokaadi laiendatakse või uuesti peale pannakse. Kui blokaadi kuulutamises ei ole määratud blokaadi kuupäev või blokeeritud geograafilised piirid, siis blokaad on maksvusetu.

b/ Iga laeva, mis tahab minna blokeeritud sadamasse, võib võtta kinni ja konfiskeerida ühes laadungiga. Juhtumil, kui laev, mis läheb blokeeritud sadamasse, ei ole teadnud blokaadist ja ei või ka temast arvata, et tema oleks võinud sellest teada /sõitis välja neutraal- või vaenlase sadamast enne blokaadi teada andmist/, siis peab andma teada blokaadist laevale enesele. Säärased teadaanded kantakse blokeeriva laeva ohvitseri poolt hoiatatava laeva päevaraamatusse, kusjuures märgitakse ära kuupäev ja tund, samuti ka laeva geograafiline asend teadaande silmapilgul. Säärane teadaanne kannab erilise teadaande nime /notification spéciale/. Erapooletute laevade kinnivõtmine blokaadi rikkumise pärast võib sündida ainult sõjalaevade piirkonnas, mille ülesandeks on blokaadi mõjuvuse kindlustamine. Sellepärast tuleb tunnistada maksvusetuks vana õpetus, mille järgi võidi laevu kinni pidada blokaadi rikkumise katse pärast, sellest silmapilgust peale, kui tema sõitis välja oma kodumaa sadamast sihiga kas või muu seas blokeeritavasse sadamasse minna, kuni silmapilguni, mil tema oli jõudnud tagasi oma kodumaa sadamasse. See n.n. kogureisu õpetus /Reisetheorie, continuous voyage/ tuleb tunnistada sellege maksvusetuks.

Laev, mis blokaadi rikkudes tulnud välja või katsunud sisse tungida, on kinnivõetav nii kaua, kui teda jälgib blokeeriva võimu laev. Kui laeva tagaajamine lõpetatud või blokaad maha jäetud, ei või enam toimetada kinnivõtmist. Kuid tagaajamist ei loeta lõpetatuks, kui tagaajav laev ootab neutraalsadamasse peitunud laeva uuesti ulgumerele tulekut. Laev, mis tunnistatud süüdlaseks blokaadi rikkumises, konfiskeeritakse. Samuti konfiskeeritakse ka koorem, kui ei saa tõendada, et silmapilgul, kui kaupa laaditi, saatja ei teadnud ega võinudki teada blokaadi rikkumise kavast. Blokaadi ei peeta äravõetuks, kui blokeerivad laevad ajutiselt tormi pärast eemale lähevad. Blokaad peab saama läbi viidud erapooletult kõigi laevade suhtes. Keelatud on ka oma riigi laevu blokaadist läbi lasta, et mitte ühekülgsest oma kaubandust soodustada.

Praegusel ajal, kus tihe raudteede võrk ühendab kõiki sadamaid, on üksikute sadamate blokeerimine vähema tähtsusega. Ameeriklaste arvamise järgi võivad suurriikide laevad blokeerida kaldaid kuni 1000 miili ulatuses. Sellest seisukohast väljudes võib kõnelda tervete maade blokeerimisest. Nii oli see ka möödunud sõja ajal, kus liitlased ei lubanud ühtegi laeva Saksamaale sõita, olgugi et nad ei koolutanud Saksamaad vormiliselt blokeerituks. Kokku võttes peab tõendama, et blokaad on üks mõjuvamatest abinõudest vaenlase majandusliku võimu vastu, kui teda suudetakse läbi viia tarvilisel määral. Maailmasõja praktika näitas, et Saksamaa blokeerimine Balti- ja Põhjamere kallastel viidi läbi täiesti efektiivselt.

SÕJA KONTRABAND.

1. Teine abinõu vaenlase majandusliku elu raskendamiseks on võitlus sõja kontrabandi ehk salakauba vastu. Sõja kontrabandiks nimetatakse kõiki neid asju, mis on määratud vaenlase sõjavägedele. Sõja kontrabandi õpetus on kujunenud välja alles viimasel ajal, kuna varem sõdivad riigid katsusid laiendada keelatud kauplemise mõistet isegi nii kaugemale et üldse keelasid ära erapooletutel kauplemise vaenlasega. Kogu mereõiguse arenemine on käinud käsikäes püüdega keelatud kaupade nimekirja vähendada ja võimaldada erapooletutel riikidel kauplemist sõdivatega. Vahemere õigus ja eriti consulario del mare lubas kinni pidada vaenlase laevu ja vaenlase kaupa, kui nad olid vaenlase lipu all. Nende hüüdsõna oli: "kui on vaba laev, siis on ka vaba koorem"/frei Schiff, frei Gut/. Selle põhimõtte tunnistas omaks Inglismaa ja Hollandi ning ta pandi üldiselt maksma sõjariistus neutraalse deklaratsioonis 1780.a. Prantsusmaa läks palju kaugemale ja tema kuulus Ordonance de la marine 1681.a. korraldab, et tuleb konfiskeerida niihästi neutraalne laev, kui sellel on peal vaenlase kaup, kui ka vaenlase laeval olev neutraalne kaup /n.n. vaenulise külgehakkavuse õpetus, infection hostile/. XIX sajandil hakkas võtma maad arusaamine, et sõrane piiramata võitlus erapooletute kaupade vastu ei ole õiglane ja tuleks anda vabaks erapooletut kaupa ka vaenlase lipu all sõitval laeval. See põhimõtte leidis üldist vastuvõttu Pariisi merideklaratsioonis 1780.a., kus endisele reeglile, et: "kui laev on vaba /s.t. erapooletu/, siis on vaba ka kaup, olgugi, et see on vaen-

lase oma", tuli juurde teine reegel: "neutraalne kaup on vaba ka vaenlase lipu all sõitval laeval, välja arvatud sõja kontraband". Praegu valitsev õpetus kokkuvõttes oleks: 1/ meresõja ajal võib konfiskeerida niihästi vaenlase laeva kui ka vaenlase laeval olevat vaenlase kaupa; 2/ erapooletul riigil on lubatud kaubelda sõdivate pooltega kõikide kaupadega, mis ei kuulu sõja kontrabandi hulka; 3/ erapooletu kaup on puutumatu ka vaenlase lipu all sõitval laeval; 4/ erapooletul laeval on vaba ka vaenlase kaup, välja arvatud sõjaline kontraband.

2. Siit selgub, kui tähtis on kindlaks teha kontrabandi mõistet praeguses meresõjas. Iga riik harilikult määrab sõja alul erilise deklaratsiooniga, mida ta loeb kontrabandiks. Aja jooksul on kontrabandi mõiste muutunud väga palju. XVII ja XVIII sajandil loeti kontrabandiks ainult sõjariistad, sõjatagavarad, hobused ja sadulad /Utrechti rahu 1713.a./. Sama juurde jäi ka erapooletuse merideklaratsioon 1780.a., kus kontrabandiks nimetatakse 1766.a. Inglise-Vene lepingus ülesloetud kaupu. Juba Hugo Grotius märkis ära, et tuleb teha vahet kaupade vahel, mis tingimata on tarvilikud sõja pidamiseks /näit.püssirohi/ ja kaupade vahel, mis isenesest on üldised tarbeained, kuid mida võib kasutada ka sõja otstarbeks /näit.toit/. Kuid on asju, mida ei saa tarvitada sõjas, näit.uhkuskaubad /siidiriiet, ehted/.

Kaua ei läinud riikidel korda kokku leppida, missuguseid kaupu kontrabandiks lugeda. Alles 1899.a. ja 1909.a. Londoni merekonverentsil tehti katset ühiselt määrata, missugused asjad on sõja kontraband ja missugused asjad ei või milgil juhtumil olla kontraband. Selles mõttes jaotati kõik kaubad kahte liiki: a/ kontrabandi kaubad ja b/ vabad kaubad. Vabade kaupade nimekiri seati kokku n.n. "vaba registri" /liste libre/ nime all. Sinna kuulusid: puuvili, pähklid, kummi, tooresnahad, põlluväetis, savi, kivid, portselaan, paber, paberimass, seebid, seebikivi, põllutöömasinad, kalliskivid, kellad /välja arvatud kronomeetrid/, moe- ja uhkasjad, suled ja mitmesugune mööbel /Londoni deklarats.art.28/. Kõik teised asjad otsustati lugeda sääras- teks, mis võivad olla kontraband. Kontrabandi kaubad ise jaotati kahte liiki: 1/ säärased, mis tulevad lugeda igal juhul kontrabandiks, kui neid veetakse vaenlase maale/absoluutne kontraband/. Sõja hulka arvati Londoni deklaratsiooni järgi: igasugused sõjariistad, lõhkeained, suurtüki- ja sõjariistade osad, hobused, laagrivarustus, laevasoomus,

sõjalaevad, sõjavarustuse valmistamise abinõud ja masinad /art.22/. 2/ sääraseid kaubad, mida võib lugeda sõjaliseks kontrabandiks ainult siis, kui need saadetakse teatud maale tõesti sõjavägede tarvituseks, s.t. kui neid saadetakse vaenlase maa sõjaväe asutiste või vaenlase maal elavate sõja-hankijate nimele. Londoni deklaratsioon luges üles, mis on sääraseid juhuslikud ehk tingitud kontrabandi kaubad, ja nimelt: toiduained, loomatoit, riided, jalanõud, kuld- ja hõberaha, sõja-veoabinõud, igasugused laevad, raudtee ja telegraafi materjal, lennukid, küte, jahi-püssirohi, okastraat, hobuserauad, hobuseriistad, pikksilmad, kronomeetrid ja meresõidu abinõud /art.24/. Riikidele jäeti õigus sõja ajal üksikuid asju ühest kategooriast teise üle viia.

See esimene katse ära määrata missugused kaubad käivad kontrabandi mõiste alla ja selle järeldusel ka konfiskeerimisele, ei andnud tunduvat tagajärge sellepärast, et Inglismaa ülemkoda keeldus andmast ratifikatsiooni Londoni merideklaratsioonile. Kuid terve rida riike võttis Londoni deklaratsiooni oma piiriseaduse aluseks. Maailmasõja ajal kõik liitriigid, muuseas ka Venemaa, kuulutasid Londoni deklaratsiooni maksvaks. Sõja jooksul hakati esialgseid kontrabandi nimekirju muutma, sest, olgugi et Londoni konverents alles väga lühikest aega enne sõda ära peeti, tehnika arenemine oli läinud edasi väga kiirelt. Nii näit. kuulutati juba sõja ajal puuvill absoluutseks kontrabandiks, sest puuvill oli muutunud lõhkeainete saamise tähtsamaks algolluseks. Pärastpoole sõja kestes öeldi üles kogu Londoni deklaratsioon, sest selgus, et kontrabandi õpetus nõuab uut revisjoni. Sept.1914.a. kuulutasid kõik riigid Londoni deklaratsiooni maksvusetuks.

3. Laeva sihi määratakse loetakse sihti, mis on tähendatud tema paberites. Laeva alluvust loetakse tema lipu patendi järgi, kuna kaupade vaenlasele kuuluvust otsustatakse kauba omaniku vaenlase kodakondsuses olemise või vaenlase maal elukoha omamise läbi / nii seletab Inglise mereõigus/. Kontrabandi kaubad konfiskeeritakse, samuti konfiskeeritakse ka laev, kui kontraband on oma hinna, kaalu või prahi hinna poolest üle poole kogu koormast. Laeva, mida ei pea konfiskeerima, võib lubada edasi sõita. Kontrabandi kaupade veoga arvatakse üheväärseks erapooletuse vastased teened. Säärasteks loetakse juhtumid, kus erapooletu laev teeb reisi ainult selle otstarbega, et edasi viia ühele vaenulisele poolele teateid teise kohta või kui laev on

renditud kapteni teadmisel vaenlase sõjavägede edasiviimiseks. Meil maksva priisiseaduse järgi peetakse priisideks: 1/ kinnipeetud vaenlase laevad ja kaubad, samuti ka erapooletute riikide laevad ja kaubad, ja 2/ Eesti ja erapooletute laevad, kui nad on ära võetud priisina, vahepeal vaenlase poolt uuesti vallutatud ja priisina tagasi võetud /seda nimet. reipriisiks/.

PRIISIKOHUS.

1. Priisiasjad alluvad priisikohtule. Meil on neid kahte laadi: a/ esimese astme priisikohus ja b/ teise astme ülempriisikohus. Priisikohus asub Tallinnas, kuid kaitseminister võib teda kokkuleppel majandusministriga asutada ka teistes Eesti sadamates, merel ja liitriikide sadamates. Kui priisikohus asutatakse välisriigi sadamas, siis on tarvis kokkulepe ka välisministriga. Tallinna priisikohus koosneb eesistujast ja viiest liikmest. Priisikohtu eesistuja määratakse ametisse Vabariigi Valitsuse poolt, mereväe juriidilise haridusega ametnikkude hulgast. Priisikohtu liikmeteks määratakse: kaitseministri poolt - 2, kohtuministri poolt - 1, majandusministri poolt - 1 ja välisministri poolt - 1 liige, vastavate ministeeriumide ametnikkude hulgast ja võimalikult nende seast, kes tunnevad teoreetiliselt või praktiliselt mere- ja kaubanduseõigust. Priisikohtu eesistuja äraolekul täidab tema aset kaitseministeeriumi mereosakonna esindaja. Priisikohtu juures on: prokurör, sekretär /ühtlasi laekur/ ja tõlk ning tarviline arv kantseleiametnikke ja alamteenijaid. Prokurör nimetatakse kohtuministri poolt kaitseministri nõusolekul juristide või muude isikute seast, kes pidanud kohtu praktikat ja on sellega hästi tuttavad. Priisikohtu sekretäri, tõlgi ja muud tarvilikud teenijad nimetab kohtu eesistuja. Kõik ametisse määratavad isikud, peale nende, kes juba varemalt Eesti Vabariigi teenistuses olid, kohustatakse andma ametivannet. Priisikohtu istungid on seaduslikud, kui neist võtavad osa: eesistuja või tema asemik, prokurör, sekretär ja mitte vähem kui kolm liiget, nende hulgas majandusministri ja kohtuministri poolt nimetatud liikmed.

2. Teise astme priisikohtuna on Tallinna ülempriisikohus. Ülempriisikohus seisab koos eesistujast ja viiest liikmest. Eesistujaks on Riigikohtu esimees või tema abi. Kohtu liikmete hulka kuuluvad: 1 Riigikohtu, 1 kohtukoja ja

1 Tallinna-Haapsalu ringkonnakohtu liige, nende kohtuasutiste valikul, ja 2 liiget Vabariigi Valitsuse nimetusel riigiametnikkude seast, kes tunnevad rahvusvahelist mere- ja kaubandusõigust teoreetiliselt või praktiliselt. Kohtu prokuröri kohuseid täidab Riigikohtu prokurör. Sekretäri, tõlgi ja muud tarvilikud teenijad määrab kohtu eesistuja. Ülempriisikohtu istungid on seaduslikud, kui neist võtavad osa: eesistuja, prokurör, sekretär ja mitte vähem kui 3 liiget /Priisikohtu seadus l.dets.1920.a. R.T.nr.211/212-1920/. Priisikohus otsustab kas priisi tunnistada seaduslikuks ja teda konfiskeerida riigi kasuks, või kui laevad või kaubad on peetud kinni seadusevastaselt, teda vabaks lasta. Priisitasu kinnivõtjatele on sõjalaevade jaoks kaotatud, kuid maksab kaubalaevade poolt võetud priiside kohta.

Haagi II rahukonverentsil tehti katset luua rahvusvahelist priisikohut, mille ülesandeks oleks revideerida üksikute riikide priisikohtu otsuseid, võttes arvesse priisiõiguse määratud rahvusvahelist tähendust. Kuid see katse ei ole seni teostatud sellepärast, et ükski riikidest, kes sellele konventsioonile kirjutas alla, ei ole seda seni ratifitseerinud.

ERAPOOLETUS / NEUTRALITEET /.

ERAPOOLETUS MAAILMASÕJAS.

Erapooletus tähendab ühe riigi mitteosavõtmist kahe või mitme riigi vahel tekkinud sõjast. Nende normide kogu, mis reguleerib sõdivate ja mittesõdivate riikide omavahelisi suhteid, nimet. neutraliteedi ehk erapooletuseõiguseks.

Neutraliteediõiguse hea põhimõte on, et neutraalsed ehk erapooletud riigid ei võta mingil viisil osa sõdivate sõjalistest toimingutest. Säärane neutraliteedi mõte on hiljutise ajaloolise arenemise vili. Mõnesaja aasta eest maksis põhimõte: "kes ei ole meiega, see on meie vastu". Veel XIX sajandil ühendati seda erapooletusega, kui erapooletu riik endise kohustuse põhjal andis toetust mõnele sõdivaist või lubas oma maast läbi marssida selle väeosi. Praegu on aga kaotatud säärane kahesugune mõõt.

Erapooletus võib olla kas vaba või lepinguosaline. Enamjagu juhtumitel on erapooletuks jäämine täiesti vaba. Kuid Šveits, Luksemburg ja varemini Belgia olid võtnud enese

peale lepingute läbi rahvusvahelise kohustuse, et nad peavad jääma sõja ajal erapooletuteks ja et nemad ei või sõda algada. /Šveits on tunnistanud alaliselt neutraalseks Viini konverentsil 1815.a. ja Luksemburg 1867.a./. Selle eest suurriigid lubasid kindlustada nende iseseisvust.

Erapooletutel ja sõdijatel on vastastikku väga tähtsaid kohustusi: 1/ erapooletud ei või anda sõdijale mingit toetust, kuid selle vastu sõdijad ei või rikkuda erapooletu õigusi, eriti tungida nende territooriumile. Selles mõttes erapooletute ja sõdijate õigused ning kohustused on vastastikku ära rippuvad. 2/ Sõdijad kohustuvad mitte takistama asjatult erapooletute kauplemist, kuid selle vastukaaluks, neutraliteedi rikkumise korral on sõdival riigil õigus kinni võtta ja konfiskeerida neutraalriikide kodanikkude kont-rabandi vedajaid või blokaadi rikkujaid laevu ja koormaid, ilma et erapooletud riigid võiksid selle vastu protesteerida.

Neutraalriikide kohustused ja õigused leidsid omale kokkuvõtlikku korraldamist Haagi II rahukonverentsil, kus erapooletuse kohta sõlmiti kaks konventsiooni: a/ konventsioon neutraliteedi kohta maasõjas / V konventsioon 1907.a./ ja b/ konventsioon neutraliteedi kohta meresõjas /VIII konventsioon/. Neis konventsioonides kõneldakse neutraalriikide ja neutraalisikute, s.t. neutraalriikide alamate, kohustustest ja õigustest.

Neutraalriikide kohustused ja õigused on järgmised: neutraalriikide maaala on puutumatu. Sellepärast ei või sõdivad riigid viia üle neutraalterritooriumile oma vägesid või sõjavavarustuse voore. Neutraalpinnal ei saa luua /vormeerida/ sõjaväeosasid, sõdijate jaoks asutada sõdurite kogumise /nekrutite võtmise/ büroosid, luua traadita telegraafijaamu või muid abinõusid, mis oleks ainult sõjaliste teadete edasiandmiseks niihästi merel kui ka maal. Erapooletu riik ei või omalt poolt ühtegi sarnast tegu lubada, kusjuures tema on kohustatud sarnaseid püüdeid tagasi tõrjuma isegi vägivallaga. Sarnast vägivallaga tagasitõrjumist ei loeta sõjaks, vaid ainult abinõuks, millega neutraalriik kaitseb oma iseseisvust ja maaala puutumatust.

Kuid neutraalriik ei ole kohustatud oma üksikutele alamatele keelama vaenlase sõjaväkke astumast, missugustel juhtudel aga need vabatahtlikud kaotavad oma neutraalse isiku õigused ja neid loetakse vaenlase sõjaväe hulgas sõdivateks võitlejateks. Konventsioon võtab selge sõnaga rii-

gilt vastutuse sarnaste isikute vabatahtlikekude toimingute eest. Neutraalriik ei ole kohustatud keelama /kuid võib keelata/ oma maalt välja vedada või transiidina viia lasta ühe või teise riigi arvel sõjariistu, sõjatagavarasid ja kõike seda, mis on kasulik sõjas sõjaväele või laevastikule. Sama käib sõdijate sõjalaenudest osavõtmise kohta. Samuti ei ole neutraalriik kohustatud ära keelama ja piirama sõdijaid tema üld- telefoni- ja telegraafiliinide tarvitamist. Kuid igasugused keelud, mis pannakse maksma, olgu üld- telefoni või telegraafi suhtes, peavad maksma ühtlaselt kõikide sõdijate kohta.

Neutraalriigi territoorium võib olla pelgupaigaks sõdijale. Sel puhul aga desarmeeritakse üksikud sõjaväeosad ja üksikud sõdurid, kes on tulnud neutraalterritooriumile; nende poolt kaasa toodud sõjavangid vabastatakse. Neutraalriik, kes neid on võtnud oma pinnale, on kohustatud asetama neid sõjapiirkonnast kaugemale. Ta võib neid pidada laagrites või kindlustes. Kinnihoitud ohvitseri võib jätta vabaks ausõna peale - neutraalterritooriumilt mitte lahkuda sõja kestes. Sarnaseid sõjaväeosi peab üleval neutraalriik, kuid kulud tasutakse pärast rahulepingut selle poolt, kelle hulka kuulusid sõdurid.

Mis puutub neutraalisikutesse, siis loetakse säärasteks kõik neutraalriikide alamad. Neil isikutel on kõik neutraalriigi kodanikkude eesõigused, kuid nad kaotavad oma neutraalsuse, kui nad astuvad vaenlase sõjaväkke. Nendega peab vaenlane käituma nagu harilikult vaenlase sõjaväelasega.

Neutraalriikide raudteematerjali ei või sõdija riik muidu rekvireerida, kui seda nõuab äärmine vajadus. Haavatuid ja haigeid võib neutraalterritooriumi kaudu vedada, kuid neil ei tohi olla kaasas sõjapidamise materjale. Erapooletu riik ei või aktiivselt osa võtta sõjast, küll võib ta aga kaitsta oma õigusi nii majanduse kui erapooletuse kaitseks. Seega ei saa neutraalriik läbi sõjaväeta. Pärast maailmasõda tuli kaebusi Šveitsi riigilt, et sõda on mineerinud Šveitsi vaatamata sellele, et ta tegelikult ei võtnud sõjast osa, kuid oli sunnitud üleval pidama oma neutraliteedi kaitseks suurt sõjaväge. On tulnud ette ka neutraliteedi rikkumisi, nagu meie nägime Belgia riigi juures. Siit on selge, et isegi lepinguliselt erapooletu riik ei saa läbi kaitseväheta. Erapooletuse kaitse on seega teine osa erapooletuse privileegiumist.

Neutraalriikide õigused ja kohustused meresõja ajal on korraldatud Haagi XIII konventsiooniga. Juba varemini tekitas erapooletus meresõjas mõndagi keerdküsimust, eriti Ameerika kodusõja ajal, kus Lõunariigid said Inglismaalt mitmeti toetust. Nad kasutasid oma sõjalaevade kordaseadmiseks ja varustamiseks Inglismaa sadamaid. Selle tagajärjel nõudsid Ameerika Ühisriigid pärast kodusõja lõppu Inglismaalt kahjutasu. Tüli anti vahekohtu kätte, kus Inglismaa tunnistati süüdi. Asja arutamine on tuntud n.n. "Alabama" protsessi nime all /Alabama oli üks sarnastest Inglismaal valmisseatud laevadest, mis Põhja-Ameerika kauplemisele tegi väga palju kahju/.

Vahekohtu lepingu järgi, mis Washingtonis 1871.a.7.mail alla kirjutati, tunnistasid Briti ja Ameerika mereneutraliteedi aluseks järgmised 3 põhimõtet, mida vahekohus pidi pidama silmas, mis kannavad üldiselt "Washingtoni reeglite" nime: erapooletud riigid on kohustatud 1/ kandma tarvilikku hoolt, et ära hoida oma jurisdiktsiooni piirides iga laeva valmispanemist, varustamist või valmisseadmist, mille kohta on põhjendatud arvamine, et see laev määratakse ristlemiseks või sõjaks riigi vastu, kes on temaga rahu; samal määral on ta kohustatud sarnast hoolt üles näitama, et ära hoida seda laadi laevade väljasaatmist oma jurisdiktsiooni piires; 2/ mitte lubama ja mitte laskma, et üks sõdivatest pooltest tarvitaks tema sadamaid ja veesid baasina mereoperatsioonideks teise vastu ja oma sõjatagavarade ja sõjariistade uuendamiseks ja arvu täiendamiseks või sõja vägede nekruteerimiseks; 3/ kandma tarvilikku hoolt oma sadamates ja vetes, kui ka oma jurisdiktsiooni territooriumil kõigi isikute suhtes, et ära hoida ülemaltoodud kohustuste ja kokkulepete rikkumist.

Need reeglid on aluseks Haagi XIII konventsioonile neutraliteedi õiguse kohta meresõjas. Sõdivad pooled peavad austama /respekterima/ neutraalriikide suveräänseid õigusi ja loobuma igasugusest vaenulikust toimingust neutraal-territooriumil või neutraalvetes. Sellepärast on keelatud neutraalvetes toime panna igasuguseid vaenulisi akte ja muu seas vaenlase laevu peatada ja priisisid võtta. Neutraalriigi pinnal või laeval neutraalvetes ei või sõdivad pooled luua priisikohtuid ja Washingtoni teise reegli kohaselt on keelatud luua neutraalsadamates baase oma vaenlase vastu teotsemiseks. Siinjuures tuleb tähendada, et baasi mõiste ei ole täiesti selge. Inglise ja jaapanlased nõudsid kon-

verentsil, et tuleks pidada keelatuks ka sõe võtmine oma transportlaevalt sõjalaevale neutraalvetes ja et sarnane ümberlaadimine käiks juba baasi mõiste alla. Kuid konverents ei olnud nõus selle arvamisega, mis kasulik ainult inglastele nende paljude merebaaside pärast, ja nägi ette ainult üht juhtu, kus teatud sadam tingimata muutub baasiks, see on kui kuskil seatakse üles traadita telegraaf ainult sõjaliseks tarvitamiseks.

Neutraalriikidel on keelatud anda üle sõdijale kas otsekohe või kaudselt sõjalaevu, sõjatagavarasid ja igasugust sõjavarustust. Kuid sõhrane keeld ei pane neutraalriigile kohustusi peale keelata oma maalt välja vedada ühe või teise sõdija arvel relvu, sõjatagavarasid ja kõike seda, mis on kasulik sõdijatele /Eesti-Vene rahulepingu art.VII modifikatsioon/. Keelatud on oma sadamates valmis seada abiristlejaid ühe sõdija jaoks ja sel viisil olla abiks vaenlase operatsioonidele. Neutraalriik on uue konventsiooni järgi kohustatud mitte lubama sarnast kordaseadmist ja keelama sarnaste laevade väljasõitu. Kuid selle all mõistetakse ainult laevade varustamist ja ehitamist tellimise peale, kuna arvatakse, et valmis laevade ostmine eraisikute ja erafirmade käest ei ole keelatud.

Iseäranis on tähtsad küsimused, mis puutuvad sõjalaevade neutraalsadamates viibise õigusse. Konventsioon on võtnud vastu Inglise määruse, mis sõjalaevu ei luba jääda erapooletusse sadamasse kauemaks kui 24 tunniks, kui kohapealne seadus ei korralda teisiti. Selle reegli määrus on äärmise tähtsusega, sest riikidel, kellel on palju merebaase, on kerge sisse tulla oma kodusadamasse, kuna teistel, kellel ei ole sarnaseid baase, on see reegel äärmiselt raske ja teeb ristlemise ookeanidel peaaegu võimatuks. Prantsusmaal, näit., ei maksa see reegel ja sellepärast võiski Rozdestvenski eskaader peatuda Madagaskari juures Prantsuse vetes 1904.a. detsembrist 1905.a.märtsini, oodates Tallinnast järele III eskaadrit. Kuid sõjalaev võib jääda kauemaks kui 24 tunniks erapooletusse sadamasse alati, kui seda nõuab ilma seisukord või havariid. Erapooletus sadamas ei tohi olla korruga üle 3 välissõjalaeva.

Mis puutub havariide parandusse, siis lubatakse erapooletutes sadamates ette võtta sõdijate laevade juures ainult niisuguseid parandusi, mis on tingimata vajalikud sõidu julgeolekuks ja hädaohutuseks, aga mitte selleks, et suurendada oma sõjalist jõudu. Üldse ei või sõdijad tarvi-

tada neutraalsadamaid, veesid ja erapooletut rannamerd selleks, et uuendada või suurendada sõjaväetagavarasid ja relvastust või täiendada meeskonda. Kuid sõjalaevad võivad erapooletutes sadamates võtta toiduaineid oma rahua ja normis. Mis puutub söesse, siis konventsiooni põhjal võivad sõjalaevad saada erapooletutes sadamates süsi niisugusel määral, kui on vaja oma riigi ligemasse sadamasse jõudmiseks või sel määral, mis on küllaldane nende söepunkrite täitmiseks. Missugune süsteem on maksev, selle määrab erapooletu riigi oma sisemine seadusandlus. Uuesti neutraalsadamasse sissetulek, süte või provisiooni saamiseks ei või sündida enne 3 kuud. Kuid selle määrusega ei ole keelatud minna sadamasse ka varemini, et seisatada või süsi ümber laadida.

Priisi võib tuua neutraalvetesse ainult havarii järele, halva ilma tõttu ja kütte või proviandi puudusel. Kuid niipea kui on kõrvaldatud need põhjused, peab viima priisi ära; vastasel korral tuleb priis vabastada. Kui sõjalaev ei lahku pärast 24 tundi või üldse kohalise seaduse poolt määratud aja jooksul neutraalsadamast, siis peab neutraalriik abinõud tarvitusele võtma, et sõjalaeva desarmeerida. Laev peetakse kinni, sõjariistad võetakse maha, samuti ka ohvitserid ja meeskond. Ohvitserid võivad vabades olla ausõna peale - mitte lahkuda erapooletult maalt sõja kestel. Laevale tuleb aga inimesed vahiks jätta.

Erapooletuse mõiste on uuem rahvusvahelise õiguse formulatsioon /nähe ise on aga vana/. Kui Ameerika Ühisriigid astusid sõtta, siis selle põhjuseks oli suuresti erapooletuse rikkumine Saksa poolt.

Erapooletusel on suured soodsused seetõttu, et riik ei pruugi võtta osa sõjaraskustest, kuid paneb talle peale suured kohustused - ei tohi lasta sõdijat oma territooriumile, vastasel korral peab interneerima j.n.e.

Eesti neutraliseerimise mõte ei ole uus; juba 1918.a. esimeses valitsuse deklaratsioonis on öeldud, et Eesti kaivatseb saada erapooletuks, seetõttu et ei suuda oma suurtele naabritele vastu panna küllalt efektiivselt.

Pärast Belgia eksperimenti ei leidu enam kedagi, kes tahaks kindlustada erapooletust. Rahvasteliidu põhikirja art.X näeb ette, et Rahvasteliidu liige ei saagi olla erapooletu.

Seetõttu Eesti politika on praktiliselt suunatud sinna, et mõned riigid, eriti suurriigid, nagu Inglise ja Prantsuse, tuleks kohe kokku, et arutada hädaohu korral tema seisukorda ja mis selle parandamiseks saaks ette võtta.

RAHVASTELIIDU PÕHIKIRI ÜHES LISAGA.

Kõrged lepinguosalised, silmas pidades, et koostöö edendamiseks rahvaste vahel ja neile rahu ja julgeoleku kindlustamiseks on tarvis võtta kohustusi sõda mitte alata, alal hoida avalikkusele, õiglusele ja aule rajatud rahvusvahelisi vahekordi, pidada täpsalt kinni rahvusvahelise õiguse ettekirjutustest, mis nüüdsest peale on võetud valitsuse tegevuse tunnustatud määrajaks, maksma panna õiglust ja piinlikult respekteerida organiseeritud rahvaste vastastikustes suhetes kõiki lepingute kohustusi, võtavad vastu käesoleva põhikirja, millega asutatakse Rahvasteliit.

Art. 1.

1. Rahvasteliidu esialgsed liikmed on need allakirjutajad, kes on nimetatud käesoleva põhikirja lisas, samuti need riigid, kes lisas on nimetatud ja kes kahe kuu kestusel pärast käesoleva põhikirja maksmahakkamist ühinevad ilma tingimusteta selle põhikirjaga deklaratsioonini läbi, mis deponeeritakse liidu sekretariaati ja millest saadetakse teadaanne teistele liidu liikmetele.

2. Iga riik, dominioon ehk asumaa, kes end ise vabalt valitseb ja kes pole lisas nimetatud, võib astuda liidu liikmeks, kui tema vastuvõtmise poolt on kaks kolmandikku täiskogust, eeldades, et see riik pakub mõjuvaid tagatise oma tahtest pidada enda peale võetud rahvusvahelisi kohustusi ja võtab vastu liidu poolt ettekirjutatud määrusi oma maa-, mere- ja õhujõudude ja relvastuse kohta.

3. Iga liidu liige võib kaheaastase etteütlemise järele liidust lahkuda tingimusel, et ta selleks ajaks on täitnud kõik oma rahvusvahelised kohustused ja ka need, mis käesolevas põhikirjas ette nähtud.

Art. 2.

Liidu tegevus, nagu ta selles põhikirjas määratud, sünnib täiskogu ja nõukogu kaudu, kellele on abiks alaline sekretariaat.

Art. 3.

1. Täiskogu koosneb liidu liikmete esindajaist.
2. Täiskogu astub kokku liidu asupaigas või mõnes tei-

ses selleks valitavas kohas kindlaks määratud tähtaegadel ja igal muul ajal, siis kui olukord seda nõuab.

3. Täiskogu võib käsitada kõiki küsimusi, mis kuuluvad liidu tegevuspiirkonda või puudutavad maailma rahu.

4. Igal liidu liikmel ei või täiskogus olla rohkem kui kolm esindajat ja igal liikmel on ainult üks hääl.

Art. 4.

1. Liidu nõukogu koosneb tähtsamate liit- ja sõprusriikide esindajaist /Ameerika Ühisriigid, Briti riik, Itaalia, Jaapan ja Prantsusmaa/ ja nelja teise liidu liikme esindajaist. Need neli liidu liiget valitakse täiskogu poolt vabalt ja tema enda määratavatel tähtaegadel.

Kuni esimese valiku tegemiseni täiskogu poolt on nõukogu liikmeteks Belgia, Brasiilia, Hispaania ja Kreeka esindajad.

2. Täiskogu enamuse nõusolekul võib nõukogu valida täiendavaid liidu liikmeid, kelle esindajad oleksid alaliselt nõukogu liikmed. Ka võib ta täiskogu nõusolekul suurendada liidu liikmete arvu, kes võivad täiskogu valikul nõukogus esindatud olla. /29.juulil 1926.a. astus jõusse järgmine, täiskogu poolt 5.okt. 1921.a. vastu võetud ja Riigikogu poolt 5.juulil 1923.a., kinnitatud lisandus: "2 bis. Täiskogu määrab kahe kolmandiku häälteenamusega kindlaks nõukogu mitte-alaliste liikmete valimise kohta käivad reeglid ja eriti need, mis käsitavad volituste kestust ja uuesti valimise õiguse tingimusi"./

3. Nõukogu astub kokku kas liidu asupaigas või mõnes teises selleks määratavas kohas, nii sagedasti kui olukord seda nõuab, kuid vähemalt üks kord aastas.

4. Nõukogu käsitab kõiki küsimusi, mis kuuluvad liidu tegevuspiirkonda või puudutavad maailma rahu.

5. Iga liidu liige, kes nõukogus pole esindatud, saab kutse saata oma esindajat nõukogusse, kui seal arutatakse asju, mis eriti puudutavad selle liidu liikme huvisid. Küsimuse arutamise ajal võtab niisuguse liidu liikme esindaja nõukogu koosolekust nõukogu liikmena osa.

6. Igal liidu liikmel, kes on nõukogus esindatud, on ainult üks hääl ja ainult üks esindaja.

Art. 5.

1. Täiskogu ja nõukogu otsused tehakse kõigi koosolekul esindatud liidu liikmete poolt ühel häälel, välja arvatud

juhtumused, kus see põhikirja määrustes või käesoleva lepingu ettekirjutustes selge sõnaga teisiti on määratud.

3. Kõik asjaajamise korra küsimused, mis täiskogu ja nõukogu koosolekutel tekivad, ühes arvatud ka eriküsimuste uurimiseks määratud komisjonide nimetamine, lahendatakse täiskogu või nõukogu poolt ja võidakse otsustada koosolekul viibivate liidu liikmete häälteenamusega.

4. Täiskogu ja nõukogu esimene koosolek kutsutakse kokku Ameerika Ühisriikide presidendi poolt.

Art. 6.

1. Alaline sekretariaat seatakse sisse liidu asupaigas. Sekretariaat koosneb ühest peasekretärist ja tarvilikust arvust sekretäridest ja personaalist.

2. Esimene peasekretär on lisan nimetatud isik. Pärast nimetatakse peasekretär nõukogu poolt täiskogu enamuse heakskiitmisel.

3. Sekretariaadi sekretärid ja personaal nimetatakse peasekretäri poolt nõukogu heakskiitmisel.

4. Liidu peasekretär on õiguslikult ka täiskogu ja nõukogu peasekretär.

5. Sekretariaadi kulud kantakse liidu liikmete poolt üleilmlise postiliidu rahvusvahelise büroo jaotuse võrreendis. /6.art.5.järk asendati liidu täiskogu otsusega 5.okt. 1921.a., mis Riigikogu poolt 5.juulil 1923.a. kinnitati, järgmise tekstiga: "5. Liidu kulud kantakse liidu liikmete poolt täiskogu määratud võrreendis". See muudatus astus jõusse 13.aug. 1924.a./

Art. 7.

1. Liidu asupaik on Genfis.

2. Nõukogul on õigus seda asupaika igal ajal mõnda teise kohta üle viia.

3. Kõik liidu ametid ja temaga seotud teenistuskohad, ühes arvatud ka sekretariaat, on ühtviisi kättesaadavad nii meestele kui naistele.

4. Liidu liikmete esindajad ja liidu volinikud kasutavad oma ametikohuste täitmisel diplomaatlikke eesõigusi ja immunitete.

5. Kõik liidu ja tema asutuste ja koosolekute all olevad hooned ja maaalad on puutumatud.

Art. 8.

1. Liidu liikmed tunnustavad, et rahu alalhoidmine nõuab riiklikkude relvastuste vähendamist kuni alammäärani, mis sobib riikliku julgeoleku ja ühiste väljaastumistega rahvusvaheliste kohustuste täitmiseks.

2. Nõukogu, arvesse võttes iga riigi geograafilist asendit ja eritingimusi, valmistab niisuguse vähendamise kavade nende kaalumiseks ja otsustamiseks asjaomaste valitsuste poolt.

3. Need kavade tulevad vähemalt iga kümne aasta järele uuesti läbi vaadata ja tarbekorral revideerida.

4. Pärast nende kavade vastuvõtmist valitsuste poolt ei tohi sel teel kindlaks määratud relvastuste piiridest ilma nõukogu loata üle minna.

5. Tunnustades, et laskemoona ja sõjamaterjali valmistamine eratehastes tekitab kaaluvaid vastuväiteid, teevad liidu liikmed nõukogule ülesandeks leida abinõusid sellest tekkivate pahede ärahoidmiseks, võttes arvesse nende liidu liikmete tarbeid, kes ise endile ei suuda valmistada laskemoona ja sõjamaterjali niisugusel määral, kui seda nende julgeolekuks vaja.

6. Liidu liikmed kohustuvad üksteisele vastastikku avalikult ja täielikult andma igasuguseid teateid oma relvastuste määra, oma maa-, mere- ja õhujõudude programmi, kui ka nende tööstusharude seisukorra kohta, mida võidakse kasutada sõjalisteks otstarveteks.

Art. 9.

Asutatakse alaline komisjon, kelle ülesandeks on avaldada nõukogule oma arvamist 1. ja 8.art. sisalduvate määruste täitmise kohta ja üldiselt maa-, mere- ja õhusõja küsimuste üle.

Art. 10.

Liidu liikmed kohustuvad austama ja igasuguse välise kallaletungi eest hoidma kõigi liidu liikmete maaala puutumatus ja maksvat poliitilist iseseisvust. Kallaletungi, kallaletungi ähvarduse või hädaohu korral otsustab nõukogu abinõude üle, mille varal kindlustatakse selle kohustuse täitmine.

Art. 11.

1. Käesolevaga rõhutatakse, et iga sõda ehk sõja häda- oht, ükskõik kas ta otseselt puudutab mõnda liidu liiget või mitte, on kogu liidu asi ja liit peab tarvitusele võtma kohaseid abinõusid rahvaste rahu kaitseks. Nõisugusel juhul kutsub peasekretär mõne liidu liikme sellekohasel nõudmisel viibimata Rahvasteliidu nõukogu kokku.

2. Edasi rõhutatakse, et igal liidu liikmel on õigus juhtida sõbralikult täiskogu või nõukogu tähelepanu igale rahvusvahelisi suhteid puudutavale asjaolule, mis ähvardab rikkuda rahvusvahelist rahu või head arusaamist rahvaste vahel, millest rahu oleneb.

Art. 12.

1. Liidu liikmed lepivad kokku, et kui nende vahel tekib tüliküsimus, mis võib lõheni viia, esitavad liikmed asja kas vahekohtule, kohtulikule otsustamisele või nõukogu poolt toimetatavale uurimisele. Nad lepivad samuti kokku, et nad milgi juhusel ei alusta sõjategevust enne kui on möödunud kolm kuud pärast vahekohtu ehk kohtu otsuse tegemist ehk nõukogu aruande avaldamist.

2. Kõigil selles artiklis ettenähtud juhustel peab vahekohtu ehk kohtu otsust tehtama võimalikult lühema aja möödumisel; nõukogu aruanne seatakse kokku kuue kuu kestel arva- tes päevast, mil tüliküsimus nõukogule esitati.

Art. 13.

1. Liidu liikmed lepivad kokku, et kui nende vahel tekib tüliküsimus, mida nende arvates on mõeldav likvideerida vahekohtu ehk kohtu teel ja kui seda tüliasja ei või küllalt rahuloldavalt õiendada diplomaatiliste läbirääkimiste varal, annavad nemad küsimuse täielikult vahekohtule või kohtuli- kule lahendamisele.

2. Küsimusteks, mida võib eeskätt lahendada vahekohtu või kohtu teel, tunnustatakse teiste hulgas kõik lahkumise- kuud mõne rahvusvahelise lepingu tõlgitsemise, mõne rahvus- vahelisesse õigusesse puutuva küsimuse ja iga fakti tõelik- kuse üle, mis kindlakstegemise korral tähendaks rahvusvahe- lise kohustuse rikkumist, ja kahjutasu ulatuse või iseloomu üle, milleks niisugune rikkumine kohustab.

3. Asi esitatakse alalisele rahvusvahelisele kohtukoja- le või mõnele muule kohtuvõimule või kohtule, mis poolte kokkuleppel määratakse või mis on ette nähtud nende varemalt

sõlmitud konventsioonides.

4. Liidu liikmed kohustuvad tehtud otsusi heas usus täitma ja ei ühegi liidu liikme vastu sõjariistu tarvitusele võtma, kes end otsuse alla painutab. Kohtuotsuse mitetäitmise korral paneb nõukogu ette abinõusid selle elluviimiseks.

Art. 14.

Nõukogule tehakse kohuseks välja töötada alalise rahvusvahelise kohtukoja eelnõu ja seda liidu liikmetele esitada. Kohus võib arutada ja otsustada kõiki rahvusvahelisi tüliküsimusi, mis pooled temale esitavad. Tema avaldab ka oma nõuandvaid arvamisi iga tüli või küsimuse kohta, mis nõukogu või täiskogu temale ette panevad.

Art. 15.

1. Kui liidu liikmete vahel peaks tekkima tüliküsimus, mis võiks sünnitada lõhet ja kui seda ei esitata art.13. ettenähtud vahekohtulikuks või kohtulikuks lahenduseks, lepivad liidu liikmed kokku, et nad esitavad asja nõukogule. Sellest jätkub, kui üks neist teeb asja teatavaks peasekretärile, kes siis teeb kõik tarvilikud korraldused asja täielikuks uurimiseks ja läbivaatamiseks.

2. Selleks peavad pooled peasekretärile asja ühes kõigi tarvilikkude faktiliste andmetega ja dokumentidega kiires korras esitama. Nõukogul on õigus andmeid ja dokumente viibimata avaldada.

3. Nõukogu püüab kindlustada tüliküsimuse lahendamist. Kui see õnnestub, avaldab nõukogu teadaande, mis sisaldab kõiki tõsiolusid ja seletusi tüliküsimuse ja tema lahendamistingimuste kohta, mida nõukogu peab kohaseks avaldada.

4. Kui ei saadud tüliküsimust lahendada, seab nõukogu kokku ja avaldab kas ühel häälel või enamusotsusel vastu võetud aruande teksti. Viimane sisaldab tüliküsimuse üksikasju ja lahendamise ettepanekuid, mida nõukogu peab õiglaseks ja kohaseks.

5. Iga liidu liige, kes nõukogus on esindatud, võib samuti avaldada seletuse tüliküsimuse üksikasjadest ja enda arvamistest viimaste üle.

6. Kui nõukogu aruanne võetakse ühel häälel vastu nende tema liikmete poolt, kes pole ühe või teise tülitseva poole esindajad, siis kohustuvad liidu liikmed poole vastu, kes aruande ettepanekutega ühineb, sõda mitte alata.

7. Kui nõukogu aruannet ei võeta vastu kõigi tema liigete poolt, kes pole ühe või teise tülitseva poole esindajad, jätavad liidu liikmed endile õiguse nii talitada, nagu nad seda õigluse ja õiguse alalhoidmise huvides tarvilikuks peavad.

8. Kui üks pooltest tõendab ja nõukogu seda tunnustab, et tüli puutub küsimusse, mis rahvusvahelise õiguse järgi kuulub ainuüksi selle poole võimkonda, konstateerib nõukogu seda oma aruandes ega esita mingisuguseid sooviavaldusi tüliküsimuse lahendamise kohta.

9. Nõukogu võib kõigis käesolevas artiklis ettenähtud juhtudel tüliküsimust täiskogu ette tuua. Tüliküsimus tuleb täiskogu ette ühe poole nõudmisel, tingimusel, et see nõudmine esitatakse kahe nädala kestusel sellest päevast arvestes, mil tüliküsimus esitati nõukogule.

10. Igas asjas, mis täiskogule esitatud, maksavad täiskogu tegevuse ja võimupiiride kohta käesoleva artikli ja 12. artikli määrused nõukogu tegevusest ja võimupiiridest. Täiskogu aruandel, mis võeti vastu nõukogus esindatud liidu liikmete esindajate ja teiste liidu liikmete enamuse heakskiitmisel, on sama mõju kui nõukogu aruandel, mis on vastu võetud kõigi nõukogu liikmete poolt peale ühe või teise tülitseva poole esindajate.

Art. 16.

1. Kui liidu liige alustab sõda hoolimata 12., 13. ja 15. artikliga enda peale võetud kohustustest, on ta sellega ipso facto alustanud sõjategevust kõigi teiste liidu liikmete vastu. Viimased kohustuvad temaga viibimata lõpetama kõiki kaubanduslikke ja rahalisi suhteid ja keelama igasugust läbikäimist vähemalt nende isikute, kes asuvad liidu liikmete maaalal, ja lepingumurdja riigi maaalal asuvate isikute vahel ja kui see neile näib otstarbekohane olevat, ka kõigi oma ja lepingumurdja riigi kodanikkude vahel ja takistama kõiki rahalisi, kaubanduslikke või isiklikke suhteid vähemalt isikute, kes asuvad lepingumurdja riigi maaalal ja iga teise riigi maaalal asuvate isikute vahel, ükskõik kas see riik on liidu liige või mitte, samuti, kui see neile näib otstarbekohane olevat, ka lepingumurdja riigi kodanikkude ja iga teise riigi kodanikkude vahel, sellele vaatamata, kas see riik on liidu liige või mitte.

2. Nõukogu peab avaldama oma arvamist selle kohta, kas põhikirja rikkumine on aset leidnud või mitte. Selle küsi-

muse arutamisel nõukogus ei võeta arvesse nende liidu liikmete häáli, keda kahtlustatakse sõja alustamises või kelle vastu on sõda algatud.

3. Nõukogu peab liidu liikmetele teatavaks tegema tähtpäeva, mil ta soovitab maksma panna käesolevas artiklis ettenähtud majanduslikud surveabinõud.

4. Sellest hoolimata võib nõukogu üksikute liikmete suhtes nende abinõude maksmahakkamist teatavaks kindlaksmääratud ajaks edasi lükata, kui ta usub, et niisugune edasilükamine võiks hõlbustada eelmises järgus mainitud abinõude eesmärgi saavutamist, või kui seda on vaja, et vähendada alammääranani niisugustele liikmetele sünnitatavaid kaotusi ja raskusi.

5. Nõukogu kohuseks on teha asjaomastele valitsustele ettepanekuid maa-, mere- ja õhujõudude suuruse üle, mida liidu liikmed annavad liidu põhikirja kohustuste täitmiseks tarviliku sõjajõu moodustamise otstarbel.

6. Liidu liikmed lepivad täiendavalt kokku, et nad käesolevas artiklis ettenähtud rahaliste ja majanduslikkude abinõude tarvitusele võtmisel endid vastastikku toetavad, et võimalikult vähendada sellega seotud kaotusi ja kahjusid. Samuti toetavad nad endid vastastikku iga erilise abinõu vastu, mis võetakse lepingumurdja riigi poolt mõne liidu liikme vastu tarvitusele. Nad teevad tarvilikke korraldusi, et hõlbustada liidu põhikirja kohustuste täitmiseks kaasa töötava liidu liikme sõjajõudude läbimineku endi maaalast.

7. Iga liidu liiget, kes mõnda põhikirja kohustust on rikkunud, võib liidust välja heita. Väljaheitmise otsus tehakse kõigi teiste nõukogus esindatud liidu liikmete häältega.

Art. 17.

1. Tüli korral kahe riigi vahel, kellest üks või kumbki pole liidu liige, tehakse riigile või riikidele, kes pole liidu liikmed, ettepanek oma peale võtta neid liidu liikmete kohustusi, mis tarvilikud niisuguste tüliküsimuste lahendamiseks. See sünnib nõukogu poolt õiglaselt tunnistatud tingimustel. Ettepaneku vastuvõtmise korral astuvad jõusse 12.-16.artikli määrused /mõlemad nimetatud artiklid kaasa arvatud/ nõukogu poolt tarvilikuks peetud reservatsioonidega.

2. Ühel ajal selle ettepaneku tegemisega alustab nõukogu tüliküsimuse asjaolude uurimist ja soovitab samme, mis sel erijuhul näivad olevat kõige paremad ja mõjuvamad.

3. Kui riik, kellele ettepanek on tehtud, pole nõus enda peale võtma liidu liikme kohustusi niisuguse tüliküsimumse lahendamiseks ja alustab sõda liidu liikme vastu, astuvad tema kohta jõusse 16.art.määrused.

4. Kui mõlemad tülitsevad pooled keelduvad tüliküsimumse lahendamiseks liidu liikme kohustusi enda peale võtmast, võib nõukogu tarvitusele võtta kõiki kohaseid abinõusid ja teha kõiki ettepanekuid, mis võivad sõjategevust ära hoida ja tüliküsimumse lahendamisele viia.

Art. 18.

Iga leping või rahvusvaheline kohustus, mida mõni liidu liige tulevikus sõlmib või enda peale võtab, registreeritakse viibimata sekretariaadis, kes selle võimalikult pea avaldab. Ükski rahvusvaheline leping ega kohustus pole kohustav enne, kui ta niiviisi registreeritud.

Art. 19.

Täiskogu võib liidu liikmeid aeg-ajalt kutsuda iganenud lepingute revideerimisele ja niisuguste rahvusvaheliste olukordade kaalumisele, mis võiks edasi kestmisel olla kardetavad maailma rahule.

Art. 20.

1. Liidu liikmed tunnustavad, igäüks selles asjas, mis temasse puutub, et käesolev põhikirjari tühistab kõik nende kohustused ja omavahelised kokkulepped, mis ei sobi käesoleva põhikirja määrustega ja kohustuvad pühalikult edaspidi hoiduma põhikirjaga mittesobivaid lepinguid sõlmimast.

2. Kui liige, enne liitu astumist, on enda peale võtnud kohustusi, mis ei sobi põhikirja määrustega, peab ta viibimata astuma samme enda vabastamiseks niisugustest kohustustest.

Art. 21.

Rahvusvahelisi kohustusi, nagu vahekohtu konventsioone ja regionaalseid kokkuleppeid, nagu Monroe doktriini, mis kindlustavad rahu alalhoidmist, ei või pidada käesoleva põhikirja määrustele vastukäivaks.

Art. 22.

1. Allpool järgnevad põhimõtted on maksivad asumaade ja maaalade kohta, mis sõja järeldusel on vabanenud neid enne valitsenud riikide ülemvõimu alt ja kus elavad rahvad, kes

kaasaegse maailma erakordselt rasketes tingimustes end ise veel valitseda ei suuda. Nende rahvaste hea käekäik ja arenemine on tsivilisatsiooni pühaks ülesandeks ja käesolevasse põhikirja on kohane võtta tagatise selle ülesande täitmiseks.

2. Kõige parem viis seda põhimõtet praktiliselt teostada on neid rahvaid anda arenenud rahvaste eestkostmise alla, kes oma varaallikate, oma kogemuste ja geograafilise asendi järeltulijatel võivad paremate lootustega seda vastutust enda peale võtta ja kes on selle vastuvõtmisega nõus; nemad oleksid eestkostjateks liidu volinikkudena ja selle nimel.

3. Mandaadi iseloom erineb vastavalt rahva arenemisastmele, maaala geograafilisele asendile, tema majanduslikkudele tingimustele ja teistele sarnastele asjaoludele.

4. Mõned ühiskonnad, mis varemalt kuulusid Ottomani riigile, jõudsid niisuguse arenemisastmeni, et proviisoriliselt võib tunnustada nende iseseisvust tingimusel, et nende valitsemisel oleksid abiks eestkostja nõuanded ja toetus, kuni nad suudavad ise endid valitseda.

Eestkostja valikul tuleb peasjalikult tähele panna nende ühiskondade eneste soove.

5. Teiste, eriti Kesk-Afrikas asuvate rahvaste arenemisaste nõuab, et eestkostja võtaks oma peale vastutuse maaala valitsemise eest tingimustel, mis kindlustaksid südametunnistuse- ja usuvabadust nende kitsendustega, mida nõuab avaliku korra ja heade kommete alalhoidmine ja kõrvaldaksid kuritarvitusi, nagu orjakauplemist, kauplemist sõjariistadega ja alkoholiga, keelaksid kindlustuste ja maa- ja mereväe toetuspunktide ehitamist ja sõjalise hariduse andmist maa päriselanikkudele rohkemal määral, kui seda on vaja poliitseiteenistuseks või maa kaitseks. Samad tingimused peavad kõigile liidu liikmetele kindlustama ühesuguseid õigusi saaduste vahetamise ja kauplemise alal.

6. On maid, nagu Edela-Afrika ja Vaikse ookeani lõunapoolsed saared, mida elanikkude hõreduse, väikse pindala, tsivilisatsiooni keskkohadest eemalolemise või mandataari geograafilise läheduse pärast võib kõige paremini valitseda mandataari seadustega kui tema maaala lahutamatu osa maa pärisrahva huvides ülal ettenähtud kindlustuste eeldusel.

7. Igal juhul peab mandataar nõukogule esitama aastaaruande tema hooletu alla usaldatud maade kohta.

8. Mandataari võimuulatuse, kontrolli ja valitsemise

piirid, kui neid pole varemalt määratud liidu liikmete vahelises kokkuleppes, määrab kindlaks nõukogu.

9. Seatakse sisse alaline komisjon, kelle ülesandeks on mandataarriikide aastaaruannete vastuvõtmine ja läbi vaatamine ja arvamiste avaldamine nõukogule kõigis küsimustes, mis on ühenduses mandaadi teostamisega.

Art. 23.

Tähele pannes praegu maksvate või tulevikus sõlmitavate rahvusvaheliste konventsioonide määrusi ja kooskõlas nendega, liidu liikmed:

- a/ püüavad kindlustada ja alal hoida meeste, naiste ja laste õiglasi ja inimlikke töötingimusi nii nende endi maades kui kõigis teistes maades, kellega neil on kaubanduslikud ja tööstuslikud suhted ja asutavad ning peavad üleval seks otstarbeks tarvilikke rahvusvahelisi organisatsioone;
- b/ kohustuvad kindlustama õiglast ümberkäimist pärisrahvastega oma valitsuse alla kuuluvatel maadel;
- c/ usaldavad liidule üldise järelevalve teostamise lepingute täitmise üle, mis puutuvad naiste ja lastega kui ka opiumiga ja teiste hädasohtlikkude uimastavate ainetega kauplemisse;
- d/ usaldavad liidule üldise järelevalve teostamise sõjariistadega ja laskemoonaga kauplemise üle maadega, milles niisugune järelevalve on üldsuse huvides tarvilik;
- e/ teevad tarvilikke korraldusi ühendusteede ja transiidi vabaduse kindlustamiseks ja alalhoidmiseks ja kõigi liidu liikmete kaubanduse õiglaseks käsitamiseks.

Ühenduses sellega peab meeles pidama 1914.a. - 1918.a. sõja läbi laastatud piirkondade erilisi tarbeid.

- f/ püüavad teha rahvusvahelisi korraldusi haiguste ärahoidmiseks ja nende vastu võitlemiseks.

Art. 24.

1. Kõik kollektiivlepingute põhjal varemalt loodud rahvusvahelised ametkonnad seatakse liidu juhatuse alla, kui lepinguosalisel avaldavad selleks nõusolekut.

Kõik edaspidi loodavad rahvusvahelised ametkonnad ja rahvusvahelistes huvides töötavad komisjonid seatakse lii-

du juhatuse alla.

2. Kui lepinguosalised seda nõuavad ja kui Rahvasteliidu nõukogu on sellega nõus, on liidu sekretariaat kohustatud koguma ja levitama andmeid kõigi küsimuste kohta, millel on rahvusvaheline tähtsus ja mis on korraldatud üldiste lepingutega, kuid pole seatud rahvusvaheliste komisjonide ega ametkondade kontrolli alla; samuti on sekretariaat kohustatud andma kõike muud tarvilikku ehk soovitatavat teotust.

3. Nõukogu võib sekretariaadi kulude hulka võtta ka iga liidu juhatuse alla seatud rahvusvahelise ametkonna või komisjoni kulud.

Art. 25.

Liidu liikmed kohustuvad toetama ja soodustama seaduslikus korras lubatud Punase Risti vabatahtlikkude rahvusliste organisatsioonide loomist ja koostöötamist tervishoiu olude parandamise, haiguste ärahoidmise ja kannatuste pehmendamise alal kogu maailmas.

Art. 26.

1. Käesoleva põhikirja muutmised, mille tekst võetakse täiskogu poolt vastu kolme neljandiku häälteenamusega, ühes arvatud kõigi istungil viibivate nõukogu liikmete hääled, astuvad jõusse pärast nende ratifitseerimist liidu liikmete poolt, kelle esindajad moodustasid nõukogu hääletamise ajal, ja nende liikmete enamuse poolt, kelle esindajad moodustasid täiskogu.

2. Kui kahekümne kahe kuu möödumisel täiskogu hääletamisest pole saadud nõuetavat ratifikatsioonide arvu, jääb muutmise otsus mõjuta.

3. Peasekretär teatab liikmetele muudatuse jõusse astumisest.

4. Igale liidu liikmele, kes pole selleks tähtajaks muudatusi ratifitseerinud, jääb vabadus aasta jooksul peasekretärile teatada, et ta keeldub seda vastu võtmast. Niisugusel juhul jääb ta liidust välja.

LISA.

I Rahvasteliidu algliikmed, rahulepingule allakirjutajad
Ameerika Ühisriigid Peru

Belgia	Kaanada
Bolliivia	Lõuna-Aafrika
Brasiilia	Uus-Meremaa
Briti riik	Ekvador
Austraalia	Kreeka
India	Guatemala
Hedshas	Haiti
Hjina	Poola
Honduras	Portugal
Itaalia	Prantsuse
Jaapan	Rumeenia
Kuuba	Serbia-Kroaatia Sloveenia
Libeeria	kuningriik
Nikaragua	Siam
Paanama	Tsehho-Slovakkia

Uruguay.

Põhikirjaga ühinema kutsutud riigid

Argentiina	Hollandi	Persia
Daani	Kolumbia	Rootsi
Helveetsia	Norra	Salvador
Hispaania	Paraguay	Tsille
		Venetsueela.

II Rahvasteliidu esimene peasekretär
Auvääriline sir James Eric Drummond,
K.C.M.G., C.B.

---ooo000ooo---

AL 935

Piip